

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ПРІОРИТЕТИ
ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ
РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

УДК 336:330.341.42:332.122

*Рекомендовано до друку
вченою радою Полтавського національного
технічного університету імені Юрія Кондратюка
від вересня 2010 року, протокол №*

Рецензенти:

В.П. Дубіщев – професор, доктор економічних наук (Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка);
Б.Я. Кузняк – професор, доктор економічних наук (Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка);
А.Ю. Бережна – кандидат економічних наук, начальник регіонального відділення ФДМУ в Полтавській області (м. Полтава)

Авторський колектив: д.е.н., проф.Онищенко В.О., д.е.н. Птащенко Л.О., к.е.н. Завора Т.М., к.е.н. Чичкало-Кондрацька І.Б., к.е.н. Жовнір Н.М., к.е.н. Молтусов В.О., к.е.н. Ольшанська О.П., к.ф.-м.н. Ішук В.І., к.е.н. Ставнича М.М., к.е.н. Свистун Л.А., к.е.н. Заборовець Ю.О., Живолуп Н.М., Кущик О.М. Фінансово-економічні пріоритети формування інноваційної моделі розвитку регіонів: [Монографія] / науковий редактор – д.е.н. Онищенко В.О. – Полтава, 2010. – 330с.

У монографії досліджено особливості розвитку регіональної економіки в умовах становлення й нестабільності, визначено механізм фінансово-інноваційного розвитку регіонів та напрями регулювання фінансового сектора в системі реалізації стратегії економічного і соціального розвитку регіонів в Україні, розглянуто функціональні інноваційні моделі регіональних стратегій. Автори здійснюють оцінювання ситуації, що склалася на регіональних фінансових ринках та ринках реального сектора економіки, визначають інноваційні моделі економічного розвитку, спрямовані на можливі заходи зміцнення регіональної економіки і національної економічної системи в цілому.

Науковий редактор – доктор економічних наук, професор В.О.Онищенко

ЗМІСТ

ВСТУП -----	5
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ -----	7
1.1. Пріоритетні напрями регіональної політики економічного розвитку -----	8
1.2. Механізми і методи побудови фінансово-інноваційної моделі регіонального господарського комплексу -----	62
1.3. Методологічні основи формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку регіонів -----	92
1.4. Систематизація показників формування фінансово-інноваційної моделі регіонів України -----	98
РОЗДІЛ 2. РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА В СИСТЕМІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ В УКРАЇНІ -----	124
2.1. Науково-методичні засади щодо ролі суб'єктів фінансового ринку в інноваційному процесі регіонального розвитку -----	124
2.2. Методика оцінювання інвестиційної привабливості підприємств регіону -	135
2.3. Методологічний інструментарій залучення інвестиційних ресурсів фінансового ринку в інноваційну діяльність підприємств реального сектора регіональної економіки -----	146
2.4. Державні регуляторні важелі в сфері управління корпоративним фінансовим і промисловим секторами економіки України. -----	167
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ -----	177
3.1. Функціональна модель поєднання фінансового і промислового капіталів у системі формування фінансово-інноваційної стратегії розвитку регіону -----	178
3.2. Розроблення й апробація моделі регіонального кластера високотехнологічного виробництва -----	190

3.3. Методичні засади оцінювання стану соціально-економічного середовища регіону для інноваційного розвитку пріоритетних напрямів науково-виробничого потенціалу регіону -----	224
3.4. Методика формування і забезпечення зростання валового регіонального продукту-----	230
3.5. Напрями забезпечення фінансової бази інноваційного розвитку регіонів -	244
РОЗДІЛ 4. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА НАУКОВО-ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ	
4.1. Реалізація житлової політики регіону в системі регіональної політики економічного розвитку	
4.2. Регіональна політика енергозбереження у тепловому господарстві як пріоритетний напрямок соціальної політики розвитку регіону	
4.3. Концептуальні засади формування стратегії інноваційного розвитку науково-виробничих систем регіону	
ВИСНОВКИ -----	323
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ -----	329

ВСТУП

Процеси формування ринкової економіки в Україні, які почалися після здобуття її незалежності, зумовили виникнення достатньо принципових змін в характері економічного устрою суспільства. Серед основних стратегічних орієнтирів сучасної економічної політики в Україні визначено побудову конкурентоспроможної економіки на базі активізації інвестиційної діяльності; заохочення спрямування всіх видів ресурсів на інноваційні цілі; формування національної інноваційної системи, яка дозволить здійснити переорієнтацію економічних галузей на науково-технологічний варіант зростання.

Активна діяльність держави щодо регулювання регіонального розвитку останніми роками дала змогу зменшити темпи поглиблення диспропорцій економічного й соціального розвитку між регіонами, досягти позитивних тенденцій зростання виробництва, активізації інвестиційних процесів у регіонах. Водночас в Україні ще не вдалося сформувати цілеспрямовану систему механізмів реалізації державної регіональної політики. На сучасному етапі необхідно сконцентрувати зусилля на розвитку інституційного, законодавчо-нормативного, науково-методичного забезпечення та запровадженні активної державної регіональної політики, яка сприятиме мобілізації всіх регіональних ресурсів для забезпечення економічного зростання й поглиблення структурних економічних трансформацій у країні та зміцненню демократичних засад розвитку українського суспільства.

Урядом сьогодні здійснюється значна робота з формування сучасної (відповідної до актуальних вимог розвитку країни) державної регіональної політики. Постійно нарощується нормативно-законодавча база регіонального розвитку, здійснюються відповідні кроки до підвищення її дієвості. В той же час наукове супроводження становлення державної регіональної політики відстає від потреб реального управління.

Виходячи з того, що адміністративно-територіальний устрій – це фактично територіальна модель локалізації на конкретній території функцій державного управління відповідного рівня, без визначеної бажаної моделі управління неможливо змоделювати і власне територіальний устрій України. Реально має місце значна диференціація в рівнях розвитку окремих регіонів (за деякими показниками вона досягає десятків разів), а наявні структурні проблеми на рівні регіонів, що знижують конкурентоспроможність і потенціал зростання наукою не досліджені, не розроблений і не здійснюється науковий моніторинг потенціалу регіонів.

Продовжують діяти і негативні фактори, що ускладнюють проведення послідовної і цілеспрямованої регіональної економічної політики. До їх числа слід зарахувати низький рівень платіжної і договірної дисциплін, збору податків, значні витрати виробництва і низька рентабельність підприємств, високий рівень зношеності основних засобів і стійкий дефіцит оборотного капіталу підприємств, нерівномірність технологічного розвитку галузей виробництва. значна частка населення з доходом, нижчим за прожитковий рівень, наявність боргів із заробітної плати і її несвоєчасна виплата. Поєднання дій позитивних і негативних факторів соціально-економічного розвитку регіону вимагає реалізації послідовної ресурсно-, фінансово- і інструментально-забезпеченої регіональної економічної політики з урахуванням тенденцій і умов функціонування макроекономічної політики.

Поле для науково-дослідницької діяльності у цьому напрямку надзвичайно широке, існують багато невирішених проблем в економіці та соціальній сфері, а це відповідним чином відбивається і на реальному стані державного управління у цій галузі, тому і потребує невідкладного опрацювання.

Тенденції, що намітилися, до стабілізації економіки України, до поновлення зростання інвестицій, до більш зваженого проведення інституціональних і структурних реформ створюють початкові умови для проведення активної регіональної економічної політики відповідно до зазначених пріоритетів. Цьому

також сприяють позитивні організаційні й технологічні зміни в ряді галузей реальної економіки, зростання попиту на продукцію вітчизняного виробництва.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Способи життєзабезпечення й економічного балансу кожної конкретної території є найважливішими факторами стабільності держави. На жаль, процесам економічного функціонування регіонів і їх основних економічних структур при розробці і реалізації різних аспектів економічної реформи дотепер практично не приділялося належної уваги.

Територіальні структури до останнього часу, в основному, розглядалися тільки в адміністративно-політичному плані як керовані структури, не здатні вплинути на основні напрями реформ, і тільки останнім часом ці питання починають одержувати належну оцінку.

Суттєва регіональна диференціація за економічними параметрами розвитку формувалася в Україні протягом тривалого часу внаслідок дії природних, історичних, економічних та управлінських чинників. Поступове зниження зазначених тенденцій стало на сьогодні пріоритетним завданням державної регіональної політики; адже дані диспропорції перетворилися на чинник, що уповільнює темпи економічного зростання на всій території держави.

Актуальним і слушним питанням сьогодення є подальше формування та розвиток стратегії і тактики управління регіональними системами в розрізі вирішення комплексних соціо-, еколого- економічних проблем для забезпечення стійкого функціонування економіки регіону, усунення диспропорцій в системі взаємин між природою (екосистемою регіону) та різними видами діяльності суспільства, забезпечення екологічної безпеки регіону.

Вирішення основних проблем забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку на рівні регіонів дасть змогу в майбутньому створити базис для високої якості життя нинішнього і майбутніх поколінь українського народу.

Вирішувати такі проблеми необхідно саме на рівні регіонів - специфічних соціо – еколого - економічних систем (СЕЕС), які відіграватимуть провідну роль у переході до стійкого, насамперед еколого - орієнтованого розвитку, оскільки саме тут визначаються особливості природних, соціальних і господарських умов у суспільному виробництві.

Питання, пов'язані із розробленням та впровадженням засад державної регіональної політики, становленням та розбудовою системи місцевого самоврядування, завжди в центрі уваги Уряду. Беззаперечно, що найкращі та найобгрунтованіші програми та заходи Уряду і Президента можуть залишитися "мертвою схемою", якщо не будуть підтримані ініціативною та наполегливою працею на місцях.

Тому одним із найважливіших напрямів роботи Уряду взагалі та урядового апарату зокрема в даний час є реалізація комплексу правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих, з одного боку, на створення сприятливих умов для розвитку регіонів та ефективної діяльності місцевих органів влади, з іншого – на підвищення відповідальності керівників цих органів за ефективність управління економічними, соціальними і суспільними процесами на місцях.

1.1. Пріоритетні напрями регіональної політики економічного розвитку

До складу України входять 24 області, АР Крим, два міста загальнодержавного підпорядкування: Київ і Севастополь. Усього в країні існує близько 12 тис. різних територіальних утворень. Різні території України мають свої особливості й відмінності як щодо економічного розвитку, так і в соціальному, історичному, мовному та ментальному аспектах. Брак власної державної регіональної політики в недалекому минулому призвів до значних диспропорцій у регіональній структурі економіки країни та нагромадження економічних і соціальних проблем.

Для розв'язання цих проблем постає необхідність створення умов для оптимальної економічної самостійності регіонів, вжиття організаційних, правових та економічних заходів для забезпечення ефективного державного регулювання

процесів регіонального розвитку країни та координації міжрегіональних зв'язків, тобто опрацювання засад продуманої державної регіональної політики (ДРЕП).

Об'єктами ДРЕП є територіальні утворення, в межах яких здійснюється державне управління та місцеве самоврядування. Склад цих об'єктів визначається адміністративно-територіальним устроєм та економічним районуванням України.

Суб'єктами ДРЕП є органи державної влади, представницькі органи місцевого самоврядування, які в межах своєї компетенції розв'язують проблеми соціально-економічного розвитку регіонів.

Предметом ДРЕП є: по-перше, розподіл влади між центром і регіонами; по-друге, практична діяльність держави в особі державних органів у регіонах.

Важливо розрізняти державну регіональну політику як стратегію і тактику держави щодо регіональних процесів і «внутрішню» політику самих регіонів. Регіони можуть мати свої пріоритетні напрями розвитку, які іноді не збігаються з державними. Державна регіональна економічна політика і політика органів місцевого самоврядування та виконавчих органів відповідних регіональних утворень не повинні бути суперечливими: в ідеалі вони мають становити одне ціле, доповнюючи та збагачуючи одна одну.

Регіональна політика держави має передбачати поступове вирівнювання існуючих відмінностей між економічними та соціальними рівнями розвитку окремих регіонів, зважаючи на їхні історичні, демографічні, природно-ресурсні та економічні особливості, й спрямовуватися на підтримку внутрішньорегіональної та міжрегіональної збалансованості соціально-економічного розвитку, створення умов для ефективної економічної діяльності суб'єктів господарювання.

Внутрішня політика регіональних органів влади та управління спрямовується на використання внутрішніх ресурсів регіону для вдосконалення структури економіки, розвитку соціальної інфраструктури, розв'язання проблем ринку праці, екологічної безпеки та ін.

ДРЕП ґрунтується на таких засадних принципах:

- правове забезпечення економічної самостійності регіонів чітким розмежуванням повноважень між центральними і місцевими органами державної

виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та представницькими органами;

- дотримання пріоритетів загальнодержавного значення та органічної єдності пріоритетів комплексного економічного, соціального та культурного розвитку регіонів і завдань соціально-економічного розвитку країни;

- урахування вимог екологічної безпеки під час реструктуризації господарських комплексів регіонів і розміщення нових підприємств.

Відповідно до різноманітності процесів, що відбуваються в регіонах країни, виокремлюють і певні складові ДРЕП держави:

економічну, соціальну, екологічну, науково-технічну, гуманітарну, національну, управлінську, демографічну та зовнішньоекономічну. До кожної з них держава встановлює цілі, пріоритети в регіональному аспекті та визначає обсяг централізованих ресурсів і завдання місцевим державним адміністраціям.

Питання формування та реалізації державної регіональної політики в Україні є актуальним останнім часом. Адже між регіонами України існують помітні відмінності в рівні розвитку економіки, освоєнні територій, екологічній ситуації. Різноманітні умови спричинили різний рівень розвиненості регіонів. Спостерігається щільна концентрація продуктивних сил у шести областях країни – Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Харківській та Київській, які разом формують близько 50% валового внутрішнього продукту країни. Також існує невідповідність між природним і трудовим ресурсними потенціалами та рівнем розвитку господарської діяльності, неповне включення окремих регіонів до поділу праці внаслідок недостатнього розвитку складових транспортної системи. Різний рівень розвитку регіонів призводить до багатьох негативних соціальних й економічних наслідків. Тому уряди різних країн намагаються зменшувати регіональні диспропорції шляхом здійснення дієвої регіональної економічної політики.

Метою здійснення державної регіональної політики є комплексний розвиток, що реалізується на основі раціонального використання всіх територіальних ресурсів багатоцільового призначення (трудових, земельних, водних,

енергетичних, рекреаційних тощо). Адже пріоритетними цілями державної політики є збільшення національного багатства шляхом ефективного використання природно-ресурсного та науково-технічного потенціалу кожного регіону та поступове вирівнювання та зближення регіонів з різним рівнем розвитку.

Регіональна політика має враховувати специфіку регіонів у загальноукраїнській структурі господарства, переносити напрями економічних реформ на регіональний рівень, розвивати місцеве самоуправління, підприємництво, вирішувати соціальні проблеми регіонів, проблеми охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів.

В своїй основі формування регіональної політики базується на теорії розміщення продуктивних сил, яку розробляли на різних етапах її історії відомі західні вчені Й.Тюнен, А.Вебер, В.Лаунгардт, А.Хіршман, Ф.Перроу, Г.Мюрдаль, Дж.Фрідмен. Вагомий внесок у дослідження регіональної політики й регіонального розвитку внесли такі російські та українські вчені: А.Гранберг, В.Лексін, Ю.Гладкий, А.Лавров, С.Дорогунцов, Б.Данилишин, М.Долішній, В.Поповкін, Ф.Заставний, О.Шаблій, В.Симоненко, В.Пила, В.Абрамов, Заєць Т.А. та ін. Дослідженню особливостей регіональної політики у країнах Європейського союзу присвячені праці Н.Ларіної, Н.Мікули, А.Яроша, Н.Луцишин.

Поняття регіональної політики не має однозначного визначення. За організаційною сутністю вона являє собою сукупність організаційно-правових та економічних заходів, які за допомогою відповідних адміністративних важелів та фінансово-економічних інструментів забезпечують стимулювання ефективного, пропорційного та збалансованого розвитку економіки регіонів, раціональне та економне використання їх ресурсного потенціалу з метою підвищення життєвого рівня населення. Ця політика зорієнтована на реалізацію системи довгострокових і поточних цілей соціально-економічного розвитку, що визначені державою, а також містить комплекс відповідних державних рішень (законів, постанов, інших нормативних актів) та заходів, спрямованих на досягнення цих цілей з використанням економічних важелів.

Законодавство подає державну регіональну політику як систему заходів, що здійснюються органами державної влади з метою забезпечення управління політичним, економічним та соціальним розвитком регіонів і територіально-адміністративних одиниць.

В.Симоненко визначає регіональну політику як сукупність таких економічних, правових і адміністративно-організаційних заходів, які враховують та органічно пов'язують між собою весь комплекс загальнодержавних й місцевих інтересів, що спрямовані на рівноцінний і рівномірний розвиток регіонів. Він також виділяє регіональну політику, що здійснюється на державному рівні та політику щодо регіонального розвитку, яка здійснюється на місцевому рівні.

Аналогічної думки дотримуються й дослідники С.Бандур, Т.Заєць та І.Герон. Вони виділяють у структурі регіональної політики дві складові – державну регіональну політику та політику самих регіонів.

Російські вчені В.Лексін, А.Ситніков, О.Андреева дотримуються думки, що регіональною політикою можна вважати лише таку систему намірів і дій, яка реалізує інтереси держави у відношенні до регіонів та внутрішні інтереси самих регіонів методами й способами, що враховують природу сучасних регіональних процесів, і яка здійснює все це переважно в структурі між- та внутрішньо-регіональних зв'язків. Вони також виділяють державну регіональну політику та політику самих регіонів.

Іншою є позиція таких дослідників як А.Лавров, Г.Климко і В.Несторенко. Вони зауважують, що регіональна політика може формуватися і здійснюватися лише зверху.

Узагальнюючи визначення регіональної політики, яких дотримуються вітчизняні вчені, автор вважає, що *під регіональною політикою* слід розуміти, з одного боку, сукупність заходів, що здійснює держава по управлінню соціально-економічними процесами на регіональному рівні, спрямована на забезпечення збалансованого розвитку країни а з іншого – сукупність дій самих регіонів, що має на меті досягнення високого економічного рівня й задоволення потреб населення

за рахунок максимально ефективного використання внутрішніх природних, трудових, фінансових ресурсів і залучення зовнішніх.

Перша частина наведеного тлумачення відображає визначення *державної регіональної політики*, а інша – *політики регіонів*.

Регіональна політика в першу чергу пов'язана з простором. Тому, як правило, об'єктами регіональної політики визначають адміністративно-територіальні одиниці чи їх сукупності, а суб'єктами виступають центральні, регіональні, і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Але на думку В.Симоненка об'єктом регіональної політики є управління соціально-економічними процесами в регіонах, здійснюване як центральними, так і місцевими владними структурами, а суб'єктами виступають самі регіони в особі територій. Таким чином вони стають самостійними ініціативними одиницями.

Розглядаючи саме державну регіональну політику, до її суб'єктів слід віднести центральні та місцеві органи державної влади. Органи місцевого самоврядування виступають суб'єктами здійснення політики регіонів. Об'єктами ж є соціально-економічні процеси на регіональному рівні в їх різноманітних проявах та розвиток продуктивних сил регіонів.

Пріоритетними цілями державної регіональної політики, визначеними затвердженою Указом Президента України Концепцією державної регіональної політики, є збільшення національного багатства шляхом найефективнішого використання природно-ресурсного, економічного, трудового й наукового потенціалу кожного регіону.

В зв'язку з цим нам вважається доцільним виділення декількох основних *видів регіональної політики* в залежності від її спрямованості та об'єкта здійснення, як то: регіональна економічна політика, регіональна науково-технічна політика, регіональна політика зайнятості та регіональна природо-ресурсна політика. Дані види на нашу думку доцільно виділити в зв'язку з тим, що за своїм змістом вони складають основу розвитку продуктивних сил регіону (рис.1.1.).

Подальший розвиток продуктивних сил неминуче пов'язаний із включенням у господарський обіг дедалі більшої кількості природних ресурсів та збільшенням навантаження на навколишнє середовище. Використання природних багатств повністю залежить від рівня розвитку продуктивних сил і, навпаки, наявні природні умови й ресурси істотно впливають на розвиток продуктивних сил, прискорюючи або сповільнюючи його.

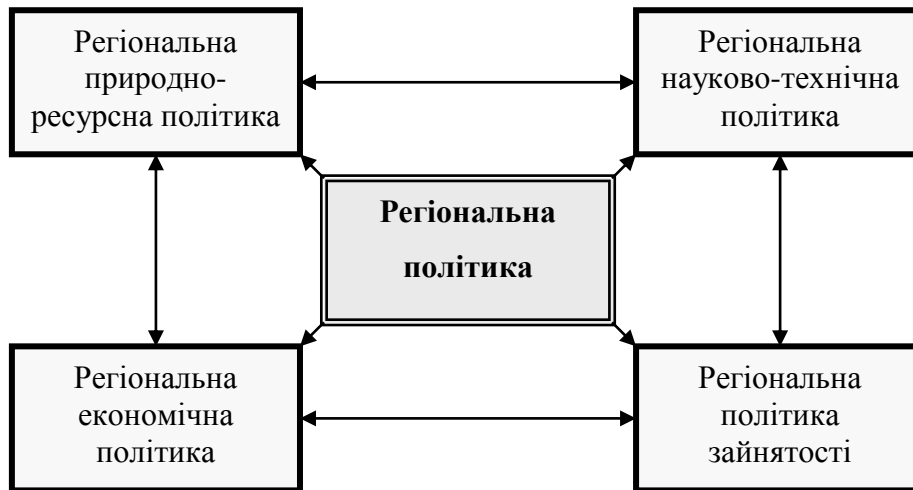

Рис.1.1. Складові державної регіональної політики

Тож регіональна природо-ресурсна політика повинна мати на меті ефективне використання природних ресурсів, які знаходяться на території держави та її регіонів.

В рамках розгляду окресленої теми є необхідність розглянути механізм реалізації державної регіональної політики. Він повинен містити у собі декілька функціональних підсистем: принципи, методи, засоби (інструменти), форми й інститути реалізації регіональної політики.

В узагальненому вигляді взаємозв'язок складових механізму здійснення регіональної політики доцільно представити наступним чином (рис.1.2.).

Теоретико-методологічний рівень регіональної політики визначає принципи і методи її реалізації. Організаційно-правовий її рівень характеризує об'єкти регулювання та визначає інститути, що уповноважені формувати і проводити

регіональну політику. Разом вони створюють суттєвий вплив на рівень практичної реалізації політики, а саме на вибір цілей та інструментів її здійснення.

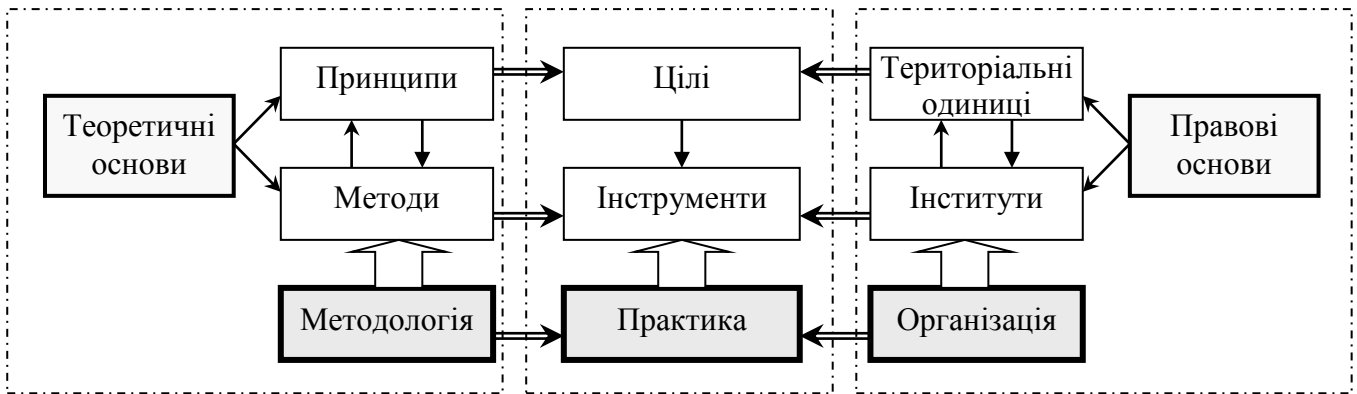

Рис. 1.2. Взаємозв'язок складових механізму здійснення регіональної політики

На теоретико-методологічному рівні побудови будь-якої системи визначальним є формулювання принципів, на яких вона базуватиметься в подальшому на етапі практичної реалізації. Здійснення державної регіональної політики має ґрунтуватися на таких принципах:

- конституційності й законності (реалізація політики відповідно до конституції і законів України);
- територіальної цілісності та політичної стабільності (врахування впливу заходів регіональної політики на політичну стабільність та цілісність території);
- субсидіарності (чітке розмежування повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування);
- урахування особливостей соціально-економічного розвитку регіонів (врахування державою економічних та соціальних інтересів регіонів);
- пріоритету загальнодержавних інтересів;
- збереження екологічної рівноваги;
- оптимальності й ефективності (реалізація основних напрямів державної регіональної політики з найменшими сукупними затратами суспільної праці у найкоротші строки);
- системності і комплексності (побудова регіональної політики з врахуванням всього комплексу політичних, соціальних, екологічних, економічних,

науково-технічних факторів та комплексний розвиток регіонів як самовідтворюваних цілісних систем);

- врахування територіального поділу праці;
- збалансованості і пропорційності (дотримання особливих для кожної регіональної системи пропорцій складових їх потенціалу й оптимальних пропорцій в регіонах і державі);
- сталості (збереження умов відтворення і розвиток потенціалу території в режимі збалансованості та соціальної орієнтації).

Найважливішими складовими механізму реалізації регіональної політики є його методи та інструменти. Зв'язок між методами та інструментами регіональної політики представлений на рис. 1.3.

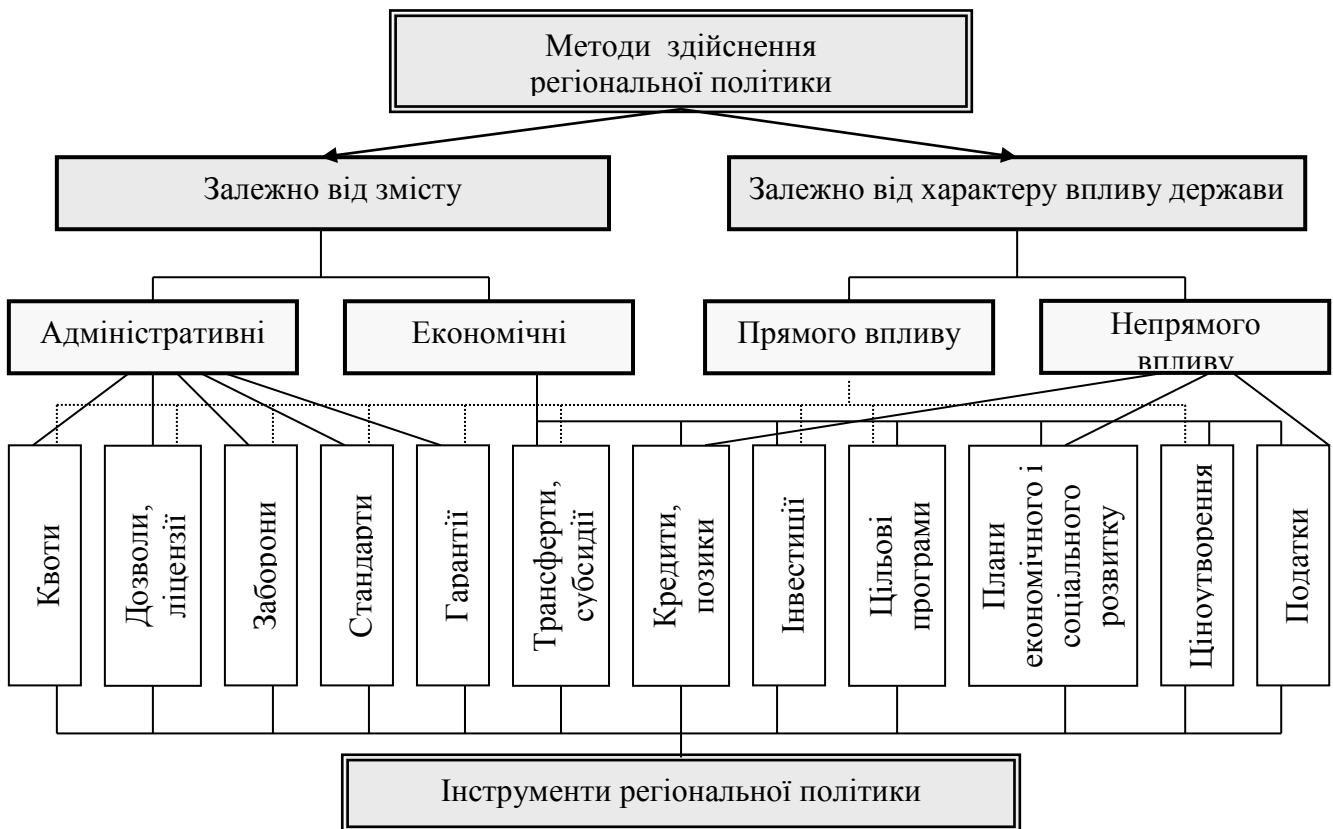

Рис. 1.3. Методи та інструменти здійснення регіональної політики

Серед методів проведення регіональної політики правомірно виділити адміністративні та економічні методи. Адміністративні методи охоплюють регулюючі засоби, пов'язані із забезпеченням правового поля й інфраструктури

економічної діяльності, захист конкурентного середовища, збереження прав власності і можливостей для вільного прийняття рішень. Економічні методи впливають на певні характеристики ринкових процесів: попит і пропозицію, ціну, ступінь централізації капіталу, а також на соціальні, структурні і територіальні параметри економіки. До економічних методів належать: фінансова політика, що включає в себе бюджетну і фіскальну політику, грошово-кредитна (або монетарна) політика та планування і програмування.

Залежно від характеру регулюючого впливу держави методи регіональної політики поділяються на прямі та непрямі. Методи прямого впливу (державне інвестування, субсидування, програмування) передбачають регулювання, при якому суб'єкти економічних відносин змушені приймати рішення, що ґрунтуються на державних розпорядженнях. Методи непрямих впливів (кредитна, податкова, бюджетна політики) полягають у створенні державою та регіонами необхідних передумов для тяжіння суб'єктів господарювання при самостійному виборі до тих економічних рішень, які відповідають цілям регіональної політики.

Інструменти державної регіональної економічної політики для ринкового механізму її реалізації були запропоновані ще Х.Армстронгом та Дж.Тайлором й застосовуються у всіх розвинутих країнах. Вони представлені на рис.1. До них належать засоби макро- та мікрополітики. При цьому в сфері макрополітики використовується регіональний і центральний контроль, а на мікрорівні виділяються політика впливу на зайнятість та політика впливу на капітал (рис.1.4.).

Вибір конкретних інструментів реалізації регіональної політики визначається її пріоритетними цілями. Головною метою державної регіональної політики є досягнення добробуту всього суспільства. Крім головної мети існує сукупність цілей другого рівня, які спрямовані на її досягнення. Залежно від конкретних обставин цілі регіональної політики можуть змінюватися, гнучко реагуючи на фактичний стан економіки, її проблеми і протиріччя.

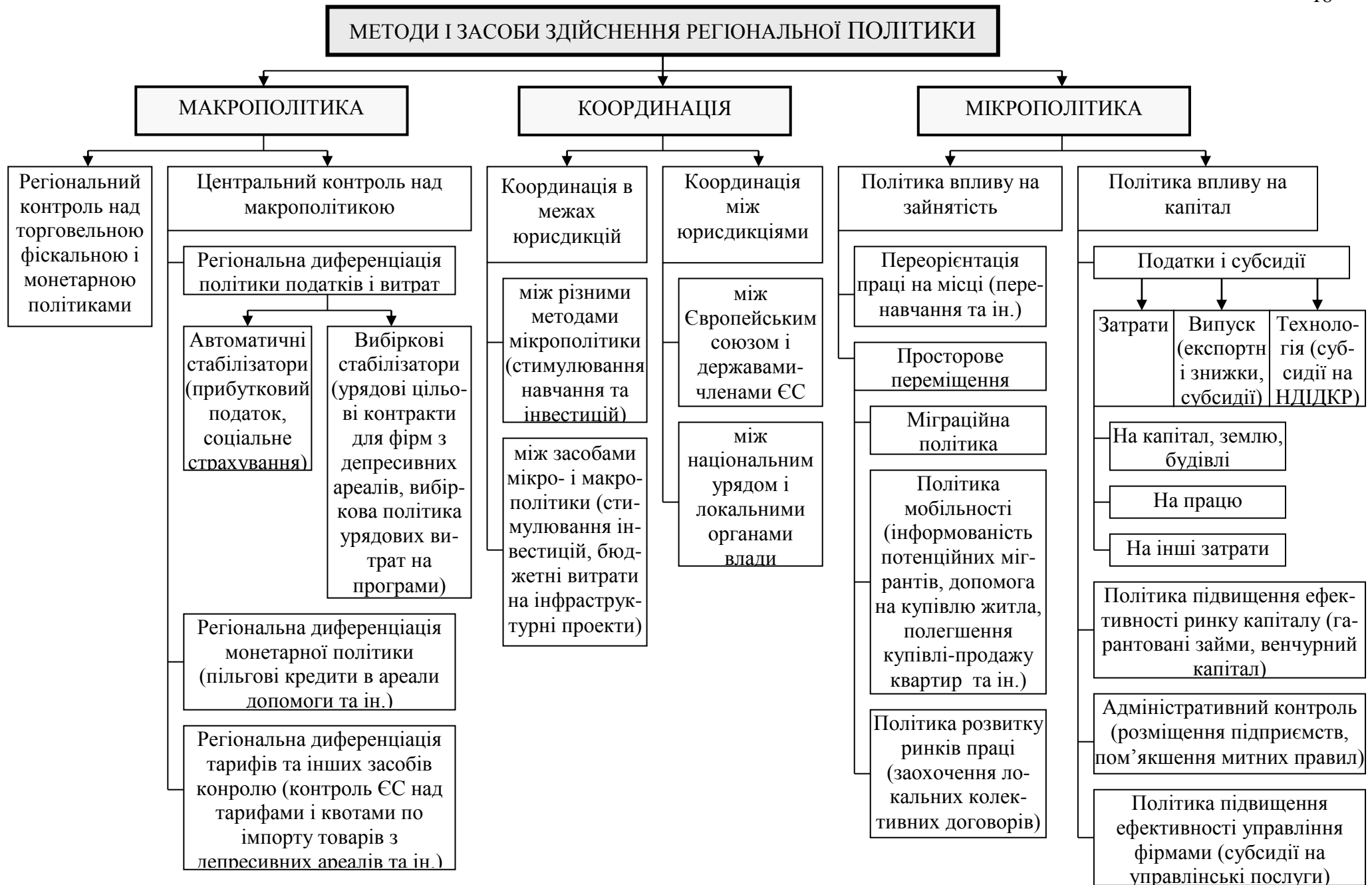

Рис. 1.4. Інструменти регіональної політики розвинених країн

Першочергово слід виділити таку ціль як економічне зростання. Це загальна мета розвитку кожної національної економічної системи в ринкових та перехідних до ринку умовах. Важливою ціллю також є досягнення стабільності та однорідності національного економічного простору на основі найбільш ефективного використання ресурсного потенціалу територій, тобто звести до мінімуму ті диспропорції у добробуті і доходах населення, що створюють підґрунтя для виникнення соціальних конфліктів та заважають соціально-економічному розвитку країни та її частин. Даним стратегічним цілям підпорядковується багато тактичних, спрямованих на досягнення позитивних результатів у різних сферах життєдіяльності.

Задля досягнення названих цілей регіональної політики першочерговим завданням є аналіз регіонів країни з метою виявлення “проблемних” територій, або ж недостатньо розвинутих сторін господарської діяльності. Цьому значним чином допомагає типологія регіонів за різними критеріями. Типології регіонів дають наукове підґрунтя для прийняття управлінських рішень, зумовлюють необхідність враховувати їх в процесі здійснення регіональної і галузевої політики, формуванні зв’язків, реалізації інноваційних напрямів розвитку економіки регіонів.

Традиційно регіони класифікують за структурою їх економіки залежно від переважання тієї чи іншої галузі в структурі регіонального виробництва на індустріальні та аграрні з проміжною диференціацією на аграрно-індустріальні та індустріально-аграрні.

У своїх дослідженнях Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України об’єднує регіони у групи за рівнем економічного розвитку, в результаті чого їх поділено на лідерів і аутсайдерів. Критерієм даної класифікації визначено обсяги ВДВ на одну особу населення України. За даними 2001 року до найслабшої групи (до 60% середнього рівня ВДВ на одну особу) відносилося 3 області – Закарпатська, Тернопільська, Чернівецька; до другої групи (60-80%) – 13 областей, в основному індустріально-аграрного та аграрно-індустріального спрямування; до третьої групи (80-100%) – 4 області (Київська, Миколаївська,

Сумська і Харківська) та до групи лідерів (більше 100%) – Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Одеська, Полтавська області та м.Київ.

Герасимчук З. класифікує регіони України за швидкістю і темпами сталого зростання. Основою класифікації є інтегральні темпи індексів сталого зростання і ранжирування регіонів за рівнем сталого розвитку. За даною методикою регіони поділяються на лідируючі, середньо розвинені й проблемні.

Горська О. пропонує класифікацію регіонів за критерієм реального виробництва, тобто сфери матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство, будівництво, а також транспорт і торгівля). За відношенням частки реального сектора у регіональному виробництві до середньої в Україні виділяються три групи регіонів: регіони, в яких частка реального сектора менша за середню; ті, в яких ця частка перебуває на середньому рівні й ті, в яких виробнича сфера значно переважає.

Інститутом Реформ використовується власна класифікація регіонів України за рівнем їх інвестиційної привабливості. Дана методика виділяє чотири групи регіонів: лідери, переслідувачі, основна група та аутсайдири. Інтегральний рейтинговий бал регіону включає оцінку груп показників, які характеризують економічний розвиток, розвиток інфраструктури, фінансовий сектор, забезпеченість людськими ресурсами та рівень підприємництва і владної підтримки.

За даними інституту Реформ найвищі рейтинги інвестиційної привабливості, а відповідно й найвищий рівень розвитку (лідери та переслідувачі) мали індустріальні та індустріально-аграрні регіони. Області, в яких переважає аграрний тип виробництва, перебувають в основній групі чи в аутсайдерах. Відповідно державна регіональна політика має спрямовувати увагу на заходи, що допоможуть підвищити інвестиційну привабливість аграрних регіонів, оскільки широке залучення та ефективне використання інвестиційних ресурсів сприятиме їх економічному зростанню.

Таблиця 1.1.

Рейтинговий розподіл регіонів України

Місце в рейтингу	Область	Рейтинговий бал	Тип регіону
<i>Лідери</i>			
1	м.Київ	0,762	індустріальний
2	Харківська	0,361	індустріальний
3	Дніпропетровська	0,359	індустріальний
4	Одеська	0,357	індустріально-аграрний
5	Донецька	0,343	індустріальний
<i>Переслідувачі</i>			
6	Запорізька	0,315	індустріальний
7	Львівська	0,302	індустріально-аграрний
8	Полтавська	0,296	індустріально-аграрний
9	Київська	0,296	індустріально-аграрний
10	АР Крим	0,291	індустріально-аграрний
11	Закарпатська	0,284	індустріально-аграрний
<i>Основна група</i>			
12	Черкаська	0,261	аграрно-індустріальний
13	Миколаївська	0,26	індустріально-аграрний
14	Чернівецька	0,258	аграрний
15	Вінницька	0,246	аграрно-індустріальний
16	Рівненська	0,241	аграрно-індустріальний
17	Волинська	0,239	аграрний
18	Хмельницька	0,236	аграрно-індустріальний
19	Кіровоградська	0,234	аграрний
20	Чернігівська	0,231	аграрно-індустріальний
21	Івано-Франківська	0,229	аграрно-індустріальний
22	Луганська	0,228	індустріальний
23	Тернопільська	0,226	аграрний
<i>Аутсайдері</i>			
24	Сумська	0,214	індустріально-аграрний
25	Херсонська	0,198	аграрний
26	Житомирська	0,185	аграрно-індустріальний

Формами реалізації державної регіональної політики можуть бути: або відсутність адресності та однозначної визначеності ресурсів, або чітке визначення конкретних агентів, цілей, фіксованих кількісних параметрів, строків досягнення та ресурсів щодо реалізації конкретних заходів.

Інститути державної регіональної політики можуть бути представлені різноманітними органами. Головні з них – це Кабінет Міністрів й Міністерство економіки та європейської інтеграції України. В якості органу, що міг би координувати питання регіонального розвитку і регіональної політики, М.Долішній пропонує створити Державний комітет регіонального розвитку з регіональними офісами у найбільших містах України, а Н.Луцишин детально обґрунтовує необхідність створення Агентств регіонального розвитку європейського зразка, що діятимуть на державному, регіональному та локальному рівнях.

Європейський вибір України та курс на євроінтеграцію, який взяла на озброєння нова влада, потребує від уряду узгодженості дій у сфері регіонального регулювання відповідно до концепції регіональної політики, що діє у країнах Європейського союзу. Відповідно постає необхідність ґрунтовного дослідження світового досвіду здійснення державної регіональної політики.

Питання регіональних відмінностей і потреба здійснення регіональної політики вперше у Західній Європі постали у 30-х роках ХХ століття. У повоєнний час регіональна політика стала важливою сферою діяльності держав. Спочатку вона обмежувалася простим перерозподілом фінансових засобів на користь бідних і відсталих регіонів, передусім підтримкою інфраструктурних інвестицій у цих регіонах. Однак з часом таких заходів стало замало, внаслідок чого звернулися до інструментів планування та поступової регіоналізації держави.

Західна модель регіональної економічної політики в своїй еволюції пройшла через чотири економічні парадигми.

Перша з них – парадигма невідкладної допомоги кризовим регіонам (20-40-і роки ХХ століття). Полягала в орієнтації на пріоритетну державну підтримку кризових (проблемних) регіонів.

Друга – парадигма міжрегіонального перерозподілу економічного зростання (50-і – початок 70-х років), що орієнтована на вирівнювання диспропорцій розвитку регіонів шляхом перерозподілу доходів.

І третя – парадигма реструктуризації регіонів (80-і роки), яка передбачала перехід від прямого державного регулювання регіонального розвитку до стимулювання розвитку ендogenous потенціалу у проблемних районах, тобто заохочення приватного підприємництва.

Сучасна парадигма регіонального розвитку з'явилася на початку 90-х років і визначена як парадигма регіонального саморозвитку. Вона орієнтована на більш повне врахування інтересів територіальних співтовариств, покладення відповідальності за розвиток регіонів на місцеві органи влади, взаємну координацію діяльності центральних та місцевих органів влади.

Основними принципами регіональної політики Європейського Союзу визначено:

- узагальнення заходів за шістьма основними цілями;
- надання пріоритету багаторічним програмам і структурним діям;
- орієнтація у виборі регіонів з приводу надання допомоги на союзні критерії;
- відхід від квотної системи на користь співфінансування (союзні засоби і засоби країни);
- партнерство і тісне співробітництво між Єврокомісією та відповідними органами влади на державному, регіональному та місцевому рівнях у процесі підготовки і реалізації програм.

За рішенням самміту ЄС в Берліні, шість основних програмних завдань і напрямів підтримки регіонів скорочено до трьох. Таким чином, сучасна концепція регіональної політики ЄС визначається у формі допомоги за трьома основними напрямками. Це підтримка розвитку і структурного вирівнювання відсталих в економічному відношенні регіонів (де ВВП на одного мешканця складає менше 75% середнього по ЄС), підтримка економічної і соціальної конверсії регіонів, що зазнають структурних труднощів (в числі якої допомога в розвитку і структурних змінах сільськогосподарським регіонам) та допомога з метою адаптації і модернізації політики щодо систем освіти, професійного навчання та зайнятості.

Крім названих напрямів комісія ЄС субсидує також власні ініціативні цільові програми окремих напрямків регіонального розвитку. Це ІНТЕРРЕГ (прикордонне, міжнародне і міжрегіональне співробітництво), EQUAL (співробітництво у сфері протидії дискримінації на ринку праці) та LEADER (розвиток сільських районів).

В Україні у взаємовідносинах між державою та регіонами використовується принцип розподілу та делегування повноважень, закріплених рядом нормативних актів. Центр тяжіння тут все більше зміщується в бік непрямих методів регулювання – таких як грошово-кредитна і амортизаційна політики, податкова система, використання позабюджетних цільових фондів. Поряд з цим зберігаються і традиційні форми централізованого управління, що часто порушують декларовані права регіонів. Відповідно до законодавства їм належать основні функції регулювання ринкових відносин у межах територіальної, бюджетно-фінансової політики, оперативного управління господарством. Надання регіонам широких прав у виробничій, фінансово-кредитній та інших сферах діяльності забезпечить ефективність використання їх ресурсного потенціалу і зменшить тенденції централізації.

Але необхідно враховувати, що навіть в умовах розвинутої, високоефективної економіки проблеми регіонального характеру не можуть бути вирішені лише за допомогою “саморегулюючої” системи управління. У всіх розвинених країнах вони вирішуються за участю держави. Це пов’язано з тим, що територіальні диспропорції дуже стійкі, їх згладжування вимагає тривалого часу, великих зусиль і узгодження дій органів влади всіх рівнів. Однак при цьому пріоритетним напрямом сучасної регіональної політики країн світу є децентралізація управління, максимальне використання внутрішнього потенціалу регіонів, розвиток “інноваційної інфраструктури”, підтримка малого і середнього бізнесу, впровадження вільних економічних зон і технопарків. На це має орієнтуватися і Україна.

Аналіз досвіду розвинених країн показує, що методи і механізми державної регіональної економічної політики мають бути адекватними особливостям і

фінансовим можливостям даного етапу розвитку. У період економічних криз заходи такої політики мають стимулюючий і адаптивний характер, спрямований на прискорення структурної перебудови і модернізацію економіки, а в період економічного зростання соціальна складова регіональної економічної політики посилюється. Це є особливо актуальним для України, регіони якої значно відрізняються за соціально-економічним потенціалом та потребують врахування всіх ексклюзивних регіональних чинників при реалізації регіональної політики. Надання регіонам широких прав у виробничій, фінансово-кредитній та інших сферах діяльності забезпечує ефективність використання їх ресурсного потенціалу і сприяє їх економічному розвитку.

Проблемами України, які має усунути державна регіональна політика, є: щільна концентрація продуктивних сил у шести промислових східних областях, невідповідність між природним й трудовим ресурсними потенціалами й рівнем розвитку господарської діяльності (особливо у західних регіонах), неповне включення окремих районів до поділу праці, низький рівень зайнятості, відсталість деяких сільськогосподарських регіонів, неузгодженість і складність процесів нормативного та реального розмежування власності між державними та регіональними рівнями.

На даний час Концепцією державної регіональної політики, затвердженої Указом Президента України, передбачається вирішення таких основних завдань:

- запровадження більш глибокого вивчення та оцінки внутрішнього природного, економічного, наукового, трудового потенціалу кожного регіону, розроблення комплексних правових, організаційних, економічних та інших механізмів його ефективного використання;
- здійснення на інноваційній основі структурної перебудови економіки регіонів з урахуванням особливостей їх потенціалу;
- поетапне зменшення рівня територіальної диференціації економічного розвитку регіонів та соціального забезпечення громадян;

- широкий розвиток підприємництва як головного фактора соціально-економічного розвитку держави та її регіонів, підвищення зайнятості населення, наповнення місцевих бюджетів;
- зміцнення економічної інтеграції регіонів з використанням переваг територіального поділу й кооперації праці;
- удосконалення фінансових міжбюджетних відносин, вироблення чітких критеріїв й ефективних механізмів надання державної підтримки розвитку регіонів;
- забезпечення здатності територіальних громад та органів місцевого самоврядування в межах законодавства самостійно та відповідально вирішувати питання соціально-економічного розвитку регіонів;
- подальше вдосконалення державної системи охорони довкілля та використання природних ресурсів, механізмів та інструментів вироблення і реалізації екологічної політики та ін.

Проте більшість з них досі залишаються не реалізованими, а інші – потребують корегування відповідно до сучасного стану вітчизняної економіки, політичної ситуації та світових тенденцій розвитку.

На сьогодні Україна значно відстає від плану реалізації державної регіональної політики. Саме відбувається перехід від першого до другого етапу реалізації урядової програми. На першому етапі було завершено формування організаційних передумов її впровадження, розроблено проекти законів, що регулюють відносини в сфері регіонального розвитку. Початок другого етапу збігається з розробленням схеми економічного районування та проведенням адміністративно-територіальної реформи, які зараз знаходяться на стадії обговорення. Тобто попереду ще багато запланованих але не завершених заходів.

Таким чином, реалізація структурних заходів, поступовий перехід до ринкових відносин потребує впровадження економічних та правових механізмів регулювання економіки як на державному, так і на регіональному рівнях. Ці механізми, як свідчить досвід розвинутих країн, передбачає централізоване державне та регіональне планування, програмування і прогнозування соціально-

економічних процесів. Подальше здійснення заходів реалізації державної регіональної політики повинно мати системний комплексний характер, базуватись на використанні зарубіжного досвіду та врахуванні особливостей продуктивних сил регіонів.

Для визначення пріоритетних напрямків регіональної політики економічного розвитку, механізмів і методів побудови фінансово-інноваційної моделі регіонального господарського комплексу, являється необхідність законодавчо закріпити типологізацію проблемних регіонів

Для поглиблення засад типологізації регіонів, на нашу думку, доцільно звернутися до закордонного досвіду законодавчого регулювання цього питання та співставити його з вітчизняним (табл. 1.2).

Так, у Законі Російської Федерації «Про засади федеральної підтримки депресивних територій Російської Федерації» зазначається, що депресивна територія Російської Федерації – це територія суб'єкта, в головній галузі (головних галузях) економіки яких має місце спад виробництва. Головна галузь економіки – це галузь промисловості, будівництва, транспорту, торгівлі чи сільського господарства, у якій протягом останніх дванадцяти років було зайнято не менше 15% загальної кількості працюючих, зайнятих в економіці даної території чи частка яких в обсязі валового регіонального продукту становить не менше 20%. У контексті регіональної політики ЄС мова йде про слаборозвинені й структурно слабкі території. Кожна з цих груп потребує індивідуальних підходів до розв'язання основних проблем. Це можна пояснити принципами регіональної політики ЄС, один з яких програмність: центр не просто фінансує регіон, а виділяє кошти на спеціально підготовлені програми (цільові точки, які мають вплив на розвиток усього регіону).

Таблиця 1.2

Визначення територій – об'єктів державної підтримки у вітчизняному та зарубіжному законодавстві

	Україна	Російська федерація	Європейський Союз
Об'єкт	Депресивна територія	Депресивна територія	Проблемна територія
Загальні критерії	Валова додана вартість на одну особу	Спад виробництва в основній галузі економіки	ВВП на душу населення, рівень безробіття
Класифікація територій та критерії їх оцінювання	<p><u>Регіони</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - показники валової доданої вартості на одну особу за останні 5 років <p><u>Промислові райони</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - показники рівня безробіття - частка зайнятості в промисловості - обсяг промислового виробництва на одну особу за останні 3 роки <p><u>Сільські райони</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - щільність сільського населення - природний приріст населення; - частка зайнятих в сільському господарстві за останні 3 роки <p><u>Міста обласного значення</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - показники рівня безробіття (зокрема довготривалого); - рівень заробітної плати за останні 3 роки 	<p><u>Суб'єкт РФ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - чисельність населення (не більше 500 тис. чол.); - багатократний (в 3 і більше рази) спад за останні 12 років виробництва в основній галузі економіки (галузь, в якій було зайнято не менше 15 % загальної чисельності працівників, або частка якої у валовому регіональному продукті складає не менше 20%); - розмір фінансової допомоги, яка виділяється з федерального бюджету, у витратах консолідованого бюджету повинен бути не менше 50% за останні 3 роки <p><u>Територія суб'єкта РФ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - розміщення в межах одного муніципального утворення чи декількох сусідніх утворень, - однорідність структури економіки в кожному муніципальному утворенні, - багатократний (в 3 і більше рази) спад за останні 12 років виробництва в основній галузі економіки, - значне відставання від середніх по РФ показників рівня безробіття та співвідношення грошових доходів і прожиткового мінімуму. 	<p><u>Слаборозвинені</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ВВП на душу населення (нижче 75% середньої величини по ЄС), - щільність населення (менше 8 ос./ кв. км), - окремо визначені регіони з відомими проблемами <p><u>Структурно слабкі</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - рівень безробіття, - частка зайнятих в промисловості, - динаміка промисловості <p><i>сільські території</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - щільність населення (менше 100 ос/ кв. км), - частка зайнятих в с/г, - рівень безробіття. <p><i>урбанізовані території</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - рівень безробіття (вдвічі більший за середній), - рівень бідності, - екологічні чинники, - рівень злочинності, - стандарти освіти <p><i>території рибної промисловості</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - частка зайнятих в рибній промисловості

Слаборозвинені райони характеризуються як кількісними, так і якісними показниками. З одного боку, це величина ВВП на душу населення (не вище 75 % від середнього рівня по ЄС), а з другого – це масштабність проблем території, що «виходить» на національний чи глобальний рівень.

Структурно слабкі території – кризові промислові і сільськогосподарські райони, міські території – характеризуються лише кількісними показниками, серед яких – високий рівень безробіття, зниження зайнятості, висока частка зайнятих у сільському господарстві й рибальстві. Крім того, визначення критеріїв проблемних регіонів відбувається за принципом порівняння із середніми показниками по Євросоюзу: наприклад, рівень безробіття має бути вищим (понад 110 %) за середній, частка зайнятих у сільському господарстві – принаймні вдвічі вищою .

Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” у якості об’єктів державної політики щодо стимулювання розвитку регіонів визначає лише депресивні території, якими вважаються регіон чи його частина (район, місто обласного значення або кілька районів, міст обласного значення), рівень розвитку яких за показниками, визначеними цим Законом, є найнижчим серед територій відповідного типу.

Задля полегшення проведення моніторингу має проводитись класифікація районів в Автономній Республіці Крим та областях з їх відповідним поділом на промислові та сільські. Район є промисловим, якщо кількість осіб зайнятих у промисловості перевищує кількість осіб зайнятих у сільському господарстві. Сільським же - той, у якому превалує частка осіб зайнятих у сільському господарстві.

Якщо однозначне визначення категорії району неможливе, буде проводитись аналіз його додаткових показників. Наприклад, промисловими визнаються райони, у яких обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу становить не менше 50 % середнього показника в сукупності районів. Відповідно, райони, які не відповідають таким умовам, вважатимуться сільськими.

Порівняння законодавчого визначення об’єктів державного впливу на регіональний розвиток в Україні, Російській Федерації та країнах Євросоюзу демонструє недостатню чіткість критеріїв визначення депресивних регіонів в українському законодавстві у порівнянні із зарубіжним. На наш погляд,

використання прикметників «найвищий» та «найнижчий» логічно веде до того, що по кожній групі територій буде визначено лише одна, яка матиме статус депресивної, але на практиці це далеко не так. Так, відповідно до законодавства, депресивним визнається той промисловий район у якому рівень безробіття найвищий, а рівень середньомісячної заробітної плати найнижчий і при найвищій частці зайнятих у промисловості осіб, обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу – найнижчий. Сільський район визнається депресивним, якщо в ньому найнижчі щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, а частка зайнятих у аграрному виробництві району найвища. Також, якщо обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції на одну особу та рівень середньомісячної заробітної плати в районі є найнижчим.

Отже, слід чітко визначити в законодавстві критерії проблемності регіонів, крім того, перелік регіонів – об'єктів державної підтримки не слід обмежувати лише депресивними, оскільки вони є лише типом більш широкого поняття – проблемний регіон. Пропонується у якості об'єкта державного стимулювання визначити проблемні регіони, який можуть поділятися на слаборозвинені, депресивні та кризові (табл.1.3).

Аналіз причин виникнення проблемного стану регіонів доводить їх різноманітність, тому і засоби вирішення проблем мають відрізнятися по напрямку їх дії та набору методів, інструментів та засобів.

Таблиця 1.3

Характеристика типів проблемних регіонів

Проблемний регіон	Ознаки	Причини виникнення проблем
Слаборозвинений	<ul style="list-style-type: none"> - низький загальний рівень інтенсивності господарської діяльності; - значне відставання від більшості регіонів країни по рівню накопиченого виробничого потенціалу; - загальна нерозвиненість господарської структури регіону, низький рівень її диверсифікації з переважанням сировинних галузей промисловості і (або) сільськогосподарського виробництва; - нерозвиненість всіх основних типів регіональних ринків; - відносно слабка інфраструктурна (зокрема транспортна) освоєність території; - недостатньо розвинена соціальна сфера. 	об'єктивні відмінності в початкових передумовах господарської діяльності (географічному положенні, природно-кліматичних умовах, забезпеченості найважливішими видами природних ресурсів, щільності і характері локалізації населення і трудових ресурсів.
Проблемний регіон	Ознаки	Причини виникнення проблем
Депресивний	<ul style="list-style-type: none"> - низькі поточні параметри інтенсивності господарської діяльності і рівня життя населення; - достатньо високий рівень накопиченого виробничо-технічного потенціалу; - вагома доля промислового виробництва в структурі господарства; - розвинена промислова інфраструктура, - кваліфікована робоча сила, - розгалужена мережа внутрішньо регіональних та міжрегіональних зв'язків 	падіння попиту на основну продукцію або зниження її конкурентоспроможності, вичерпання мінеральних ресурсів або погіршення геологічних умов
Кризовий	руйнування накопиченого економічного потенціалу	природні та техногенні катастрофи, широкомасштабні суспільно-політичні конфлікти

Спроба розмежування видів регіонів була зроблена у проекті закону «Про засади державної регіональної політики». Зокрема, у статті 14 законопроекту застосовується термін «особливі типи територій». До них належать:

1) проблемні території – території, розвиток яких потребує державної підтримки, – макрорегіони, регіони, мікрорегіони, які визначаються відносно низьким рівнем індексу регіонального людського розвитку - інтегрального показника, який відображає якість життя людини в кожному регіоні в порівнянні

з іншими регіонами України за оцінками їх демографічного розвитку, розвитку ринку праці, матеріального добробуту населення, умов його проживання, рівня освіти, стану та охорони здоров'я, соціального середовища, екологічної ситуації, фінансування людського розвитку. Критерієм віднесення територій до проблемних у загальному вигляді є величина цього індексу, яка не перевищує 75 відсотків від середнього по Україні. У кожному конкретному випадку віднесення територій до проблемних здійснюється на основі спеціального аналізу з урахуванням рівня природно-техногенної безпеки, занепаду старопромислових районів тощо, відповідно до методики, затвердженої Кабінетом Міністрів України;

2) території проривного зростання – макрорегіони, регіони, мікрорегіони, конкурентні переваги яких дозволяють забезпечити випереджальний інноваційний розвиток країни;

3) території (об'єкти) міжрегіонального, у тому числі транскордонного, співробітництва – макрорегіони, регіони, мікрорегіони, які характеризуються спільністю проблем розвитку та визначаються міжрегіональними угодами;

4) території (об'єкти) зі спеціальним режимом використання – території із землями природно-заповідного, оздоровчо-рекреаційного, історико-культурного призначення, об'єкти оборони, інші території (об'єкти), спеціальний режим використання яких визначено законодавством України;

5) депресивні території – території, визначені такими відповідно до законодавства України.

Виведення у законопроекті поняття депресивного регіону за межі категорії проблемного регіону є, на нашу думку, невиправданим з огляду на запропоновану вище класифікацію. Втім, заслуговує на увагу те, що в законопроекті об'єктами державної уваги з боку держави визначено не лише проблемні регіони, а також регіони, які, навпаки, дозволяють забезпечити випереджальний інноваційний розвиток країни. З огляду на це, слід відмітити, що якщо є регіони, які є проблемними, і є регіони, які допомагають вирішити проблеми держави в цілому, то логічно буде припустити, що існують регіони, які є цілком

самодостатніми. Дійсно, у деяких джерелах застосовується поняття «самодостатній регіон» – територія, характерною особливістю якої являється збалансованість доходної та видаткової частини бюджету, яка досягається за рахунок власних джерел. За своєю суттю цей термін є протилежним до терміну «депресивний регіон». Зміст даного терміну полягає у сталому бездотаційному соціально-економічному розвитку регіону. Об'єктивною основою для такого розвитку слід вважати наявність достатнього потенціалу (трудового, економічного, фінансового, геополітичного) та інших факторів, пов'язаних з виробничими, національними та місцевими особливостями і традиціями регіонів. При цьому у якості обов'язкової умови реалізації вищезазначеного потенціалу слід вказати здатність регіональних органів влади використовувати позитивні моменти тих чи інших соціальних, економічних, національних та політичних процесів та усувати можливі негативні наслідки.

Отже, обов'язковою умовою вдосконалення законодавчої бази, що регулює державне стимулювання розвитку регіонів, являється необхідність законодавчо закріпити типологізацію проблемних регіонів, принципи та механізм визначення їх меж, ознаки і показники віднесення тих чи інших територій до депресивних, відсталих, кризових або інших проблемних регіонів, методи їх державної підтримки та санації, а також строки і процедури контролю за використанням спрямованих у проблемні регіони державних та інших ресурсів. Заходи державної політики для слаборозвинених, відсталих кризових територій матимуть інший характер (соціальна допомога, субсидії тощо), аніж для тих, які борються з проблемами занепаду основних галузей місцевої/регіональної економіки (бюджетні інвестиції, стимулювання малого підприємництва для зменшення безробіття тощо).

Житлова політика в системі регіональної політики економічного розвитку

В умовах трансформації соціально-економічних відносин в Україні спрямованість динамічного розвитку держави потребує нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу регіонів, що сприятиме забезпеченню досягнення якісно нового рівня

ефективності і конкурентоспроможності економіки і життя населення. При цьому якісний рівень життя населення включає створення умов для реалізації права громадян на житло. Трансформаційні перетворення в економіці України виявили проблеми зміни пріоритетів у створенні нового та утриманні існуючого житлового фонду. Збільшення об'ємів будівництва житла з 1995 р. по 2008 рік на 17% не сприяло покращенню ситуації щодо вирішення житлового питання малозабезпечених громадян. Актуальним залишається вирішення питання будівництва доступного та соціального житла. Враховуючи обмеженість земельних ділянок під будівництво нового житла та необхідність їх резервування для розвитку соціально-економічної інфраструктури населених пунктів, цілком закономірно постає питання збереження вже існуючого житлового фонду, формування інституту власника житла з метою одержання населенням якісних житлово-комунальних послуг. В зв'язку з чим удосконалення житлової політики регіонів є одним із пріоритетних напрямів регіональної політики економічного розвитку що потребує забезпечення оцінки територіальних ресурсів, виявлення регіональних важелів її формування, визначення напрямів та форм її реалізації.

Житлова політика регіону здійснюється відповідно до взаємопов'язаних основних напрямів щодо реалізації потреби громадян в житлі та передбачає реалізуючі ці напрями законодавчі, соціальні, організаційно-економічні, архітектурно-будівельні, експлуатаційно-технологічні заходи з урахуванням ресурсного, трудового та фінансового потенціалу регіону.

Здійснення житлової політики України передбачає наукове обґрунтування її концепції з метою вдосконалення фінансово-кредитної системи, утримання та реконструкції житлового фонду, запровадження стимулюючих факторів у вирішенні житлового питання, спрощення процедури виділення земельних ділянок під будівництво житла (рис. 1.5.). Житлова політика передбачає визначення перспективних цілей і завдань. Основні цілі та завдання житлової політики України визначені в Концепції державної житлової політики, схваленій Постановою ВРУ від 30.06.1995 р. №254/95-ВР. Концепцією державної житлової

політики визначено фактори, що зумовлюють реформування житлової політики в Україні, основні напрями та шляхи її реалізації.

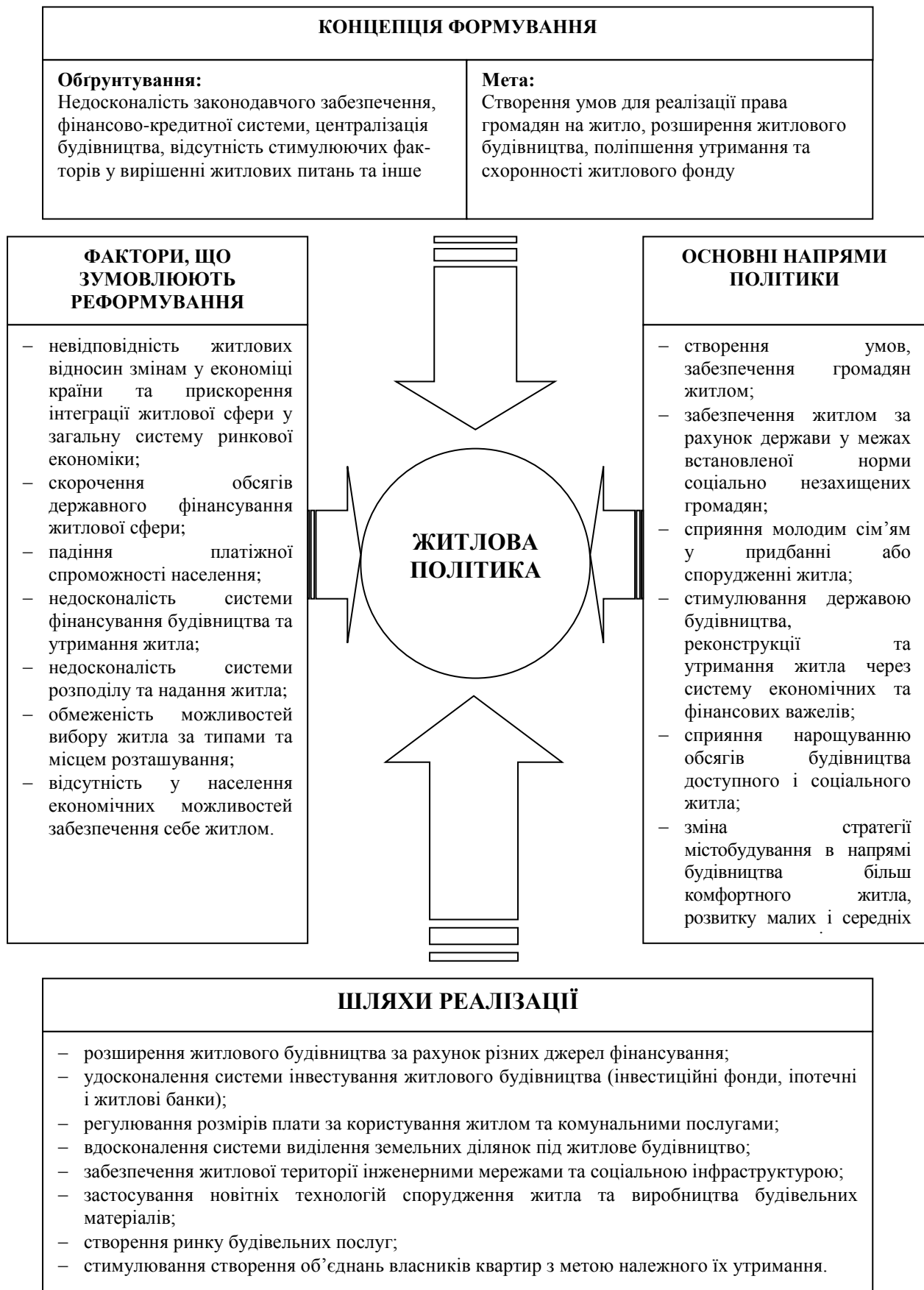

Рис. 1.5. Концептуальні засади формування державної житлової політики

В інституційному плані житлова політика визначається державою і в межах наданих повноважень – органами місцевого самоврядування.

Формування житлової політики держава забезпечує шляхом: її розробки та реалізації; законодавчого та нормативного забезпечення; створення органів державного регулювання в галузі житлового будівництва; створення публічних інститутів фінансування; створення спільно з органами місцевого самоврядування фонду соціального житла; розробки та реалізації державних та регіональних програм житлового будівництва; сприяння залученню інституційних інвесторів.

Формування житлової політики України здійснюється інститутами державного регулювання в сфері житлового будівництва та іпотечного кредитування, а саме: Міністерством регіонального розвитку та будівництва України, Міністерством з питань житлово-комунального господарства України, Державною іпотечною установою, Фондом сприяння молодіжному житловому будівництву. Інститути державного регулювання в сфері житлового будівництва та іпотечного кредитування реалізують житлову політику відповідно до законодавчих та нормативних актів, створюючи правову базу розвитку житлового будівництва.

З метою створення умов для реалізації права громадян на житло як одного із напрямів житлової політики та забезпечення житлом малозахисених верств населення 12.01.2006 р. прийнято Закон України «Про житловий фонд соціального призначення», який набрав чинності з 01.01.2007 р. Законом визначено правові, організаційні та соціальні засади державної політики щодо забезпечення конституційного права соціально незахищених верств населення України на отримання житла. Правом взяття на соціальний квартирний облік, відповідно до Закону, користуються громадяни України, для яких таке житло є єдиним місцем проживання, або які мають право на поліпшення житлових умов відповідно до Закону, та середньомісячний сукупний дохід яких за попередній рік, з розрахунку на одну особу в сумі меншій від величини опосередкованої

вартості найму житла в даному населеному пункті та прожиткового мінімуму, встановленого законодавством. Фінансування формування житлового фонду соціального призначення за рахунок коштів державного бюджету здійснюється відповідно до загальнодержавної та місцевих програм.

Разом з цим, з метою реалізації права громадян на житло в Україні реалізуються затверджені Урядом програми забезпечення окремих категорій громадян житлом: державне пільгове довгострокове кредитування індивідуальних сільських забудовників (програма «Власний дім»), Державна програма забезпечення молоді житлом на 2002-2012 роки; Комплексна програма забезпечення житлом військовослужбовців, осіб рядового і керівного складу органів внутрішніх справ, кримінально-виконавчої системи, службових осіб митних органів та членів їх сімей; військовослужбовців, звільнених у запас або відставку; громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; суддів; інвалідів по слуху та зору; розселення та облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися на проживання в Україну; вчених Національної академії наук України. Механізми реалізації державних програм різняться відповідно до мети. Так, правила надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі передбачають кредитування індивідуальних забудовників у сільській місцевості з метою заохочення громадян до роботи в аграрному секторі економіки. Погашення кредиту може здійснюватися коштами або частково чи повністю сільськогосподарською продукцією власного виробництва. Порядком надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво і придбання житла передбачено пільги, спрямовані на стимулювання народжуваності в Україні з обов'язковим внесенням першого внеску позичальником. Пільгове довгострокове кредитування будівництва чи придбання житла військовослужбовцями Збройних сил, державними службовцями зумовлено необхідністю підвищити привабливість відповідного виду діяльності та спрямовані на отримання житла за професійною ознакою, що унеможлиблює поширення даного механізму на інші категорії населення з середнім рівнем доходу.

Таким чином, зазначені програми не охоплюють усі категорії громадян, які потребують житло, а недостатній розмір їх фінансування вимагає їх перегляду та визначення пріоритетності, зосередивши кошти на найефективніших.

Указом Президента України «Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом» № 1073/2007 від 7 листопада 2007 р. одним із провідних напрямів забезпечення конституційного права громадян України на житло визначено будівництво за державної підтримки доступного житла та засади його реалізації. Відповідно до Указу Президента України № 1073/2007 та проекту Концепції Загальнодержавної програми забезпечення житлом громадян на 2009-2012 роки потребують розробки регіональні програми будівництва доступного житла. Першочергово на державному рівні відповідно до Указу Президента України «Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом» № 1073/2007 необхідно розробити законопроект про будівництво доступного житла, проекти будинків, енергозберігаючі технології їх будівництва, передбачивши у Державному бюджеті України видатки на будівництво доступного житла. Потребує встановлення на законодавчому рівні порядок визначення категорії громадян, яким надаватиметься державна підтримка в придбанні житла відповідно до рівня доходів. Вирішенням проблеми доступності житла слугуватиме забезпечення доступності кредитів шляхом запровадження системи житлових будівельних заощаджень, які накопичуються для початкового внеску впродовж певного періоду на спеціальних банківських житлових депозитних рахунках. Механізми житлового кредитування, що ґрунтуються на системі накопичувальних житлових заощаджень населення, реалізуються в країнах ЄС, а також в Російській Федерації, Республіці Казахстан. Створення правових засад розвитку фінансування масового житлового будівництва дозволить вирішити проблему доступності житла, розширюючи її межі, розуміючи під доступністю співвідношення між середньомісячною платою на погашення іпотечного кредиту та середньомісячним доходом сім'ї.

На регіональному рівні необхідно визначитися з чисельністю громадян, які братимуть участь у будівництві доступного житла за державної підтримки, обсягами коштів населення, що можуть бути спрямовані на фінансування будівництва такого житла.

Формування житлової політики України, відповідно до напрямку розширення житлового будівництва, здійснюється за допомогою прямих та опосередкованих засобів і методів впливу держави. До прямих відносяться наступні: субвенції, субсидії та дотації, санації збиткових підприємств, прийняття нового та удосконалення чинного законодавства, адміністративні важелі. Опосередкованими вважаються заходи економічної політики, передусім грошово-кредитної, податкової, амортизаційної, цінової.

Субвенції як засіб впливу держави на збільшення обсягів будівництва житла виділяються щорічно регіонам із бюджету України відповідно до державних програм забезпечення окремих категорій громадян житлом та кількості цих громадян, що знаходяться на квартирному обліку. Субсидії класифікуються на житлові та житлово-будівельні. На відміну від житлово-будівельних субсидій, житлові мають виражене цільове призначення та безпосередньо пов'язані з доходами та іншими характеристиками домогосподарств. Перевагою житлово-будівельних субсидій є їх вища ефективність для збільшення пропозиції доступного житла та для цільових груп населення (біженці). Більшість країн із розвинутою економікою використовують як житлові, так і житлово-будівельні субсидії.

Важелем впливу держави на житлову політику є законодавча та нормативна діяльність, яка передбачає прийняття нового та удосконалення чинного законодавства, а також встановлення технічних параметрів, будівельних норм і правил житлового будівництва з одночасним поліпшенням якісних показників та вдосконаленням будівельних технологій. Найактуальнішим питанням залишається прийняття Житлового кодексу України в новій редакції.

У сучасних умовах господарювання, з метою формування житлової політики потребує державної підтримки стимулювання науково-дослідних і

дослідно-конструкторських робіт у сфері житлового будівництва з метою використання енергозберігаючих технологій, збільшення теплозахисних властивостей конструкцій житла.

Використання елементів податкової політики як одного із засобів опосередкованого державного впливу на житлову політику сприятиме збільшенню обсягів житлового будівництва, про що свідчить досвід використання податкових пільг відповідно до Закону України Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії «Київміськбуд». Відповідно до Закону кошти, котрі надійшли на пенсійні рахунки, не включаються в сукупний оподатковуваний дохід ні осіб, які зробили внесок, ні осіб, на чії рахунки надійшли гроші. На них не нараховуються збори на обов'язкове пенсійне і соціальне страхування, а безготівкові гривні, перераховані підприємствами, відносяться на валові витрати підприємства. Досвід пільгового оподаткування, апробований на базі холдингової компанії «Київміськбуд», правомірно закріпити на законодавчому рівні з метою використання іншими будівельними компаніями.

Наступним засобом активного впливу держави може стати податок на незайняте житло з житлових площ, які залишаються незаселеними більше 2-х років, зокрема, як практикується у Франції. Правомірно використати досвід Франції щодо системи житлових заощаджень, відповідно до якої кошти, накопичувані на доступних усім рахунках житлових заощаджень і в межах програми житлових заощаджень, не підлягають оподаткуванню. При використанні позики для купівлі житла держава додатково виплачує премію.

З метою реалізації права громадян на житло поряд із будівництвом нового житла пріоритетним напрямом житлової політики України є реконструкція існуючого житлового фонду. Показник співвідношення будівництва нового житла та реконструкції старих житлових об'єктів в Україні значно вищий, ніж у розвинутих країнах. У Німеччині інвестиції, спрямовані на будівництво нового житла, становлять 53%, на реконструкцію – 47%. У Києві на будівництво новобудов спрямовується 300-400 млн. доларів, а на реконструкцію – 5-6 млн. доларів у рік.

Значним кроком у позитивному вирішенні питання реконструкції житлового фонду є прийняття 22.12.2006 р. Закону України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду», який визначає правові, економічні, соціальні та організаційні засади проведення комплексної реконструкції кварталів із заміною застарілого житлового та нежитлового фонду [5]. Державна політика у сфері комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду базується на засадах: сприяння реалізації права громадян України на житло; раціонального використання території; визначення на конкурсних засадах інвестора-забудовника та механізмів фінансування; гарантії та забезпечення майнових прав громадян.

Щодо вирішення питання комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду в Україні на державному рівні правомірно розробити державну програму з реконструкції, заміни житлового фонду, зміни до нормативних актів, затвердити державні стандарти, норми та правила в межах, установлених законом. На регіональному рівні необхідно: провести інвентаризацію застарілого житлового фонду з метою визначення технічного стану та експлуатаційних даних, обсягів, вартості, черговості проведення реконструкції; встановити умови надання земельних ділянок та умови плати на час будівництва, а також порядок і обсяг компенсацій власникам земель приватної власності на випадок виникнення потреби в цих землях згідно із затвердженою містобудівною документацією.

Одночасно, з метою удосконалення та збереження житлового фонду, підвищення його споживчих властивостей правомірно констатувати необхідність запровадження фінансово-інвестиційного механізму його реконструкції в Україні. При цьому доцільно використати досвід Російської Федерації. Механізм реконструкції житлових будинків у Російській Федерації полягає в реалізації інвестиційних проектів на тендерній основі між учасниками аукціону, інвестиційні можливості яких перевіряє муніципальний комітет. Особливістю механізму реконструкції є можливість її комплексності, тобто реконструкція не окремого будинку, а цілого мікрорайону та будівництво в ньому стартових

будинків для відселення. Одержання житла мешканцями у випадку знесення житлових будинків відбувається з коефіцієнтом 1,6 по відношенню до розмірів попереднього житла та можливістю придбати додаткові квадратні метри за пільговими цінами.

Відповідно до Закону України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» відселення власників житла, що реконструюється, здійснюється за умови згоди цих власників із наданням їм рівноцінних за площею та кількістю кімнат житлових приміщень у межах кварталу. Житлова площа, що пропонується, може бути збільшена безоплатно до 50% житлової площі квартири, що підлягає знесенню, якщо її власник не перебуває на квартирному обліку. За умови подальшого збільшення житлової площі власники відселених квартир розраховуються з інвестором за додаткові квадратні метри житла за ринковою вартістю.

Власникам садибних житлових будинків, що вилучаються разом із земельною ділянкою для суспільної потреби, надається, за їх згодою, рівноцінна земельна ділянка з побудованим на ній житлом або грошова компенсація відповідно до експертної оцінки житла. Спори щодо вилучення житлового приміщення, розміру викупної вартості вирішуються в судовому порядку. У результаті проведених досліджень встановлено, що доцільним є процес уточнення механізму компенсації власникам житлових будинків та земельних ділянок, відчужених під час комплексної реконструкції кварталів, відповідно до суспільної потреби з метою урахування ринкової вартості земельної ділянки, на якій знаходиться житло.

З метою реконструкції застарілого житлового фонду як напряму житлової політики, реалізації права громадян на житло на регіональному рівні є доцільним наступне.

- Розроблення і прийняття програми реконструкції застарілого житлового фонду в регіоні.
- Забезпечення розробки системи податкових пільг підприємств, що здійснюють інвестиції у реконструкцію застарілого житлового фонду.

- Ухвалення генеральних планів міст із виділенням зон і окремих будинків для проведення реконструкції застарілого житлового фонду.

- Проведення конкурсів із залучення інвесторів-забудовників для реалізації проектів реконструкції, заміни житлового фонду.

- Відповідно до законодавства здійснювати контроль за механізмом оплати різниці у вартості нового житла та житла, з якого населення було відселене.

- Здійснення експерименту з проведення реконструкції застарілого житлового фонду.

- Вирішення питання власності на землю, на якій розміщені будинки, що вилучаються під час комплексної реконструкції кварталів.

Поліпшення утримання та схоронності житлового фонду як напрям, визначений Концепцією державної житлової політики, потребує залучення громадян до участі в утриманні та збереженні існуючого житла, формування ринкових відносин в житлово-комунальній сфері.

Державна політика у житлово-комунальній сфері реалізується відповідно до Загальнодержавної програми реформування та розвитку ЖКГ на 2004-2010 роки. Стан житлового фонду, якість житлово-комунальних послуг перебувають на низькому рівні, що є наслідком незначної конкуренції на ринку житлово-комунальних послуг, інвестиційній непривабливості галузі, недостатнім бюджетним фінансуванням технічного переоснащення об'єктів ЖКК, відсутністю реального господаря багатоквартирних будинків.

З метою утримання і збереження існуючого житлового фонду потребує реформування житлово-комунальна галузь. З цією метою Уряд України передбачає провадження нової моделі функціонування ринку послуг централізованого тепло-, водопостачання та водовідведення на засадах конкуренції, змішаної власності та державного регулювання.

Разом з цим у житловій сфері потребує формування ринок послуг із управління багатоквартирними будинками на засадах конкуренції та розподілу функцій замовника і виконавця житлово-комунальних послуг, що дозволить поліпшити якість їх утримання. З цією метою потребує прийняття Закону України

«Про внесення змін до Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (ОСББ), який передбачає обов'язкове створення об'єднань співвласників у новобудовах і спрощення порядку їх формування. Обов'язкове створення ОСББ передбачено у Норвегії, Данії, Німеччині, Нідерландах, Швейцарії, Польщі, Угорщині, Чехії, Республіці Казахстан.

Прийняття законопроекту сприятиме активізації створення ОСББ, визначенню ефективного власника будинку, підвищенню якості житлово-комунальних послуг, забезпеченню схоронності житлового фонду.

З метою утримання та схоронності житлового фонду Урядом стимулюються процеси енергозбереження. Зокрема, у 2007 році виділено 270 мільйонів гривень з бюджетної програми «Реформування та розвиток житлово-комунального господарства» на реалізацію пілотних проектів з утеплення житлових будинків та інших енергозберігаючих заходів. Важливим заходом щодо утримання житлового фонду є перспектива часткового фінансування першого капітального ремонту житла за рахунок держави.

Житлова політика регіональних органів влади реалізується на основі житлової політики держави. Двома найважливішими складовими регіональної житлової політики є чітко опрацьована в законодавчому аспекті практична діяльність держави та соціально-економічна політика регіону, здійснювана на базі загальнодержавного законодавства з метою досягнення регіональних і місцевих цілей та завдань.

Методологічною основою формування регіональної житлової політики в дослідженні визначено діалектичний метод з його основними елементами: принципом суперечності, системним підходом, принципом історизму.

Щодо регіональної житлової політики принцип суперечності передбачає поєднання централізму і децентралізму, міжрегіональної та регіональної моделей відтворювальних процесів, загальнодержавних і регіональних інтересів, різних способів, методів, важелів ув'язування цих типів моделей. Одним із проявів принципу суперечності є поєднання розробки стимулюючих державних і регіональних бюджетів.

Програми щодо забезпечення певних категорій громадян житлом передбачають як державне, так і територіальне фінансування. Такими програмами в Полтавській області є: регіональна програма підтримки індивідуального житлового будівництва на селі «Власний дім», Державна програма забезпечення молоді житлом на 2002-2012 роки, Чорнобильська будівельна програма.

Системний підхід ґрунтується на комплексному аналізі, урахуванні взаємозв'язків між елементами системи, які виникають у процесі взаємодії.

Найважливіший елемент системного підходу – цілісність, тобто виникнення загальних якостей і властивостей у процесі взаємодії окремих елементів системи. Ціле відрізняється від складових елементів наявністю системи зв'язків, що формують структуру системи. Конкретизацією цілісного підходу є наявність у системі загальної стратегічної мети, яка одночасно є основним системоутворюючим фактором.

У процесі реалізації державної житлової політики, спрямованої на істотне підвищення життєвого рівня населення, регіон необхідно розглядати як винятково складну систему, в якій виділяються підсистеми: земельні ресурси, будіндустрія, трудові ресурси, фінансові ресурси, що функціонують у межах своїх цілей і завдань. Ознаками цілісності систем є активізація господарської діяльності, поглиблення внутрішньотериторіальної спеціалізації, використання переваг регіонального поділу праці, різноманітних місцевих ресурсів, формування місцевих ринків.

Цілісність регіону як системи в формуванні житлової політики полягає в комплексному підході до розвитку житлового будівництва як одного із напрямів реалізації права громадян на житло. З цією метою необхідна взаємодія підсистем регіону, починаючи з виділення земельних ділянок під забудову як необхідного ресурсу, спрощення процедури видачі дозволів на відведення земельних ділянок під будівництво житла; повноцінний генеральний план забудови і розвитку міста, який би передбачав будівництво мікрорайонів з попереднім підведенням комунікацій, функціонування підприємств будіндустрії для забезпечення місцевими будівельними матеріалами, що сприятиме здешевленню житла, а

одночасно і збільшенню пропозиції на ньому, наявність трудових ресурсів, а відповідно і навчальних закладів для підготовки та перепідготовки фахівців будівельної галузі.

Принцип історизму як один із елементів діалектичного методу дослідження процесу формування регіональної житлової політики полягає у виявленні елементів якісно нового змісту житлової політики в процесі еволюції економічної системи.

Відносно категорії «житлова регіональна політика» принцип історизму означає, що в умовах командно-адміністративної системи переважала централізована модель територіального устрою та управління житловим будівництвом. Певне її послаблення відбулося в другій половині 80-х років. У середині 90-х років централістські тенденції в житловому будівництві значно послабилися. Централізована модель управління житловим будівництвом передбачала переважне його фінансування за рахунок бюджету. За 1980-1990 роки введення в експлуатацію житлових будинків державними підприємствами й організаціями в Українській РСР становило 56,8-63,6 % загальної кількості введеного житла. Починаючи з 1995 року в Україні спостерігається тенденція до зменшення обсягів житлового будівництва державної та корпоративної форми власності.

Аналіз статистичних даних свідчить, що обсяги капіталовкладень у житлове будівництво в Україні в абсолютних вимірах у десятки і сотні разів менші від країн Європейського Союзу. Найбільші капіталовкладення в житлове будівництво серед країн Європейського Союзу у Німеччині – 121,4 млрд. євро, Франції – 64,9 млрд. євро, Італії – 60,9 млрд. євро, Великобританії – 58,4 млрд. євро.

Збільшення обсягів будівництва житла за рахунок коштів населення не змогло компенсувати зменшення державного фінансування, що потребує пошуку та розробки нових механізмів фінансування житлового будівництва.

На мікрорівні житлова політика здійснюється стимулюванням малого та середнього бізнесу. У більшості пострадянських країн така політика передбачає акціонування і приватизацію державних підприємств. Основою організаційної

структури управління є підприємство. В Україні в будівельній галузі залежно від форм власності функціонують: приватні, колективні, державні, комунальні підприємства, підприємства, засновані на змішаній формі власності. Залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік підприємства класифікуються як малі, середні та великі.

Таким чином, формування житлової політики України відбувається як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях відповідно до наступних напрямів: розширення житлового будівництва шляхом будівництва нового та реконструкції існуючого житлового фонду; поліпшення утримання та схоронності житлового фонду. Регіональними складовими формування житлової політики є: забезпечення раціонального землекористування, спрощення процедури виділення земельних ділянок під будівництво, використання пільгового оподаткування в розрізі регіону з метою реконструкції існуючого житлового фонду, забезпечення житлом малозахисених верств населення відповідно до загальнодержавної програми.

На регіональному рівні житлова політика формується відповідно до державної житлової політики та полягає в наступному: в сприянні розвитку житлового будівництва шляхом розробки та затвердження програм забезпечення громадян житлом, забезпечення розробки і затвердження генерального плану та детальних планів територій та іншої містобудівної документації, вирішення питань землекористування, створення фонду соціального житла; здійсненні реконструкції застарілого житлового фонду, згідно з технічними вимогами в напрямі схоронності та утримання житлового фонду.

З метою реалізації житлової політики України щодо створення умов для реалізації права громадян на житло, основними напрямками на регіональному рівні визначено розширення житлового будівництва та реконструкція застарілого житлового фонду, що здійснюються шляхом стимулювання пропозиції будівництва житла та стимулювання платіжного попиту.

З метою реалізації житлової політики України щодо поліпшення утримання та схоронності житлового фонду основними напрямками на регіональному рівні визначено:

- сприяння створенню ринку послуг із управління багатоквартирними будинками на засадах конкуренції та розподілу функцій замовника і виконавця житлово-комунальних послуг;

- стимулювання утворення об'єднань співвласників багатопверхових будинків.

У сучасних умовах формування житлової політики потребує розробки методичного підходу щодо її здійснення.

У зв'язку з чим цілком закономірним є розробка методичних рекомендацій щодо формування житлової політики регіону. У результаті проведених досліджень встановлено, що вони являють собою логічну послідовність, яка включає п'ять основних етапів (рис. 1.6).

I етап. З метою визначення стану житлової політики в межах регіону та з метою розробки форм її реалізації доцільно на першому етапі – «Аналіз стану житлової політики в регіонах та постановка задачі щодо формування житлової політики на регіональному рівні» – житлову політику регіону розглядати як систему що включає напрями: розвиток житлового будівництва, реконструкція житлового фонду та його утримання. Аналіз стану житлової політики регіону закономірно здійснювати за кожним напрямом окремо. З метою реалізації права громадян на житло визначено за доцільне здійснити аналіз розвитку житлового будівництва в регіоні. Для аналізу правомірно використовувати комплекс методів, основними з яких є аналітичний, економічного районування, графічний, метод багатокритеріальної оцінки. З метою визначення комплексної оцінки стану житлової політики в напрямі розвитку житлового будівництва по регіонах України використано метод багатокритеріальної оцінки. Відповідно до методу багатокритеріальної оцінки визначено наступні показники, що характеризують стан житлової політики:

1. Введення в експлуатацію житлових будинків за регіонами України.

2. Щільність населення.
3. Інвестиції в основний капітал у житлове будівництво.
4. Кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку у міських поселеннях.
5. Забезпеченість населення житлом.
6. Кількість сімей та однаків, які одержали житло у міських поселеннях.

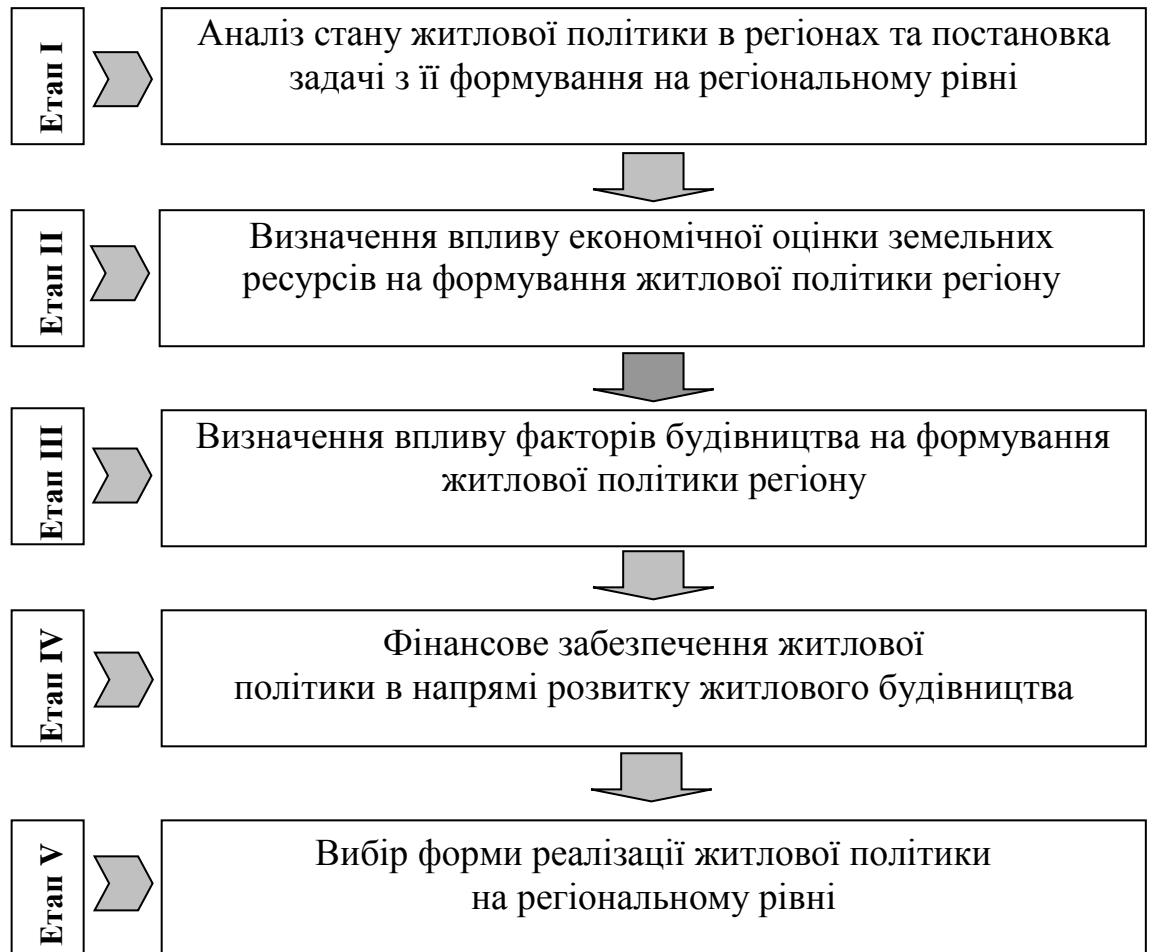

Рис. 1.6. Логічна послідовність формування житлової політики регіону в Україні

Ці показники позначено відповідно через x_1 , x_2 , x_3 , x_4 , x_5 , x_6 .

На основі даних показників, що характеризують стан житлової політики, визначаються відносні показники. Для показників, збільшення значень яких означає більш високий рівень розвитку житлового будівництва, а саме: введення в

експлуатацію житлових будинків; обсяги інвестицій; забезпеченість населення житлом; кількість сімей, які одержали житло (це показники x_1, x_3, x_5, x_6), відносні показники визначаються із рівності

$$y_i = \frac{x_i - x_i^{\min}}{x_i^{\max} - x_i^{\min}},$$

де y_i – відносні показники багатокритеріальної оцінки стану житлової політики;

x_i – абсолютні показники багатокритеріальної оцінки стану житлової політики;

x_i^{\min} – найменше значення показника x_i по регіонах України;

x_i^{\max} – найбільше значення показника x_i по регіонах України.

Для показників, зменшення значень яких означає більш високий рівень розвитку житлового будівництва, а саме: щільність населення; кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку у міських поселеннях (це показники x_2 та x_4), – відносні показники визначаються із рівності

$$y_i = \frac{x_i^{\max} - x_i}{x_i^{\max} - x_i^{\min}}.$$

На основі отриманих критеріїв оцінки стану житлової політики в напрямі розвитку житлового будівництва сформовано комплексний показник формування житлової політики на регіональному рівні, який визначається із рівності

$$W = \sum_{i=1}^n \alpha_i y_i,$$

де n – це кількість показників, що розглядається;

α_i – це вагові коефіцієнти, що відображають різну значущість показників.

Оскільки в даній методиці всі показники прийняті рівноправними, то

$$\alpha_i = 1, \quad i = \overline{1, 6};$$

y_i – відносні показники багатокритеріальної оцінки стану житлової політики.

Отримані числові значення оцінки формування житлової політики регіонів України за запропонованими показниками дають можливість визначити стан

формування житлової політики з метою розроблення форм її реалізації. Загальна інтерпретація результатів оцінки формування житлової політики представлена в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Інтерпретація результатів оцінки стану формування житлової політики в напрямі розвитку житлового будівництва

Бальна оцінка комплексного показника стану формування житлової політики	Характеристика стану формування житлової політики	Пропоновані форми реалізації житлової політики
$1 \leq W \leq 2$	Низький рівень формування житлової політики	Збільшення обсягів житлового будівництва
$2, 1 \leq W \leq 3$	Середній рівень формування житлової політики	Формування житлової політики з урахуванням рівня платоспроможності населення, потреби в соціальному житлі, необхідності реконструкції застарілого житлового фонду
$3, 1 \leq W \leq 4$	Високий рівень формування житлової політики	Укріплення лідируючих позицій

Постановка задачі щодо формування житлової політики передбачає прийняття рішень щодо формування житлової політики, яка реалізується за умови найменших витрат із урахуванням застосування новітніх технологій, механізмів фінансування, енергозбереження, раціонального використання земельних ресурсів.

Житлова політика оцінюється показниками k_i , $i = \overline{1, n}$, збільшення значення яких означає більш високий рівень житлової політики в напрямі розвитку житлового будівництва (введення в експлуатацію житлових будинків; обсяги інвестицій; забезпеченість населення житлом; кількість сімей, які одержали житло), та показниками k_j , $j = \overline{n+1, r}$, зменшення значень яких означає більш високий рівень розвитку житлового будівництва (щільність населення; кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку у міських поселеннях). Оптимізація житлової політики полягає у виборі таких її варіантів, для яких

$$\begin{cases} k_i \rightarrow \max & i = \overline{1, n} \\ k_j \rightarrow \min & j = \overline{n+1, r} \end{cases}$$

при обмеженнях, які визначаються регіональними особливостями.

Отже, оптимальна житлова політика визначається вектором

$$\{k_1^0, k_2^0, \dots, k_n^0, k_{n+1}^0, \dots, k_r^0\},$$

де k_r^0 – визначено при розв'язанні багатокритеріальної задачі.

Для розв'язання багатокритеріальної оптимізаційної задачі створюється загальний критерій. Алгоритм етапів вищенаведеної методики правомірно представити в узагальненій формі методичних рекомендацій формування житлової політики на регіональному рівні (рис. 1.7).

II етап. В умовах формування житлової політики на регіональному рівні в Україні провідна роль у розширенні житлового будівництва належить реформуванню земельних відносин з урахуванням рентного змісту економічної оцінки земельних ресурсів. Економічна оцінка земельних ресурсів базується на розрахунку доходу, одержаного внаслідок їх використання, тобто річної диференціальної ренти, та полягає у визначенні їх цінності в грошовому еквіваленті з метою встановлення відмінностей в якості ресурсів із урахуванням регіональних природних і економічних умов виробництва, їх місцерозташування.

Методика розрахунку ціни землі базується на підході, згідно з яким ринок землі правомірно представити як дворівневу структуру для країн з перехідною економікою. У даному випадку вважається, що земля із загальнодержавної власності переходить у приватну власність та набуває властивостей товару.

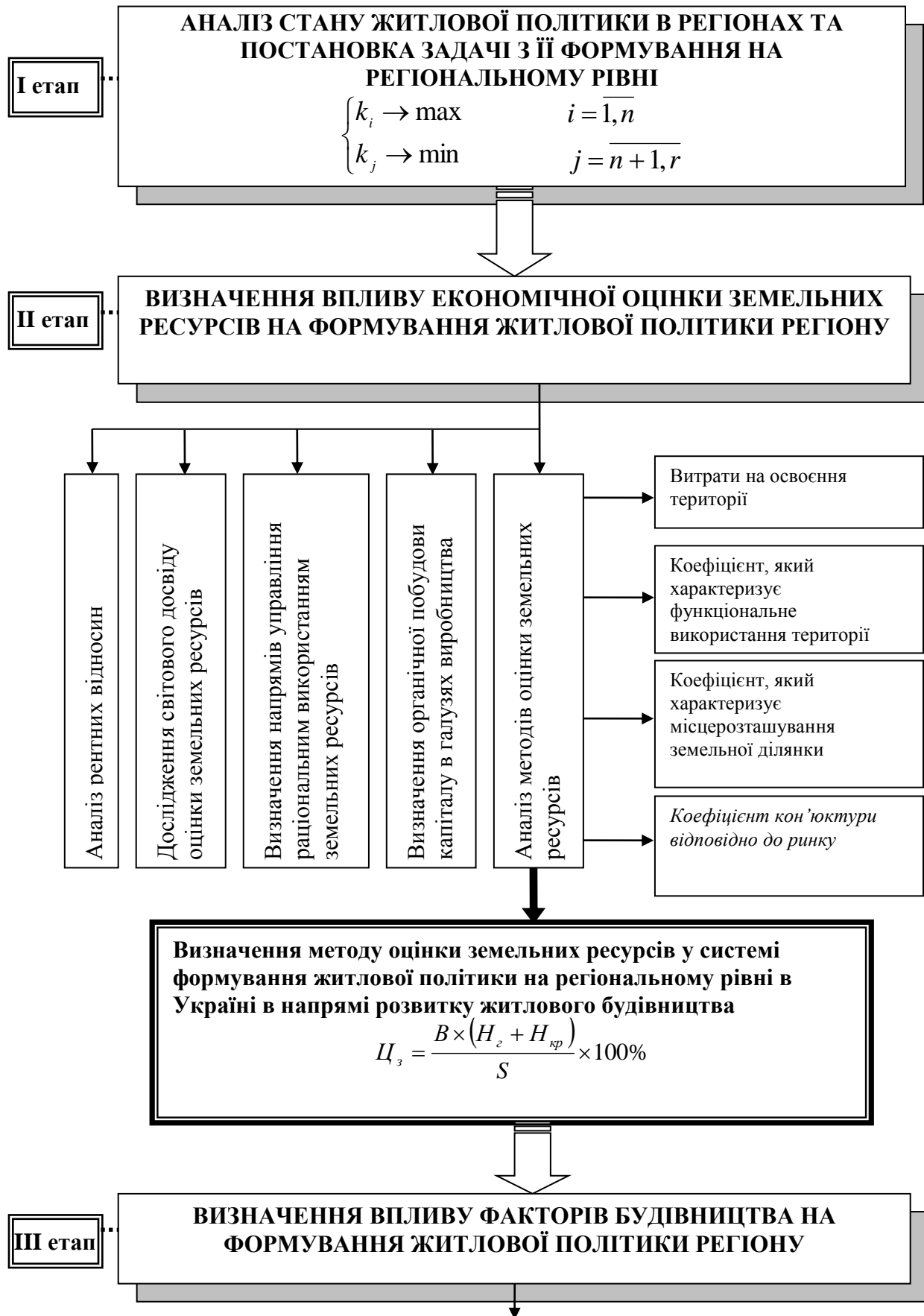

Рис. 1.7. Методичні рекомендації формування житлової політики на регіональному рівні в напрямі розвитку житлового будівництва

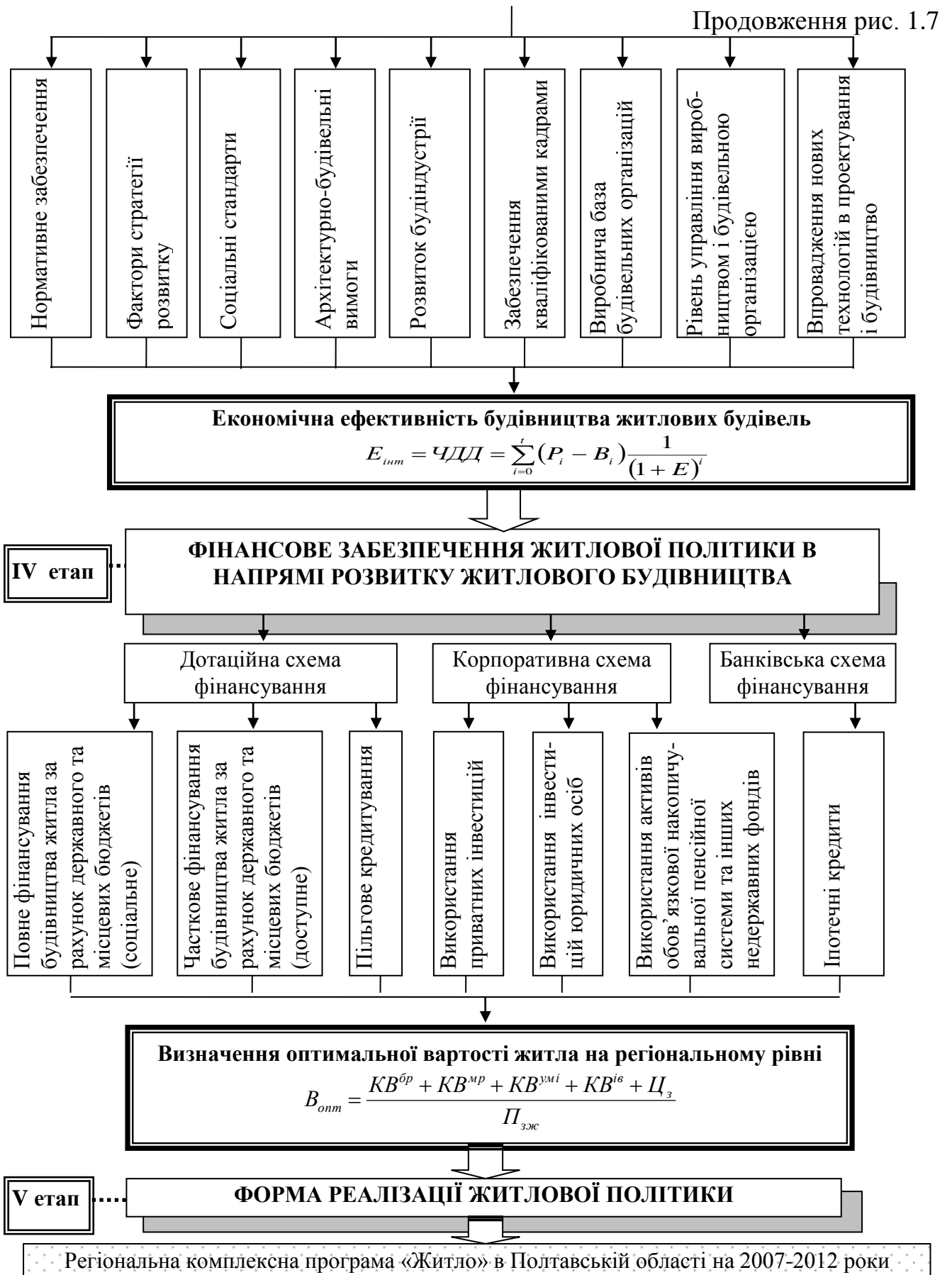

Рис. 1.7. Методичні рекомендації формування житлової політики на регіональному рівні в напрямі розвитку житлового будівництва

При цьому враховано методологічну особливість ціноутворення на землю, а саме те, що ціна на землю визначається на основі отриманого доходу у формі ренти, який принесла ця земля за попередній період, або порівняно з аналогічними землями. Тобто для такого ціноутворення необхідний певний період, в якому перебувала б земля в обороті і враховувалася б диференціальна рента II, тобто ті затрати, які поніс орендар, отримані доходи ним та включені орендодавцем в орендну плату при здачі в оренду на наступний термін або при її продажу. Згідно світових норм такий термін в Україні відсутній об'єктивно, враховуючи термін реформування земельних відносин із 1991 року. Тим більше, що ринку землі в Україні на кінець 2009 року за його сутнісними та світовими ознаками не існує. Другий підхід щодо визначення ціни на землю може бути застосований порівняно з аналогічними за якістю та місцерозташуванням землями. Даний підхід доцільно застосовувати при ціноутворенні на землю в Україні, враховуючи попит та пропозицію на аукціонах оренди землі.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, підхід до ціноутворення на землю в Україні на кінець 2009 року повинен мати як елементи загальносвітової практики до ціноутворення, так і розрахунково-формульні.

Методологічною основою процесу розрахунку ціни землі є врахування вчення про ренту. За запропонованим підходом ринок землі в державах із перехідною економікою, зокрема в Україні, представляється у системі двох рівнів – первинного ринку землі та вторинного. Перший рівень – це коли за рішенням органів місцевого самоврядування земля відводиться під будівництво або об'єкт підлягає приватизації із земельною ділянкою згідно умов приватизації. Розрахунок ціни землі під будівництво житла визначається формулою:

$$C_3 = \frac{B \times (H_e + H_{кр})}{S} \times 100\% ,$$

де C_3 – ціна землі;

B – витрати;

H_e – норма прибутку за галузями виробництва;

$H_{кр}$ – норма кон'юнктурної ренти;

S – норма банківського відсотка за депозитом.

Другий рівень ринку землі – вторинний – відображає той стан, коли приватизована земля входить в ринковий обіг, тобто переходить від одного приватного власника до іншого. У цьому рівні стартову ціну на аукціоні правомірно розраховувати за формулою:

$$Ц_z = \frac{B \times (H_{сер} + H_{кр})}{S} \times 100\%.$$

Особливість даної формули відносно формули 5.5 полягає в тому, що в чисельнику $H_{сер}$ як коефіцієнт відображає вже стан самого ринку, тобто відношення між власниками, і дорівнює середній нормі прибутковості (рентабельності). Тобто земля на вторинному ринку як капітал рівноправно бере участь у міжгалузевій конкуренції та формуванні середньої норми прибутку. Її рівень у формулі 5.6 встановлюється, виходячи з того, що середня норма прибутку визначається як величина, яка кореспондується з банківським відсотком по кредиту. На кінець 2008 року вона знаходилася на рівні 18%, але у формулі її доцільно збільшити на 2-3 пункти, враховуючи те, що норма прибутку виробничих структур, які залучають кредити банків, має бути в збалансованій економіці більшою, ніж банківський відсоток за кредитами.

Запропонований порядок визначення ціни на земельні ділянки, призначені під будівництво житла, що включає два етапи та реалізується через два рівні ринку землі з урахуванням рентної складової, сприятиме підвищенню економічної ефективності використання територіальних ресурсів у процесі формування житлової політики регіону.

III етап. Третій етап передбачає на основі системного аналізу особливостей розвитку житлового будівництва, експлуатації та утримання житлового фонду, особливостей руху капіталу в будівництві, на загальнодержавному та регіональному рівнях визначення та врахування факторів впливу на процес формування житлової політики на регіональному рівні. До факторів впливу на процес формування житлової політики в регіонах доцільно віднести: нормативне забезпечення; фактори стратегії розвитку регіону; соціальні стандарти;

архітектурно-будівельні вимоги; розвиток будівельної індустрії; забезпечення кваліфікованими кадрами; виробничу базу будівельних організацій; рівень управління виробництвом і будівельною організацією; упровадження новітніх технологій відповідно до її напрямів. Урахування факторів впливу на розвиток житлового будівництва дозволяє прогнозувати обсяги будівництва соціального житла відповідно до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» та доступного житла з метою створення умов щодо забезпечення громадян України житлом. Додаткового аналізу на даному етапі методики формування житлової політики на регіональному рівні потребує визначення попиту на житло відповідно до квартирної черги за категоріями громадян. Так, комерційне житло в Україні будують переважно громадяни з достатніми доходами, частка яких складає 15%. Будівництво доступного житла, що розраховане на громадян із середніми, нижчими та вищими за середні доходами, передбачає використання власних коштів громадян, залучення кредитів, державну підтримку.

Статус доступності житла, на відміну від соціального, характеризується такими критеріями його оцінки: термін накопичення коштів на житло, співвідношення заробітної плати та вартості одного квадратного метра житла, загальна кількість населення, що потребує поліпшення житлових умов.

Указом Президента України «Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом» визначено формування цілісної системи державної підтримки житлового будівництва для забезпечення доступності житла.

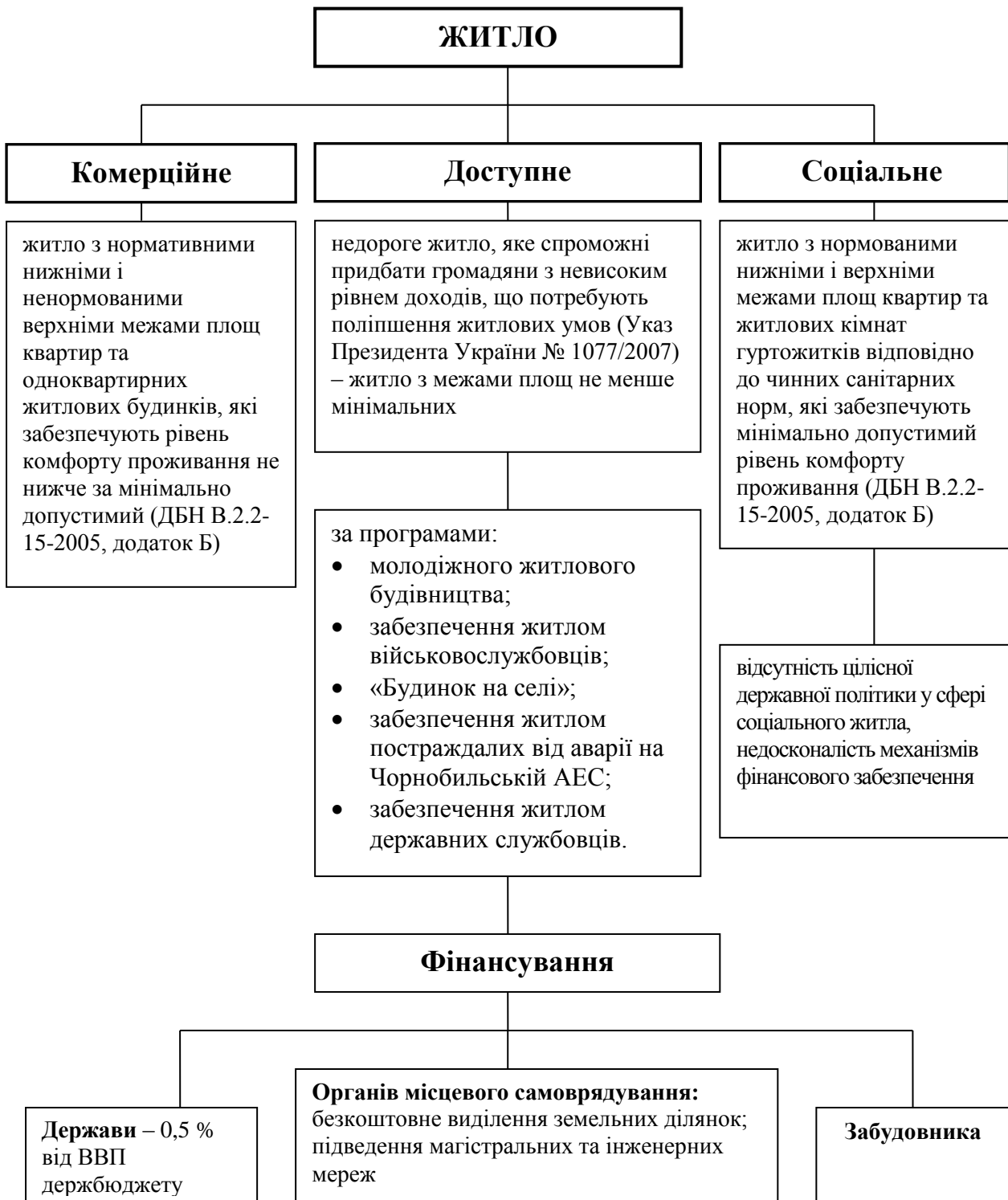

Рис. 1.8. Механізм фінансового забезпечення розвитку житлового будівництва

Відповідно до програми будівництва доступного житла механізм фінансового забезпечення його будівництва апробовано у 2008 р. на Полтавщині, що дозволило здешевити один квадратний метр житла до 300 доларів унаслідок

безоплатного виділення земельної ділянки під будівництво та проведення мереж водопостачання, водовідведення за рахунок держбюджету.

Разом із цим в Україні існує потреба у створенні нової системи соціального житла. Будівництво соціального житла в країнах ЄС забезпечують поряд із державними та місцевими органами влади різні категорії землевласників: муніципалітети, житлові асоціації, неприбуткові організації, житлові кооперативи, профспілки. У Німеччині й Швейцарії будівництво соціального житла здійснюють також індивідуальні власники землі. Держава впливає на сектор житлового будівництва через створення спільно з органами місцевого самоврядування та приватним сектором фонду соціального житла і стимулювання його утримання. Так, біля 17,5% французьких сімей мешкає у соціальному житлі. Приватні компанії, що будують соціальне житло, віддають його в оренду малозабезпеченим громадянам за встановленими державою ставками, за що одержують право на податкові пільги. Черга на отримання соціального житла у Франції становить 10 місяців, а розмір орендної плати за соціальне житло є значно нижчим за ринковий, до того ж близько половини мешканців соціального житла користуються субсидіями на сплату орендної плати.

Відсутність будівництва соціального житла в Україні до 2009 р. пояснюється високою його вартістю, відсутністю цілісної державної політики у сфері соціального житла, недосконалістю механізмів фінансового забезпечення. В межах третього етапу методичних рекомендацій щодо формування житлової політики регіону, визначаються шляхи розвитку житлового будівництва, а саме стимулювання пропозиції будівництва та стимулювання платіжного попиту населення; реконструкції житлового фонду та його утримання. Визначаються фактори впливу на розвиток житлового будівництва шляхом реконструкції існуючого житлового фонду.

Наступним кроком на даному етапі є визначення заходів з реалізації впливу факторів та ефекту від здійснення будівництва житла за рахунок зниження витрат праці, собівартості, матеріальних ресурсів, капітальних вкладень та оборотних активів, що призводить до зростання прибутку.

Порівняння різних інвестиційних проектів з метою вибору кращого із них для фінансування капітальних вкладень здійснюється з використанням економічних показників, зокрема показника чистого дисконтного доходу.

$$E_{int} = ЧДД = \sum_{i=0}^t (P_i - B_i) \frac{1}{(1 + E)^i},$$

де ЧДД – чистий дисконтний дохід;

P_i – результати, досягнуті на i -му кроці розрахунку;

B_i – витрати, у тому числі капітальні вкладення, що здійснюються на цьому ж кроці (за винятком амортизаційних відрахувань);

t – період розрахунку;

E – норма дисконту.

При виборі інвестиційного проекту будівництва доступного та соціального житла доцільно вибирати варіант за однакової економічної ефективності з найменшими витратами.

IV етап. При формуванні житлової політики на регіональному рівні на четвертому етапі передбачається фінансове забезпечення житлової політики у напрямі розвитку житлового будівництва. Фінансове забезпечення будівництва житла здійснюється за дотаційною, корпоративною та банківською схемами фінансування. Врахування фінансового забезпечення розвитку житлового будівництва регіону за рахунок державного та місцевого бюджетів дозволяє прогнозувати розвиток соціального та доступного житла та визначати додаткові механізми його фінансування з урахуванням існуючих програм забезпечення населення житлом. Механізм фінансового забезпечення будівництва доступного житла поряд із реалізацією існуючих програм забезпечення населення житлом повинен сприяти здешевленню його вартості за рахунок безкоштовного виділення земельних ділянок та підведення магістральних шляхів. Будівництво й утримання соціального житла правомірно здійснювати за рахунок державного фінансування та шляхом безоплатного надання земельних ділянок під забудову, пільгових кредитів, державних гарантій, податкових пільг. На даному етапі згідно з

проведеним аналізом прогнозується визначення оптимальної вартості 1 м² житла в регіоні.

Оптимальна вартість на первинному ринку житла включає запропоновані компоненти розвитку житлового будівництва, а саме земельну та виробничу складові.

$$B_{opt} = \frac{KB^{bp} + KB^{mp} + KB^{ymi} + KB^{ie} + C_3}{P_{зж}},$$

де B_{opt} – оптимальна вартість 1 м² житла на первинному ринку;

KB^{bp} – кошторисна вартість будівельних робіт;

KB^{mp} – кошторисна вартість монтажних робіт;

KB^{ymi} – кошторисна вартість устаткування, меблів, інвентарю;

KB^{ie} – кошторисна вартість інших витрат;

C_3 – ціна землі під будівництво житла;

$P_{зж}$ – площа загальна житлова, 1 м².

V етап. На етапі «Форма реалізації житлової політики» передбачається розробка організаційно-нормативної форми реалізації житлової політики, якою є регіональна житлова програма. Регіональна житлова програма розробляється відповідно до законодавчої бази України, а саме Законів України «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні», Наказу Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку».

Методичні рекомендації формування житлової політики дозволяють визначити стан житлової політики в Україні та здійснювати її формування в регіонах у ринкових умовах з урахуванням впливу економічної оцінки земельних ресурсів, безпосередньо процесу будівництва та фінансового механізму його забезпечення в системі регіональної політики економічного розвитку.

Таким чином напрямами регіональної політики економічного розвитку визначено розширення житлового будівництва та реконструкція застарілого

житлового фонду, що здійснюються шляхом стимулювання пропозиції будівництва житла та стимулювання платіжного попиту.

З метою реалізації житлової політики України щодо поліпшення утримання та схоронності житлового фонду основними напрямками на регіональному рівні визначено:

- сприяння створенню ринку послуг із управління багатоквартирними будинками на засадах конкуренції та розподілу функцій замовника і виконавця житлово-комунальних послуг;
- стимулювання утворення об'єднань співвласників багатоповерхових будинків.

1.2. Механізми і методи побудови фінансово-інноваційної моделі регіонального господарського комплексу

Розвиток державного інституційного забезпечення інноваційної діяльності в Україні можна поділити на кілька етапів. Перший етап (1992-1999 рр.) починається у 1992 році коли на виконання Закону України "Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності" 18 лютого 1992 р. для фінансування заходів щодо забезпечення розвитку і використання досягнень науки і техніки в Україні було створено Державний інноваційний фонд з регіональними відділеннями в Кримській АРСР, областях, містах Києві і Севастополі.

Основними завданнями Держіннофонду визначалися наступні: організація державної фінансової, інвестиційної та матеріально-технічної підтримки здійснення заходів, спрямованих на впровадження науково-технічних розробок і нових технологій у виробництво, технічне його переоснащення, освоєння випуску імпортозамінної та нових видів продукції; організація відбору інноваційних проектів відповідно до завдань національних, державних, міжгалузевих і регіональних науково-технічних програм, а також інших проектів, важливих для економіки України та її регіонів; підготовка пропозицій щодо формування державної політики в сфері інноваційної діяльності, розробка організаційно-

економічного механізму сприяння інноваційним процесам у відповідних фінансово-економічних нормативів і положення щодо його застосування; пропаганда науково-технічних досягнень, організація виставок наукоємної продукції, проведення рекламної і видавничої діяльності; організація діяльності регіональних відділень.

Проте Державний інноваційний фонд не зміг забезпечити проведення державної політики й заходів, спрямованих на розвиток і використання досягнень науки в нашій країні, і був ліквідований.

Другий етап (1999-2005 рр.) відзначався тим, що на виконання Указу Президента України від 15 грудня 1999 р. "Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади" та з метою забезпечення реалізації державної інноваційної політики і залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку національної економіки Кабінет Міністрів України постановив утворити на базі Державного інноваційного фонду та його регіональних відділень, що ліквідуються, Українську державну інноваційну компанію як небанківську фінансово-кредитну установу. А також постановою від 13 квітня 2000 р. N 654 встановлено, що Компанія є правонаступником майнових прав і обов'язків, у тому числі за договорами про надання інноваційних позик, Державного інноваційного фонду та його регіональних відділень.

На третьому етапі (2005-2007 рр.) 30 грудня 2005 року Указом Президента України «Про утворення Державного агентства України з інвестицій та інновацій» № 1873/2005 утворено Державне агентство України з інвестицій та інновацій як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом.

Основними завданнями Держінвестицій України є: участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері інвестицій та інноваційної діяльності; створення національної інноваційної системи для забезпечення проведення ефективної державної інноваційної політики, координація роботи центральних органів виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності.

16 травня 2007 року Постановою Кабінету Міністрів України № 749 «Деякі питання Державного агентства України з інвестицій та інновацій» було

затверджено нове Положення про Державне агентство України з інвестицій та інновацій, згідно з яким Держінвестицій є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності.

Четвертий етап починається 2007 роком і в цей період, а саме 8 серпня 2007 року постановою Кабінету Міністрів України № 1007 «Про внесення змін і визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» Українську державну інноваційну компанію було перейменовано у Державну інноваційну фінансово-кредитну установу, а також було внесено зміни до Статуту Української державної інноваційної компанії. Дана установа утворена з метою здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку національної економіки.

Встановлено необхідність перенесення центру інноваційної політики на регіональний рівень та створення відповідного інституційного забезпечення на місцях. Досвід високорозвинених країн вказує на тенденції регіоналізації інноваційних потенціалів та денационалізації систем інновацій. За останні 10 років у країнах ЄС значно зросло значення регіонального науково-технічного та інноваційного співробітництва. Регіональні проблеми вирішуються шляхом тісних контактів центрального уряду та місцевих влад, оскільки останнім краще відомі технічні, економічні та соціальні потреби регіонів. Внаслідок цього регіональній політиці все в більшій мірі притаманний структурний, а не розподільчий характер. Центральний уряд грає домінуючу роль у фундаментальних дослідженнях та підготовці наукових кадрів, а регіони все в більшому ступені впроваджують у життя політику розповсюдження інновацій. У Великобританії регіони Східного Мідлену, Уельсу і Шотландії мають власну інноваційну стратегію й активно приймають участь в інноваційних програмах ЄС. Головне місце в цьому напрямку діяльності відводиться Мережі інноваційних регіонів (Forum of Innovation Regions) та локальній мережі центрів по розповсюдженню інновацій (Innovation Relay Centres – IRC). Центри по розповсюдженню інновацій мають статус незалежних консультаційних

організацій в області технологій та бізнесу, що отримують допомогу від Єврокомісії з виробництва. Питанням розвитку регіональної інноваційної інфраструктури особливу увагу приділяють також в США, Японії, Китаї, Індії та Росії. В Україні спостерігається нерівномірність розподілу науково-технічної та інноваційної активності за регіонами. Така нерівномірність є наслідком, з одного боку, нерівномірного розподілу за регіонами наукових та науково-дослідних установ і організацій, а також промислових підприємств, а з іншого – високого рівня централізації вітчизняної економіки та заходів державного регулювання інноваційної діяльності.

Визначено, що в Україні сформовано лише окремі елементи інноваційної інфраструктури – зареєстровано і діє 8 технопарків, розпочали діяльність кілька регіональних інноваційних центрів та бізнес-інкубаторів. З них, лише технологічні парки реалізують інноваційні проекти за стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності і користуються фінансовою підтримкою держави. Практично відсутньою є в інноваційному середовищі діяльність венчурних фондів та центрів трансферу технологій. Не знаходить належної підтримки діяльність винахідників, раціоналізаторів, науковців, що мають завершені науково-технічні розробки. Недостатньо реалізується освітній та науковий потенціал, насамперед вищих навчальних закладів, у сфері інформаційно-комунікаційних, високих технологій тощо. Так, Україна займає 4-ту позицію в світі за кількістю сертифікованих програмістів, проте цей інтелектуальний ресурс не реалізовано в національних інтересах.

Не використовуються в повній мірі інформаційні ресурси системи науково-технічної та економічної інформації – бази даних технологій, науково-технічних досягнень, трансферу технологій тощо.

Обґрунтовано, що регіональну інноваційну інфраструктуру утворюють сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій регіону будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, наукові, виробничі, консалтингові, маркетингові,

інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні, з питань трансферу технологій тощо).

Розвиток інноваційної інфраструктури регіону має забезпечуватися насамперед шляхом створення інноваційних підприємств (інноваційних центрів, технопарків, інноваційних бізнес-інкубаторів тощо) та утворення кластерів, взаємопов'язаних систем, необхідних для ефективного здійснення усього циклу інноваційної діяльності – від генерації ідеї до реалізації нововведення.

Доведено, що інноваційна інфраструктура має включати такий комплекс взаємопов'язаних систем:

- науково-освітнього та інформаційного забезпечення, що сприяє розробці новацій та надає доступ до інноваційних пропозицій, баз і банків даних для усіх зацікавлених підприємств та організацій, незалежно від форм власності;
- комплексної експертизи (включаючи державну) інноваційних та інвестиційних програм, проектів, пропозицій, заявок;
- фінансово – економічного стимулювання та фінансування інноваційної діяльності, використовуючи різні джерела надходження коштів (ресурси підприємницьких структур, кошти інвестиційних фондів, іноземні інвестиції тощо);
- розробки та освоєння високих технологій, надання послуг у сфері інноваційної діяльності та трансферу технологій;
- сертифікації інноваційної продукції, надання відповідних послуг у сфері метрології, стандартизації, контролю якості;
- просування інновацій на регіональні, міжрегіональні, іноземні ринки, включаючи маркетингову діяльність, патентно–ліцензійну роботу, захист інтелектуальної власності.

Встановлено, що інноваційна інфраструктура на регіональному рівні повинна охоплювати усі ланки інноваційного процесу (освіту – наукову та науково-технічну діяльність – виробництво - споживання). Їй повинні бути притаманні такі властивості:

1) Поширеність у всіх регіонах, що дасть змогу вирішувати на місцях завдання функціонально повного інноваційного циклу: від розробки інноваційної пропозиції, маркетингу і техніко-економічного обґрунтування до впровадження та комерціалізацію новацій.

2) Універсальність та гнучкість, що сприяють реалізації інновацій у будь-якій сфері діяльності та адаптивність до швидких змін у розвитку як науки і техніки, так і ринкового середовища.

3) Інформаційна, кадрова та фінансова забезпеченість усіх ланок інноваційної діяльності.

4) Конструктивність, що забезпечує досягнення оптимального кінцевого результату.

Теоретичні розробки, наукові досягнення та досвід діяльності банківських систем розвинених країн світу стали підґрунтям для прийняття законів України, нормативних актів, які упорядковують діяльність банківської системи держави в цілому і кожної банківської установи зокрема.

Проте, не дивлячись на досить солідну сформовану законодавчу базу залишається слабкою спрямованість фінансової та банківсько-кредитної системи на підтримку інноваційного розвитку як вітчизняної економіки в цілому так і окремих регіонів. Зокрема - це вкрай низький рівень фінансування інноваційної діяльності, недостатня розвиненість малих та середніх підприємств, орієнтованих на інноваційний розвиток, майже повна відсутність посередницьких організацій, які працюють на інновації, а також венчурного фінансового потенціалу. Крім того, однією з проблем інноваційного розвитку залишається недостатній рівень державного впливу на розвиток в Україні інноваційної діяльності, невідповідність існуючої системи органів державного та місцевого управління моделі інноваційного розвитку економіки, низька спрямованість банківської системи на підтримку розвитку економіки країни та її регіонів.

Адже в сучасних умовах в нашій країні процеси пристосування до ринкових умов можуть відбуватися переважно інноваційним шляхом, тому що капітал, що

було накопичено за останні роки, не може знайти позитивної економічної мотивації у старій технологічній структурі.

Перехід до інноваційного розвитку має певні складнощі. Серед них відсутність системної державної підтримки інноваційних процесів; недостатнє фінансове забезпечення інноваційної сфери діяльності; слабка мотивація суб'єктів підприємництва до інноваційної діяльності. В цих умовах потрібна фінансово-кредитна підтримка інноваційного процесу зі сторони учасників фінансового ринку. Крім того, для залучення додаткових коштів велике значення має створення сприятливого інвестиційного клімату.

Але комерційні банки здебільшого так і не повернулися обличчям до реального сектора економіки України, що значною мірою зумовлено як їхньою неготовністю надавати великі й довгострокові кредити, так і нестійкістю функціонування виробничих підприємств, відсутністю реальних структурних перетворень у вітчизняній економіці, а отже — високими кредитними ризиками. Попри помітну останніми роками тенденцію до зниження, кредитні ставки комерційних банків усе ще майже втричі перевищують дисконтну ставку НБУ.

Тобто, спостерігаються суттєві розбіжності в здійсненні інноваційної діяльності та відсутні загальнодержавні підходи до визначення інноваційного розвитку регіонів, оцінки інноваційності економічного розвитку регіонів. На теперішній час наявність інноваційних процесів лише частково фіксується в статистичній інформації, але при цьому не оцінюється її вплив на економічний розвиток регіонів. Відсутність чіткої взаємоув'язки державної інноваційної стратегії з регіональною політикою інноваційного розвитку робить їх відірваними від реальних потреб суспільства та можливостей забезпечення інновацій з боку суб'єктів господарювання.

Попри позитивну світову практику, коли банки, компанії з управління активами та інші спеціалізовані фінансові установи успішно фінансують регіональні інвестиційно-інноваційні проекти, цей механізм не знайшов свого широкого застосування в Україні.

Так, результати аналізу джерел фінансування наукових та науково-технічних робіт Полтавської області за 2008 рік (рис.1.8) довели, що 48,19 % інноваційних проектів фінансуються за рахунок власних коштів підприємств, 27,22% - за кошти, виділені з держбюджету, 7,30% - іноземних інвесторів, 14,49% - вкладення вітчизняних інвесторів, фінансування з боку позабюджетних фондів та коштів місцевих бюджетів складає лише 0,27 % та 0,77%, відповідно.

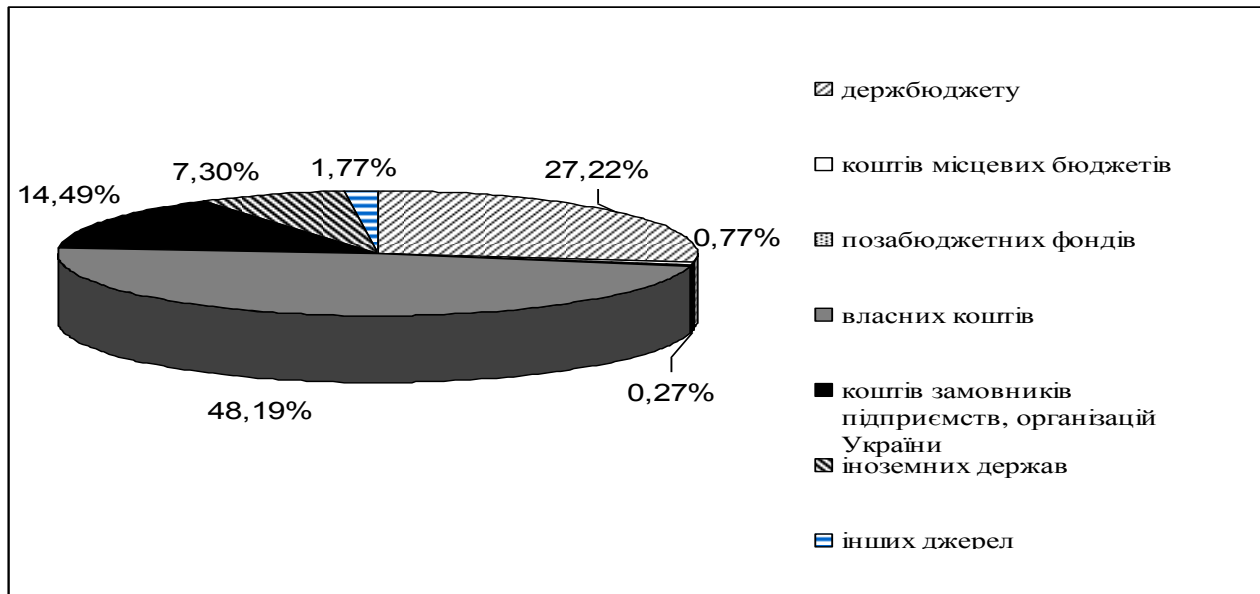

Рис. 1.8. Джерела фінансування наукових та науково-технічних робіт в Полтавській області за 2008 р. (тис. грн.)

В той же час довгострокові кредити видані банками Полтавського регіону складають 2,39 % від усіх виданих довгострокових кредитів, з них 1,78 % спрямовано на кредитування суб'єктів господарювання. В м. Києві ці показники складають 38,57 % та 29,26%, відповідно. Тобто основний обсяг фінансування інноваційних проектів відбувається з боку власне суб'єктів господарювання, які в своїй більшості не в змозі здійснювати реалізацію масштабних проектів, вигідних як для розвитку підприємства так і для економіки регіону.

Таблиця 1.5

Ранжування розмірів відсоткових ставок за кредитами та депозитами для суб'єктів господарювання у розрізі регіонів (на поч. 2008 р.).

Регіони	% ставка за кредитами	% ставка за депозитами	Маржа	К-ть діючих банків юридичних осіб
Усього	14,30	8,20	6,10	163
м. Київ	13,70	8,00	5,70	97
Миколаївська	14,20	10,30	3,90	-
Дніпропетровська	14,30	8,40	5,90	11
Івано-Франківська	14,60	7,10	7,50	1
Запорізька	14,71	10,80	3,91	3
Рівненська	15,20	12,20	3,00	-
Донецька	15,51	7,30	8,21	10
Сумська	15,90	10,60	5,30	1
Харківська	15,90	9,20	6,70	12
Одеська	16,00	8,10	7,90	10
Львівська	16,01	8,50	7,51	5
Київська	16,20	7,90	8,30	-
Тернопільська	16,20	11,10	5,10	-
Херсонська	16,21	13,10	3,11	-
Волинська	16,40	11,80	4,60	2
Чернівецька	16,40	12,80	3,60	-
Закарпатська	16,50	9,30	7,20	1
Луганська	16,60	12,30	4,30	2
Полтавська	16,70	10,70	6,00	2
Республіка Крим	16,80	6,60	10,20	3
Вінницька	17,01	10,30	6,71	-
Хмельницька	17,30	9,20	8,10	-
Черкаська	17,70	11,00	6,70	-
Житомирська	17,90	11,80	6,10	-
Кіровоградська	18,50	10,60	7,90	-
Чернігівська	18,60	8,80	9,80	3

Джерело: складено за даними http://www.bank.gov.ua/Of_vydan

Також негативним фактором розвитку регіону є наявність зазначених диспропорцій у регіональному розвитку банківської системи, які призводять до масштабного переміщення фінансових ресурсів з регіонів із низьким рівнем розвитку фінансової інфраструктури та інвестиційної привабливості в регіони (області), більш розвинуті та інвестиційно привабливі.

Так згідно з даними, наведеними у таблиці 1.5, найвищі значення процентних ставок за депозитами спостерігаються у менш розвинених областях, в той час як процентні ставки за кредитами в цих регіонах є досить високими, що не сприяє збільшенню обсягів кредитування регіону. В той же час рівень маржі (прибутку банку) по цих регіонах є досить високим, але так як в своїй більшості в цих регіонах відсутні банки-юридичні особи, а працюють виключно філії великих банків, то основна маса прибутку перетікає в головні офіси, що знаходяться у великих розвинених регіонах.

Явище переміщення фінансових ресурсів між регіонами через мережу банківської системи вимагає уваги з боку Національного банку України, оскільки воно набуло значних масштабів. Подальше його зростання може призвести до виснаження фінансових ресурсів частини регіонів України та, як наслідок, до погіршення функціонування їх економіки.

Основним напрямом у піднесенні економіки регіону, на нашу думку, має стати сприяння з боку держави розвитку регіональних банків - юридичних осіб. Для цього потрібно посилювати співпрацю між регіональними банками та місцевими органами влади, давати можливість банкам регіону обслуговувати місцеві бюджети, що може стати стратегічним фактором розвитку регіону, оскільки ці кошти інвестуватимуться в регіоні.

Адже історія виникнення регіональних банків та їх відносин з місцевими підприємствами має довгострокову основу, яка складалася роками. Однак це не властиве філіям, орієнтованим на швидкі гроші та перерозподіл ресурсів на користь головних офісів. Крім того, не менш важливим є фактор довірливих відносин між місцевим банком та його клієнтами.

Має посилитись співпраця банківських установ з реальним сектором економіки. Для цього на регіональному рівні мають бути створені робочі групи, до складу яких входитимуть представники органів місцевого самоврядування, виконавчих органів влади та банківських установ. Метою їх співпраці буде посилення інвестиційного забезпечення економіки регіонів шляхом використання банківських ресурсів. Натомість банкам, які братимуть участь у роботі групи, мають надаватись певні стимули: право на обслуговування емісії місцевих цінних паперів, обслуговування місцевих бюджетів, обслуговування, насамперед, регіональними банками кредитів, отриманих місцевими органами влади, забезпеченням по яких можуть виступати муніципальні цінні папери.

З метою ефективного регулювання інноваційного розвитку кожного регіону необхідно визначити його потенційні можливості щодо реалізації інноваційного розвитку і, відповідно, завдання економічних і фінансових інституцій разом з управлінським корпусом і органами виконавчої влади регіонального рівня.

Виходячи зі світового досвіду на рівні областей, крім того, слід розробити регіональні інноваційні стратегії як складові стратегії регіонального розвитку. У США, приміром, діє закон про регіональні реінвестиції, що змушує всіх учасників ринку фінансувати різні програми регіонального розвитку, кредитування (у тому числі пільгового) відсталих регіонів.

Дослідження таких питань набувають особливої актуальності для України як молодій державі, яка шукає свій шлях інтеграції у світовий економічний простір на базі реалізації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку та забезпечення на цій основі конкурентоспроможності національної економіки на міжнародному рівні.

Регіональний менеджмент формування трудового потенціалу

Сучасні підходи до регіональної економічної політики вказують не стільки на потребу зменшення дисбалансів у рівнях розвитку, а передусім націлюють на пошук шляхів інтеграції різних економічних секторів, державних, бізнесових та громадських партнерів із метою розвитку територій. Сучасний підхід до просторового розвитку наголошує не на природних і сировинних багатствах та

географічному розташуванні регіонів, а на потенціалі їхньої економічної конкурентоспроможності. Регіони повинні самостійно розробляти програми розвитку і намагатися шукати кошти для їх реалізації. Лише ті території, які через об'єктивні причини не можуть зробити це самотужки, повинні очікувати підтримки від держави.

На сучасному етапі розвитку України проблема вдосконалення системи регіонального менеджменту трудового потенціалу набула нового значення у зв'язку з посиленням тенденції до регіоналізації соціально-економічного розвитку держави. Наукові дослідження дозволили нам виділити три концептуальні методологічні підходи вивчення системи менеджменту трудового потенціалу:

– перший – дослідження структури трудового потенціалу на основі змін у соціальній, соціально-економічній, соціально-демографічній, соціально-професійній структурі суспільства, що дозволяє приймати об'єктивні рішення як на національному, так і на регіональному рівнях щодо ефективного його відтворення та використання;

– другий – дослідження на основі якості трудового потенціалу та ефективності управління ним, що дозволить значно підвищити управління трудовою поведінкою;

– третій – базується на рівноправних відносинах власності, стабільних ціннісних орієнтирах, адекватній винагороді за працю, правовому середовищі, яке забезпечує соціальну справедливість. Нові відносини власності повинні забезпечити економічне зростання, умови для ефективної праці, ефективність самої системи управління працею, подолання відставання соціально-економічного розвитку окремих регіонів.

На нашу думку, всі три підходи є правомірними, доповнюють один одного, проте подають однобічний підхід у дослідженні менеджменту трудового потенціалу. Більш доцільним із нашої точки зору є комплексний, багаторівневий підхід на основі системного аналізу факторів, які визначають трансформацію системи менеджменту трудового потенціалу в сучасних умовах господарювання з урахуванням об'єктивної тенденції зростання ролі регіонів у соціально-

економічному розвитку країни. Це правомірно забезпечити на основі методологічного підходу, що базується на наступних теоріях, принципах і наукових позиціях:

- соціально-економічні теорії: теорія трудової вартості, класична, неокласична, кейнсіанська, неокейнсіанська, макроекономічні;
- теорії макроекономічної нестабільності та антикризового регулювання;
- маржиналістські концепції ефективного використання факторів виробництва;
- економіко-психологічні теорії та концепції трудової мотивації, що вивчають поведінку людини – суб'єктивного фактора виробництва;
- теоретичні концепції та практичний досвід світового менеджменту, теорії, концепції й моделі управління персоналом;
- вітчизняні концепції формування та розвитку економічних механізмів управління трудовим потенціалом у системі дії регіональних факторів;
- теорії регіонального розвитку;
- теорії розміщення продуктивних сил.

Розвиток теорії регіональної економіки здійснюється за двома лініями:

1) розширення й поглиблення змісту (предмета) досліджень (доповнення класичних теорій новими факторами, дослідження й осмислення нових процесів і явищ, акценти на комплексні проблеми, що потребують міждисциплінарного підходу);

2) посилення методологій досліджень.

У відповідності із загальною структурою теорії регіональної економіки є чотири сучасних напрями розвитку теоретичних досліджень: нові парадигми й концепції регіону, розміщення діяльності, просторова організація економіки, міжрегіональні взаємодії.

Нові парадигми й концепції регіону. У працях основоположників регіональної економіки регіон виступав тільки як зосередження природних ресурсів і населення, виробництва й споживання товарів, сфери обслуговування. Регіон не розглядався як суб'єкт економічних відносин, носій особливих

економічних інтересів. У сучасних теоріях регіон досліджується як багатофункціональна й багатоаспектна система. Найбільше розповсюдження отримали чотири парадигми регіону: регіон-квазідержавна, регіон-квазікорпорація, регіон-ринок (ринковий ареал), регіон-соціум.

Регіон як квазідержавна являє собою відносно відокремлену підсистему держави і національної економіки. У багатьох країнах регіони акумулюють все більше функцій і фінансових ресурсів, які раніше належали «центру» (процеси децентралізації й федералізації). Одна з головних функцій регіональної влади – регулювання економіки регіону. Взаємодія загальнодержавної (федеральної) і регіональної влади, а також різні форми міжрегіональних економічних відносин (наприклад, у рамках міжрегіональних асоціацій економічної взаємодії) забезпечують функціонування регіональних економік у системі національної економіки.

Регіон як квазікорпорація – це значний суб'єкт власності (регіональної та муніципальної) й економічної діяльності. За цією ознакою регіони стають учасниками конкурентної боротьби на ринках товарів, послуг, капіталу (прикладом можуть слугувати захист «торговельної марки» місцевих продуктів, змагання за більш високий регіональний інвестиційний рейтинг тощо). Регіон як економічний суб'єкт взаємодіє з національними й транснаціональними корпораціями. Розміщення штаб-квартир і філіалів корпорацій, їх механізми ціноутворення, розподілу робочих місць і замовлень, трансфертів доходів, сплати податків чинять сильний вплив на економічний стан регіонів. Не меншою мірою, ніж сучасні корпорації, регіони володіють значним ресурсним потенціалом для саморозвитку. Розширення економічної самостійності регіонів (шляхом передачі економічних прав від «центру») є одним із найголовніших напрямів ринкових реформ.

Підхід до регіону як ринку, що має певні межі (ареал), акцентує увагу на загальних умовах економічної діяльності (підприємницький клімат) і особливостях регіональних ринків різних товарів і послуг, праці, кредитно-

фінансових ресурсів, цінних паперів, інформації, знань. Дослідження у рамках цього підходу іноді виділяють в особливу дисципліну регіональне ринкознавство.

Указані три парадигми в теорії регіону включають проблему співвідношення ринкового самоврядування, державного регулювання і соціального контролю. Серед учених-регіоналістів рідко зустрічаються прихильники крайніх позицій: чи повністю ринкова економіка (радикальний лібералізм), чи економіка, що управляється централізовано. Багато теоретичних відтінків уміщується на платформі «соціальне ринкове господарство», ось чому в теоріях економічного регіону велика увага приділяється подоланню фіаско ринку, принципам розвитку неринкової сфери, виробництву й використанню суспільних благ, регулюванню вітчизняних монополій, захисту від негативних наслідків приватнопідприємницької діяльності тощо. Підхід до регіону як соціуму (спільності людей, що живуть на певній території) висуває на перший план відтворення соціального життя (населення і трудових ресурсів, освіти, охорони здоров'я, культури, навколишнього середовища) і розвиток системи розселення. Дослідження проводиться у розрізі соціальних груп з їх особливими функціями та інтересами. Цей підхід більш широкий, ніж економічний. Він вивчає культурні, освітні, медичні, соціально-психологічні, політичні та інші аспекти життя регіонального соціуму.

Суспільні теорії регіоналізму в центр уваги ставлять зіткнення політичних за формою й економічних за суттю загальнонаціональних і економічних інтересів. У рамках цих теорій окремо розглядаються розподіл ресурсів і політичної влади між регіонами й центром, соціальні відмінності й конфлікти. У контексті дослідження теорії регіонального розвитку слід проаналізувати і складний феномен «регіоналізму», актуальність якого сьогодні зумовлена саме процесами євроінтеграції та активізацією політичного статусу регіонів Європи. Звісно, що ситуація в кожному окремому регіоні, його проблеми, потенціал і розвиток можливостей будуть першими чинниками, які аналізуватимуться за умов, що регіони є соціально-економічно, природно й політично різними об'єднаннями, а їх національна інтеграція протягом століть, а також і європейська інтеграція в

останні десятиріччя формують неподільну частину регіонального рівня. Традиційно регіоналізм пов'язували із протидією модернізації, прогресу депресивних, структурно слабких (переважно сільських) регіонів, які намагались протистояти будь-яким змінам, зберігаючи етнічну і культурну самобутність. У цьому зв'язку доцільно виокремити два головних напрями регіоналізму: «bottom-up» – регіоналізм як зростання політичної й економічної активності суб'єктів регіону та «top-down» – регіоналізм як формування державної регіональної політики з урахуванням специфіки розвитку регіонів.

Теорії розміщення, розроблені наприкінці ХХ ст., не заперечуючи здобутки класиків розміщення сільськогосподарського і промислового виробництва, зміщують акценти на нові види діяльності та фактори розміщення. Новими об'єктами теорії стають розміщення інновацій, телекомунікаційних і комп'ютерних систем, розвиток реструктуризованих і конвертованих промислових комплексів. У нових теоріях увага переміщується з традиційних факторів розміщення на проблеми інфраструктурного забезпечення, розвиток ринку праці, екологічні фактори і обмеження, а також на нематеріальні фактори розміщення. До них відносяться: інтенсивність, різноманіття і якісний рівень культурної діяльності і рекреаційних послуг; творчий клімат; прив'язаність людей до своєї місцевості тощо.

Важливим етапом у розвитку теорії розміщення стало дослідження процесу створення й поширення інновацій (нововведень). Т.Хагерстрандт висунув теорію дифузії інновацій. З теорією дифузії інновацій тісно пов'язана теорія регіонального життєвого циклу. Вона розглядає процес виробництва товарів як процес із кількома стадіями: поява нового продукту, зростання його виробництва, зрілість (насичення), скорочення.

Теорії структуризації й ефективної організації економічного простору ґрунтуються на функціональних властивостях форм просторової організації виробництва й розселення – промислові й транспортні вузли, агломерації, територіально-виробничі комплекси, міські й сільські поселення різного типу.

Широке визнання отримала теорія полюсів зростання і центрів розвитку. Ця теорія була обґрунтована французьким вченим Ф.Перру. В основу ідеї полюсів зростання лежить уявлення про провідну роль галузевої структури економіки і насамперед галузей, що лідирують, створюють нові товари та послуги. Ті центри й ареали економічного простору, де розташовуються підприємства галузей, що лідирують, стають полюсами тяжіння факторів виробництва, оскільки забезпечують найбільш ефективно їх використання. Це призводить до концентрації підприємств і формування полюсів економічного зростання.

Сучасна теорія міжрегіональних економічних взаємодій включає в себе та інтегрує окремі теорії розміщення виробництва і виробничих факторів, міжрегіональних економічних зв'язків, розподільчих відносин. Вона використовує результати теорії загальної економічної рівноваги і міжнародної економічної інтеграції.

У системному аналізі міжрегіональних взаємодій важливу роль відіграють три фундаментальних поняття: оптимум Парето, ядро, економічна рівновага. Оптимум Парето – це велика кількість варіантів розвитку економіки, які не можна покращити для одних регіонів, не погіршуючи стану інших. Але різні оптимальні, за Парето, варіанти неоднаково вигідні для окремих регіонів. Існує також можливість, що якісь регіони, діючи самостійно чи в коаліції з іншими регіонами, можуть досягти більш вигідного для себе стану. Більш сильною вимогою до вибору взаємовигідних варіантів для регіонів є умова належності до ядра. Ядро багаторегіональної системи - це множина таких варіантів розвитку, у здійсненні яких зацікавлені усі регіони, у тому розумінні, що їм не вигідно виділятися із системи, утворюючи коаліції. Ядро, якщо воно існує, складається лише з оптимальних, за Парето, варіантів.

Згідно із сучасною теорією конкурентних переваг людський потенціал – найістотніше надбання кожної нації, оскільки саме він, а не ресурси й не технології та матеріальні цінності є головною рушійною силою економічного зростання. Важливість розвитку людського потенціалу, зокрема рівня кваліфікації робочої сили, підтверджують приклади економічного відродження країн Західної

Європи після Другої світової війни, а також Японія, Корея, Сінгапур, Гонконг і Тайвань, які, не маючи ресурсної бази, але володіючи цінним людським потенціалом, досягли вагомих успіхів у глобальній конкуренції. Людський потенціал має вирішальне значення і в періоди циклічних змін в економіці, кардинальних економічних трансформацій. Кінець ХХ ст. характеризувався посиленням процесу глобалізації економіки, суть якого – перетворення людського потенціалу на найважливіший ресурс розвитку й дедалі більша соціалізація самого розвитку, спрямована на всебічне поліпшення умов доступу кожної людини до благ цивілізації та розширення її можливостей самореалізації. Глобалізація економіки висуває нові вимоги до технологій, виробництва й загострює проблеми міжнародної конкуренції, що висуває нові вимоги до людини – її освіти, кваліфікації, знань, поліпшення її здоров'я, й потребує нових вкладень у збереження і розвиток людського потенціалу. Тому в багатьох країнах пріоритет соціальної політики – освіта, охорона здоров'я та програми соціального захисту, адже в глобальній конкуренції переможуть нації-лідери в розвитку людського потенціалу.

Згідно з теорією конкурентних переваг, безпосередній вплив людського потенціалу на конкурентоспроможність країни здійснюється через факторні умови та попит на товари й послуги галузі на внутрішньому ринку. Такими факторними умовами є: людські ресурси (кількість, кваліфікація, менеджмент і вартість робочої сили) й ресурс знань (сума наукової, технічної та ринкової інформації). Тому вкладення в людські ресурси підвищує конкурентоспроможність нації. Але несприятливі економічні чи соціальні умови нейтралізують дію цих факторів (через відплив за кордон кваліфікованої робочої сили й інтелектуалів, що є носіями знань та інформації). Крім того, ресурс фактора знецінюється, якщо його постійно не вдосконалювати, зокрема кваліфіковані кадри і знання – найважливіші фактори посилення конкурентних переваг. Другий важливий фактор національних конкурентних переваг – попит на товари та послуги галузі на внутрішньому ринку, структура й характер якого (попиту) залежать від купівельної спроможності населення. Саме попит визначає

характер і швидкість упровадження новацій та висуває вимоги до кваліфікації працівників, що має вирішальне значення для конкурентоспроможності галузі всередині країни й на міжнародному рівні. Таким чином, інвестиції в освіту, підвищення кваліфікації, науку, розвиток соціальної інфраструктури водночас стимулюють попит та вдосконалюють його структуру, роблять його вибагливішим і, отже, сприяють зростанню конкурентоспроможності країни.

Актуальною у методичному та практичному плані є проблема реалізації трудового капіталу, яка передбачає розв'язання двох її складових: по-перше, формування умов для відтворення трудового потенціалу, для стимулювання до отримання та примноження набутих знань, навичок, підвищення кваліфікації, реалізації творчих здібностей через зростання загального рівня заробітної плати, інвестицій в освіту, науку, охорону здоров'я; по-друге, сукупність принципів використання наявного людського потенціалу визначається обраною моделлю економічного розвитку. Дана схема відтворення не вписується в класичну ресурсну модель розвитку, при якій основними є цінові чинники конкурентоспроможності: низько оплачувана робоча сила та дешева сировина. Ураховуючи досвід економічно розвинутих країн, які вийшли на постіндустріальну траєкторію свого розвитку, єдино можливим шляхом для реалізації намічених Україною цілей є запровадження інноваційної моделі економічних перетворень: в основі стратегії економічного та соціального розвитку країн постіндустріальної епохи визнання пріоритетності знань і інформації в забезпеченні національної конкурентоспроможності; першочергову роль у реалізації наміченого курсу відіграє людський капітал, творчі та репродуктивні здібності якого визначають якість економічного розвитку (темпи зростання ВВП за рахунок підвищення продуктивності праці, зниження матеріаломісткості, структурної перебудови економіки на користь наукоємного високотехнологічного виробництва тощо); в умовах інтелектуалізації суспільного виробництва суттєвого коригування потребує макроекономічна політика відтворення людського капіталу, не обмежуючись лише відновленням його фізичних можливостей, але й творчих та інтелектуальних здібностей.

Основою конкурентоспроможності на цьому етапі є інновації, а єдиним їх продуцентом та реалізатором – людина. В умовах активізації світових господарських зв'язків, входження України до міжнародного (європейського) освітнього та наукового простору сучасний рівень життя населення значною мірою визначають такі фактори, як освіта, наука й наукова діяльність. Вибір Україною інноваційної моделі розвитку передбачає, що головну роль джерела довготривалого економічного зростання відіграють наукові надбання та їх технологічні застосування. Спроможність країни до створення знань, їх розповсюдження й ефективного використання в економіці стають основними факторами зростання поряд із традиційними джерелами – інвестиціями та людськими ресурсами. Вплив держави на розвиток людського капіталу характеризується концентрацією в її руках певних ресурсів та повноважень. Ураховуючи курс України на європейську інтеграцію, у країні мають бути створені всі умови для подолання існуючого економічного і технологічного розриву з країнами – членами ЄС. Забезпечення реального впливу науки та інновацій на економічне зростання у розмірі 3% росту ВВП передбачає безперервне вдосконалення створених технологій, постійне навчання творців, новаторів і користувачів нових технологій, залучення закладів освіти до процесу оновлення знань: обмін знаннями, інформацією, вільне пересування вчених у межах країн ЄС, інші форми академічної мобільності.

Новим етапом становлення теоретико-методологічних основ менеджменту трудового потенціалу стали спроби застосування комплексного підходу в його дослідженні, який би враховував комплекс змін у соціальній, демографічній, духовній, професійній сферах суспільства, що відбулися за роки незалежності Української держави. Про це свідчить, зокрема праця С. Пиріжкова, який, використовуючи демографічний підхід, дає визначення трудового потенціалу як сукупності демографічних, соціальних, професійних та духовних характеристик і якостей працездатного населення, які реалізовані або можуть бути реалізовані у межах існуючого в даному суспільстві процесу праці та громадської діяльності. Дане визначення свідчить про те, що спектр його характеристик розширюється

внаслідок урахування соціальних, професійних, духовних, поведінкових параметрів формування і використання трудового потенціалу.

Наприкінці XX ст. відбулися значні трансформаційні зрушення у розвитку світової економіки – людство вийшло на постіндустріальну траєкторію свого розвитку. На даному етапі суспільного розвитку конкурентоспроможність країн визначається вже не факторними чинниками (дешева робоча сила та дешеві природні ресурси), а залежить від ефективності їх використання та спроможності до інновацій. На основі змін акцентів у розвитку сучасних економік відбулися значні зміни в поглядах на місце і роль людини в економічному розвитку. До уваги беруться не лише її економічні характеристики як робочої сили, а й соціофізіологічні якості – прагнення до самовдосконалення, самореалізації, суспільного визнання, цілеспрямованість, сумлінність, психологічна стійкість, комунікабельність, творчі здібності, знання, здатність продукувати та сприймати інновації. Розглянуті якісні характеристики з урахуванням кількості їх носіїв в окремій країні відповідають її людському потенціалу. Мотивації до реалізації інтелектуальних здібностей людини не обмежуються лише задоволенням її базових фізіологічних потреб. Стимулом до підвищення кваліфікації, набуття нових знань, реалізації творчого потенціалу є поліпшення умов відтворення людини.

Теорія незбалансованого розвитку вважає, що ринок без державного регулювання об'єктивно збільшує регіональні відмінності в силу циклічності й самоорганізації ринкового механізму, який закріплює високу розвиненість одних регіонів і слабкість інших.

Теорія життєвого циклу товару також має регіональний аспект, оскільки суміщає стадії розвитку товару від його народження до занепаду й розміщення товарів різної зрілості по регіонах. За цією теорією регіональна політика покликана сприяти створенню нових продуктів і звільняти економічну структуру від застарілих товарів.

Ринкова модель регіональної політики пройшла три методологічні парадигми.

1. Невідкладна допомога кризовим регіонам (із кінця 20-х по 40-і роки ХХ ст.).

2. Міжрегіональний перерозподіл економічного зростання з орієнтацією на збалансований регіональний розвиток, створення полюсів зростання (50–70pp. ХХст.).

3. Реструктуризація регіонів (із середини 70-х до кінця 80-х років ХХ ст.), яка спиралася на неокласичні й технологічні теорії і була орієнтована на максимальне використання внутрішнього потенціалу кожного регіону, підтримку малого й середнього бізнесу.

На початку ХХІ ст. формується нова парадигма – регіональний саморозвиток на базі врахування інтересів регіонів і покладання відповідальності за розвиток регіонів на місцеву владу. В основу її кладуться суспільні теорії регіонального росту. Саме на цій парадигмі значною мірою має ґрунтуватися сучасна регіональна політика України. Парадигма саморозвитку регіонів передбачає врахування державою їх інтересів і, одночасно, віднесення відповідальності за розвиток регіонів на відповідний, тобто субнаціональний рівень управління. Зосередження уваги на розвитку ендogenous потенціалу регіону визначало необхідність здійснення перерозподілу між регіонами. Так, згідно з цією стратегією, структурно слабким регіонам, які залежать від додаткових ресурсів і фондів, була надана можливість самостійно розв'язувати питання перерозподілу. Позитивним моментом стратегії ендogenous розвитку можна вважати і наявність більшої кількості зацікавлених учасників – суб'єктів регіонів.

Генезис парадигм розвитку концепції підтримки регіонів у 80-ті роки ХХ ст. свідчить про відхід від поняття «уповільнений розвиток», за яким найменш розвинуті країни або регіони є історично депресивними й спізними у порівнянні з високорозвиненими. Альтернативні підходи базувалися на основі дослідження вчених Массачусетського інституту технології під назвою «Межі зростання», де прискіпливо були проаналізовані катастрофічні наслідки розвитку індустріалізації. Ця критика також сприяла виникненню альтернативної концепції

– «розвитку підтримки» Брунтландської комісії, яку можна визначити як синтез досягнення економічного прогресу в контексті захисту навколишнього середовища.

Згідно з концепцією Брунтландської комісії, розвиток є підтримкою, якщо він стикається з потребами сучасного покоління без припущення можливості наступних поколінь зіткнутися з їхніми власними потребами й обрати свій спосіб життя. Вимога підтримки розвитку визначила за неможливе продовжувати розвиток важкої індустріалізації, яка шкодить довкіллю. Очевидно, що «розвиток підтримки» – це не тільки технічна концепція, а вона охоплює цілий комплекс суспільних суджень; це, по суті, концепція «розвитку допомоги» й може розглядатися як антитеза до моделі «підтягування» розвитку. Втім, у цьому сенсі слід зауважити, що розвиток підтримки в основному стосується глобальних відносин, таких як поділ на північ-південь, який застосовується лише для дослідження регіонів. Хоча кілька дослідників наголошують, що модель підтримуючої економіки може бути впроваджена тільки децентралізовано відповідно з принципом субсидіарності.

Згідно з новою моделлю розвитку Європейського союзу Європейська комісія визначила вимоги для нової моделі «підтримки розвитку». Аналіз сучасної моделі регіональної політики ЄС дає підстави визначити головні проблеми розвитку: незбалансовану утилізацію корисних копалин, неефективне використання робочої сили і надмірне використання природних ресурсів. Комісія вважає, що єдиним шляхом розв'язання проблем довкілля й зайнятості в ЄС є використання альтернативної стратегії, заснованої на зростанні інтенсивності праці – як збільшення відношення праці до капіталу й зменшення кількості енергії і природних ресурсів. Основним елементом цієї нової стратегії є підтримка «чистих» технологій, а отже, збільшення конкурентоспроможності європейського виробництва, що послаблює залежність виробництва від енергії та природних ресурсів. Перехід до нової моделі розвитку, яка є сприятливою для навколишнього середовища, має бути досягнутий через ринкові стимули, особливо щодо встановлення податків на негативні природні чинники й надання

підтримки інноваційним технологічним рішенням. Стратегію Комісії слід розуміти як «екологічну модернізацію», головною метою якої є встановлення контролю за захистом довкілля.

Підвищення соціально-економічного рівня розвитку відсталих чи депресивних регіонів не повинно відбуватися за рахунок механічного перерозподілу коштів, зароблених розвинутими регіонами. Відмінності між підходом Польщі та тим, який прагне застосувати Європейський союз, частково пояснюються відмінностями у стані розвитку ринкових відносин. Польща прагне використати потенціал прогресивних регіонів для виконання ролі «локомотивів» міжнародної економічної конкуренції. Проте навіть дотримуючись такого підходу, держава зобов'язується надавати підтримку депресивним регіонам для попередження соціальних криз, уникнення структурного безробіття. Незважаючи на значні відмінності у підходах, стратегічна мета модерної регіональної політики є спільною – ефективне використання внутрішнього потенціалу регіонів як найоптимальнішого механізму їх розвитку, а не механічний перерозподіл державними структурами національного багатства.

У сучасних наукових дослідженнях національного та регіонального рівнів менеджменту трудового потенціалу застосовується широкий спектр методів, серед яких домінує системний аналіз розвитку продуктивних сил за чотирима напрямками: природно-географічним, демографічним, техніко-економічним й соціально-економічним. Детальне врахування, аналіз і їх оцінка є найважливішим етапом формування системи менеджменту трудового потенціалу. У проектних розробках при обґрунтуванні використання трудового потенціалу найбільш розповсюдженими є економічні методи, зокрема, балансові розрахунки на рівні держави та її регіонів: баланси трудових ресурсів, грошових доходів і витрат населення. Баланси поділяються на звітні й планові. Науково-дослідні установи постійно проводять спеціальні дослідження з удосконалювання національної та регіональної системи балансів. Особливе значення мають розробки звітних балансів руху трудових ресурсів у державі, регіонах, населених пунктах.

У регіональній економіці широко використовується в прикладних цілях картографічний метод. Певний інтерес являють собою карти статистичних поверхонь, що дають можливість установити взаємозв'язок економічних явищ із місцевими умовами. При моделюванні розвитку трудового потенціалу на перспективу досить широко застосовують нормативний метод, роль якого зростає в нових умовах господарювання, спрямованих на подолання витратного механізму.

Як у сфері матеріального виробництва, так і в процесі виробничого споживання, використання трудового потенціалу дає змогу створювати матеріальні цінності у вигляді: засобів виробництва для виробництва засобів виробництва; засобів виробництва, що виробляють предмети споживання; засобів виробництва для розвитку науки, техніки, освіти, культури; виробництва предметів споживання у суспільному виробництві. У сфері нематеріального виробництва використання трудового потенціалу дозволяє створювати інтелектуальні цінності (наукові відкриття та практичні розробки у техніці, хімії, енергетиці, генній інженерії та інших напрямках музичних, художніх, архітектурних, літературних надбань й інших цінностей мистецтва, культури), а також формувати професійно підготовлених працівників, які відповідають новому технологічному рівню, та сприяє широкому потоку кваліфікованих фахівців у всіх галузях економіки.

Формування трудового потенціалу має своєю метою повне забезпечення всіх галузей кваліфікованими кадрами з урахуванням змін у професійно-кваліфікаційному складі працівників у зв'язку з технічним прогресом, зміною форм власності та господарювання. Це, за Й.С.Завадським, здійснюється шляхом планування і прогнозування трудових ресурсів, вербування (набору), відбору (селекції), визначення заробітної плати та пільг для працюючих.

Менеджмент трудового потенціалу потребує інформації для підготовки своїх планів. На наш погляд, найбільші можливості для системного менеджменту трудового потенціалу на національному та регіональному рівнях дає використання програмно-цільового методу. У системі програмно-цільового

планування основним завданням є розроблення програми формування й реалізації національної та регіональної соціально-економічних систем як цільового комплексного довгострокового планового документа, в якому взаємопов'язані в єдине ціле мета, завдання та існуючі матеріальні, фінансові, людські й інші ресурси. Під цільовою програмою формування і реалізації системи менеджменту трудового потенціалу на регіональному рівні розуміють спеціально розроблений для розв'язання пріоритетної регіональної проблеми комплекс заходів політичного, нормативно-правового, фінансового, економічного, соціального, екологічного, виробничого, дослідного, інформаційного та іншого характеру, побудованих у певній послідовності та узгоджених відносно ресурсів, виконавців, строків виконання тощо. Відповідно до цього програмно-цільовий метод має вигляд теоретичних та науково-методичних основ розроблення і реалізації цільових програм або науково-методичних основ управління розв'язанням складних проблем із використанням цільових програм. Системна класифікація цілей, як правило, приводиться у теорії інтегрованого управління, а ми визначили субстратегію соціально-економічного розвитку:

- цілі, що передбачають умови і головні напрямки довгострокової кадрової та соціальної політики, її очікувана дія на чисельність працівників, їх професійну і кваліфікаційну структуру;
- порядок вирішення кількісних і якісних задач кадрової політики, що витікають із необхідності задоволення потреб у трудових ресурсах;
- організаційне, соціально-економічне і ресурсне забезпечення необхідного рівня стабільності кадрів, розвиток системи виховання, підвищення і зміни кваліфікації, матеріальної зацікавленості;
- зміст і способи вдосконалення організації праці;
- об'єм і форми використання професійної кваліфікації працівників.

Вихідними методологічними принципами обґрунтування та застосування програмно-цільового планування розвитку системи управління трудовим потенціалом на регіональному рівні є принципи системності, структурності, пропорційності, цілісності продуктивних сил регіону в цілому. Якщо на

регіональному рівні важливими є стратегічні методи та заходи менеджменту трудового потенціалу, то на мікроекономічному – провідного значення набуває техніка управління. Менеджмент трудового потенціалу стосується не лише компетенції керівників. Функція формування трудового потенціалу повинна працювати спільно з метою досягнення організаційної ефективності, необхідної для зростання в національному та міжнародному масштабах. Інвестиційна напруженість, хронічний дефіцит робочої сили, тенденція до зростання цін не написані в постановах або державних планах – і ніякі постанови або державні плани не в силах їх зупинити, до того часу, поки існують умови, постійно відтворюючі дані явища.

В основу розробки системи регіонального менеджменту формування трудового потенціалу покладено наступні теоретико-методологічні принципи:

1) організаційно-економічний механізм має формуватися у тісному поєднанні з об'єктом та максимально враховувати особливості його функціонування як у сфері внутрішнього середовища, так і у сфері його взаємодії з зовнішнім середовищем;

2) організаційно-економічний механізм формується відносно системи менеджменту або якої-небудь діяльності, оскільки лише в цьому випадку можна досліджувати всі можливості та недоліки його функціонування;

3) організаційно-економічний механізм є невід'ємною частиною системи, це її структурний елемент, який приводить у дію саму систему;

4) структура організаційно-економічного механізму складна та ієрархічна, тому за рівні ієрархії приймаються елементи та одиниці (заходи, способи, методи, інструменти);

5) організаційно-економічний механізм передбачає відображення як структурних компонент, так і їх взаємозв'язків, що дозволяє оптимізувати не лише саму структуру, а й характер взаємовідносин між компонентами структури.

Організаційно-економічний механізм у рамках будь-якої діяльності забезпечує функціонування всієї системи в цілісності та визначає формування процесів у самій системі.

Регіональний підхід формування трудового потенціалу здійснюється на основі принципів менеджменту (рис. 1.9).

Рис.1.9. Принципи регіонального менеджменту

До загальносистемних принципів належать: принципи об'єктивності менеджменту; демократизму; правової впорядкованості; законності; розподілу влади; публічності; поєднання централізації та децентралізації.

Принцип об'єктивності регіонального менеджменту є відправним і зумовлює необхідність врахування у всіх управлінських процесах вимог об'єктивних закономірностей та реальних можливостей суспільних сил. Він виражає залежність системи регіонального менеджменту від: – суспільних, законодавчо визначених цілей, які поставлені й вирішуються в певний історичний відрізок часу; – характеру, рівня розвитку і закономірностей суспільства, перш за все тих його компонентів, що виступають як керовані об'єкти; – наявних засобів і ресурсів, що підлягають залученню; – внутрішніх закономірностей функціонування і розвитку менеджменту як певного системного суспільного явища.

Принцип демократизму відтворює народовладдя в регіональному менеджменті й передбачає встановлення глибоких і постійних взаємозалежностей між регіоном і державою – передумови формування демократичної системи менеджменту, що базувалася б на демократичних засадах її здійснення в інтересах усіх або переважної більшості громадян.

Принцип правової впорядкованості регіонального менеджменту об'єктивно зумовлює необхідність головним чином законодавчого визначення основних аспектів цілей, функцій, структур, процесу, самих принципів менеджменту. Доповнюється даний принцип принципом законності державного менеджменту, який передбачає встановлення чіткого в розумінні й послідовного в реалізації режиму виконання законів і нормативно-правових актів.

Принцип поділу влади в менеджменті служить створенню демократичної, правової організації державної влади. Це стає можливим за умови, коли процеси формування та закріплення загальної волі (відповідно, потреб, інтересів і цілей) у законах, виконання законів та безпосереднього менеджменту, контролю за законами і розв'язання конфліктів при їх застосуванні розділені, розмежовані між гілками влади, а отже, скоординовані за допомогою взаємного стримування та противаг.

Серед загальносистемних принципів слід виділити принцип публічності менеджменту, який передбачає: доступність регіонального менеджменту для громадян; відкритість функціонування органів державної влади та органів Місцевого самоврядування; громадський контроль; судовий контроль за дотриманням у процесах державного менеджменту конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян.

Принцип поєднання централізації і децентралізації означає, що регіональний менеджмент має бути побудований на засадах розумного співвідношення концентрації влади і децентралізації, оскільки порушення цього балансу в будь-який бік призводить до негативних наслідків. Надцентралізація породжує безініціативність нижчих ланок системи органів виконавчої влади, а

перегини децентралізації призводять до відсутності єдності у формуванні й здійсненні державної політики.

У групі структурних принципів виділяють: структурно-цільові; структурно-функціональні; структурно-організаційні; структурно-процесуальні принципи:

- структурно-цільові принципи включають: узгодженість цілей регіонального та державного менеджменту між собою; взаємодоповнюваність цілей, коли одна ціль сприяє іншій і підсилює її; підлеглість часткових, локальних цілей загальним (стратегічним); послідовність у досягненні всієї сукупності цілей;

- до структурно-функціональних принципів належать: диференціація спеціалізованих функцій, сумісність, концентрація функцій у межах компетентності одного органу декількох органів, підсистеми і в цілому організаційної; що зумовлює надання одному органу сукупності управлінських функцій і відповідних ресурсів для забезпечення управлінської дії на керовані об'єкти;

- до структурно-організаційних принципів належать: єдність регіональної та державної системи менеджменту, яка зумовлена територіально-галузевим поділом праці, різноманітними організаційними зв'язками органів державної влади і місцевого самоврядування, поєднанні колегіальності та єдиного керівництва в державних і місцевих органах влади; лінійно-функціональних зв'язків у підлеглості та взаємодії в організаційній структурі регіонального та державного менеджменту;

- до структурно-процесуальних принципів, належить принцип поєднання галузевого та територіального, державно-регіонального стратегічного та оперативного менеджменту; комплексності й системності, необхідної різноманітності, які розвиваються на основі закономірностей процесів і явищ у сфері підприємництва.

Використання зазначених принципів регіонального менеджменту позитивно впливає на формування та використання трудового потенціалу і дозволить забезпечити відповідність меті та завданням об'єкту чи системи, діяльність яких вони підтримують. Таким чином, нові теорії, парадигми, підходи, принципи,

концепції та наукові позиції розвитку регіону мають безпосередній вплив на регіональний менеджмент формування та використання трудового потенціалу, так як становлять теоретико-методичну основу конкретних програм та технологій менеджменту трудового потенціалу регіону.

1.3. Методологічні основи формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку регіонів

Незважаючи на зростання уваги держави до проблем розвитку національної інноваційної системи, питання інституційного забезпечення регіонального розвитку регіонів залишається відкритим.

Як зазначив голова Державного агентства України з інвестицій та інновацій, інновації мають стати основним інструментом забезпечення сталого розвитку України. Досягнення задекларованого переходу до інноваційної моделі розвитку економіки вимагає в першу чергу інституційного забезпечення інноваційного розвитку саме регіонів.

Досліджуючи досвід зарубіжних країн щодо цього питання, було розглянуто досвід Канади та Європейського Союзу стосовно створення інститутів інноваційного розвитку регіону.

Міністерство наукових досліджень та інновації в Онтаріо було створене для зосередження зусиль і спрямування роботи уряду на інновації, які є рушієм економічного розвитку в усіх секторах економіки. Уряд провінції створив Міністерство наукових досліджень та інновації з метою розроблення інтегрованої інноваційної стратегії та координації її впровадження; забезпечення інвестицій в політику й програми, спрямовані на реалізацію інноваційних стратегій; розроблення і впровадження інтегрованої та узгодженої інноваційної програми для забезпечення високої якості, продуктивності та результативності; узгодження й реалізації фінансованих урядом програм наукових досліджень і їх комерціалізації; відзначення і пропаганди високого рівня інновацій у провінції Онтаріо.

Для заохочення інновацій на регіональному рівні Уряд провінції реалізує процес комерціалізації інновацій, в основу якого покладено систему «Регіональні інноваційні мережі». Ці організації з регіонального розвитку, до складу котрих входять численні зацікавлені сторони, створюються з наданням їм фінансування з бюджету провінційної влади для підтримки партнерств між бізнесом, науковими інституціями й органами місцевого самоврядування і має на меті сприяння інновації.

Усе це сприяє впровадженню результатів досліджень світового класу, які здійснюються в Онтаріо, на ринку і забезпечує підтримку конкурентоспроможності провінції, для цього Уряд створив Фонд венчурного капіталу провінції Онтаріо зі статутним фондом \$90 млн., який інвестує кошти у фірми, розташовані на території провінції, у партнерстві з іншими фондами венчурного капіталу, пенсійними фондами й Урядом Канади.

Що стосується Європейського Союзу, то в рамках створення європейської інноваційної економіки була розроблена модель взаємодії локального і національного рівнів. Визнаючи високу внутрішню диверсифікованість економічного простору, а значить, різноманіття варіантів регіональної інноваційної політики, Європейський Союз значні зусилля спрямовує на створення мережі між регіонами для обміну інформацією, досвідом, для взаємодії та координації зусиль. Так, у мережу Innovative Regions in Europe - IRE - Network входять багато регіонів країн Євросоюзу.

Адміністрація регіону Lorraine розвиває тісне партнерство між університетами та бізнесом. У 1994 р. спільно з французьким урядом і в співпраці з ANVAR (National Agency for the Promotion of Research) була розроблена «Технологічна політика регіону Lorraine». На даний час у регіоні створений Регіональний інноваційний центр, що об'єднує всіх дійових осіб інноваційної мережі з метою координації та концентрації регіональної політики.

У багатьох зарубіжних країнах створені спеціальні державні служби розвитку регіональних інноваційних комплексів, які сприяють створенню технопарків і технополісів. Так, у Франції за підтримки держави було

організовано більше 50-ти технополісів, у Германії – 30, в Японії – більше 20 (у всіх університетських центрах). Технополіси і технопарки як ядро інноваційної системи, створені в багатьох країнах Азії, а саме у Китаї, Південній Кореї, Сінгапурі, Тайвані тощо.

У Фінляндії регіональні підрозділи Центру розвитку технологій консультують та надають інноваційну інформацію, фінансують інноваційні проекти, розробляють і координують регіональні науково-технічні програми, сприяють міжнародній технологічній кооперації та створенню кластерів.

Що стосується фінансового забезпечення, то слід відзначити, що обов'язковою умовою здійснення інноваційного процесу є наявність основних елементів: сформульованих цілей і завдань інноваційного розвитку, його організаційної структури і стратегії. Реалізація цілей і завдань інноваційного розвитку здійснюється за допомогою інноваційних проектів і програм, в яких регіони повинні стати повноправними учасниками розробки і реалізації державної інноваційної політики.

На даний момент первинний етап формування регіональних інноваційних систем, пов'язаний з освоєнням зарубіжного досвіду, знаходиться в стадії реалізації. Але вже зараз правомірно стверджувати, що єдиного рецепту створення інноваційної системи не існує. У кожній країні регіональні інноваційні системи мають бути свої, максимально пристосовані саме до її економіки і завдань розвитку. Тому необхідно перейти до практичного етапу створення регіональних інноваційних систем в Україні, пошуку механізмів ефективної взаємодії їх елементів.

Однією із основних проблем активізації інноваційної діяльності на регіональному рівні та розвитку регіональних інноваційних систем є відсутність необхідного об'єму фінансування наукових проектів, як прикладних, так і фундаментальних. Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності, як і раніше, залишаються власні засоби підприємств. Основними пріоритетами інноваційної діяльності регіону є пошук додаткових джерел фінансування і

визначення найбільш перспективних і вигідних напрямів для концентрації обмежених ресурсів, що спрямовуються в інноваційну сферу.

Досліджуючи досвід Великобританії щодо фінансування регіональних інноваційних систем, встановлено, що до основних джерел фінансування відносяться: банківські кредити і овердрафти; продаж долі в капіталі; партнерство з крупною компанією; гранти і субсидії; реінвестування прибутку.

Що стосується банківських овердрафтів, то це найбільш широко відомий і найчастіше використовуваний спосіб здобуття позикових коштів. Проте його застосовувати доцільно лише для покриття поточного дефіциту оборотного капіталу, але не для довгострокового фінансування. Ряд банків пропонують овердрафти за умови, що при відкритті рахунку обмовляється щомісячна виплата клієнтом фіксованої суми.

Кредити у Великобританії, передусім, надаються під початок бізнесу, на розвиток бізнесу, для малого бізнесу. Кожен банк прагне мати свою власну особливість, пропонуючи однаковий тип кредитів, але в різних розмірах по фіксованих або плаваючих процентних ставках, на різних умовах і з різними термінами повернення, а інколи і з відстроченням.

Одна з найгнучкіших форм кредитування, що використовується - комерційні іпотечні кредити. Банки конкурують між собою, пропонуючи різні варіанти одного і того ж пакету (різні терміни, фіксовані або плаваючі процентні ставки).

Що стосується залучення акціонерного капіталу, то у Великобританії малі і середні фірми можуть забезпечити фінансування із зовнішніх джерел шляхом реєстрації на ринку при Лондонській фондовій біржі некотированих цінних паперів. З цього джерела притягуються зазвичай досить крупні суми. Крім того, власникам підприємства слід бути готовими до прийому нових акціонерів.

Під партнерством з крупною компанією мається на увазі практика, коли крупна компанія набуває долі в капіталі малої інноваційної фірми або організовує з нею спільне підприємство. У Великобританії крупна фірма може виділити фінансування, подати підтримку у сфері менеджменту, вплинути на покупців і

постачальників, а також на канали розподілу продукції і послуг, які, зазвичай, недоступні малій фірмі.

Вагому роль у фінансуванні регіональних інноваційних систем Великобританії також відіграє держава через Програму гарантій по кредитах (ПГК). Програма дозволяє комерційним банкам і іншим фінансовим інститутам позичати до 100000 фунтів стерлінгів за умови, що Міністерство торгівлі і промисловості Великобританії гарантує 70 % суми кредиторів при терміні кредитування від двох до семи років.

Програма розширення бізнесу (ПРБ) - урядова програма Великобританії, яка залучає ризикове фінансування в ті проекти, які обіцяють високі прибутки, а також надаючи податкові пільги інвесторам як компенсація за ризик.

В Україні існує об'єктивна необхідність у створенні у регіонах інституцій, які б координували діяльність суб'єктів інноваційного процесу, формували механізми фінансового забезпечення інноваційної діяльності, здійснювали аналіз і моніторинг інноваційних процесів у регіоні, адже формування та реалізація регіональної інноваційної системи є важливим першим кроком на шляху до створення національної інноваційної системи в Україні.

В рамках розроблення методики систематизації показників формування фінансово-інноваційної моделі регіонів України рекомендовано систему інвестиційної підтримки проблемних регіонів, що корінним чином відрізняється як від тої, що нині існує, так і подібних систем, що раніше застосовувалися.

По-перше, пропонується перенести центр тяжіння в механізмі її практичної реалізації з центру на найбільш економічно розвинені регіони, що являються, як правило, і регіонами-донорами загального державного бюджету. Така трансформація в системі державної підтримки регіонального розвитку, безумовно, можлива тільки за наявності адекватної зацікавленості органів влади регіонів-лідерів в здійсненні великомасштабних проектів у відстаючих регіонах.

По-друге, перелік регіонів-реципієнтів і конкретні обсяги інвестиційних ресурсів, що направляються їм із засобів вищезгаданого фонду визначаються виключно на основі жорсткого встановленого алгоритму обчислювальних і

логічних процедур, що визначає результати інтегральної оцінки чинників рівнів розвитку і поточного соціально-економічного становища регіонів.

В-третьє, інвестиційна допомога, що виділяється проблемним регіонам, будучи для них безвідплатною, реалізується в цілому на ринкових принципах за рахунок обов'язкового залучення на пайовій основі приватних інвесторів і додаткових кредитних ресурсів, розміщених на вільному ринку. Масштаби кредитних ресурсів, що залучаються і засобів приватних інвесторів з розрахунку на фіксований обсяг державної допомоги, що виділяється, визначатимуться загальною інвестиційною привабливістю відповідних регіонів, включаючи поточний рівень інвестиційних ризиків.

По-четверте, запропонована модель інвестиційної підтримки проблемних регіонів передбачає можливість і доцільність при реалізації в них економічних проектів залучення на ринкових принципах також і додаткових інвестиційних ресурсів регіонів-донорів.

Нарешті, по-п'яте, як єдина форма прямої регулюючої дії держави при розподілі між регіонами фінансових ресурсів вказаного фонду виступає встановлення мінімально допустимого нормативного рівня ефективності для новостворюваних або таких, що реструктуруються в даних регіонах підприємств, який визначається по показнику приросту валової доданої вартості на одне створюване робоче місце, що розраховується по параметрах виходу цих підприємств на проектну потужність. Разом з цим може бути також врахований і непрямий ефект, що отримується в пов'язаних галузях.

Конкретна нормативна величина вказаного рівня ефективності, на наш погляд, може бути визначена в цінах базисного року виходячи з поточного середньодушового обсягу валового національного продукту (ВНП) України і спеціального поправочного коефіцієнта, що враховує його прогнозовану динаміку протягом нормативного терміну виходу підприємства на проектну потужність. При цьому використання параметрів ВНП дає можливість повною мірою врахувати і зовнішньоекономічний аспект нормативної ефективності проектів, що фіксується на державному рівні. Іншим можливим підходом є використання

величини середньодушового ВВП по Україні, що в сучасних умовах об'єктивно підвищить планку мінімальної ефективності інвестиційних проектів, що реалізуються.

Пропонована модель інвестиційної підтримки проблемних регіонів, на наш погляд, дозволить додати необхідний динамізм процесу реального скорочення міжрегіональної економічної диференціації, не справляючи при цьому негативної дії на загальну конкурентоспроможність вітчизняної економіки в умовах глобалізації.

1.4. Систематизація показників формування фінансово-інноваційної моделі регіонів України

Під час проведення економічних реформ сформувалася точка зору, згідно з якою одним із стратегічних напрямів трансформації власності в Україні стала пріоритетність формування недержавного сектора економіки.

При конструюванні моделей подальшого прискорення розвитку економіки, забезпечення темпів її зростання передбачалося “лікування” хронічної неефективності постсоціалістичних державних підприємств, створення справжньої системи власності.

Світовий досвід свідчить, що для ефективного функціонування ринкової економіки необхідні ряд умов:

по-перше, це максимальна свобода економічного суб'єкта;

по-друге, повна відповідальність економічного суб'єкта за результати господарської діяльності, яка спирається на рівноправ'я всіх видів власності, в тому числі і приватну. Зміст власності в тому і полягає, щоб чітко визначити, хто несе майнову відповідальність за результати господарювання, а для цього необхідно позбавити державу невластивих їй функцій;

по-третє, це здорова конкуренція товаровиробників. Конкуренція – це важливий фактор стимулювання господарської активності. Вона вимагає демонополізації економіки, формування відповідної структури виробництва. На ринку повинні діяти достатня кількість виробників кожного виду товарів, тому

державі необхідно підтримувати конкуренцію шляхом попередження та усунення монопольної практики.

Такі умови створювалися в процесі глибинних перетворень у відносинах власності, заміни планового механізму господарювання на ринковий. Роздержавлення економіки і трансформація форм власності в Україні забезпечили вільне здійснення господарської діяльності, незалежність та економічну відповідальність суб'єктів господарювання.

При цьому слід враховувати, що права власності вводяться законодавчою системою, а от самі права складаються, спираючись на соціальний та економічний досвід суспільства, набутий в цьому напрямку протягом тривалого еволюційного періоду.

Відповідно до впроваджених урядових заходів реформування форм власності передбачалося досягти такі основні цілі як підвищення ефективності виробництва та мотивації до праці, створення конкурентного середовища та прошарку приватних власників, зменшення навантаження на бюджет, реформування системи управління державним сектором економіки.

Варто зазначити, що приватизацію слід розглядати тільки як один (не найважливіший) елемент-фактор механізму розвитку сучасного національного господарства. Поза зв'язком з розвитком всіх елементів ринкової економіки вона не спроможна вирішувати проблеми, які накопичилися в суспільстві.

Трансформаційні процеси власності в Україні призвели до створення значної кількості підприємств, що працюють на правах приватної і, зокрема, корпоративної власності (рис. 1.10).

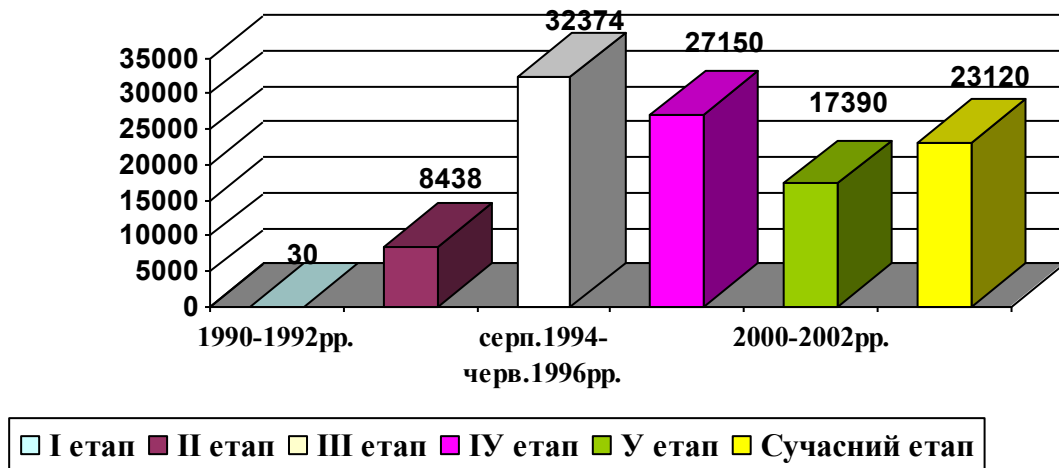

Рис. 1.10. Динаміка процесу приватизації майна в Україні

Всього з початку приватизації станом на 01.12.2007 р. реформовано 110658 об'єктів [144, с.17-19]. При цьому підприємства, які мають на балансі значну кількість основних засобів і оборотних активів (так звані об'єкти „великої приватизації”), у процесі роздержавлення, як правило, були перетворені на акціонерні товариства відкритого типу.

Програми приватизації передбачали класифікацію об'єктів по групах (табл. 1.6). Зокрема, до групи А відносяться об'єкти малої приватизації, до груп Б,В,Г – великої, об'єкти незавершеного будівництва – до групи Д, соціально-побутового призначення – до групи Ж, державні акції, частки належать до об'єктів групи Е.

Таблиця 1.6

Кількість об'єктів, які змінили форму власності, за групами

Група	1992-2001 роки			2002 рік			1992- 2007 рр.		
	Всього	В тому числі:		Всього	В тому числі:		Всього	В тому числі:	
		Державні	Комунальні		Державні	Комунальні		Державні	Комунальні
Всього в т. ч.:	79250	22305	56945	6132	1594	4538	110658	27645	83013
А	62838	9802	53036	5294	903	4391	91542	13000	78542
Б,В,Г	11409	8667	2742	73	66	7	11478	8801	2677
Д	3173	2488	685	568	483	85	4925	3870	1055
Е	1101	848	253	25	17	8	1282	961	321
Ж	729	500	229	172	125	47	1431	1013	418

Аналізуючи недоліки та досягнення приватизаційних процесів, варто зазначити, що сама його природа несла в собі прихований конфлікт. Це, зокрема, завдання, які стояли перед приватизацією, мали протилежне спрямування. Так, вирішення проблеми соціальної справедливості – надання кожному громадянину рівної частки державного майна – шляхом сертифікатної приватизації не могло забезпечити бюджетних надходжень від продажу ліквідних об'єктів. Разом з тим при спробі якнайдорожче продати об'єкт покупцеві, не можна було очікувати від останнього додаткових інвестиційних внесків у розвиток виробництва. Вирішити ці проблеми і розв'язати покладені завдання водночас неспроможна жодна структура з найдосвідченіших фахівців.

Досвід приватизації 2003-2008 років довів, що українське суспільство вже достатньою мірою зрозуміло необхідність ринкових перетворень. Цей період переконливо показав зрілість системи приватизації в Україні як механізму державного впливу на економіку суспільства.

За оцінкою експертів, з 20 досліджених чинників зовнішнього середовища 17 формують несприятливі умови для діяльності підприємств в Україні. Це, зокрема, податкова, фінансово-кредитна політика, інвестиційний клімат, діяльність державних органів у сфері попередження та усунення зловживань посадових осіб. Тобто, ринкові перетворення, які відбуваються в Україні, мають формальний характер і не розкривають глибинних властивостей ринкової економіки. Приватизація не повинна обмежуватися лише її політико-юридичним оформленням, правовим, законодавчим забезпеченням. За цим етапом, як свідчить практика, досить суперечливим, соціально гострим, повинен настати більш складний етап формування по-справжньому нового власника, освоєння нових економічних відносин, культури корпоративної поведінки. Це більш тривалий етап, який має довести свою прогресивність, здатність вивести економіку на більш високий рівень соціально-економічної ефективності суспільного виробництва.

Таким чином, процес приватизації з початкової стадії політико-юридичного переоформлення власності вступає в стадію реального оволодіння новими

відносинами власності, створення умов для функціонування української економіки в розвинутому ринковому середовищі.

Вирішення проблем ускладнюється тим, що в Україні практично не проводились глибокі дослідження ринкового механізму. Безумовно, нинішній стан української економіки різко контрастує з економіками країн з цивілізованими ринковими відносинами. Тому, усунення несприятливих чинників розвитку підприємств у постприватизаційний період, розробка та запровадження дієвих механізмів, важелів регулювання економіки, забезпечення її детінізації та прозорості наповнить трансформаційні процеси реальним економічним змістом та сприятиме формуванню ефективної приватної власності.

В умовах ринкових відносин застосовується система національних рахунків, яку формує сукупність показників послідовного та взаємопов'язаного опису найважливіших процесів і явищ економіки: виробництва, доходів, споживання, нагромадження капіталу, фінансів. Відповідно до Міжнародних стандартів, системи національних рахунків Організації об'єднаних націй 1993р. Держкомстатом розробляються Національні рахунки, в системі яких інституційні одиниці групуються на п'ять секторів, а їх суб'єкти взаємодіють між собою на ринках ресурсів, товарів та послуг, фінансовому ринку.

Серед цих секторів виділяють такі:

- нефінансові корпорації – інституційні одиниці, які займаються ринковим виробництвом товарів та послуг для продажу за цінами, що покривають витрати виробництва і дають прибуток;

- фінансові корпорації – комерційні інституційні одиниці, що спеціалізуються на фінансово-посередницькій діяльності (банки, страхові компанії та ін.);

- сектор загального державного управління – органи управління центрального та місцевого рівнів, некомерційні бюджетні організації, держані цільові та позабюджетні фонди;

- сектор домашніх господарств – об'єднує фізичних та юридичних осіб як споживачів, а в деяких випадках - як суб'єктів некорпоративної виробничої діяльності;

- сектор некомерційних організацій – обслуговує домашні господарства; до нього входять інституційні одиниці, створені окремими групами домашніх господарств, для забезпечення їх політичних, релігійних і професійних інтересів, а також для надання соціально-культурних послуг (соціально-культурні підрозділи нефінансових корпорацій).

Дане групування свідчить про потужність корпоративного сектора, до якого відносяться фінансові та нефінансові корпорації. Крім того, державними корпоративними правами управляють уповноважені особи, які відносяться до сектора загальнодержавного управління; соціально-культурні підрозділи нефінансових корпорацій належать до сектора некомерційних організацій; послугами фінансових та нефінансових корпорацій постійно користуються домашні господарства.

Таким чином, корпоративний сектор у змішаній економіці займає домінуюче місце, причому, з урахуванням його конкретно-історичних умов та особливостей. Він не тільки компенсує недоліки ринкової економіки, але й покликаний ефективно виконувати свої специфічні функції.

Значимість корпоративного сектора для економіки України в цілому підтверджується статистичними даними. Так, в результаті приватизації кількість корпорацій реального сектора економіки в 2009 році становила понад 31 тис. одиниць (табл.1.7).

Вагомий вплив корпорації чинять на стан ринку праці, так як у свою діяльність вони залучають біля 50 відс. працюючого населення України (табл. 1.8).

Таблиця 1.7

Кількість об'єктів за організаційно-правовими формами (на початок року)

Підприємство	Роки							Середньорічний темп росту (зниження)
	1992-2000	2001	2002	2006	2007	2008	2009	
Всього, у тому числі:	775763	634886	889330	1070705	1133200	1070705	1228888	1,8
- приватне	175910	192168	206144	248211	258536	248211	278574	1,7
- колективне	48059	40028	37869	31168	29330	31168	26564	-1,3
- державне	9824	9965	9307	7562	7359	7562	6975	-1,02
- казенне	44	49	49	50	50	50	44	-1,1
- комунальне	13541	13713	14558	16688	16755	16688	16336	1,09
- акціонерне товариство	35218	34942	35134	33976	33084	33976	31100	-1,1
- (ВАТ)	12045	12089	12171	11345	10895	11345	10058	-1,2
-інші	493167	315221	586269	733050	810573	721705	859237	1,7

Крім того, корпорації являються основними суб'єктами фондового ринку – невід'ємної складової частини ринкової економіки. Адже це єдині суб'єкти підприємництва, які мають можливість через фондовий ринок залучати інвестиції для розвитку виробництва продукції, збільшення власного капіталу, фінансових активів, сприяння реалізації економічної і соціальної корпоративної політики.

Таблиця 1.8

Середньорічна кількість працівників, зайнятих в економіці, за формами власності, (тис. осіб.)

	РОКИ							Середньорічний темп росту
	1992	1995	1996	1998	2001	2005	2007	
Всього	21347,5	18252,3	17142	15125,8	14479,3	13678	12931,4	0,92
За формами власності:								
- державна	12940,1	8015,3	6711,2	5091,8	4640,4	4086,4	3632,4	0,82
- комунальна	2087,3	2616,7	2213,3	2327,8	2417	2601,5	2846,4	1,06
- приватна	-	21,4	29,8	70,4	89	432,9	458,3	2,19
- колективна	6308,2	7585,5	8175,6	7624,5	7320,4	6539,9	5972,8	-
- міжнародних організацій та юр. осіб інших держав	11,9	13,4	12,1	11,3	12,5	17,3	21,5	1,12

Хоча на сьогоднішній день український фондовий ринок недостатньо розвинений, на ньому зосереджена значна частина економічних інтересів. Це пояснюється тим, що в корпоративних відносинах і, зокрема, діяльності на фондовому ринку, беруть участь досить велика кількість суб'єктів: самі корпорації (емітенти), біржові та позбіржові посередники, саморегульвні організації, інвестори, інформаційні системи.

Варто зазначити, що ступінь розвитку фондового ринку характеризується, в значній мірі, кількістю посередників, різноманітністю послуг, які вони надають, та встановленими між ними взаємовідносинами. На розвиненому ринку здійснюють свою діяльність величезна кількість фінансових посередників. Вони надають послуги, пов'язані з емісією цінних паперів, їх обігом на вторинному ринку, сприяють інвестуванню коштів у різні галузі економіки. При емісії державних боргових зобов'язань та на ринку державного кредиту вони сприяють залученню коштів для забезпечення потреб державного бюджету. Крім того, розвиток фондового ринку безпосередньо пов'язаний з розвитком корпоративного сектору, і навпаки.

За прогнозами аналітиків з розвитку фондового ринку можна констатувати, що обсяг емісії цінних паперів та угод з цінними паперами мають безумовно тенденцію до зростання (табл.1.9).

Таблиця 1.9

Вибіркові показники розвитку фондового ринку України, млрд. грн.

Показники	2003 рік	2006 рік	2009 рік (прогноз)	2010 рік (прогноз)
Обсяг угод з цінними паперами	120	160	175	185
Обсяг випуску акцій	91	127	172	207
Обсяг випуску облігацій	4	5	5,3	5,5

На корпоративні відносини впливає держава, яка здійснює регуляторний вплив на діяльність їх учасників (рис. 1.11).

Рис. 1.11. Учасники корпоративних відносин на фондовому ринку

Державні органи безпосередньо чи опосередковано являються учасниками корпоративних відносин на фондовому ринку і забезпечують економічні інтереси держави. Зокрема, відповідно до ст.5 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» на підставі угод і договорів здійснюють обмін

інформацією Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Фонд державного майна України, Державна податкова адміністрація, Антимонопольний комітет України, Державний комітет статистики України, Національний банк України, Державний департамент фінансового моніторингу, Розрахункова палата України.

На вторинному ринку фінансові посередники забезпечують функціонування ринку, а також задовольняють інтереси юридичних та фізичних осіб щодо інвестування коштів у фінансові активи та вилучення їх з процесу інвестування. При цьому інститути ринку не тільки задовольняють потреби інвесторів, а й надають інформаційні, консультаційні, управлінські послуги.

Останнім часом у зв'язку з послабленням державного регулювання національних ринків та зростаючими потребами учасників ринку в якісних і різноманітних послугах фінансове посередництво набуває універсальних форм. Переважна більшість фінансових посередників, що діють на розвинених ринках, надають досить широкий спектр фінансових послуг. В українському законодавстві фінансове посередництво здійснюють професійні діячі фондового ринку. До такої діяльності належать:

- діяльність з торгівлі цінними паперами (брокерська, дилерська діяльність, андеррайтинг, діяльність з управління цінними паперами);
- діяльність з управління активами інституційних інвесторів;
- діяльність з управлінням іпотечним покриттям;
- депозитарна діяльність;
- розрахунково-клірингова діяльність;
- діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку.

В Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок» та інших законах, що регулюють діяльність на фондовому ринку, дається роз'яснення щодо визначень та напрямів посередницької діяльності. Зокрема:

1) *Діяльність з торгівлі цінними паперами* проводиться торговцями цінними паперами – господарськими товариствами, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банками. Торговець цінними паперами

може провадити дилерську діяльність, якщо має сплачений грошима статутний капітал у розмірі не менш як 120 тис. грн., брокерську діяльність та діяльність з управління цінними паперами – не менш як 300 тис. грн., андеррайтинг – не менш як 600 тис. грн.

2) *Діяльність з управління активами інституційних інвесторів* – професійна діяльність компанії з управління активами, що проводиться нею за винагороду від свого імені або на підставі відповідного договору про управління активами інституційних інвесторів.

3) *Діяльність з управлінням іпотечним покриттям* – діяльність, що здійснюється за винагороду банком чи іншою фінансовою установою згідно з відповідним договором про управління іпотечним покриттям.

4) *Депозитарна діяльність* – надання послуг щодо зберігання цінних паперів, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках.

5) *Діяльність з ведення реєстру власників іменних цінних паперів* – збір, фіксація, обробка, зберігання та надання даних, які складають систему реєстру власників іменних цінних паперів, щодо іменних цінних паперів, їх емітентів і власників.

5) *Розрахунково-клірингова діяльність* – діяльність з визначення взаємних зобов'язань за договорами щодо цінних паперів і розрахунків за ними.

6) *Діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку* – діяльність зі створення організаційних, технологічних, інформаційних, правових та інших умов для збирання та поширення інформації стосовно попиту і пропозицій, проведення регулярних торгів фінансовими інститутами за встановленими правилами, централізованого укладання і виконання договорів щодо фінансових інструментів, у тому числі здійснення клірингу і розрахунків за ними, та розв'язання спорів між членами організатора торгівлі.

Узагальнимо призначення фінансових посередників:

- діяльність фінансових посередників дає змогу окремим корпораціям та іншим суб'єктам економити на деяких операціях внаслідок спеціалізації;

- залучення вільних інвестиційних ресурсів і спрямування їх у корпоративний сектор;
- зниження рівня ризиків при інвестиційній діяльності;
- діяльність дилерів дає змогу пом'якшити надзвичайні цінові коливання, що сприяє забезпеченню ліквідності та стабільності ринку;
- надання консультативних послуг корпоративним структурам.

На початок 2008 року в Україні здійснювали діяльність 1363 професійних учасників ринку цінних паперів, з них:

- торговців-зберігачів – 180 учасників, у тому числі 100 банківських установ;
- торговців-зберігачів-реєстраторів – 32 учасника, в тому числі 26 банків;
- 1 депозитарій по здійсненню розрахунково-клірингової діяльності;
- 2 депозитарії цінних паперів по здійсненню депозитарної діяльності;
- реєстроутримувачів – 351;

крім того на ринку цінних паперів працюють:

- емітенти, які самостійно ведуть реєстри власників іменних цінних паперів – 357;
- торговці цінними паперами – 805,

а також здійснюють діяльність 12 саморегулювальних організацій, в які входять 1829 членів – професійних діячів фондового ринку (табл. 1.10).

Діяльність з організації торгівлі на ринку цінних паперів України здійснюють фондові біржі та торговельно-інформаційні системи, загальна кількість яких налічує 10, у тому числі 8 фондових бірж.

Таблиця 1.10

Саморегулівні організації українського фондового ринку
(станом на 01.12.08.)

Назва саморегулівної організації	Кількість членів СРО
Професійна асоціація реєстроутримувачів і депозитаріїв	582
Асоціація «Перша фондова торговельна система»	214
Українська асоціація інвестиційного бізнесу	228
Київська міжнародна фондова біржа	233
Українська фондова біржа	112
Придніпровська фондова біржа	90
Донецька фондова біржа «Індекс»	68
Українська міжбанківська валютна біржа	48
Українська міжнародна фондова біржа	22
Асоціація учасників фондового ринку	226
Асоціація «Регіональний фондовий союз»	6
Кримська фондова біржа	-

Крім розширення інфраструктури українського фондового ринку про його розвиток свідчить динаміка обсягу торгів (рис. 1.12), провідне місце у яких у 2006 році займала «Перша фондова торговельна система» (96,35%).

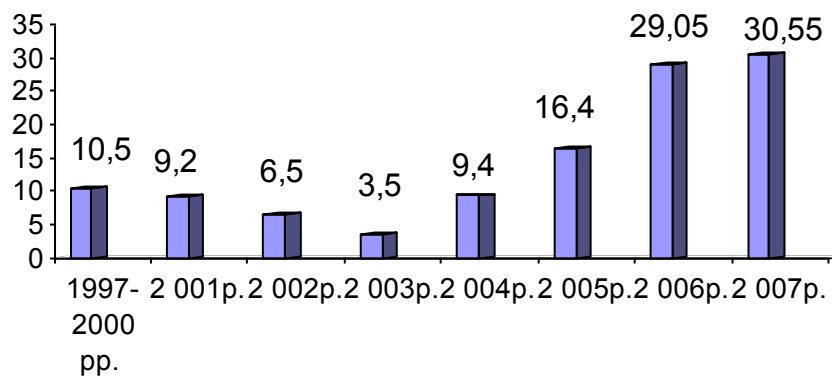

Рис. 1.12. Динаміка обсягу торгів на організаторах торгівлі цінними паперами, млрд. грн.

Серед фінансових інструментів, що пропонувались до продажу на організаторах торгівлі, найпоширенішими є корпоративні облігації (41,75%), облігації державної позики (29,1%) та акції (23,93%).

У корпоративних відносинах беруть участь значна кількість населення, про що свідчить кількість особових рахунків власників іменних акцій резидентів – фізичних осіб, яка на початок 2008 року становила 13,43 млн. шт.

Фінансові корпорації діють на ринках банківських і страхових послуг та на інвестиційному ринку. Статистика свідчить, що з усіх підприємства акціонерної форми, які зареєстровані в Україні, 20,5% концентруються саме у фінансовій сфері. За обсягами виробництва частка акціонерного сектору у цій сфері становить 25,9% після промисловості (56,1%) та будівництва (24,9%).

Банківські установи функціонують і здійснюють діяльність згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність». Вони можуть створюватись у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або кооперативного банку. Засновниками та учасниками комерційного банку можуть виступати юридичні та фізичні особи.

Комерційні банки класифікуються за різними ознаками. Так, за складом операцій, які банки виконують, їх поділяють на спеціалізовані (виконують окремі види операцій) та універсальні (виконують практично всі види банківських операцій, передбачені чинним законодавством). За структурною побудовою розрізняють банки без філій, з філіями та холдингові компанії. За типом діяльності банки можуть бути поділені на роздрібні (обслуговують клієнтів різних категорій) та оптові (займаються обслуговуванням інших банків).

Сфера діяльності банку визначає тип його діяльності. Так, місцеві банки переважно є роздрібними. Регіональні та міжрегіональні банки займаються обслуговуванням як клієнтів, так й інших банків. Транснаціональні банки, які часто називають грошовими центрами, переважно здійснюють оптові операції, але можуть обслуговувати великих клієнтів (корпоративних), що мають високий кредитний рейтинг. Банки є досить вагомим сегментом корпоративного сектора, вважаються важливою ланкою в механізмі монетарного регулювання економіки та виконують такі основні функції:

- надання кредитів та забезпечення потреб у ліквідності інших суб'єктів ринку;

- обслуговування комерційних угод та управління системою платежів;
- трансформація ризиків, термінів та капіталів.

В Україні банківський сектор представлений значною кількістю організацій; у 2008 році функціонувало 198 банків, з них у формі акціонерних товариств – 134, або 67,7%. Аналіз статистичних даних свідчить про те, що на діяльність банків впливає такий ринковий фактор як конкуренція, що витісняє слабкіші з них, та дає можливість розвиватися більш стійким (табл. 1.11). Крім того, відбувається процес проникнення іноземного капіталу в національну банківську систему.

Таблиця 1.11

Розвиток банківської системи та послуг

Показники	Роки							
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Кількість зареєстрованих банків, шт.	189	182	179	181	186	193	198	198
Кількість банків, що знаходяться в стадії ліквідації, шт.	35	24	20	20	20	19	19	13
Кількість діючих банків, шт., - з них з іноземним капіталом	152 21	157 20	158 19	160 19	165 23	170 35	175 47	184 53
Кредити надані всього, млн. грн., - з них суб'єктам господарської діяльності	32097 26564	46736 38189	73422 57957	97197 72875	156385 109020	269688 167661	428863 276419	792384 472584
Вкладення в цінні папери, млн. грн.	4390	4402	6534	8157	14338	14166	14963	40610

*Джерело: <http://www.bank.gov.ua>

У національній економіці банківський капітал відіграє значну роль, про що свідчить частка банківського кредитування у реальному валовому внутрішньому продукті України (табл. 1.13).

Основні економічні інтереси комерційних банківських полягають у забезпеченні прибуткової діяльності та мінімізації кредитного ризику (як основного), який виникає внаслідок втрат, спричинених неповерненням позик і несплатою відсотків, тобто невиконання позичальником кредитної угоди.

Таблиця 1.13

Питома вага обсягу банківського кредитування
у валовому внутрішньому продукті України

Показники	Роки							
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Обсяг валового внутрішнього продукту, млн. грн.	93365	102593	127126	170070	188500	413083	712945	954956
Кредити надані всього (наростаючим), млн. грн.	32097	46736	73422	97197	156385	269688	485507	792384
Сума наданих кредитів за період, млн. грн.	7295	14639	26686	23775	59188	113303	215819	306877
Питома вага банківських кредитних вкладень у ВВП, %	7,8	14,3	21	14	31,4	27,5	30,3	32,1

Іншими фінансовими корпораціями виступають страхові компанії. Крім фінансового посередництва, що полягає у здійсненні виплат своїм клієнтам при настанні певних подій, обумовлених у договорі страхування, страхові компанії можуть використовувати страхові внески на інвестиційну діяльність, зокрема придбання облігацій, акцій, заставних та інших цінних паперів. На розвинених світових ринках близько 90% активів страхових компаній – це цінні папери. Можна стверджувати, що страхові компанії являються важливим елементом корпоративного сектора економіки і виступають на ринку інститутом, де одні фінансові активи перетворюються на інші.

Нині на європейському страховому ринку домінують 7 країн: Франція, Німеччина, Великобританія, Італія, Іспанія, Нідерланди та Бельгія, які мають понад 90% щорічної страхової премії всього ЄС. Страхування життя і пенсійне забезпечення є найважливішими джерелами довгострокових особистих заощаджень. Страхові компанії відіграють значну роль у мобілізації капіталу для інвестицій, насамперед, у житлове будівництво, промисловість і торгівлю через надання довгострокових кредитів, а також вкладенням коштів у цінні папери.

Міжнародний досвід свідчить, що в країнах з розвиненим ринком страхові компанії, діючі під контролем держави, відіграють роль потенційних внутрішніх інвесторів в економіку. Наприклад, у французькій страховій індустрії на початок 2000 року працювало більше 1% працездатного населення, а інвестиції французьких сімей, головним чином, спрямовувались у страхування (до 59%).

У країнах Європейського Союзу страхування стало могутнім важелем розвитку економіки і забезпечення її стабільності. Щорічні фінансові обороти страхових компаній майже дорівнюють показникам банківського капіталу, вони мають величезний інвестиційний потенціал, адже покупці полісів авансують ці компанії власними коштами. Керівники підприємств і пересічні громадяни цих країн почувають себе надійно захищеними від різних непередбачених випадків, починаючи від пожеж, повеней та інших природних катаклізмів і закінчуючи дорожньо-транспортними пригодами, спортивними травмами. На початку ХХІ століття розвитку й удосконаленню страхування, його уніфікації в ЄС сприяло впровадження єдиної європейської валюти – євро.

На сьогоднішній день в Україні сформувався досить потужний, хоча і недостатньо розвинений корпоративний страховий ринок. Про це свідчать статистичні дані.

За організаційно-правовою формою українські страхові компанії у 2008 році поділялися наступним чином:

- акціонерні страхові компанії відкритого типу – 18%,
- акціонерні страхові компанії закритого типу – 70%,

- страхові компанії, створені у формі товариств з додатковою відповідальністю – 11%,
- страхові компанії у формі товариств з повною відповідальністю – 0,25%,
- страхові компанії у формі командитних товариств – 0,75% (рис. 1.12).

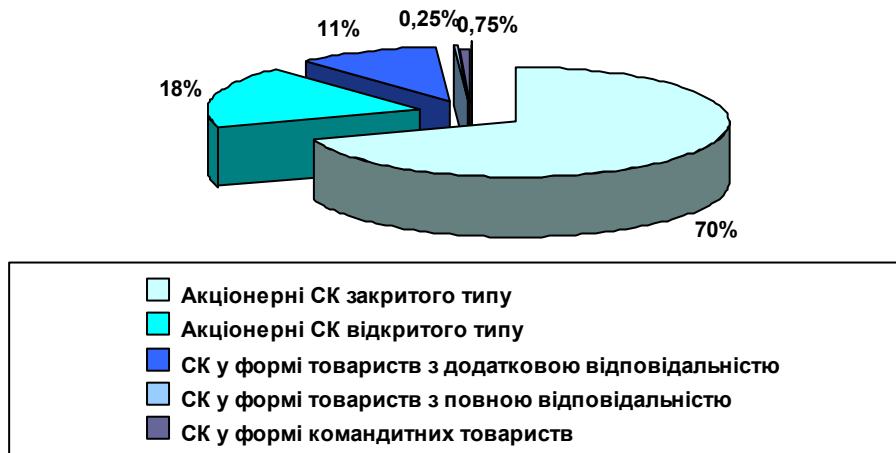

Рис. 1.12. Розподіл страхових компаній за організаційно-правовою формою в Україні

*Джерело: www.dfp.gov.ua

За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг станом на 1 січня 2009 року в Україні діяло 469 страховиків [164, 165] (табл. 1.13). Їх діяльність регулюється Законом України «Про страхування».

Таблиця 1.13

Кількість страхових компаній в 2001-2008 роках в Україні
(одиниць)

Спеціалізація страхових компаній	Роки								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Страхування життя	17	19	22	30	45	50	55	65	72
Ризикове страхування	266	309	316	327	342	348	356	381	397
Всього	283	328	338	257	387	398	411	446	469

Механізм залучення страхового капіталу в інвестиційний процес можна представити у вигляді алгоритму:

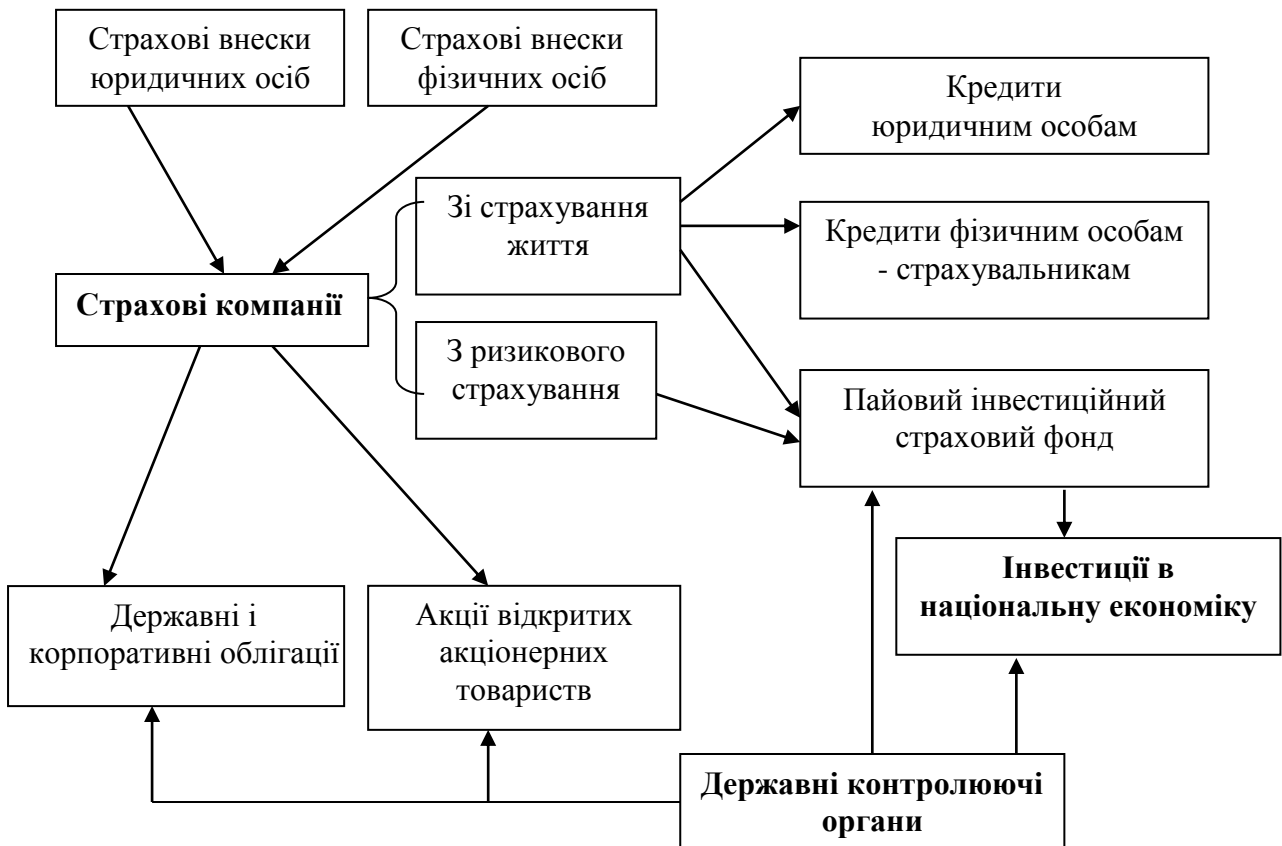

Рис. 1.14. Схема залучення страхового капіталу в інвестиційний процес

Таким чином, страховий ринок може стати потужним джерелом розвитку інвестиційного ринку, але лише за умови досягнення ним відповідного рівня. В Україні дана схема не прийнятна через недостатню розвиненість національного страхового ринку. Серед основних причин, крім низького рівня страхової культури населення, можна виділити і недосконале державне регулювання зазначеної сфери економічних відносин. Зокрема, обсяг страхування фінансових ризиків та інших видів страхування майна регулюється законами України «Про державний бюджет України» на відповідний рік, згідно яких підприємства й організації при страхуванні фінансових і майнових ризиків мають право відносити затрати на страхування до валових витрат виключно у розмірі, еквівалентному 5% валових витрат за звітний податковий період, тобто обмежено можливість суб'єктів підприємництва відносити затрати на страхування до складу валових витрат з метою зменшення доходу, який підлягає оподаткуванню. Такий

підхід до регулювання ринку страхових послуг негативно впливає не лише на обсяги страхування, а й на розвиток страхового ринку в цілому.

Іншими інституціями, які діють у корпоративному секторі економіки, є інститути спільного інвестування. Вони представлені інвестиційними компаніями, які залучають кошти інвесторів і вкладають їх у диверсифікований портфель цінних паперів. Фінансові ресурси (пасиви) інвестиційних компаній формуються за рахунок розміщення на ринку власних акцій та інвестиційних сертифікатів, активи – за рахунок придбання пайових і боргових цінних паперів інших емітентів. Як правило, з метою диверсифікації ризиків інвестування, інвестиційні компанії вкладають кошти у різноманітні цінні папери багатьох емітентів. Ці корпоративні утворення розрізняються за формою організації та механізмом формування і використання фінансових ресурсів (відкритого і закритого типу), а їх економічні інтереси полягають в отриманні спекулятивного прибутку.

Державне регулювання діяльності інвестиційних компаній спрямоване, насамперед, на захист інтересів інвесторів та на забезпечення виконання компанією свого основного призначення – здійснення спільного інвестування у диверсифікований портфель цінних паперів.

Розвиток інвестиційних компаній у багатьох країнах світу пов'язаний з подальшою концентрацією їх діяльності. Досить часто групи фондів, що займаються специфічними видами інвестування в окремі види цінних паперів, знаходяться під управлінням однієї компанії і працюють як об'єднання фондів. Невелика кількість таких об'єднань можуть контролювати значну частину ринку. Зокрема, в США 10 груп інвестиційних фондів контролюють близько 50% ринку.

На початку 2008 року в Україні діяло 266 фондів, створених відповідно до Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», 224 компанії мали ліцензію на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів з управління активами (КУА), з низ 36 управляли активами інститутів спільного інвестування (ІСІ). Загальна сума активів ІСІ (крім венчурних фондів) складала 1,38 млрд. грн., які вкладаються,

головним чином, в цінні папери першого порядку – акції та корпоративні облигації, а також на банківські депозитні рахунки (табл. 1.14).

Таблиця 1.14

Вкладення активів фондів інститутів спільного інвестування

(станом на 01.01.08.)

Назва активу	Загальна сума активів (млн. грн.)	Питома вага в загальних вкладеннях (%)
Державні цінні папери	30,58	2,22
Акції	412,01	29,88
Облігації підприємств	336,80	24,43
Векселі	28,85	2,09
Банківські депозитні рахунки	368,8	26,75
Ощадні сертифікати	18,0	1,31
Заставні	0,24	0,02
Інші папери	0	-
Банківські метали	0	-
Нерухомість	2,06	0,15
Інші активи	181,54	13,17
Усього	1378,87	100

Одними з нових та перспективних фінансових корпоративних утворень, на наш погляд, є недержавні пенсійні фонди. Активи пенсійних фондів формуються за рахунок пенсійних внесків їх учасників (вкладників), що сплачуються ними у розмірах та в порядку, встановлених пенсійним контрактом відповідно з обраними пенсійними схемами.

Пенсійне забезпечення в Україні регулюється багатьма законодавчими актами й нормативами, яких налічується понад 30; серед них основними є два закони: щодо державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення. Ці закони охоплюють три рівні пенсійного забезпечення, а саме:

- перший рівень – солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування (Закон України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003р.);

- другий рівень – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування (Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003р.);

- третій рівень – система недержавного пенсійного страхування.

Реформована солідарна система – це система пенсійних виплат з поточних надходжень до Пенсійного фонду, яка забезпечує гарантований мінімальний дохід усім пенсіонерам. Внески до солідарної системи пенсійних виплат сплачуються усіма працюючими громадянами країни та їх роботодавцями. Розмір пенсії залежить від розміру заробітної плати та страхового стажу.

Недержавні пенсійні фонди забезпечують працівників, які охоплені пенсійним планом цього фонду, доходом після виходу на пенсію у формі періодичних виплат. Засновниками пенсійного фонду можуть виступати корпорації, приватні фірми, установи, спілки. Кошти залучаються до фонду через періодичні внески як роботодавців, так і працівників. При цьому ці кошти можуть автоматично вираховуватися з рахунків учасників фонду або вноситися ними добровільно.

У 2007 році недержавні пенсійні фонди проводили свою діяльність у 7 регіонах України, а найбільша їх кількість зосереджена у м. Києві – 43. Варто зазначити, що вже цієї кількості НПФ достатньо для обслуговування всіх бажаних роботодавців та громадян країни брати участь у недержавному пенсійному забезпеченні. Для прикладу, в Польщі, де учасників НПФ більше 11 млн. громадян, працює всього 16 фондів. В Угорщині із 60 НПФ, зараз залишився 21 фонд, в яких бере участь більше 40 відсотків зайнятого населення. В Чилі 80 відсотків учасників зосереджені у 5 великих фондах.

В Україні найбільша частка активів недержавних пенсійних фондів, загальна кількість яких налічувала 75, зосереджена в цінних паперах та грошових коштах, відповідно 61,17% та 32,11%. Згідно із системою накопичувальних

пенсійних рахунків, у рамках загальнообов'язкового державного пенсійного страхування кожен працівник чи його роботодавець можуть відкладати гроші на особистий накопичувальний пенсійний рахунок працівника. Кошти на цих рахунках вважаються власністю громадян, можуть передаватися в спадщину та інвестуватимуться в економіку з метою одержання інвестиційного прибутку на користь застрахованих осіб. Накопичені в системі кошти додаватимуться до пенсії з солідарної системи .

З нашої точки зору всі ці положення можуть стати дієвим та ефективним механізмом залучення внутрішніх інвестицій у розвиток та становлення корпоративної власності та задоволення економічних інтересів інвесторів.

Кількість залучуваних корпоративних учасників недержавних пенсійних фондів зростає. Зокрема, на кінець 2007 року вона становила 138398 осіб, в той час як початок року – 88363 осіб. При цьому значними темпами зростає кількість учасників нових пенсійних фондів – майже у 3,5 разів.

Структура інвестування активів недержавних пенсійних фондів така:

- банківські депозити – 47%,
- облігації резидентів – 25%,
- акції українських емітентів – 12%,
- цінні папери з гарантованим доходом – 3%,
- банківські метали – 3%,
- об'єкти нерухомості – 1%,
- інші активи, не заборонені законодавством, у тому числі поточні рахунки – 9%.

Подальший ефективний розвиток найбільш динамічного сегмента сфери небанківських послуг – ринку недержавного пенсійного забезпечення – залежатиме, насамперед, від державної політики щодо здійснення пенсійної реформи.

Наукові дослідження доводять, що пенсійні активи обов'язкової накопичувальної системи (грошові кошти, цінні папери, майнові права та зобов'язання щодо них в Накопичувальному фонді) через 40 років після

запровадження (за умови 5%-ї ставки доходності) досягнуть 60% номінального валового внутрішнього продукту, що свідчатиме про виникнення справді потужного джерела оздоровлення економічного середовища в Україні.

Спрямування 50% інвестиційного ресурсу на розвиток вітчизняної економіки у довгостроковій перспективі (через 40 років) сприятиме зростанню валового внутрішнього продукту на 28,9 %, фонду оплати праці – на 32,1 % і врешті решт збільшення розмірів пенсій у солідарній і накопичувальній системах (на 32,1 % і на 14,9 %, відповідно).

Дослідження доводить, що запровадження системи накопичувального пенсійного забезпечення стане потужним джерелом інвестиційних ресурсів в економіку України та вагомим додатковим джерелом доходів пенсіонерів. У економічно розвинених країнах саме пенсійні фонди здійснюють значну частину інвестицій. Наприклад, у Польщі протягом двох років в економіку було інвестовано майже 1 млрд. «пенсійних» доларів. В Угорщині за рахунок інвестування пенсійних банківських накопичень вдалося знизити ставки банківських кредитів із 20 до 10%. Потужний ресурс для інвестицій в економіку накопичений в Чилі, де сукупні активи пенсійних фондів становлять понад 35 млрд. дол., або 40% ВВП. Тому активізація діяльності системи недержавних пенсійних фондів та започаткування діяльності накопичувального пенсійного фонду стане суттєвим джерелом інвестиційних ресурсів в економіку України.

Варто зазначити, що функціонування та розвиток інвестиційних компаній і недержавних пенсійних фондів у різних країнах світу цілком залежить від темпів і напрямів зростання національних фондових ринків та економік. Так, на розвиток зазначених інституцій в Україні негативно впливає недосконалість законодавчої бази, слабка розвиненість фондового ринку та несприятливий інвестиційний клімат.

Отже, дослідження довело, що в результаті трансформації економіки в Україні, крім приватизованих підприємств, і тих, що залишилися у державній власності, утворилися інші інституції, значна питома вага в яких належить корпоративним формуванням.

Економічна трансформація та формування прошарку капіталістів – корпоративних власників зумовили виникнення багатьох проблем управління як на рівні корпорацій так і на загальдержавному. Дослідження підтверджує, що в Україні сформована система корпоративних відносин (рис. 1.15), проте вона потребує подальшої еволюції та вдосконалення.

Рис. 1.15. Система корпоративних відносин в АТ України

В контексті цих питань слід зазначити, що природа більшості проблем в Україні криється в недостатності теоретичних обґрунтувань форм та методів державної регуляторної політики, яка застосовувалась на відповідних етапах трансформації економіки. Спроба механічного перенесення форм ринкових

відносин, які сформувалися в умовах західного розмаїття форм власності, на українську трансформаційну модель виявилася невдалою, так як не були враховані економічні, політичні і соціальні передумови економічних реформ, національні особливості та менталітет. Тобто, правовий інститут, який формувався у цей період, повинен віддзеркалювати форму господарювання в країні, відповідати її економічній природі, яка може змінюватись в залежності від джерел її формування та під впливом зовнішнього середовища, в якому відбувається трансформація власності.

РОЗДІЛ 2. РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА В СИСТЕМІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ В УКРАЇНІ

2.1. Науково-методичні засади щодо ролі суб'єктів фінансового ринку в інноваційному процесі регіонального розвитку

В умовах розвитку ринкових відносин в Україні особливого значення набуває проведення державою послідовної та виваженої економічної політики, що відповідає національним інтересам. Ресурси і потенціал економіки - необхідна, проте ще недостатня умова для забезпечення корінних національних економічних інтересів. Головним є ефективне використання цього потенціалу з застосуванням ринкових механізмів і стимулів. Крім того, подальша інтеграція України до міжнародних європейських та світових структур вимагає проведення державної політики у відповідності із загальноприйнятими формами, методами та важелями. Посилення інтересу до поглибленого аналізу регіональної проблематики в усіх її вимірах – одна з прикметних ознак розвитку сучасної економічної науки та соціально-економічної політики.

«Політика являє собою діяльність класів, соціальних верств, груп та індивідів, пов'язану з визначенням і впливом на устрій державної влади, сутність та форми держави, виконувани нею завдання, а також на відносини з іншими класами, націями, країнами з метою реалізації власних потреб та інтересів. Здійснення політики передбачає наукове обґрунтування концепції та формулювання стратегічної мети, визначення перспективних цілей і завдань з урахуванням потреб та інтересів основної продуктивної сили – людини, а також засобів і методів досягнення цієї мети».

Політика розвивається за властивими їй законами й активно впливає на економіку, оскільки основою політики є економіка, економічні явища і процеси, економічні потреби, інтереси та цілі.

Головним суб'єктом політики є держава. Політика – це стратегічна лінія поведінки держави в тих чи інших сферах суспільного життя.

Економічна політика, яку проводить держава, зазнає впливу економічних, політичних та ідеологічних факторів. Формування курсу економічної політики держави відбувається під впливом суб'єктів економічного процесу, а саме: монополій; великого промислового і фінансового капіталу; профспілок; політичних партій і об'єднань. В Господарському кодексі України зазначено, що довгострокова (стратегічна) і поточна (тактична) економічна і соціальна політика держави спрямована на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому.

Виходячи з цього, державну економічну політику правомірно визначати як взаємопов'язану систему довгострокових і поточних цілей економічного розвитку, що визначені державою, комплекс відповідних державних рішень (законів, постанов, інших нормативних актів) та заходів, спрямованих на досягнення цих цілей з використанням державної влади в сфері економіки.

Кінцеве призначення економічної політики держави – сприяти природному еволюційному економічному розвитку, запобігати зловживанням економічною владою з боку окремих осіб, груп, підприємств, а також кризовим явищам, підтримувати господарський порядок.

В результаті проведених досліджень встановлено, що до основних цілей економічної політики в ринковій економіці правомірно віднести наступні: економічне зростання; ефективну зайнятість; зростання економічної ефективності; захист і підтримання конкурентного господарського середовища, економічної свободи суб'єктів господарювання; соціальну безпеку та стабільність; рівновагу зовнішньоторговельних операцій і платіжного балансу, ефективний курс національної валюти.

Виходячи з того, що одночасне досягнення всіх цілей економічною політикою практично неможливе, постає проблема вибору пріоритетів, який зумовлюється впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, орієнтацією економічної політики на економічні доктрини та теорії, інтереси окремих соціально-економічних груп населення. Фундаментальними критеріями даного вибору є критерії економічної ефективності (раціональності) і відповідності пріоритетів

національно-державним економічним інтересам, а також необхідності загальноекономічної рівноваги.

Методологічною основою визначення сутності економічної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях є закони економічної теорії, оскільки кожен захід економічної політики пов'язаний з певним напрямом економічної теорії так само, як і економічні теорії мають сукупність властивих саме їм уявлень про інструменти та механізми економічної політики.

В сучасних умовах соціально-економічного розвитку українського суспільства загальновизнаною метою проведення державної економічної політики є поступальний соціально-економічний розвиток регіонів. З огляду на це складовою державної економічної політики є регіональна політика держави.

В економічній літературі термін «регіональна політика» є дискусійним за змістом, оскільки багатогранність його проявів зачіпає сферу життєдіяльності населення, систему суспільних відносин, формування і реалізацію державної влади.

В економічній енциклопедії «регіональна політика» трактується як «сукупність соціально-економічних, правових та адміністративно-організаційних засобів і методів, що органічно поєднують загальнодержавні й регіональні інтереси і спрямовані на те, щоб на основі планомірного і пропорційного розвитку регіонів (а отже всієї країни), принципово нових підходів до розвитку продуктивних сил та ефективного використання місцевих ресурсів забезпечити зростання життєвого рівня населення регіонів».

На перших етапах становлення наукових основ регіональної політики у 20-30-х роках ХХ ст. її фундамент становила система економічних та політико-економічних знань. Це був етап формування регіональної політики індустріального типу розвитку суспільства, коли Дж.М.Кейнсом було обґрунтовано роль держави як регулятора економічного та соціального розвитку. На основі посткейсіанської теорії державного регулювання міжрегіональних відмінностей була сформована «парадигма міжрегіонального перерозподілу», яка була орієнтована на стимулювання інвестицій у слабкорозвинуті регіони та на

моноцентричну модель прийняття рішень, за якою держава монополює визначення територіального розподілу ресурсів і напрямів розвитку.

На зміну посткейсіанській прийшла неокласична теорія (1950-1970 рр. ХХ ст.), яка відстоювала принципи та методи регулювання міжрегіональних нерівностей на основі використання суто ринкових інструментів з мінімальним втручанням держави, стимулювання інвестицій та залучення приватного капіталу в слабкорозвинені регіони. На основі такого підходу сформувалась парадигма “полісів зростання”, яка відрізнялась від попередньої тим, що вже значною мірою враховувала ринкові механізми самоорганізації, хоча все ще залишалась у концептуальних рамках індустріального суспільства.

Практика регіональної політики країн Європейського Союзу показала, що її ефективність в умовах глобалізації та інформатизації не може бути досягнута лише на основі зусиль держави як єдиного центру прийняття рішень та суто ринкових методів регулювання регіональних процесів. З огляду на це в Західній Європі, починаючи з 1970-х рр. минулого століття, поширилась концепція так званого “третього шляху”, яка започаткувала формування нової парадигми. Її зазвичай називають новим регіоналізмом, в окремих випадках деякі вітчизняні дослідники - парадигмою регіонального саморозвитку. Підставою для такої назви є те, що цілеутворюючою основою розвитку стають інтереси регіонів, а відповідальність за цей процес покладається на місцеві органи влади.

На сучасному етапі розвитку регіоналістики та регіональної економіки доцільно виділити дві основні, концептуальні особливості регіональної політики: 1) перехід до стратегії єдності, партнерства і внутрішньої інтеграції; 2) перехід до політики відповідальної регіоналізації, що передбачає аналіз і розв’язання будь-яких проблем із позиції врахування інтересів регіонів. При цьому, найбільше розповсюдження отримали чотири парадигми дослідження регіону: регіон як квазідержава, тобто, відносно відокремлена підсистема держави і національної економіки (процеси децентралізації і централізації взаємодія центр-регіон); регіон як квазікорпорація (великий суб’єкт власності й економічної діяльності); підхід до регіону як до ринку, що має визначені межі (ареал), акцентує увагу на

загальних умовах економічної діяльності (регіональне ринковедення) особливості регіональних ринків; підхід до регіону як до соціуму (сукупності людей, що проживають на спільній території).

Державну регіональну політику правомірно розглядати з двох позицій: по-перше як систему взаємовідносин центральних і місцевих органів влади та самоврядування, що складаються з приводу управління соціально-економічними процесами регіону, по-друге, як сукупність політичних, організаційних, правових, економічних, соціальних та екологічних заходів, що здійснюються названими вище інституціями з метою стимулювання ефективного розвитку продуктивних сил регіонів і підвищення їх фінансово-економічної самостійності.

В результаті проведених досліджень встановлено, що методологічною основою процесу пізнання та формування регіональної політики є діалектичний метод дослідження, а саме, такі його елементи, як принцип суперечності, системний підхід і принцип історизму.

Згідно з вимогами принципу суперечності державна регіональна політика передбачає оптимальне поєднання централізму й децентралізму, загальнодержавних і регіональних інтересів, міжрегіональної та регіональної моделей відтворювальних процесів, способів та методів їх ув'язування (розробка бюджетів усіх рівнів, застосування балансових методів планування, прогнозування у національному й регіональному розрізах). З огляду на це регіональна політика не має повторювати загальнодержавну і не бути первинною по відношенню до неї. Це має бути цілісна, самодостатня ланка політичної основи держави, без якої не може існувати суспільство та кожна людина.

З точки зору системного підходу, а саме, його найважливішого елементу цілісності, регіон правомірно розглядати як складну систему, в якій виділяють певною мірою відособлені за низкою ознак підсистеми, що функціонують у межах своїх специфічних цілей і завдань, конкретних можливостей та обмежень. При цьому визначається стратегічна мета регіональної політики (підвищення життєвого рівня населення всіх регіонів країни) та похідні від неї цілі та завдання («дерево цілей») для кожної підсистеми (регіональні програми).

Принцип історизму, щодо проведення державної регіональної політики, дозволяє виявити нову сутність економічних понять і категорій в процесі еволюції моделі управління та територіального устрою країни.

Теоретичною основою формування раціональної регіональної політики є поєднання економічних закономірностей та соціальних потреб населення регіону з особливостями дії економічних законів з метою розроблення науково обґрунтованої регіональної політики, сутність якої полягає у органічному поєднанні загальнонаціональної та територіальної моделей відтворювальних процесів на даній території.

У Господарський кодексі України визначено, що правове закріплення економічної політики здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного і соціального розвитку України та окремих її регіонів, програмах діяльності Кабінету Міністрів України, цільових програмах економічного, науково-технічного і соціального розвитку, а також відповідних законодавчих актах.

Таким чином, практичним інструментом здійснення регіональної політики є державні програми соціально-економічного розвитку районів, міст і областей країни. Дані програми мають статус регіональних або комплексних й охоплюють завдання розвитку найважливіших відтворювальних процесів в економічній, соціальній та екологічній сферах окремих регіонів. Поряд з вказаними програмами місцевими органами влади розробляються локальні цільові програми з конкретних напрямів розвитку території з урахуванням її специфіки.

Регіональна політика України, базується на наступних принципах:

- конституційність і законність;
- забезпечення унітарності та територіальної цілісності країни;
- субсидіарність;
- партнерство та тісна взаємодія центральних, регіональних та місцевих органів державної влади та самоврядування у вирішенні завдань життєзабезпечення та комплексного розвитку територій;

- дотримання пріоритетів загальнодержавного значення, досягнення єдності у напрямках розвитку продуктивних сил регіонів і країни в цілому;
- створення відповідних правових та економічних умов для подальшого підвищення фінансово-економічної самостійності регіонів;
- чітке розмежування повноважень у діяльності органів влади і управління різних рівнів;
- досягнення позитивного економічного ефекту за рахунок територіального розподілу праці, раціональної системи природокористування, налагодження та розширення тісних міжрегіональних і транскордонних зв'язків;
- врахування вимог екологічної безпеки при реформуванні структури господарських комплексів регіонів і розміщенні нових підприємств.

Цілі державної регіональної політики залежать від періоду соціально-економічного розвитку країни і обумовлюються дією наступних чинників: рівнем життя населення, станом розвитку продуктивних сил та матеріальної бази, забезпеченістю елементами виробничої і соціальної інфраструктури.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р.: «...державна регіональна політика має бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів як основи їх динамічного розвитку та усунення значних міжрегіональних диспропорцій».

Виходячи з цього головними цілями державної регіональної політики України на сучасному етапі є:

- примноження національного багатства держави шляхом ефективного використання природо ресурсного, науково-технічного, виробничого потенціалу кожного регіону та тісного співробітництва між ними;
- послідовне скорочення відмінностей у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів;
- досягнення економічно і соціально виправданого рівня комплексності та забезпечення раціоналізації структури господарства регіонів;

- створення міцних засад для поліпшення демографічної ситуації, збільшення тривалості життя населення та підвищення його якості;
- регулювання ресурсної збалансованості регіонів, запобігання забрудненню навколишнього середовища, ефективне використання та відтворення природних ресурсів;
- забезпечення раціональної системи природокористування, впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій і безвідходних виробництв;
- стабілізація соціально-економічної ситуації в регіонах та поліпшення їх конкурентних позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- збалансування просторової структури економіки на основі оптимальної спеціалізації та міжрегіональних зв'язків.

Цілі державної регіональної політики досягаються шляхом реалізації конкретних завдань в економічній, соціальній та екологічній сферах.

В економічній сфері завдання регіональної політики спрямовані на досягнення внутрішньо регіональної збалансованості економічного розвитку регіонів і країни в цілому.

У соціальній сфері завдання регіональної політики полягають у здійсненні соціального захисту населення та запровадженні єдиних соціальних стандартів відповідно до визначених Конституцією країни прав громадян.

В екологічній сфері до головних завдань регіональної політики слід віднести охорону навколишнього середовища шляхом раціонального використання та відтворення природних ресурсів, покращення екологічного стану та забезпечення комплексного екологічного захисту регіонів.

У процесі формування та реалізації державної регіональної політики загальновизнаною є проблема поєднання загальнонаціональних та регіональних інтересів. В сучасних умовах в Україні постає питання розмежування і закріплення повноважень органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та представницьких органів, що є основною передумовою посилення керованості економічними процесами у регіонах та країні в цілому.

У Конституції України визначено, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах поєднання централізму і децентралізму у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Таким чином, характер державної регіональної політики визначається наявністю ресурсної бази та виробничого потенціалу регіону й обумовлений взаємовідносинами між центральними та місцевими органами влади, які відображають рівень розвитку громадянського суспільства й демократії.

Згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Законом України «Про місцеві державні адміністрації» до компетенції місцевих органів влади та самоврядування віднесено ряд питань щодо реалізації на місцях державної політики у соціально-економічній, культурній, екологічній та правоохоронній сферах. Зокрема, на ці органи покладено забезпечення стратегічного завдання – досягнення комплексного і збалансованого розвитку відповідних територій шляхом здійснення завдань державних галузевих і регіональних, місцевих комплексних та цільових програм, розширенні їх права і обов'язки у формуванні місцевих бюджетів та використанні місцевих фінансових ресурсів.

Базовим документом по запровадженню узгоджених принципів розробки та впровадження регіональної політики в Україні є Концепція державної регіональної політики, затверджена Президентом України від 25.05.2001 р. Документом визначені принципи реалізації політики держави щодо окремих територій, встановлені основні завдання, напрямки їх вирішення та пріоритети.

Відповідно до Концепції державної регіональної політики, державна регіональна політика є складовою частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку України і реалізується шляхом здійснення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування системи заходів для забезпечення ефективного комплексного управління економічним та соціальним розвитком України та її регіонів – АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя.

При цьому до основних напрямів реалізації державної регіональної політики відносяться:

- запровадження глибокого вивчення та оцінки внутрішнього природного, економічного, наукового, трудового потенціалу кожного регіону, розроблення комплексних правових, організаційних, економічних та інших механізмів його ефективного використання;
- здійснення системи заходів із розбудови інфраструктури регіонального розвитку, зокрема ринків землі, праці та капіталу з метою поліпшення умов використання передових інноваційних технологій, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, розширення залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для регіонального розвитку;
- внесення відповідних змін до законодавчого врегулювання питань щодо створення небанківського сектора у вигляді регіональних кредитно-гарантійних установ, фондів сприяння розвитку підприємництва, страхових, інноваційних та інвестиційних фондів;
- сприяння розвитку в регіонах системи недержавного пенсійного страхування.

З огляду на це при формуванні збалансованої державної регіональної політики актуальним є врахування стану розвитку регіонального ринку страхових послуг як складової регіонального ринку капіталу й фактора зміцнення фінансового потенціалу регіону, роль якого проявляється в економічному, соціальному й екологічному аспектах.

В економічному аспекті ринок страхових послуг на регіональному рівні є стабілізатором та внутрішнім інвестором економіки регіону, сприяючи її розвитку та стабільному податковому надходженню до бюджетів усіх рівнів.

В соціальному аспекті регіональний ринок страхових послуг забезпечує зростання добробуту громадян через накопичувальне страхування життя й захист їх майнових інтересів, пов'язаних із життям, здоров'ям та працездатністю шляхом здійснення ризикового особистого страхування. При цьому має місце

зменшення навантаження на бюджет щодо соціального захисту населення і надання соціальної допомоги саме тим категоріям громадян, які її потребують.

Оскільки держава лише за рахунок коштів Державного бюджету не може в повній мірі вирішувати такі соціальні питання як медичне обслуговування, виплата пенсій, надання допомоги з безробіття, відшкодування витрат при травматизмі на виробництві, постає необхідність залучення коштів підприємств, роботодавців, працівників. Пряме залучення таких коштів означає збільшення податкового навантаження на суб'єкти господарювання. Виходячи з цього, доцільним є залучення страхового ринку до вирішення соціальних програм як на загальнодержавному так і на регіональному рівні.

В екологічному аспекті регіональний ринок страхових послуг є гарантом запобігання та зменшення витрат Державного бюджету, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварій техніко-технологічного характеру, стихійних природних явищ та інших надзвичайних ситуацій, які завдали шкоди навколишньому середовищу регіону.

Регіональний ринок страхових послуг на макрорівні забезпечує безперервність розвитку економіки регіону, акумуляцію інвестиційних ресурсів; на мікрорівні – знижує затрати щодо захисту майнових інтересів суб'єкта господарювання, сприяє збереженню його фінансових ресурсів, підвищує кредитоспроможність, забезпечує здійснення ефективної організації виробничого процесу.

В Стратегії розвитку Полтавської області до 2015 р. зазначено: «Регіональна економічна політика повинна бути сформована таким чином, щоб оптимізувати інвестиційні потоки з усіх джерел для проведення структурних змін у господарстві регіону, забезпечити його інноваційний розвиток, досягнення стійкого економічного зростання».

З огляду на це та у відповідності до принципів здійснення державної регіональної політики та принципів розвитку ринку страхових послуг, визначених Концепцією розвитку страхового ринку України до 2010 року, правомірно

виділити наступні напрями розвитку ринку страхових послуг Полтавської області:

- формування збалансованого регіонального ринку страхових послуг як складової фінансового ринку регіону;
- підвищення капіталізації регіональних страхових компаній з метою забезпечення їх фінансової стійкості та зростання довіри з боку потенційних страхувальників;
- ефективне використання тимчасово вільного страхового капіталу як джерела внутрішніх інвестицій в економіку регіону;
- рівномірне розміщення страхового капіталу в регіонах України;
- диверсифікації страхових послуг на регіональному рівні;
- запровадження ефективних форм організації страхової діяльності в регіоні;
- підвищення страхової культури населення регіону.

2.2. Методика оцінювання інвестиційної привабливості підприємств регіону

Не зважаючи на ряд прийнятих за останні роки нормативно-законодавчих актів України, які стосуються вдосконалення корпоративних відносин, розвиток акціонерної власності випереджає законодавче забезпечення подальшого ефективного становлення фондового ринку та відносин між його учасниками. Тому важливу роль відіграють зусилля державних органів виконавчої влади на місцях, спрямовані на підтримку підприємств на етапі становлення і пристосування до умов конкурентного середовища.

Крім впровадження загальнодержавних заходів щодо регулювання корпоративної політики, здійснювати контроль за соціально-економічними результатами діяльності акціонерних товариств – учасників фондового ринку – та наслідками перерозподілу акціонерного капіталу необхідно на регіональному рівні.

З метою своєчасного виявлення позитивних та негативних соціально-економічних результатів діяльності акціонерних товариств та наслідків перерозподілу акцій, зокрема концентрації або зміни власника, попередження та усунення негативних наслідків їх діяльності, необхідно запроваджувати моніторинг і по результатах досліджень розробляти комплекс заходів, спрямованих на стабілізацію соціальної та виробничої діяльності.

Основним принципом при визначенні підприємств, які відіграють важливу роль в соціально-економічному розвитку адміністративних територій (міст, районів) має стати зменшення соціальної напруги через покращання економічного стану підприємств.

Критерії, які враховуються при відборі:

- значна питома вага підприємства в бюджетних надходженнях при умові максимального використання виробничих потужностей;
- найбільша середньооблікова чисельність працівників за умови повної зайнятості;
- наявність експортного потенціалу;
- відносна фінансова незалежність та стійкість;
- ліквідність активів;
- конкурентоспроможність продукції підприємства на відповідному ринку в межах адміністративної території;
- підприємство є містоутворюючим (юридична особа, кількість працівників якої з урахуванням членів їх сімей складає не менше половини чисельності населення даного міста (селища міського типу) або перевищує 5 тис. осіб).

Такий перелік критеріїв має бути орієнтовним, не вичерпним і носити рекомендаційний характер.

Після проведення аналізу, економічними службами відповідних адміністративних територій надаються пропозиції щодо формування Переліку підприємств, які знаходяться на відповідній адміністративній території і діяльність яких в значній мірі впливає на стан економіки міст та районів областей.

При затвердженні Переліку необхідно також врахувати пропозиції представництв та управлінь Антимонопольного комітету України, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Фонду державного майна України.

На першому рівні проводиться загальна характеристика адміністративної території, відстежуються тенденції її економічного розвитку, оцінка значимості суб'єкта господарювання, до якого запроваджено моніторинг, для соціально-економічного розвитку адміністративної території.

Основними показниками, що використовуються при загальній оцінці стану є:

- валовий внутрішній продукт;
- сума експорту за межі регіону;
- чисельність працездатного населення;
- чисельність працевлаштованого населення, всього;
- загальна заборгованість та недоїмки (по видах).

Основні показники оцінки підприємства:

- частка товарної продукції (робіт, послуг) підприємства у загальному обсязі товарної продукції адміністративної території;
- питома вага чисельності працюючих в загальній кількості працездатного населення;
- питома вага чисельності працюючих в загальній кількості працевлаштованого населення;
- питома вага продукції підприємства в загальному обсязі ринку даного товару.

На другому рівні проводиться аналіз соціально-економічного стану акціонерного товариства. При цьому використовуються вибіркові показники для оцінки соціально-виробничої та фінансової діяльності підприємства: чисельність працюючих, вартість основних виробничих фондів та власного капіталу, розмір заборгованості всіх видів, довгострокові фінансові інвестиції, рентабельність діяльності.

Проводиться дослідження динаміки всіх показників.

Особливу увагу слід приділити змінам структури акціонерного капіталу, основним тенденціям змін.

Проведення такого аналізу дає можливість місцевим органам виконавчої влади відслідковувати процеси перерозподілу акціонерного капіталу на товариствах, виявляти позитивні або негативні наслідки такого перерозподілу, вносити пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання на відповідних ринках міст і районів області в умовах формування конкурентного середовища та розвитку фондового ринку.

В цілому об'єктами аналізу є процеси реформування форм власності, розвитку фондового ринку та їх соціально-економічні наслідки на всіх рівнях управління (підприємство, адміністративна територія, галузь, регіон).

У зведеній інформації обов'язково наводяться приклади покращання діяльності підприємств, що дає змогу переймати позитивний досвід керівному складу підприємств та економічним службам місцевих органів виконавчої влади.

Згідно Методичних рекомендацій за результатами аналізу розподілу і змін в структурі акціонерного капіталу залежно від того, позитивно чи негативно даний фактор вплинув на соціально-економічний стан підприємства, робляться висновки і вносяться відповідні пропозиції.

Результати моніторингу після опрацювання та узагальнення матеріалів спеціалістами вищого рівня управління (обласних державних адміністрацій), з пропозиціями доводяться до економічних служб міст і районів. Зокрема щодо:

- проведення роботи по вдосконаленню маркетингу та менеджменту на підприємствах, зокрема в питаннях вивчення попиту споживачів, досягнення науково-технічного прогресу, безперебійного постачання сировини, проведення модернізації виробничого устаткування, впровадження нових ресурсозберігаючих та маловідходних технологій;

- підтримки підприємств, які мають важливе значення на регіональному рівні, зокрема, в питаннях стабільного забезпечення електроенергією, сприяння розвитку виробництва (надання пільг по орендній платі тощо), вжиття заходів щодо запобігання банкрутству підприємств, створення умов для розвитку

добросовісної конкуренції (запобігання зловживань монопольним становищем, усунення порушень антимонопольного законодавства, здійснення контролю за економічною концентрацією, недопущення дискримінації одних суб'єктів господарювання над іншими);

- приділення особливої уваги питанню погашення заборгованості до бюджету та по виплаті заробітної плати підприємствами. У разі неможливості відновлення платоспроможності іншими шляхами, вносити пропозиції щодо ініціювання досудової санації, порушення справи про банкрутство.

Дані запропоновані заходи місцевого регулювання діяльності акціонерних товариств запроваджені в Полтавській області, що дало змогу економічним службам виконавчої влади здійснювати регулюючу діяльність в питаннях усунення корпоративних конфліктів, зменшення соціальної напруги, сприяння підвищенню ефективності діяльності підприємств. У зв'язку з тим, що економічні відносини при трансформації перебувають у постійному розвитку, а законодавство, що регулює ці відносини, має деяку інертність, регіональна політика щодо стабілізації економіки, підтримки новостворених суб'єктів господарювання набуває особливого, первинного значення і може сприяти менш болісному впливу ринкових перетворень на діяльність підприємств.

Незважаючи на проблеми і труднощі, необхідно поряд із заходами загальнодержавного характеру формувати важелі та інструменти місцевого соціально-економічного регулювання. Такий методичний підхід дав можливість впливати безпосередньо і опосередковано на основні фактори підвищення ефективності, зокрема:

- збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції, надання послуг;
- збільшення питомої ваги більш прибуткових видів продукції в загальних обсягах виробництва;
- зниження собівартості за рахунок раціонального використання обладнання та трудових ресурсів;

- стимулювання інноваційної діяльності підприємств, впровадження нових ресурсозберігаючих та маловідходних технологічних процесів, освоєння виробництва нових видів продукції;

- зростання попиту на товари народного споживання місцевого виробництва через підвищення їх конкурентоспроможності;

- підвищення продуктивності праці;

- налагодження виробничих стосунків зі споживачами та партнерами інших областей, країн близького і далекого зарубіжжя.

На відміну від загальної структурної моделі діяльності реформованих підприємств, яка передбачає оцінку ефективності їх діяльності по таких основних показниках як рівень рентабельності, обсяг реалізації та фінансове становище підприємства, оцінювати діяльність акціонерного товариства необхідно й за іншими критеріями. Це пояснюється як колективною формою господарювання та соціальною значимістю акціонерної власності, так і її роллю в розвитку суспільства (рис. 1.15).

Рис. 1.15. Пропонована модель критеріїв оцінки діяльності підприємств з організаційною формою – акціонерне товариство

Практичний досвід свідчить про те, що не мало підприємств акціонерної форми власності не виправдовують свій статус, і функціонування їх в такій організаційній формі недоцільне і неефективне. Безліч невеликих акціонерних товариств також значно переобтяжують фондовий ринок.

Крім здійснення загальноекономічного аналізу, пропонується методична оцінка, яка передбачає проведення аналізу структури власників та застосовуваних методів управління товариством. Розпорошеність акцій та відсутність ефективного власника знижує контроль за діяльністю підприємства, відповідальність за результати фінансово-господарської діяльності. При цьому відсутні важелі економічного стимулювання результатів роботи у разі, якщо акціонер не являється інсайдером. Є багато визначень, хто такі інсайдери, але більш лаконічним і зрозумілим може стати визначення, що інсайдер – це акціонер і працівник підприємства одночасно. Відсутність дієвого контролю з боку акціонерів за діяльністю виконавчого органу товариства не стимулює останніх до належного виконання своїх обов'язків (оцінки ринків збуту, залучення інвестицій, підвищення конкурентоспроможності товарів, робіт, послуг).

В зв'язку з цим процес концентрації акцій розглядається як позитивний фактор. При цьому дуже важливим є те, хто являється мажоритарним власником підприємства. Ми схилиємось до думки, що найефективнішим при цьому може бути стратегічний або промисловий інвестор, оскільки він зацікавлений у збереженні частки на ринку відповідного продукту, і представляє інтереси акціонерів, які не являються працівниками товариства. Менш ефективний – інсайдер або спеціалізований фінансовий інститут, так як їх зацікавленість в роботі підприємства може мати декілька напрямків і призводити до конфліктів з іншими акціонерами. Зокрема, інсайдери, крім дивідендних виплат, зацікавлені у розмірі винагороди за працю, яка частіше перевищує перші. У тому разі, якщо заробітна плата працівників акціонерного товариства підвищиться, зростуть витрати підприємства і, відповідно, зменшиться розмір прибутку, як основного джерела дивідендів. Досить часто можна спостерігати ситуацію, коли комерційний банк одночасно виступає акціонером товариства та його

кредитором. У такому випадку банк також може займати подвійну позицію, зокрема, маючи вплив на підприємство, банк може збільшити ставку за надані кредити, що зменшує розмір прибутку. Очевидно, що в обох випадках акціонери займають подвійну позицію стосовно доходів товариства, що може призвести до конфлікту з іншими акціонерами.

І, нарешті, неефективним взагалі можна вважати акціонера - „інвестора” конкуруючої фірми. Іноді подібні діячі більше зацікавлені не в роботі даного підприємства, а у витісненні його з відповідного ринку як конкурента.

Важливу роль в одержанні позитивних результатів діяльності акціонерних товариств відіграють методи управління. При значній розпорошеності акціонерного капіталу, коли товариство засноване великою кількістю дрібних акціонерів, необхідність контролю за діяльністю товариства призводить до розмежування функцій володіння та управління. Оскільки інтереси власників і управлінців не завжди збігаються, тут також є великий ризик виникнення конфліктних ситуацій. Тому важливою для загальних результатів є обрана технологія управління корпоративним контролем, яка має сприяти утриманню корпоративного контролю та задовольняти спільні інтереси акціонерів.

Рівень економічної незалежності та загальна структура капіталу, які відображають частку позичкового і власного капіталу, як правило, відрізняються, так як залежать від особливостей виробництва, структури основних фондів, товарообіговості та інших факторів. Головним критерієм при цьому є те, наскільки ефективно використовуються активи і пасиви підприємства і чи не являється заборгованість (дебіторська і кредиторська) простроченою і накопичувальною, а носить лише поточний характер.

На фінансові результати роботи в значній мірі також впливають ресурси підприємства (всіх видів) та джерела їх надходження (крім трудових). При цьому одним з найважливіших факторів являються трудові ресурси і рівень кваліфікації працівників, ефективність організаційної структури тощо.

Джерела надходження ресурсів, зв'язки з постачальниками та географія збуту залежать від маркетингової політики управлінців, технології управління

корпоративним контролем. Остання передбачає використання як зовнішніх, так і внутрішніх ресурсів. Технології, які передбачають використання внутрішніх ресурсів, не менш ефективні і до того ж більше пристосовані до українського законодавства і менталітету. (Наприклад, метод залучення інвестицій при використанні ресурсу інсайдерів шляхом випуску додаткової емісії.) Якщо акції розповсюджені серед дрібних акціонерів, з'являється можливість використання адміністративного ресурсу, так як частіше трудовий колектив передає права голосу адміністрації підприємства. Ефективним може стати й стимулювання найманих управлінців (не акціонерів) шляхом надання їм опціонних грантів (безкоштовна передача персонально кожному представнику адміністрації опціонів на купівлю акцій у майбутньому).

Слід зазначити, що не має значення, яку модель залучення та використання ресурсів обрало підприємство, так як для кожного суб'єкта господарювання характерні свої особливості і умови. Оцінюючи ефективність стратегії акціонерного товариства, спеціалістам необхідно це врахувати, а також те, чи взагалі мали місце спроби впровадження будь-якої технології при наявності відповідних умов.

Велику увагу в роботі відкритих акціонерних товариств необхідно приділяти вирішенню соціальних питань. При цьому, якщо керівництво товариства являється одночасно власником, то й такі проблемні питання, як реорганізація та/або кадрове реформування, зазвичай, вирішуються без конфліктів. Більший ризик виникнення конфліктних ситуацій на тих підприємствах, де власник не пов'язаний з підприємством трудовими відносинами. Практичний досвід свідчить про те, що на багатьох відкритих акціонерних товариствах, де контролюючий пакет акцій під час приватизації опинився в руках сторонніх осіб, в процесі подальшого становлення нові власники стають членами правління. Такий захід, на нашу думку, дещо пом'якшує соціальну напругу в трудовому колективі і підвищує ефективність діяльності товариства.

Непоодинокі випадки, коли новий власник, недооцінивши свої можливості та привабливість підприємства, втрачає інтерес до нього і, в кращому випадку, зникає з поля зору податківців та органів статистики, або використовує основні фонди не за призначенням. Внаслідок такої „діяльності” трудовий колектив залишається без роботи і заробітної плати, а у разі порушення справи про банкрутство, зокрема, застосуванням ліквідаційної процедури, виявляється, що розрахуватися з кредиторами, в тому числі і трудовим колективом, та дрібними акціонерами нічим, так як основна частина майна новим власником продана. Особливо гострою ця проблема проявляється у невеликих населених пунктах, де підприємство вважалось основним роботодавцем і джерелом поповнення місцевого бюджету.

І, нарешті, важливим аспектом діяльності акціонерного товариства являється дотримання вимог чинного законодавства. При проведенні аналізу слід враховувати, чи не являється товариство постійним порушником вимог податкового законодавства, встановлених норм і правил здійснення діяльності на фондовому ринку, вимог конкурентного законодавства, інших нормативних законів.

Таким чином, провівши комплексну оцінку згідно запропонованих критеріїв, можна робити висновки щодо доцільності продовження діяльності підприємства у формі акціонерного товариства. Якщо одержані результати дослідження виявилися негативними, товариство потребує проведення реорганізації, у гіршому випадку - порушення справи про банкрутство.

Реорганізацію слід розглядати як один з найефективніших засобів оптимізації підприємницької діяльності. Згідно законодавства, будь-яка реорганізація відкритого акціонерного товариства можлива лише за рішенням загальних зборів акціонерів. При цьому, вибір форми реорганізації – злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення – залежить від зовнішніх і внутрішніх факторів та стратегії управлінців.

Проведення реорганізації пов'язане із значними труднощами, зокрема, фінансовими витратами. Для проведення реорганізації чи ліквідації необхідно:

- провести загальні збори акціонерів;
- здійснити відповідну підготовчу роботу по реорганізації (ліквідації) товариства: інвентаризацію, звірку розрахунків, інше;
- здійснити викуп акцій у акціонерів, які проголосували проти відповідного рішення про реорганізацію (ліквідацію);
- розробити установчі документи та зареєструвати підприємство в іншій організаційно-правовій формі.

Зрозуміло, що більшість підприємств, у яких виникла необхідність реорганізації, не мають коштів на її проведення, що призводить до безвихідної ситуації або доведення до банкрутства. Це не стосується тих товариств, у яких є можливість провести реорганізацію шляхом злиття або приєднання до більш ефективного суб'єкта господарювання, за рахунок останнього.

Необхідно звернути увагу на те, що єдина реорганізація, яка може бути здійснена без рішення загальних зборів акціонерів – це поділ монополіста у разі зловживання ним монопольним становищем (відповідно до вимог Закону України „Про захист економічної конкуренції”), але причини вжиття такого заходу мають дещо інший аспект, ніж підвищення ефективності діяльності суб'єктів підприємництва.

Реорганізація підприємства передбачає припинення діяльності акціонерного товариства або перетворення його в іншу організаційно-правову форму. В чинному законодавстві відсутній механізм та умови виключення з державного реєстру суб'єктів господарювання у випадку їх реорганізації і одночасне вилучення з обігу на фондовому ринку акцій реорганізованого акціонерного товариства. Як засвідчує практика, непоодинокі випадки, коли акціонерного товариства вже не існує, а його акції знаходяться в обігу і пропонуються до продажу. Таким чином, однією з потреб законодавчого регулювання процесу реорганізації є запровадження відповідних державних чинників, зокрема:

- зобов'язати керуючих ліквідаційною процедурою у визначений термін повідомити державний орган реєстрації про початок реорганізаційної процедури;

- зобов'язати товариство письмово повідомити акціонерів про реорганізацію підприємства (у випадку значної розпорошеності акціонерного капіталу);

- передбачити юридичну відповідальність власників за здійснення операцій з цінними паперами реорганізованого акціонерного товариства.

Отже, ефективність діяльності акціонерних товариств залежить від таких внутрішніх чинників:

- технології та методів корпоративного управління;
- структури власників та капіталу;
- соціальних напрямів діяльності;
- рівня маркетингу та менеджменту.

Всі ці критерії містять і ряд інших факторів, таких як наявність інвестора, конкурентоспроможність продукції, фінансова стійкість підприємства тощо. Але кожен із них не може вважатися ефективним при відсутності відповідного законодавчого забезпечення. Таким чином, розробка і прийняття законодавчих актів, на які чекають в Україні діячі та учасники фондового ринку, вимагає не лише проведення аналізу дієвості тих чинників, які сьогодні вже прийняті, врахування досвіду країн, в яких трансформаційний процес відбувається швидшими темпами, а й усунення перешкод на шляху реалізації заходів стабілізації економіки шляхом впровадження державних регуляторних важелів, які б мали практичне застосування, були дієвими і враховували інтереси всіх учасників фондового ринку і держави.

2.3. Методологічний інструментарій залучення інвестиційних ресурсів фінансового ринку в інноваційну діяльність підприємств реального сектора регіональної економіки

Основною метою формування збалансованої моделі функціонування підприємництва на загальнодержавному та регіональному рівнях є сприяння розвитку приватної ініціативи, становлення малого та середнього підприємництва як найважливішого сектору сучасної ринкової економіки, без

якого Україна не буде спроможною вийти з економічної кризи, стати на шлях стійкого господарського прогресу й увійти у світову економіку як рівноправний суб'єкт фінансових ринків.

Фінансовий ринок – це система економічних і правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском та обігом фінансових активів. Основними суб'єктами фінансового ринку є учасники ринку, а саме: держава, юридичні та фізичні особи, які бажають придбати в користування вільні фінансові ресурси; юридичні та фізичні особи, які потребують інвестицій; фінансові посередники, які на стабільній та впорядкованій основі забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів серед учасників ринку.

Головним призначенням фінансового ринку в економіці держави та регіонів є забезпечення перерозподілу акумульованих вільних фінансових ресурсів для сталого економічного розвитку економіки держави та регіонів й одержання від цих операцій певного доходу.

Основною функцією фінансового ринку в підприємницькій діяльності є забезпечення ліквідності, тобто можливості швидко залучати достатню кількість фінансових засобів у різних формах на вигідних умовах на державному та регіональному рівні. Відповідно система фінансових ринків сприяє знаходженню для кожного з кредиторів (позичальників) контрагента угоди, а також суттєво зменшують витрати на проведення операцій та інформаційні витрати.

Комплексний і збалансований підхід до розв'язання соціально-економічних проблем, як у масштабах країни, так і на регіональному рівні, має певною мірою забезпечити формування збалансованої моделі функціонування підприємництва в системі фінансових ринків, яка є сукупністю форм, методів, засобів впливу на економічні відносини, що склалися між суб'єктами та об'єктами фінансових ринків в процесі визначення і реалізації даної мети.

Формування такої моделі вимагає розробки і впровадження збалансованого комплексу правових, економічних, фінансових та організаційних заходів, здійснюваних органами державної влади всіх рівнів, соціального партнерства,

створення умов для поліпшення ділового й інвестиційного клімату в регіонах, створенню відповідної законодавчої бази, відповідного механізму та збалансованої моделі функціонування підприємництва, які б визначали форми і методи функціонування та розвитку малого та середнього підприємництва, формування необхідної ринкової інфраструктури спрямованої на підтримку підприємницької діяльності.

Формування збалансованої моделі функціонування підприємництва в системі фінансових ринків може реалізовуватися в найконструктивнішому напрямі при закріпленні її ключових положень, форм, методів і видів підтримки підприємництва у спеціальному Законі України «Про держану підтримку малого підприємництва». А важелі політики формування збалансованої моделі функціонування підприємництва необхідно використовувати у взаємозв'язку з процесами ринкової економіки, приватизації, враховуючи галузеву, видову і територіальну структуру підприємництва, ресурсні особливості регіонів.

Дослідження показує, що для формування збалансованої моделі функціонування підприємництва в системі фінансових ринків на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні важливо оцінювати:

- 1) можливість широкомасштабного використання наявного ділового, фінансового, майнового та інтелектуального потенціалу регіонів, створення активно діючого соціального прошарку підприємців власників, незалежних, економічно самостійних товаровиробників;
- 2) створення у сфері малого і середнього підприємництва великої кількості робочих місць, використання додаткових можливостей для працевлаштування частини робочої сили, яка звільняється з великих підприємств, збройних сил, учнів, пенсіонерів, домогосподарок, інвалідів, а також осіб, які бажають працювати після закінчення основного робочого часу;
- 3) допомога молоді у створенні та розвитку власної справи;

- 4) різноманітність організаційно-управлінських схем розвитку приватного, державного і корпоративного підприємництва, зокрема у зв'язку з реструктуризацією великих промислових підприємств та фінансово-промислових комплексів;
- 5) забезпечення ресурсозберігаючого типу науково-технічного прогресу, розвитку інноваційних бізнес-структур;
- 6) покращення перспектив товарного, фондового та інших ринків, розширення можливостей збуту продукції;
- 7) розв'язання завдань щодо збільшення питомої ваги реального підприємництва, створення позитивної альтернативи підпільному тіньовому бізнесу з ліквідацією його монопольного становища на окремих сегментах ринку;
- 8) забезпечення досягнення певного рівня конкурентоспроможності окремих регіонів та підприємницьких структур (здатності створювати пропорційно більше блага, ніж їхні конкуренти на ринку).

Основою формування збалансованої моделі функціонування підприємництва в системі фінансових ринків на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні та на етапі виходу економіки України з кризи мають бути наступні засади:

- соціальна справедливість – забезпечення рівних можливостей і спрощення умов для виявлення ініціативи громадян, вільного доступу на товарний, фінансовий, інформаційний та інші ринки, недопущення дискримінації прав і свобод суб'єктів підприємництва;
- забезпечення умов і захисту суб'єктів підприємницької діяльності – створення сприятливих соціально-політичних, економічних, правових можливостей для реалізації інтересів підприємців та забезпечення захисту їхніх майнових прав;
- урегулювання діяльності – створення гнучкої та ефективною системи державного регулювання й інфраструктури підтримки підприємництва, механізму обліку і контролю;

— ефективність – реалізація потенційних можливостей підприємництва із збільшенням обсягів вітчизняних та іноземних інвестицій оновлення виробничого апарату, нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції (робіт, послуг).

Для дотримання даних засад кожен регіон (область, місто, район) і територіальна громада зобов'язані мати збалансовану модель функціонування підприємництва з чітко визначеною метою, завданням і засобами їх ралізації.

Основними засобами формування збалансованої моделі функціонування підприємництва в системі фінансових ринків на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні мають бути: системне регулювання територіального розвитку підприємництва на основі механізмів земельних та інших майнових відносин; сприяння реалізації регіональних і місцевих пріоритетів; нові схеми формування фінансових ресурсів за рахунок основних та альтернативних джерел фінансування; зміни структури діяльності й створення нових робочих місць.

Формування збалансованої моделі функціонування підприємницької бази регіонального та державного рівнів може здійснюватися за рахунок таких основних джерел:

- цільових коштів з бюджетів відповідного рівня (не менше 5 % дохідної частини відповідного бюджету);
- реструктуризації діяльності регіональних фондів підтримки малого підприємництва в державні регіональні банки підтримки підприємництва, в результаті чого відбуватиметься отримання відсотків з наданих кредитів, а також доходів від випуску й розміщення цінних паперів, у тому числі регіональних позик;
- дольової участі Українського фонду підтримки підприємства у фінансуванні регіональних програм та інвестиційних проектів;
- іноземної допомоги, яка може здійснюватися в різних формах;

та за умови застосування наступних методів:

- ліквідація прямого безповоротного фінансування окремих суб'єктів підприємництва. Оскільки саме ці процедури є найбільш обтяжливими для бюджетів, особливо під час економічної кризи;
- запровадження дворівневої системи державного гарантування кредитів, до якої мають входити державна організація з кредитування та підтримки малого і середнього бізнесу і регіональні асоціації кредитної гарантії, що діють на комерційній основі. Така система дозволяє розподілити ризик неповернення підприємницькими структурами кредитів до регіональних та місцевих фондів підтримки підприємництва чи комерційних установ;
- започаткування процедури часткового звільнення від оподаткування комерційних установ, що спрямовують свої кошти у проекти фінансово-кредитної підтримки підприємств малого та середнього бізнесу, діяльність яких спрямована на покращення соціально-економічного становища регіону;
- скасування паралельного існування на регіональному рівні регіональних і місцевих фондів підтримки, оскільки їх формування передбачено за рахунок однакових джерел, а їх фінансова підтримка здійснюється за загальними напрямками, передбаченими відповідними регіональними програмами. Вважаємо за доцільне, формування лише регіональних фондів підтримки підприємництва, функціонування яких буде відбуватися на основі державних регіональних банків підтримки підприємництва;
- переглянути процедуру надання фінансово-кредитної допомоги суб'єктам підприємництва державними установами та вдосконалити механізм контролю за ними.

Враховуючи вищезазначене, збалансована модель функціонування підприємництва в системі фінансових ринків на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні повинна мати такий вигляд (рис 2.1).

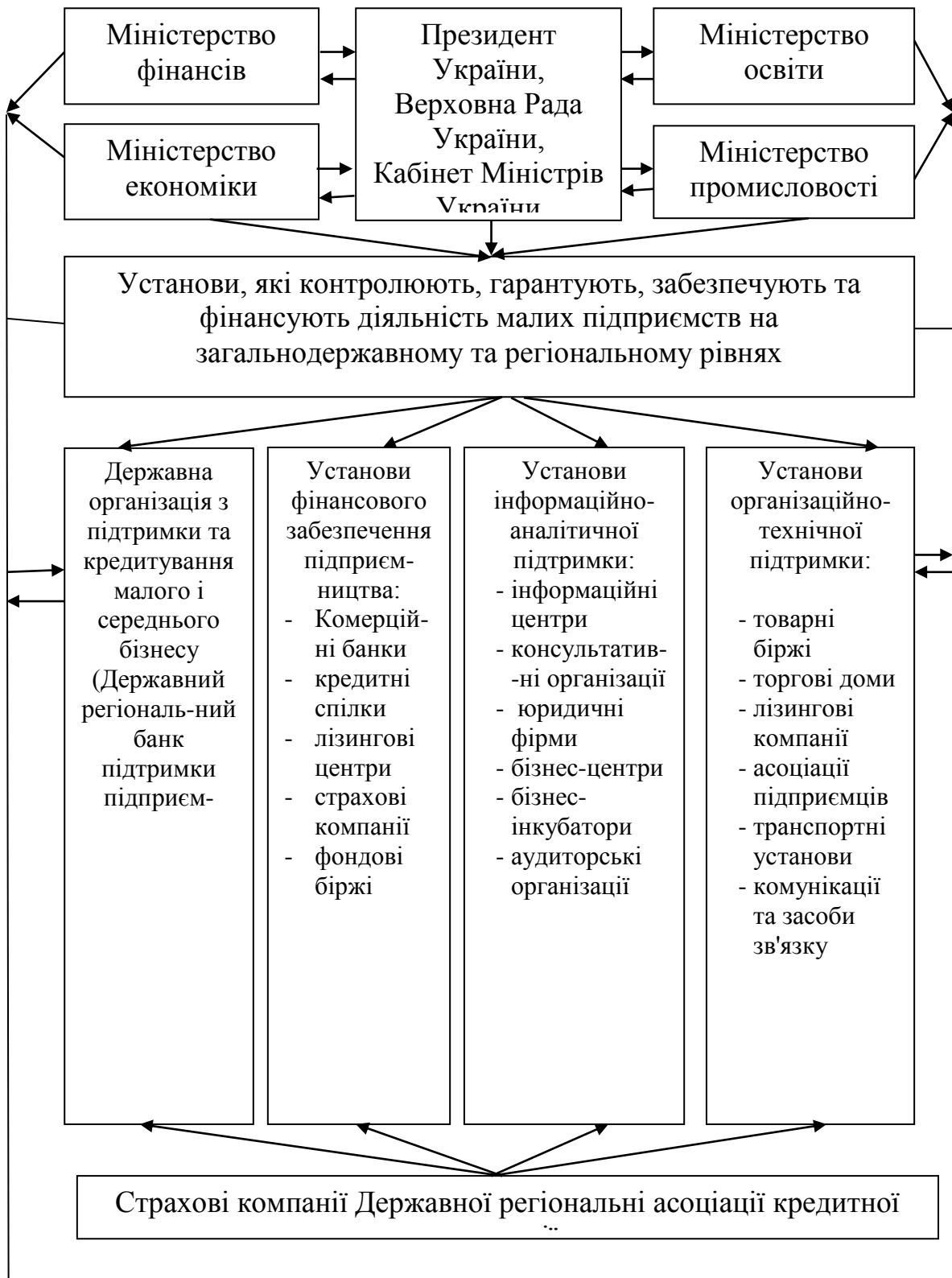

Рис. 2.1 Збалансована організаційна модель функціонування підприємництва в системі фінансових ринків на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні: авторська розробка

Особливістю даної моделі функціонування підприємництва в системі фінансових ринків на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні

є те, що вона об'єднала місцеві та регіональні фонди підтримки підприємництва у Державну організацію з підтримки та кредитування малого і середнього бізнесу (Державний регіональний банк підтримки підприємництва), оскільки діяльність цих установ здійснюється за загальними, майже ідентичними регіональними програми підтримки підприємництва.

Вважаємо, що в результаті об'єднання та оптимізації роботи цих установ, збільшиться не тільки ефективність системи підтримки малого та середнього підприємництва в регіонах, а і зменшаться витрати на утримання адміністративного персоналу цих фондів, удосконалиться моніторинг наданих кредитів та покращиться якість фінансового обслуговування підприємництва.

Для збільшення ефективності функціонування підприємництва в системі фінансових ринків на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні фінансова підтримка повинна здійснюватися на основі селективної (вибіркової) структурної і фінансової політики. Перевага має надаватися господарюючим суб'єктам, які працюють у пріоритетних напрямках регіональної економіки, зайняті випуском експортної або імпортозаміщуючої продукції; утворення агропромисловості нового типу; розвитку інноваційних підприємств, та підприємствам, які створюють нові робочі місця.

Для формування ефективної збалансованої моделі функціонування підприємництва на регіональному рівні необхідно встановити фіксований розмір бюджетних асигнувань, розробити шляхи і умови спрямування до Українського фонду підтримки підприємництва коштів з державного та місцевого бюджетів, а також встановити порядок їх використання. Вважаємо, що не менше 5% доходів від продажу об'єктів приватизації має нараховуватися до держбюджету для цільового використання малих підприємств. Так, в Указі Президента України «Про державну підтримку малого підприємництва» зазначається, що кошти Українського фонду та регіональних фондів підтримки підприємництва формуються за рахунок бюджетних коштів від їх власної діяльності, добровільних внесків фізичних та юридичних осіб, у тому числі іноземних коштів, одержаних від приватизації державного майна. Разом з тим, для

вдосконалення механізму функціонування підприємництва в системі фінансових ринків, а саме для оптимізації фінансового механізму діяльності Українського фонду підтримки підприємництва і розвитку конкуренції, Державної організації з підтримки та кредитування малого і середнього бізнесу важливим є перехід від пільгового кредитування окремих проектів до переважного використання механізмів побічної (непрямої) фінансової підтримки підприємництва за допомогою державної регіональної асоціації кредитної гарантії, діяльність якої буде основана роботі страхових компаній, які спеціалізуються на страхуванні фінансових ризиків. Основною метою якої повинна бути фінансова підтримка підприємництва та недержавних страхових компаній в частині страхування фінансових ризиків.

За допомогою державної регіональної асоціації кредитної гарантії необхідно створити фінансові гарантії стабільності й прибутковості виробництва. Під час настання різного роду несприятливих ситуацій, в які рано чи пізно певною мірою потрапляє кожна підприємницька структура, страхування фінансових ризиків є не тільки способом захисту господарства від різного роду руйнівних стихійних чинників, а й засобом подолання несприятливих періодів в економічній ринковій кон'юнктурі та системі фінансових ринків.

Головними нормативними актами, що регулюють інститут страхування в Україні, є Цивільний та Господарський кодекси, Закон України “Про страхування” а також підзаконні та локальні нормативні акти.

Згідно з Законом України про страхування “Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту інтересів громадян чи юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Страховання фінансових ризиків – це ризик страхувальника зазнати збитків у зв'язку з порушенням його прав та законних інтересів через невиконання фінансових чи інших зобов'язань третіми особами.

Страховання фінансових ризиків здійснюється шляхом укладення договору страхування, за яким (згідно з ст. 979 ЦК України) “одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору”.

Розглядаючи страхування, а саме страхування кредитів та кредитних ризиків пов'язаних з цим гарантованими страховими компаніями, які будуть входити до Державної регіональної асоціації кредитної гарантії, в системі фінансових ринків, слід зазначити, що воно має кілька переваг а саме:

1. страхування ризику непогашення кредиту. В цьому разі страхувальником виступає кредитор, який страхує кредити, надані позичальникам;
2. страхування ризику відповідальності за неповернення кредиту. Страхувальником є особа, котра отримує в банку чи в іншого суб'єкта господарювання кредит;
3. страхування ризику неплатежу, коли страхувальником є продавець або постачальник, який страхує від ризику неплатежу суму, що покупець має сплатити згідно з контрактом за товари, поставлені в кредит.

Таким чином, держава допомагає підприємцю перерозподілити фінансові ризики на всю складову систему фінансового ринку, забезпечити стабільну діяльність та сформувати збалансовану модель функціонування підприємництва.

Для економічного механізму формування збалансованої моделі функціонування підприємництва в системі фінансових ринків на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні державна підтримка підприємництва має спрямовуватися на реалізацію визначених

загальнодержавних і регіональних пріоритетів, створення сприятливого економічного середовища для підприємницької діяльності. Для цього необхідно забезпечити розвиток відповідної інфраструктури щодо організації фінансово-кредитної, майнової, інформаційної та іншої державної підтримки суб'єктів підприємництва, які мають розподілену територіальну структуру. Сприяти розвитку дилерської і дистрибуторської мережі, системи франчайзингу, оптових торговельних та виробничих структур. На основі оцінки тенденцій, що склалися в системі інтеграції виробничих структур, узгодження економічних інтересів її учасників, проведення роботи з прогнозування масштабів участі суб'єктів малого та середнього підприємництва в інтеграційних процесах. Проводити прогнозування на основі звітних матеріалів із залученням провідних науковців і спеціалістів, які здійснюють методологічне і фінансове обслуговування підприємницьких структур. Найдоцільнішими формами, як показує аналіз вітчизняної і зарубіжної практики, є участь малих підприємств у кооперативних зв'язках, виробництві комплектуючих, організації сервісного і торговельного обслуговування, взаємодії з великими підприємствами за франчайзинговими та ресурсообмінними схемами.

Дослідження підприємницької діяльності в регіонах свідчить, що виробничі фінансові й територіальні відмінності зумовлюють особливості фінансового і виробничого менеджменту підприємницьких структур регіону. При цьому слід враховувати класифікаційні ознаки та структурно-організаційні форми господарювання, особливо під час економічної кризи, коли бюджетне фінансування і державне кредитування різко зменшують свою роль як джерела фінансових ресурсів, підприємництво вступає в боротьбу не тільки за покупців і ринки збуту, а й за кредитні ресурси комерційних банків, а також за кошти інших потенційних, у тому числі іноземних, інвесторів.

Усе це сприяє регіональному розвитку підприємницьких структур, забезпечує створення та удосконалення форм фінансової підтримки підприємництва та формування збалансованої моделі функціонування

підприємництва в системі фінансових ринків на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні.

Запропонований механізм функціонування підприємництва в системі фінансових ринків, необхідно постійно удосконалювати у відповідності до місцевих умов конкретного регіону, у відповідності до вимог ринкових відносин.

Таким чином, процес формування, становлення та розвитку малого та середнього підприємництва України має певні соціально-економічні наслідки, які держава має враховувати у формуванні і реалізації політики фінансового забезпечення регіонального розвитку підприємництва. А збалансований та комплексний підхід до формування збалансованої моделі функціонування підприємництва в системі фінансових ринків на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні має певною мірою забезпечити організаційно-економічний механізм регулювання і підтримки підприємництва, який є сукупністю форм, методів і засобів сприяння процесові формування та подальшого розвитку малого підприємництва в Україні.

В процесі інтеграції до ЄС виникає необхідність провести реструктуризацію економіки таким чином, щоб вона відповідала європейським стандартам і нормам, а внутрішнє державне регулювання було максимально збалансованим і стабільним. Крім того, слід враховувати і зовнішні обставини, на які держава не може мати значного впливу, а саме посилення конкуренції на європейському та світовому ринках, структурні зміни в європейській та світовій економіках, прискорення темпів розвитку технологій та інновацій, інше. Необхідно вчасно прогнозувати ці тенденції і регулярно інформувати про них внутрішні підприємницькі структури, і зокрема суб'єктів корпоративного сектора.

Державне управління національним господарством, орієнтоване на збалансованість економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин, вимагає чіткого визначення узгодженої системи цінностей, які б служили орієнтирами при стратегічному плануванні економічного і соціального розвитку.

Для обґрунтування концепції збалансованості економічних інтересів побудуємо економіко-математичну модель оптимізації економічних інтересів, які мають вплив на розвиток суспільства. Для цього визначимо множину ознак, що характеризують ступінь значущості для розвитку суспільства наявності економічних інтересів, спрямованих на досягнення бажаних економічних результатів та задоволення власних потреб, таких суб'єктів: держава, суб'єкти економічної діяльності (корпорації), домогосподарства або окремі громадяни. Ранжуємо економічні інтереси по різних напрямках за 10-бальною шкалою на основі експертних оцінок (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Ранжування значущості економічних інтересів ринкових агентів
для суспільства**

Напрямок	Значущість економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин, бали			R _x	R _y	R _z	Сума строк	Квадрати суми
	Державні	Підприємницькі	Особисті					
Зовнішній	5	3	2	3,5	1,5	3	8	64
Суспільний	6	3	1	5	1,5	1,5	8	64
Соціальний	5	4	1	3,5	4	1,5	9	81
Фінансово-економічний	3	4	3	2	4	4	10	100
Навчання і росту	2	4	4	1	4	5	10	100
Всього балів	21	18	11	15	15	15	45	409
Середній бал значущості	4,2	3,6	2,2	3	3	3		

В основу моделі покладено інтегральні показники значущості для суспільства. Узагальнене значення інтегральних показників значущості економічних інтересів розраховано як суму оцінювання показників з урахуванням корисності кожної компоненти, отриманої експертним шляхом.

Інтегральний показник корисності економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин для суспільства визначається за такою моделлю:

$$ICN = 4,2x + 3,6y + 2,2z, \quad (2.1)$$

де x – економічні інтереси держави;

y – підприємницькі економічні інтереси;

z – особисті економічні інтереси.

Державні й підприємницькі розглянуто на прикладах фінансових і нефінансових корпорацій, особисті інтереси відображають зовнішній напрямок взаємовідносин, що склалися в суспільстві на принципах відповідного рівня моралі й етики, які особистість дотримується у досягненні власних потреб. В певній мірі особисті економічні інтереси відображають соціальний аспект, де кожний переслідує власний індивідуальний інтерес, але при рівнозначному досягненні задоволення потреб окремим індивідом, загальний соціальний ефект зросте за принципом синергізму. Проте для суспільства особисті соціальні аспекти економічних інтересів виступають, переважно, у якості споживачів соціальних благ.

Більшої значущості у соціальному розвитку мають підприємницькі економічні інтереси, адже підприємці беручи активну участь у державних соціальних програмах, отримують на заміну пільги, гарантії та відповідний імідж.

Важливість фінансово-економічного напрямку при задоволенні економічних потреб майже рівнозначна. При цьому вирішальну роль відіграють суб'єкти підприємництва, так як власне вони створюють блага, які являються об'єктами задоволення економічних потреб, і забезпечують рух фінансових активів на всіх рівнях.

Для визначення тісноти зв'язку між довільним числом ранжованих ознак економічних інтересів використовуємо коефіцієнт конкордації (множинний коефіцієнт рангової кореляції), який обчислюється за формулою:

$$W = \frac{12S}{m^2(n^3 - n)} \quad (2.2)$$

де m – кількість факторів;

n – кількість спостережень;

S – відхилення суми квадратів рангів від середньої квадратичної рангів.

$$S = 409 - 1/5 \cdot 45^2 = 409 - 405 = 4$$

$$W = \frac{12 \times 4}{3^2 \times 120} = 0,04444$$

Значущість коефіцієнту конкордації перевіряється на основі критерію Пірсона:

$$\chi^2 = \frac{12S}{mn(n-1)} = \frac{12 \times 4}{3 \times 20} = 0,8 \Rightarrow \alpha, \quad n-1$$

$$m-1$$

$$\chi_{кр}^2 = 0,102586 (a = 0,05; v = n-1 = 2)$$

Розрахунки свідчать про наявність слабкого зв'язку між інтересами досліджуваних суб'єктів, так як розрахункове значення $\chi_{cn}^2 = 0,8$ більше за критичне значення $\chi_{кр}^2 = 0,1026$.

Для побудови економіко-математичної моделі збалансованості економічних інтересів скористаємося ідеєю, покладеною в основу моделі загальної рівноваги В.Л. Макарова, у якій немає поділу економічних агентів (учасників економічного процесу) на споживачів і виробників – кожний з агентів може виступати і як споживач, і як виробник. Нехай в економіці є n видів продукту та l економічних агентів (x, y, z). З агентами пов'язані дві множини: для x (держава) – $X_x \subset R^n$ та $Y_x \subset R^n$, для y (корпорації) – $X_y \subset R^n$, $Y_y \subset R^n$, для z (фізичні особи) – $X_z \subset R^n$, $Y_z \subset R^n$, де X_x, X_y, X_z є множинами стратегій агентів x, y, z як користувачів (споживачів), а Y_x, Y_y, Y_z – множинами їх можливостей як виробників економічних благ. Отже, множиною альтернатив (виборів стратегій) агентів є декартовий добуток $Z_x = X_x \times Y_x$, $Z_y = X_y \times Y_y$, $Z_z = X_z \times Y_z$. У модель входять множина P доступних ресурсів $P \subset R^n$ і множина станів економіки $Z = Z_1 \times Z_2 \times Z_3 \dots Z_l \times P$, елементи якої z називаються станами економіки; $z = (z_1, z_2, \dots, z_l, p)$, де $z_x \in Z_x$, $x = 1, 2, \dots, l$ – державної, $z_y \in Z_y$, $y = 1, 2, \dots, l$ – корпоративної, $z_z \in Z_z$, $z = 1, 2, \dots, l$. Інтереси агентів x, y, z моделюються за допомогою багатозначного відображення $S(x, y, z) : Z \rightarrow 2^Z$, де $S(x, y, z)$ є множиною тих станів Z' , які на думку учасників x, y, z , є більш переважними, ніж стан Z .

Особливістю моделі є те, що інтереси агентів залежать не тільки від того, що вони отримують (вектор X_i), а й від стратегії y_l з Y_l . Оскільки Y_l характеризує можливості i -того учасника, то його оцінювання S_i стану залежить також від отримуваного набору благ X_i і від того, яких зусиль це коштувало. Відображення S_i залежить не тільки від стану Z_i учасника i , а й від станів $Z_i, i \neq l$ інших економічних агентів. Отже, кожний агент діє певним чином, ураховуючи дії інших економічних агентів, тобто враховуються соціальні та інші фактори (культура, менталітет, традиції тощо).

Нехай для стану економіки $z = (z_1, z_2, \dots, z_l, p)$ символ $(z \overline{z}_i)$ позначає стан $z = (z_1, \dots, z_{i-1}, z_i, \overline{z}_{i+1}, \dots, z_l, p)$ і S_i є багатозначним відображенням, що визначається рівністю $\overline{S}_i(z) = \{z \in Z_i \mid z_i \in S_i(z)\}$. Відображення S_i є звуженим відображенням S_i на компоненту Z_i простору станів економіки Z і має таку економічну інтерпретацію: якщо склався стан економіки z , то за умови, що інші агенти зберігають свої стратегії Z_i ($i \neq l$), будь-який стан $(z \overline{z}_i)$ при $\overline{z}_i \in S_i(z)$ є для агента більш переважним, ніж z .

$$\text{Функція } E(z) = \sum_{i=1}^l x_i - \sum_{i=1}^l y_i \quad (2.3)$$

називається функцією надмірного попиту, а стан економіки z , де $z \in Z$ буде збалансованим, якщо $E(z) = 0$.

Таким чином, економічні інтереси розглядаються як система з трьох агентами – держава, підприємці та окремі особистості – величини значимостей яких представимо, відповідно, координатами ox, oy, oz . Точка O приймається за початок відліку можливих корисностей кожного агента системи. Не роблячи припущень щодо виникнення цих корисностей, прийmemo, що вони залежать від підсумкового набору спожитих суспільних благ. Кожному з агентів системи, що розглядається, задамо обмеження щодо наявних ресурсів: майнових (наприклад, для особистості – це житло, транспортні засоби, земельна ділянка тощо, для підприємця – основні й оборотні активи, для держави – державні підприємства, установи, державні права власності, земля та її надра), фінансових, трудових, інтелектуальних.

$$0 \leq x \leq a, \quad 0 \leq y \leq b, \quad 0 \leq z \leq c, \quad (2.4)$$

де a, b, c – величини наявних ресурсів, відповідно, держави, підприємців та особистостей;

x, y, z – величини корисностей, відповідно, держави, підприємців та особистостей, визначені експертним методом.

В результаті отримуємо трьохвимірну область сукупності економічних інтересів, визначену у декартовій системі координат як область, що задана у першому октанті та обмежена «поверхнею максимально можливих корисностей» (рис. 5.8). Рівняння області задамо у вигляді:

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} + \frac{z^2}{c^2} = 1^2. \quad (2.5)$$

Варто зазначити, що в залежності від наявних ресурсів і загального стану економіки Z в країні сукупність корисностей, яка визначена у вигляді стереометричної фігури, може набувати різної форми. Зокрема, при нерівномірному розподілі ресурсів форма задається еліпсоїдом.

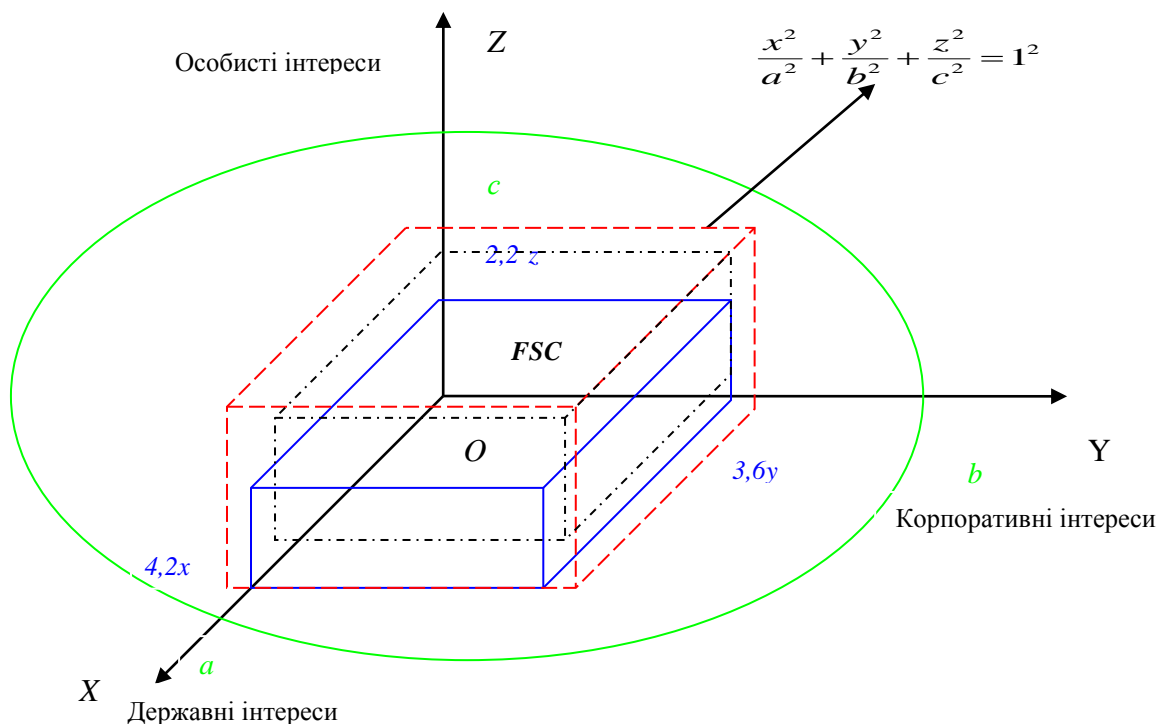

Рис. 2.2. Модель збалансованості економічних інтересів

На осі абсцис задані економічні інтереси та ресурси держави, на осі ординат – корпоративні інтереси й ресурси, а на осі аплікат – особисті інтереси і ресурси домогосподарств.

Поверхня максимально можливих корисностей показує максимізований рівень збалансованості економічних інтересів при наявних ресурсах Y_x , Y_y , Y_z у випадку оптимального їх використання, який задається функцією:

$$FSC = f(Y_x, Y_y, Y_z). \quad (2.6)$$

Оптимально збалансовані економічні інтереси за наявних ресурсів знаходяться в точці на поверхні еліпсоїда, яка характеризується максимальними величинами корисностей кожного суб'єкта економічних відносин. Для цього на поверхні еліпсоїда впишемо паралелепіпед, величини граней якого мають максимально можливу величину, а одна з його вершин лежить на заданій «поверхні максимальних корисностей». При необхідній умові об'єм вбудованого паралелепіпеда матиме максимальне значення, а це означає, що точка дотику поверхні еліпсоїда і паралелепіпеда представлятиме точку максимально збалансованих корисностей економічних інтересів при оптимальному використанні наявних ресурсів для їх реалізації.

Не характеризується оптимізацією ситуація, коли економічні інтереси одного з агентів перевищують можливості іншого, тобто грані паралелепіпеда перетинають поверхні еліпсоїда. Адже збалансованість економічних інтересів при оптимізації використання наявних у кожного агента ресурсів базується на закономірностях парето-ефективного ринку.

Враховуючи те, що відносини між суб'єктами складаються в умовах ризику, проведемо дослідження оптимальної поведінки агентів з точки зору відношення до ризику. З цією метою визначимо індивідуальні функції корисностей, приймаючи такі позначення:

Державні	Підприємницькі (корпоративні)	Особисті
X	Y	Z
x_1	x_2	x_3

$$\text{Держава} - \text{байдужа до ризику: } U_1(x_1) = d_1 + b_1 x_1 \quad (2.7)$$

коефіцієнти $d_1; b_1$ визначаються з умови припущення:

$$\begin{cases} U_1(a_1) = 1 \\ U_1(a_{1/2}) = 0. \end{cases}$$

Враховуючи ресурсні обмеження $x_1 \leq a_1$, функція (5.7) матиме вигляд:

$$U_1(x_1) = -1 + \frac{2}{a_1} x_1.$$

Підприємці – схильні до ризику: $U_2(x_2) = d_2 + b_2 x_2^2$ (2.8)

коефіцієнти $d_2; b_2$ визначаються з умови припущення:

$$\begin{cases} U_2(a_2) = 1 \\ U_2(a_{2/2}) = 0. \end{cases}$$

Враховуючи ресурсні обмеження $x_2 \leq a_2$, функція (5.8) матиме вигляд:

$$U_2(x_2) = -\frac{1}{3} + \frac{4}{3} \times \frac{x_2^2}{a_2^2}.$$

Фізичні особи як економічні агенти – не схильні до ризику:

$$U_3(x_3) = d_3 - b_3 e^{-x}. \quad (2.9)$$

коефіцієнти $d_3; b_3$ визначаються з умови припущення:

$$\begin{cases} U_3(a_3) = 1 \\ U_3(a_{3/2}) = 0. \end{cases}$$

Враховуючи ресурсні обмеження $x_3 \leq a_3$, функція (5.9) матиме вигляд:

$$U_3(x_3) = \frac{1}{e^{-a_{3/2}} - e^{-a_3}} (e^{-a_{3/2}} - e^{-x}).$$

Варто зауважити, що визначення коефіцієнтів $d_i; b_i$ здійснюється за умови нормування функції корисності для повного ресурсу $x_i = a_i$ та для обмеженого

ресурсу $x_i = \frac{a_i}{2}$:

$$\begin{cases} U_i(a_i) = 1 \\ U_i(a_{i/2}) = 0. \end{cases}$$

Маючи інтегральний показник (5.1), можна визначити $d_i; b_i$ з таких рівнянь:

$$\begin{cases} U_i(a_i) = 1 \\ U_i\left(\frac{\alpha_i}{\sum \alpha_i} a_i\right) = 0, \end{cases}$$

де $\alpha_1 = 4,2; \alpha_2 = 3,6; \alpha_3 = 2,2$.

Для побудови загальної функції корисностей використовуємо експертні оцінки $(\alpha_i), i = 1 \dots 3$.

Інтегральна логарифмічна функція корисностей матиме вигляд:

$$U = \ln \prod_{i=1}^3 (u_i^{\alpha_i}(x_i)) = \alpha_1 \ln u_1 + \alpha_2 \ln u_2 + \alpha_3 \ln u_3. \quad (2.10)$$

При цьому необхідно врахувати нерівність ресурсних обмежень a економічних агентів:

$$\sum_{i=1}^3 x_i^2 / a_i^2 \leq 1, \quad (x_i \leq a_i). \quad (2.11)$$

Для рішення задачі умовного екстремуму (2.10) за умови (2.11) скористаємось моделлю Лагранжа, що в цьому контексті є функцією відношення до ризику, і складемо функцію, яка матиме вигляд:

$$\Phi(x_1, x_2, x_3) = \ln \prod_{i=1}^3 u_i^{\alpha_i}(x_i) + \lambda \left(\sum_{i=1}^3 x_i^2 / a_i^2 - 1 \right), \quad (2.12)$$

Таким чином оптимальний множник Лагранжа λ можна інтерпретувати як граничну корисність економічних інтересів. Ця точка зору в подальшому дає можливість побудувати математичний алгоритм знаходження значень x_1, x_2, x_3 , при яких функція корисності $u(x_1, x_2, x_3)$ досягне максимізації.

Запишемо рівняння Лагранжа для кожного з агентів окремо:

$$\Phi'_{x_1} = \alpha_1 \frac{u'_1}{u_1} + \frac{2\lambda x_1}{a_1^2} = 0, \quad (2.13)$$

$$\Phi'_{x_2} = \alpha_2 \frac{u'_2}{u_2} + \frac{2\lambda x_2}{a_2^2} = 0, \quad (2.14)$$

$$\Phi'_{x_3} = \alpha_3 \frac{u'_3}{u_3} + \frac{2\lambda x_3}{a_3^2} = 0. \quad (2.15)$$

$$\sum (x_i / a_i)^2 = 1. \quad (2.16)$$

Виразимо в рівняннях 2.13, 2.14 та 2.15 значення x_i через λ і підставимо в

рівняння 5.16: $x_i = -\frac{\alpha_i u'_i a_i^2}{2\lambda u_i}$ при $i=1,2,3$. В результаті отримаємо вираз:

$$\sum_{i=1}^3 \frac{1}{4} \left(\frac{\alpha_i a_i u'_i}{u_i} \right)^2 = \lambda \Rightarrow \lambda = \frac{-1}{2} \sqrt{\sum_{i=1}^3 \left(\frac{\alpha_i a_i u'_i}{u_i} \right)^2}. \quad (2.17)$$

Отриманий вираз підставимо в рівняння 2.13, 2.14 та 2.15 для λ :

$$\alpha_j \frac{u'_j}{u} = \sqrt{\sum_{i=1}^3 \left(\frac{\alpha_i a_i u'_i}{u_i} \right)^2} \times \frac{x_j}{a_j^2}, \quad j = 1, 3. \quad (2.18)$$

Якщо позначити $\left(\frac{u'_j}{u_j} \right) = t_j, j = 1, 3,$

то модель економічних інтересів агентів x_1, x_2, x_3 набуде вигляду:

$$x_1 = \frac{a_1^2 \alpha_1 \times t_1}{\sqrt{\sum_{i=1}^{\infty} (\alpha_i a_i t_i)^2}}, \quad (2.19)$$

$$x_2 = \frac{a_2^2 \alpha_2 \times t_2}{\sqrt{\sum_{i=1}^{\infty} (\alpha_i a_i t_i)^2}}, \quad (2.20)$$

$$x_3 = \frac{a_3^2 \alpha_3 \times t_3}{\sqrt{\sum_{i=1}^{\infty} (\alpha_i a_i t_i)^2}}, \quad (2.21)$$

Опишемо ітераційний процес знаходження оптимального рішення збалансованості економічних інтересів агентів x_1, x_2, x_3 . Для цього знаходимо відношення граничної функції корисності до індивідуальної корисності кожного агента, тобто $t_i(x_i)$.

$$t_1 = \frac{u'_1}{u_1} = \frac{2/a_1}{-1 + \frac{2}{a_1} x_1} = \frac{2}{-a_1 + 2x_1}$$

$$t_2 = \frac{u'_2}{u_2} = \frac{2b_2 x_2}{d_2 + b_2 x_2^2} = \frac{\frac{8}{3} a_2^2 x_2}{-\frac{1}{3} + \frac{4}{3} \frac{x_2^2}{a_2^2}} = \frac{8x_2}{a_2^2 + 4x_2^2}$$

$$t_3 = \frac{u'_3}{u_3} = \frac{e^{-x_3}}{e^{-a_3/2} - e^{-x_3}}$$

Виберемо початкове значення $x_j^0 = a_j \times \frac{\alpha_j}{\sum_{i=1}^3 \alpha_j}$, підставимо його в праві

частини рівнянь 2.19, 2.20, 2.21 та знаходимо $x_j^1, j = 1, 2, 3$; аналогічно підставляємо x_j^1 та знаходимо $x_j^2, j = 1, 2, 3$. Процес підстановки закінчується за умови такої нерівності:

$$\sum_{i=1}^3 (x_i^k - x_i^{k+1})^2 \leq \varepsilon \quad (2.22)$$

Таким чином ми знайшли математичну модель оптимального рішення збалансованості економічних інтересів держави (x_1) підприємців (x_2) та домогосподарств або фізичних осіб (x_3) x_1^k, x_2^k, x_3^k , де k – номер шага ітерації з умови 2.22.

Варто зазначити, що точка збалансованості економічних інтересів *FSC* є досяжною тільки гіпотетично, проте намагання максимального наближення до неї є необхідною умовою організації ефективних економічних відносин агентів ринку. Адже з погляду макроекономічного моделювання слід зважати на те, що в економіці вкрай обмежене застосування локальних експериментів через досить жорстку взаємодію частин економіки. Тому в національній економіці досить небезпечні експерименти з економічною системою в цілому та аналітичне (тобто математичне) моделювання. Розроблення аналітичних моделей розвитку економіки – трудомісткий процес, який ґрунтується на вдало побудованих концептуальних моделях розвитку економіки. При якому необхідно дотримуватись вимог щодо адекватного відображення моделлю дійсності.

2.4. Державні регуляторні важелі в сфері управління корпоративним фінансовим і промисловим секторами економіки України.

На сучасному етапі розвитку інтеграційних процесів вітчизняної економіки до світової з її стрімким науково-технічним зростанням своєчасне й повне забезпечення фінансовими ресурсами інноваційної діяльності набуває особливого значення.

Так як інноваційна діяльність пов'язана з високим ступенем ризику та потребує значних обсягів фінансових ресурсів, то одним із особливо актуальних питань сьогодення є створення ефективної системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності як на макро-, так і на мікроекономічному рівні.

Аналіз законодавства з питань регулювання діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури свідчить про його недосконалість, фрагментарність, що стримує успішне становлення і розвиток вітчизняної інноваційної інфраструктури. Крім того, не сформований механізм стимулювання створення інноваційної інфраструктури.

Враховуючи це, автори статті ставлять за мету дослідити й проаналізувати основні проблеми державного регулювання інноваційної діяльності в Україні.

Дослідженням проблем державного регулювання інноваційної діяльності присвячені роботи науковців Варналія З.С., Гусєва В.О., Синиці Т.В., Орлюка О.П., Ільчука В.П. та ін. Разом з тим, у зв'язку з інтенсивними інтеграційними процесами вітчизняної економіки до світової проблема підтримки інноваційного розвитку в Україні та зокрема на регіональному рівні набуває особливо актуального значення.

Проведене дослідження підтверджує існування проблеми у створенні на державному рівні законодавчо-нормативного та економічного механізмів розробки й впровадження новітніх технологій та інновацій в практичну діяльність, а також розвитку національної інноваційної інфраструктури.

Проте, розвиток інноваційної діяльності є одним з найважливіших системних факторів підвищення рівня конкурентоспроможності економіки та національної безпеки держави.

Адже як свідчить світовий досвід, передові позиції за рівнем технологічного та соціально-економічного розвитку займають держави, в яких

створено розгалужену інноваційну інфраструктуру, що активно використовується для реалізації інновацій.

Згідно з офіційними даними Державного комітету статистики України, витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт в нашій країні протягом останніх років постійно збільшуються: у 2006 р. вони склали 5 164,4 млн. грн., у 2007 р. – 6 149,2 млн. грн., за перше півріччя 2008 р. – 3 417,6 млн. грн., що в середньому становить 0,9% ВВП (Рис. 2.3).

Проте, порівняно з країнами з розвинутою економікою, цей обсяг незначний. Так, в США щорічно витрати на науку становлять більше 160 млрд. дол., або 2,54% ВВП, в Японії і Швеції вони становлять загалом близько 3% ВВП. В розрахунку на одну особу населення витрати на науку в розвинутих країнах складають від 250 до 700 доларів, в Україні цей показник не перевищує 10 доларів, тобто в 25–70 разів менше, що свідчить про неготовність економіки України до форсованого переходу на інноваційний шлях розвитку, враховуючи значні витрати на підготовку і впровадження інновацій.

Витрати на виконання наукових робіт, млн. грн.

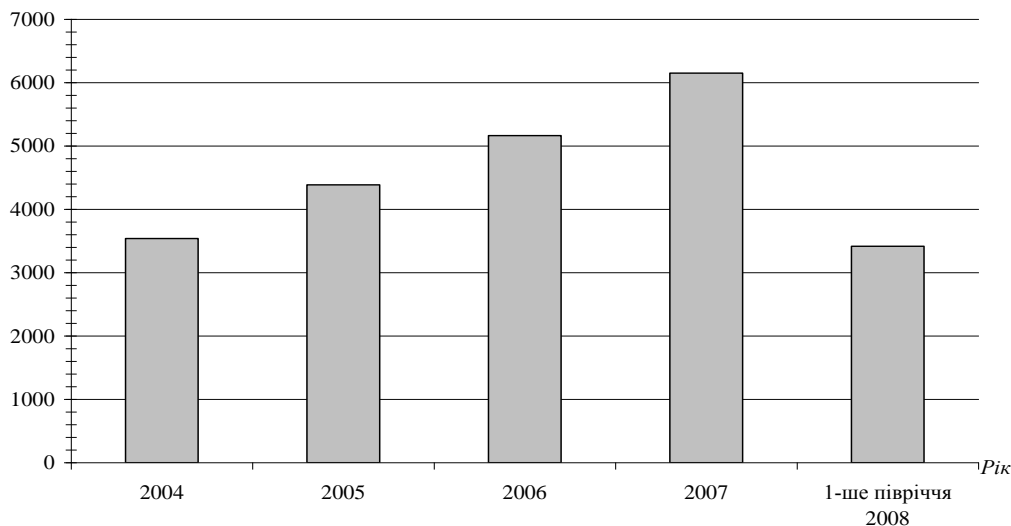

Рис. 2.3. Обсяги витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт в Україні

Разом з тим, вітчизняним фахівцям і науковцям стає зрозумілим, що створення інфраструктури інноваційної діяльності, комерціалізація результатів

науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, збереження розвинутої мережі малого інноваційного бізнесу є одним із пріоритетних шляхів економічного зростання, розвитку науки й освіти.

Тому з метою підтримки інноваційної діяльності в Україні, зокрема формування дієвої та ефективної інноваційної інфраструктури, Кабінетом Міністрів України розроблено та схвалено Концепцію Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки», якою окреслено коло проблем та запропоновано ряд заходів щодо створення інноваційної інфраструктури.

Варто зазначити, що забезпечення конкурентоспроможності економіки в цілому та окремих її галузей, зокрема в умовах глобалізації і посилення конкуренції, можливе лише на основі активізації інноваційної діяльності. Саме тому використання науково-інноваційних розробок сьогодні є каталізатором економічного розвитку господарства країни.

Інноваційна діяльність здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво та соціальну сферу, яка включає: випуск та розповсюдження принципово нових видів техніки та технологій, прогресивні міжгалузеві структурні зрушення, реалізацію довгострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат, фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у становищі виробничих потужностей; розробку та впровадження нової, ресурсозабезпечуючої технології, що призначена для поліпшення соціального та екологічного стану.

Отже, формування в Україні інноваційної моделі розвитку регіонів потребує сприяння держави у створенні та підтримці ефективного функціонування інноваційної інфраструктури.

Варто зазначити, що державна інноваційна політика - це складова державної політики щодо утвердження сталого інноваційного розвитку національної економіки і є цілеспрямованою та скоординованою діяльністю органів державної влади загальнодержавного, галузевого, регіонального рівнів

для впровадження комплексу заходів, спрямованих на створення інституціональних, науково-технічних, соціально-культурних, управлінських і фінансово-економічних засад, а також запровадження механізмів їх реалізації через залучення відповідних інвестиційних, інтелектуальних, матеріально-технічних, організаційних ресурсів для стимулювання та підтримки розвитку інноваційних процесів в усіх галузях і на регіональному рівні національної економіки, але з переважною державною підтримкою їх по визначених пріоритетних напрямках.

Разом з тим, державна інноваційна політика має формуватися з урахуванням світових тенденцій інноваційного розвитку, поточного стану розвитку інноваційних процесів у національній економіці, а також визначених мети, цілей, принципів, пріоритетів та обраних стратегій і механізмів їх реалізації, що разом становлять її формат. Що ж стосується регіональної інноваційної політики, то вона поєднує, з одного боку, участь держави у розв'язанні проблем інноваційного розвитку регіонів, а з другого - владних інституцій регіонів у розв'язанні регіональних проблем, задіявши інноваційний фактор розвитку.

Згідно до ст. 3 Закону України «Про інноваційну діяльність», головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції.

Основними принципами державної інноваційної політики є:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;

- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
- здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;
- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;
- сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;
- інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;
- підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Згідно до ст. 6 Закону України «Про інноваційну діяльність», державне регулювання інноваційної діяльності в Україні здійснюється шляхом:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Для здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання Кабінет Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності створює спеціалізовані державні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи. Кошти Державної інноваційної фінансово-кредитної установи формуються за рахунок коштів Державного бюджету України, затверджених законами про Державний бюджет України на відповідний рік, залучених згідно з чинним законодавством вітчизняних та іноземних інвестицій, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, від власної чи спільної фінансово-господарської діяльності та інших джерел.

Таким чином, не зважаючи на деякі позитивні зрушення, в Україні існує проблема гармонізації нормативно-законодавчої бази. Крім того, практично відсутні такі інституції, як наукові парки, бізнес-інкубатори тощо. Ці та ряд інших проблем значно гальмують розвиток інноваційної діяльності в Україні. Отже, враховуючи наведені теоретичні і правові аспекти щодо регулювання з боку держави інноваційної діяльності як на національному так і на регіональному рівнях, а також за умов вдосконалення законодавчої бази у сфері інноваційної діяльності необхідно вжити ряд заходів. Зокрема:

- створити нормативно-правову та науково-методичну бази для підтримки і розвитку інноваційної інфраструктури (інноваційних центрів, наукових парків, інноваційних бізнес-інкубаторів, технополісів);
- сформувати державну інформаційну інфраструктуру шляхом створення загальної інформаційної мережі;
- стимулювати розвиток малого наукоємного бізнесу.

Запропонований ряд заходів матиме значний позитивний вплив на підвищення конкурентоспроможності та розвиток економічного потенціалу регіонів.

В умовах подальшого розвитку ринкових відносин в Україні особливого значення набуває проведення державою послідовної та виваженої економічної політики, що відповідає національним інтересам. Ресурси і потенціал економіки –

необхідна проте ще не достатня умова для забезпечення корінних національних економічних інтересів. Головним є ефективне використання цього потенціалу з застосуванням ринкових механізмів і стимулів. До того ж, подальша інтеграція України до міжнародних європейських та світових співтовариств вимагає проведення державної політики у відповідності із загальноприйнятими формами, методами та важелями. Посилення інтересу до поглибленого аналізу збереження економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин – одна з прикметних ознак розвитку сучасної економічної науки та соціально-економічної політики.

Оскільки політика розвивається за властивими їй законами й активно впливає на економіку, її основою є економіка, економічні явища і процеси, економічні потреби, інтереси та цілі.

Економічна політика, яку проводить держава, зазнає впливу економічних, політичних та ідеологічних факторів. Формування курсу економічної політики держави відбувається під впливом суб'єктів економічного процесу, а саме: монополій, великого промислового і фінансового капіталу, профспілок, політичних партій і об'єднань. В Господарському кодексі України зазначено, що довгострокова (стратегічна) і поточна (тактична) економічна і соціальна політика держави спрямована на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому.

Виходячи з цього, державну економічну політику можна визначити як взаємопов'язану систему довгострокових і поточних цілей економічного розвитку, які визначені державою, комплекс відповідних державних рішень (законів, постанов, інших нормативних актів) та заходів, спрямованих на досягнення цих цілей з використанням державної влади в сфері економіки.

Кінцеве призначенні економічної політики держави – сприяння природному еволюційному економічному розвитку, запобігання зловживанням економічно владою з боку окремих осіб, груп, корпорацій, а також кризовим явищам, підтримання господарського порядку в усіх сферах економічного життя.

Органи виконавчої та законодавчої влади визначають основні макроекономічні показники, які слугують орієнтирами для формування цілей

державної політики. Звичайно стратегічними є цілі, що визначені як ключові в загальноекономічній політиці держави. Ними можуть бути зростання виробництва, збільшення зайнятості, стабілізація цін, збалансування платіжного балансу. Кожна з цих цілей настільки важлива для суспільства, що владні структури можуть ставити перед собою завдання одночасно реалізовувати їх усі чи більшу їх частину. Для розв'язання таких завдань держава має у своєму розпорядженні широкий спектр регулятивних інструментів.

При формуванні збалансованої державної економічної політики актуальним є врахування економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин. В цьому аспекті постає необхідність ефективного державного управління та реалізації державної політики по таких основних напрямках:

- розроблення та запровадження комплексних правових, організаційних, економічних та інших механізмів регулювання корпоративних відносин;
- здійснення системи заходів із розбудови інфраструктури державного розвитку, зокрема ринків землі, праці та капіталу з метою поліпшення умов використання передових інноваційних технологій, підвищення інвестиційної привабливості промислового корпоративного сектора, розширення можливостей залучення інвестиційних ресурсів фінансового корпоративного сектора для національного економічного розвитку ;
- розроблення системи захисту та збалансованості економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин, яка б максимально задовольнила інтереси держави, суб'єктів підприємництва і населення та сприяла мінімізації виникнення конфліктних ситуацій і соціальної напруги;
- реалізація соціальної політики і взагалі стратегії соціалізації, спрямованої на збалансування колективного споживання та задоволення суспільних потреб.

Необхідність державного регулювання економічних інтересів обумовлена:

- важливістю формування економіки ринкового типу;
- значенням становлення корпоративного сектора для розвитку національної економіки та суспільного життя країни;

- відсутністю нормальних макроекономічних умов для ведення бізнесу.

Оптимізація взаємодії між учасниками корпоративних відносин в розвинених країнах тривала довгий період і на певному етапі виникла потреба в нормативних та інших регуляторах, які б формалізували певні аспекти корпоративної взаємодії. Такими регуляторами стали, насамперед, державні законодавчі і нормативні акти, а також ринкове середовище та громадські інституції.

Основні методологічні положення становлення ефективної корпоративної власності зводяться до визначення:

- механізмів регулювання та впливу на загальнодержавному і місцевому рівнях;
- поточних і перспективних цілей діяльності;
- методів управління;
- організаційної структури управління;
- наслідків впливу елементів зовнішнього середовища.

Концептуально-теоретичний та практичний аналіз діяльності корпоративних утворень як підприємницьких структур дав можливість визначити, що *державне регулювання економічними інтересами в корпоративному управлінні* – це система правових, організаційних, регуляторно-контролюючих і оптимізаційних заходів держави, спрямованих на збалансованість економічних інтересів корпорацій та їх контрагентів, а також управління державним корпоративним сектором для забезпечення ефективності й конкурентноздатності національної економіки.

Державне регулювання економіки є необхідним не лише для збалансування економічних інтересів в корпоративному секторі, а й для здійснення соціальної політики та взагалі стратегії соціалізації в широкому розумінні. Колективне споживання або задоволення суспільних потреб неможливі без використання державних важелів і організацій. В Україні, як і в інших країнах світу, діють відповідні державні та ринкові механізми, покликані регулювати відносини в корпоративному секторі економіки. До заходів державного регулювання слід

віднести: податкову, цінову, фінансово-кредитну та митну політику; створення сприятливого інвестиційного клімату; забезпечення добросовісної конкуренції та проведення справедливої для всіх учасників ринкових відносин регуляторної політики. При цьому, окреслення лише названих напрямів державної «участі» в розвитку економіки України не варто сприймати як остаточне. Мається на увазі те, що їх аналіз дозволяє найбільш характерно репрезентувати сутність, специфіку та значення державної регуляторної політики в економічній сфері.

РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

3.1. Функціональна модель поєднання фінансового і промислового капіталів у системі формування фінансово-інноваційної стратегії розвитку регіону

Розв'язати проблеми поєднання фінансового і промислового капіталів у системі формування фінансово-інноваційної стратегії розвитку регіону можливо лише шляхом упровадження прогресивних регуляторних та управлінських систем. Останніми роками бурхливого розвитку і дедалі більшого поширення набули концепції контролінгу управління і технологій управління, однією з яких є концепція Системи збалансованих показників.

Контролінг – явище нове в теорії і практиці сучасного управління, яке виникло на межі економічного аналізу, планування, управлінського обліку, контролю та менеджменту. Термін «контролінг» походить від англійського «to control», яке в економічному розумінні означає управління, спостереження, контроль.

Деякі науковці ототожнюють контролінг з поняттям «контроль». Разом з тим, контролінг не зводиться до простої системи контролю, а охоплює значно ширшу сферу діяльності як корпорації, так і будь-якого суб'єкта господарювання, оскільки контролінг – це система спостереження, вивчення поведінки економічного суб'єкта, ефективності дії застосовуваного ним механізму, розроблення шляхів для досягнення поставленої мети, тобто, це система, орієнтована на майбутній розвиток підприємства.

Таким чином, на відміну від контролю, котрий переважно спрямований у минуле, на виявлення помилок і прорахунків, контролінг орієнтується на управління майбутнім для забезпечення тривалого й успішного функціонування суб'єкта господарювання.

Контролінг, як система підтримки і реалізації управлінських рішень, був уперше запроваджений на підприємствах США на початку XX століття. Спочатку він був сконцентрований переважно на фінансових питаннях і розглядався як функціональний блок фінансового менеджменту, але з часом

сфера його дії розширилася на маркетинг, постачання, виробництво. У Європі контролінг активно почав упроваджуватися в 70-х роках ХХ століття.

Сьогодні служби контролінгу функціонують на всіх великих та на більшості середніх підприємств країн з розвиненою економікою.

Головною ознакою теоретичного осмислення контролінгу є те, що його уже не асоціюють ані з контролем як таким, що не вірно з самого початку і може бути пояснено лише близькістю звучання цих понять, ані з системою управлінського обліку, що складала основу контролінгу в 30-50-ті рр., ані з системою інформаційного забезпечення діяльності підприємства, що було характерно для періоду 70-80х рр. – часу бурхливого розвитку комп'ютерної техніки. На сьогоднішній день контролінг асоціюється з “системою управління” підприємством у цілому, як єдиною системою, спрямованою на досягнення стратегічних цілей компанії. Тобто контролінг більше асоціюється з ідеологією управління підприємством. На відміну від менеджменту як науки про управління, він базується на кількісному аналізі і більшою мірою орієнтований на систему вартісних показників та планово-контрольних розрахунків.

Більшість фахівців з управління тлумачать контролінг як функціональну систему планування, контролю, аналізу відхилень, координації, внутрішнього консалтингу та загального інформаційного забезпечення менеджменту підприємства.

На практиці розрізняють різні сектори контролінгу: фінансовий контролінг, контролінг збуту, контролінг виробництва тощо.

Ми розглянемо корпоративний контролінг, провідною метою якого є орієнтація управлінського процесу на забезпечення економічних інтересів всіх контрагентів корпорації, включаючи державу, при максимізації прибутку і вартості капіталу власників з одночасними мінімізацією ризику і збереженням платоспроможності корпорації.

Для визначення місця системи корпоративного контролінгу в організації управління корпорацією, доцільно розглянути функціональну структуру корпорації та місце контролінгу в цій структурі (рис.3.1).

Вітчизняному корпоративному сектору запровадження системи контролінгу вкрай необхідне, оскільки вона забезпечує виживання підприємства на рівнях як стратегічного так і тактичного управління.

Стратегічний фінансовий контролінг представляє собою комплекс функціональних завдань, інструментів і методів довгострокового управління фінансами, вартістю та ризиками, а тактичний – представлений системою річних бюджетів і бюджетним контролем.

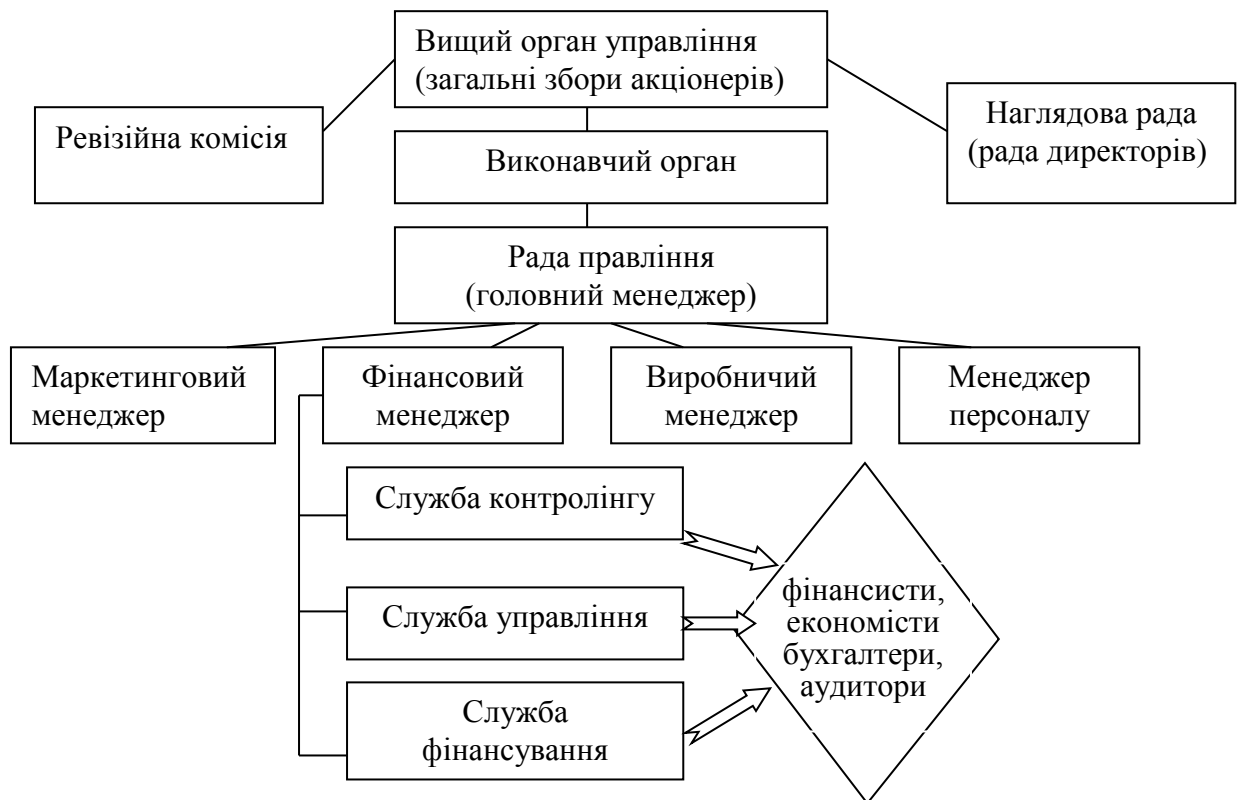

Рис. 3.1. Місце контролінгу в організації корпоративного управління

Використовуючи методи стратегічного контролінгу, можна раніше, ніж це роблять конкуренти, озброєні лише методами традиційного обліку й аналізу, зазирнути за класичний трирічний горизонт і отримати інформацію про майбутні зміни попиту, обмеження ресурсів, а також зміну нині ще ефективних технологій. Методи тактичного контролінгу дозволять успішно виконати короткострокові плани і досягти поточних фінансових і господарських цілей корпорації.

Таким чином, контролінг є важливим засобом успішного функціонування корпорації, оскільки:

- забезпечує керівництво і акціонерів необхідною інформацією для прийняття ефективних управлінських рішень шляхом інтеграції процесів її збору, обробки, підготовки, аналізу та інтерпретації;
- надає інформацію для управління ресурсами корпорації;
- забезпечує виживання корпорації на рівнях стратегічного і тактичного управління;
- сприяє оптимізації основної діяльності корпорації.

У вітчизняній економічній літературі висвітлюються деякі риси діючих систем контролінгу, але автори в більшості обмежуються описом зарубіжного досвіду або доходять висновку, що службу контролінгу необхідно організувати на підприємствах, яким загрожує банкрутство. Але в усіх випадках служба контролінгу недостатньо залучається в діючу систему господарювання в Україні.

Проведене теоретико-методичне дослідження, практичний досвід роботи в державних структурах управління і контролю дали можливість авторів розробити систему запровадження комплексного економічного контролінгу, яка передбачає узгоджені дії управління й регулювання як на рівні економічних суб'єктів, так і державних органів управління.

*Методичні рекомендації щодо впровадження служби контролінгу
на рівні обласної державної адміністрації*

1. Загальні положення.

1.1. Методичні рекомендації визначають порядок організації, умови, механізм впровадження контролінгу в органи державної виконавчої влади, методику проведення контролінгу, базовий алгоритм проведення контролінгу корпорацій області.

1.2. Мета служби контролінгу:

- створення функціональної системи планування, контролю, аналізу відхилень, координації, внутрішнього консалтингу та загального інформаційного забезпечення державних органів управління;
- своєчасне виявлення позитивних та негативних соціально-економічних результатів діяльності акціонерних товариств – учасників фондового ринку;

- попередження та усунення негативних наслідків їх діяльності;
- надання рекомендацій керівництву корпорацій щодо орієнтації управлінського процесу на максимізацію прибутку та вартості капіталу при мінімізації ризику, збереженні ліквідності та платоспроможності підприємств;
- забезпечення інтересів інших суб'єктів, що вступають в економічні відносини з корпораціями;
- сприяння підвищенню інвестиційної привабливості та корпоративного іміджу підприємств.

1.3. Результати контролінгу використовуються:

- для розробки пропозицій з питань підвищення ефективності діяльності корпорацій на відповідних ринках області в умовах формування конкурентного середовища та розвитку фондового ринку;
- при розробці програм та стратегій економічного і соціального розвитку регіону;
- для координації дій державних структур управління, постійного контролю за виконанням завдань відповідних структурних підрозділів;
 - з метою прийняття державними органами оптимальних управлінських рішень.

1.4. Користувачами результатів контролінгу є центральні й місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, державного та господарського управління, фінансові установи, керівництво і власники корпорації, потенційні вітчизняні та іноземні інвестори.

1.5. Об'єктами аналізу є корпоративні утворення, розвиток фондового ринку та їх соціально-економічні наслідки на всіх рівнях управління (корпорація, регіон, галузь, держава); виконання державними службами покладених на них завдань щодо регулювання й управління економічними процесами.

1.6. Суб'єктами проведення контролінгу є:

- місцеві органи виконавчої влади та самоврядування;
- територіальне управління ДКЦПФР;
- територіальне відділення Антимонопольного комітету;
- регіональне відділення ФДМУ;

- служби контролінгу і керівництво корпорацій.

2. Організаційне забезпечення контролінгу.

2.1. Економічний контролінг органів державної виконавчої влади організується, проводиться та координується відповідним підрозділом (службою), яка підпорядкована керівнику управління (пропонуємо цю функцію покласти на Головне управління економіки обласної державної адміністрації). Служба контролінгу повинна складатися з досвідчених спеціалістів-контролерів, які здатні якісно та швидко аналізувати інформацію: економістів, фінансистів, бухгалтерів. В процесі роботи відділу кількість персоналу коригується до оптимального співвідношення.

В подальшому не виключається можливість оптимізації структури Головного управління економіки, яка полягає в перенесенні функцій та обов'язків інших відділів (наприклад, економічного аналізу та цінової політики, зведеного моніторингу і прогнозування, реального сектора економіки) на службу контролінгу, що має зменшити рівень витрат на оплату праці, підвищити результативність опрацювання інформації та прийняття рішень, зменшення бюрократичного тиску.

Матеріальною основою створення служби контролінгу є комп'ютеризація, новітнє професійне програмне забезпечення, що необхідне для швидкого та якісного аналізу інформації, яка надходить, створення прямого захищеного електронного зв'язку з корпораціями, інвесторами для оперативної передачі й своєчасного отримання даних.

2.2. Результати контролінгу використовуються при узагальненні висновків, розробленні пропозицій та шляхів досягнення конкретних цілей щодо удосконалення соціально-економічного стану регіону, адміністративної території, підвищення ефективності діяльності корпорацій, забезпечення прозорості фондового ринку та добросовісного конкурентного середовища, запобігання виникненню корпоративних конфліктів, ефективного використання механізму банкрутства.

3. Інформаційне та методичне забезпечення контролінгу.

3.1. Інформаційною базою для проведення контролінгу є:

- звітність корпорацій щодо результатів їх фінансово-господарської діяльності;
- узагальнені органами виконавчої влади показники розвитку економіки адміністративної території, галузі;
- звітність акціонерних товариств щодо діяльності емітентів на фондовому ринку;
- електронна база даних про власників та/або номінальних утримувачів голосуючих, контролюючих пакетів акцій;
- поточна інформація щодо випадків порушення конкурентного законодавства, дискримінаційних дій, які призводять до порушення прав підприємців будь-яких форм власності та організаційно-правових форм, інших порушень чинного законодавства;
- макроекономічні показники адміністративної території, галузі.

3.2. Методичне забезпечення контролінгу складається з:

- оцінювання стану економіки адміністративної території та ринку, на якому здійснює діяльність корпорація – об'єкт контролінгу;
- чіткої сегментації сфер діяльності корпорації (центрів прибутковості та затрат);
- систематичного аналізу конкурентоспроможності та ринкової інформації;
- завершеного циклу планування, який включає річне бюджетування, інвестиційне, середньострокове та стратегічне планування;
- стандартизованої системи звітності, в тому числі у розрізі окремих структурних підрозділів;
- розрахунку та аналізу вартісних показників;
- участі у розробці фінансової стратегії корпорації та координації роботи з планування фінансово-господарської діяльності;
- виробленні пропозицій щодо адаптації організаційної структури корпорації до обраної стратегії розвитку;
- розробки та постійного вдосконалення внутрішньої методики прогнозування та бюджетування;
- участі у розробці інвестиційних та інших бюджетів;
- аналізу відхилень фактичних показників діяльності від запланованих;

- забезпечення постійного аналізу та контролю ризиків у фінансово-господарській діяльності, а також розробці заходів щодо їх нейтралізації;
- розробки методичного забезпечення діяльності окремих структурних підрозділів;
- надання консультацій і рекомендацій керівництву корпорації та структурним підрозділам у процесі розробки фінансової стратегії, планування, розробки і впровадження нових продуктів, процесів, систем;
- проведення внутрішнього аудиту та координації власної діяльності з діями незалежних аудиторських фірм при проведенні зовнішнього аудиту корпорації;
- оцінювання соціально-економічних наслідків діяльності корпорації на відповідному ринку та впливу зовнішніх і внутрішніх факторів.

Оцінювання й аналіз підприємницької діяльності корпорацій доцільно проводити на регіональному рівні, а результати комплексного контролінгу можуть використовуватись центральними державними органами для вдосконалення чинного законодавства, прийняття регуляторних актів та управлінських рішень, спрямованих на зміцнення корпоративного сектора економіки та забезпечення економічних інтересів суб'єктів корпоративних відносин.

4. Методика проведення контролінгу.

4.1. На першому рівні проводиться загальна характеристика регіону, відстежуються тенденції його економічного розвитку, оцінка значимості суб'єктів господарювання, до яких запроваджено контролінг, для соціально-економічного розвитку даної адміністративної території.

Досліджуються основні показники, що використовуються при загальній оцінці стану в регіоні (валовий внутрішній продукт, сума експорту за межі міста чи району, чисельність працездатного населення, чисельність працевлаштованого населення (всього), загальна заборгованість та недоїмки (по видах) та інші), а також показники служби корпоративного контролінгу підприємства.

Зазначимо, що вся система показників, які входять у сферу контролінгу, ранжується за своєю значимістю. У процесі такого ранжирування спочатку в

систему пріоритетів першого рівня відбираються найважливіші з контрольованих показників, що використовуються для підприємств відповідної галузі, потім формується система пріоритетів другого рівня, показники якого знаходяться у факторному зв'язку з показниками пріоритетів першого рівня, аналогічним чином формується система пріоритетів третього і наступного рівнів.

Такий підхід до формування системи контрольованих показників полегшує роботу при подальшому поясненні причин відхилення фактичних величин від передбачених відповідними завданнями. При формуванні системи пріоритетів варто враховувати, що вони можуть носити різний характер для окремих типів центрів відповідальності, напрямків діяльності корпорації. Однак, при цьому повинно бути забезпечене як ієрархічне зведення всіх контрольованих показників по підприємству в цілому, так і їхнє зведення за окремими напрямками фінансової діяльності.

4.2. На другому рівні проводиться розробка системи кількісних стандартів контролю. Після того, як визначений і ранжований перелік контрольованих фінансових показників, виникає необхідність встановлення кількісних стандартів по кожному з них. Такі стандарти можуть встановлюватися як в абсолютних, так і у відносних показниках. Крім того, такі кількісні стандарти можуть носити стабільний чи рухливий характер (рухливі кількісні стандарти можуть бути використані при контролі показників гнучких бюджетів, коригуванні стандартів при зміні дисконтної ставки, темпів інфляції тощо). Стандартами виступають цільові стратегічні нормативи, показники поточних планів і бюджетів, система державних чи розроблених корпорацією норм і нормативів тощо.

Функцію регулювання проведення корпоративного контролінгу та узагальнення його результатів доцільно покласти на Координаційний центр служб контролінгу, який об'єднує та регулює діяльність відділів контролінгу корпорацій і державної служби контролінгу, створивши для них спільну систему обміну інформацією, забезпечує координацію та розробляє рекомендації щодо ефективної діяльності відділів контролінгу, приймає вивірені оптимальні рішення щодо стратегічних цілей та поточних проблем (рис. 3.1). Служба контролінгу

корпорації має забезпечити інтеграцію довгострокових цілей та оперативних завдань, що ставляться перед окремими працівниками чи структурними підрозділами корпорації.

Рис. 3.1. Система взаємодії служб контролінгу

Створення та діяльність Координаційного центру служб контролінгу, його інноваційна спрямованість призведе до істотного росту інтересів учасників економічного процесу до об'єктивної і достовірної інформації про фінансово-економічний стан і ділову активність корпорацій. Всі суб'єкти ринкових відносин: власники, інвестори, банки, біржа, постачальники, покупці, замовники, страхові компанії, рекламні агентства зацікавлені в однозначній оцінці конкурентноздатності і надійності своїх партнерів. Підтвердження надійності партнерства, ділової репутації корпорації мусить бути справою самих корпорацій і надаватиметься з допомогою рейтингового агентства.

Діяльність запропонованого центру неодмінно викличе економічний ефект у сфері корпоративних відносин. Він спостерігатиметься у посиленні контролю за

перерозподілом акціонерної власності, вдосконаленні регуляторної політики щодо розвитку фондового ринку та діяльності його учасників. Координаційний центр сприятиме максимізації збалансування економічних інтересів учасників корпоративних відносин, вдосконаленні конкурентної політики та регулюванні недержавних монополізованих ринків. Однією з основних задач цього Центру – запровадження регіонального контролінгу суб'єктів економічних відносин, забезпечення здорової економічної конкуренції.

Служба контролінгу корпорації забезпечить інформаційну відкритість для задоволення потреб потенційних інвесторів, споживачів, інших контрагентів корпорації. Багато економістів головне завдання контролінгу корпорацій вбачають у координації різних її функціональних блоків, зокрема окремих ланок системи управління. Необхідність функції координації впливає з розділення системи управління на складові: організація, система планування та контролю, інформаційна система, система управління персоналом, система цілей і принципів управління.

Проблематика дефіциту координації досить часто проявляється за децентралізованого прийняття управлінських рішень і у тому разі якщо ці рішення є взаємозалежними, що означає: результати діяльності (досягнення поставлених цілей) одного носія рішень залежать від інших децентралізованих носіїв рішень, і навпаки. Координація забезпечує організацію ефективнішого використання всіх видів ресурсів (фінансових, трудових, виробничих), якими володіє корпорація. При цьому найважливішими інструментами є стратегічне, довгострокове планування та бюджетування.

До сфери функціональних компетенцій контролінгу належить і внутрішній аудит, основними завданнями якого є:

- встановлення ефективності виконання цільових установок топ-менеджерів корпорації;
- виявлення недоліків у системі інформаційного забезпечення менеджменту;

- своєчасне виявлення порушень і недоліків у діяльності структурних підрозділів (стратегічних бізнес-одиниць), опрацювання оптимальних рішень щодо ліквідації та усунення причин виникнення цих недоліків;
- перевірка якості виконання функціональних обов'язків персоналу, дотримання внутрішніх і зовнішніх інструкцій при здійсненні фінансово-господарської діяльності;
- перевірка відповідності фактичного стану майна (в натуральному та вартісному виразі) даним бухгалтерського обліку;
- встановлення відповідності фактичних затрат їх нормативним значенням,
- перевірка виконання вимог з ефективного управління ризиками;
- налагодження і підтримка взаємодії із зовнішніми аудиторами та контролюючими органами;
- вироблення рекомендацій щодо усунення виявлених у ході аудиту недоліків та мобілізації наявних резервів.

Важливим засобом створення ефективної системи внутрішнього контролю в корпорації є підтримка взаємовідносин та обмін інформацією між зовнішніми і внутрішніми аудиторами. Адже встановлення тісних контактів між службою внутрішнього аудиту та зовнішніми аудиторами створюють сприятливі умови для обміну між ними практичним досвідом проведення аудиту за взаємопогодженими процедурами.

Крім того, служби контролінгу в процесі виконання своїх функцій застосовують велику кількість методів. Поряд з окремими загальнометодологічними та загальноекономічними методами (спостереження, порівняння, групування, аналіз, трендовий аналіз, синтез, систематизація, прогнозування) використовуються й специфічні. До основних специфічних методів контролінгу належать:

- аналіз точки беззбитковості;
- бенчмаркінг;
- вартісний аналіз;
- портфельний аналіз;

- SWOT-аналіз (аналіз сильних і слабких місць);
- ABC-аналіз;
- XYZ-аналіз;
- методи фінансового прогнозування (експертні, екстраполяції тощо).

Варто зазначити, що володіючи всіма цими методами або більшістю з них, перед менеджментом стоїть головна задача, котра полягає у виборі необхідного методу, який об'єктивно допоможе виявити проблему і зробити правильні висновки.

3.2. Розроблення й апробація моделі регіонального кластера високотехнологічного виробництва

Однією з ефективних моделей забезпечення ефективного розвитку реального сектора регіону є кластер. Хоча кластери не можна визначити як інноваційні моделі, так як вони не є новим явищем у світі та, власне, і в Україні, однак саме кластери у багатьох країнах стали одним із найпоширеніших інструментів подолання розбалансованості економічних інтересів ринкових агентів та стимулювання розвитку реального сектора економіки. Адже досить велика кількість наукових досліджень вказує, що географічна близькість відповідних економічних видів діяльності дає можливість для більш високого рівня продуктивності, координації дій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та ефективного впровадження інновацій. Кластери як системи, в яких у безпосередній близькості розташовані кінцеві виробники, постачальники послуг, науково-дослідницькі лабораторії, навчальні центри, та інші установи, що здійснюють свою діяльність у відповідній економічній галузі, є важливими рушійними факторами розвитку національних та регіональних економік, що здатні досягти успіху не лише в економічному зростанні, а й соціальній політиці та сфері управління.

Світовий досвід свідчить, що концепція кластерів існує вже досить тривалий час, проте поняття “кластер” має неоднозначне тлумачення в різних куточках Європи та Америки. Кластери варіюють від малих мереж невеликих

підприємств в обмежених географічних зонах до “мега-кластерів” у США, Фінляндії або Данії, що представляють величезну частину економіки. Концепція “кластеру” використовується у різноманітних економічних структурах: національній, регіональній, а також у промисловій, виробничій та інноваційній системах, що виходять за межі кордонів самого кластеру. Кластери використовуються у різноманітних цілях: з метою підвищення конкурентоздатності корпорацій та інших підприємницьких утворень, проведення наукових, маркетингових та інших досліджень, для раціоналізації промислового виробництва та інвестиційних потоків, впровадження системи управління і регулювання як самим кластером так і навколишнім середовищем.

Найбільш вживаним визначенням кластеру є визначення Майкла Портера, який зазначав, що кластери представляють собою географічно близькі групи взаємопов’язаних компаній та асоційованих установ в окремій галузі, що пов’язані спільними технологіями та навичками. Вони звичайно можуть створюватися в географічній зоні, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними. Як правило, кластери розміщуються в регіонах або окремих містах.

Звертаючись до європейського досвіду впровадження кластерної політики варто зазначити, що Європейський союз почав застосовувати стратегічні показники для зміцнення конкурентоздатності європейської промисловості з початку 1990-х років. Головним стрижнем стратегії, розпочатої Європейською радою в Лісабоні у березні 2000 року, та підтвердженої при формуванні нової стратегії в лютому 2005 року, стала мета, що полягала у перетворенні Європи на найбільш конкурентну та динамічну у світі економіку на основі навичок і знань, здатну на стабільне економічне зростання, більші та кращі робочі місця і соціальну згуртованість. Обрання саме такого стратегічного напрямку пояснюється меншою конкурентоздатністю Європи порівняно з лідерами світового ринку – США та Японією, важливим фактором якої є недостатність регіональної спеціалізації. Враховуючи це, були впроваджені численні заходи для

створення та розвитку кластерів через відповідні стратегії, такі як регіональна стратегія, стратегія підприємництва, дослідницько-інноваційна стратегія.

На сьогоднішній день кластерний підхід для стимулювання економічного розвитку використовують багато країн-членів ЄС та країн-кандидатів. В цих країнах кластерний підхід в основному використовується для економічного зростання та стимулювання підприємництва до інновацій, а стратегії кластерів є частиною національної стратегії для підвищення конкурентоздатності економіки, або частиною регіональної стратегії для стабілізації регіонального розвитку.

Отже, впровадження кластерної стратегії в ЄС здійснюється на національному, регіональному та місцевому рівнях. Зважаючи на важливе значення кластерного розвитку, Європейська комісія підкреслює, що “бути частиною кластеру є важливою конкурентною перевагою підприємництва. Кластери допомагають заповнити прогалину між підприємництвом, дослідженням та ресурсами, таким чином швидше постачаючи знання на ринок. Успішні кластери пропагують інтенсивну конкуренцію одночасно зі співпрацею. Вони збільшують продуктивність, залучають інвестиції, пропагують дослідження, посилюють промислову базу, розробляють спеціальні продукти і послуги, стають основою для розвитку навичок... Нове покоління програм Європейської регіональної політики на 2007-2013 роки пропагує підхід, що базується на регіональних інноваційних кластерах, не тільки в розвинутих міських центрах, але й в бідніших сільських регіонах”.

Що стосується України, то в 1998 році була перша спроба застосувати концепцію бізнес-кластерів. Так як на той час ця концепція була абсолютно новою для нашої країни, для того, щоб покращити концептуальні економічні та методологічні знання про кластери, їх популяризацію, розвиток та управління, потрібно було докладати багато зусиль. Разом з тим, не дивлячись на переваги кластерного підходу, на сьогоднішній день кластери не набули широкого розповсюдження в національній та регіональних економіках.

Українські кластери, що функціонують в регіонах:

- Хмельницький – одяг, будівельні матеріали, зелений туризм;

- Івано-Франківськ – туризм, декоративний текстиль;
- Черкаси – транспортні перевезення;
- Житомир – добування та переробка каменю;
- Одеса – виробництво вина;
- Харків – машинобудування;
- Рівне – деревообробна промисловість.

Зазначені кластери мають різні кордони, які визначаються сучасними комерційними факторами. Наприклад, Житомирський кластер охоплює приблизно половину Житомирської області, Рівненський кластер з деревообробки розміщується в Рокитному районі, а Хмельницький кластер з одягу сконцентровано навколо міста Хмельницького.

На жаль, в Україні мало прикладів ефективного співробітництва між компаніями кластеру. Виключенням є кластер будівництва та будівельних матеріалів, що має серед своїх членів два банки, які інтенсивно співпрацюють з удівельними компаніями та індивідуальними житловими інвесторами. Кластер включає навчальні заклади та впроваджує програми стажування для студентів.

Враховуючи позитивний досвід функціонування кластерів, варто зазначити, що кластерний підхід, який дає перевагу підприємствам над більш ізольованими конкурентами, може успішно та активно впроваджуватися у практику корпоративного управління в національній економіці.

Дослідження довело, що використання системи контролінгу на основі збалансованості економічних інтересів дасть можливість оптимально забезпечити цей зв'язок та значно покращити кінцеві результати методів управління і регулювання.

В реалізації політики збалансованості економічних інтересів можуть бути використані нові форми корпоративного розвитку, зокрема, кластерні утворення, розглянуті нами у розділі 3. Формування кластерних корпоративних систем може стати в перспективі основою забезпечення економічних інтересів всіх учасників кластеру та підвищення конкурентноздатності корпорацій. Перш за все

перспективним є розвиток кластерних систем на базі зміцнення корпоративних зв'язків як на горизонтальному так і вертикальному рівнях.

Як свідчить практика країн світу, кластерні утворення являють собою вертикальні чи всебічні мережеві структури з комбінованих галузей, укомплектованих із різномірних і доповнюючих фірм, які спеціалізуються на створенні будь-якого специфічного продукту, послуги чи бази даних, необхідних для цієї мережі. Принципова схема структури кластера наведена на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Структура кластеру корпоративного сектора економіки

Вдала державна політика щодо створення корпоративних кластерів дасть змогу прискорити формування конкурентоспроможних корпоративних утворень не лише в інвестиційно привабливих галузях економіки, а й на соціально важливих ринках, де корпоративні підприємства ще не відчують себе досить впевнено. Крім того орієнтація національного господарства на формування

кластерних утворень сприятиме максимізації збалансування економічних інтересів учасників ринкових відносин.

Провідною ідеєю концепції кластеризації є відхилення від традиційних програм економічного і соціального розвитку, орієнтованих на розвиток окремих підприємств чи галузей. Адже політика розвитку кластерів ґрунтується на визнанні переважного значення органічних взаємозв'язків корпоративних утворень різних сфер діяльності з державними та науковими установами. Це викликано необхідністю створення нового класу економічних систем в умовах глобалізації і регіоналізації економічної активності з метою одержання ефекту синергізму, зміцнення конкурентних позицій та широкого впровадження соціальної політики.

Об'єднання корпорацій та їх контрагентів у кластери і створення таким чином міцних ділових мереж дозволить підвищити рівень інноваційності і конкурентоспроможності на ринку, максимальним чином збалансувати економічні інтереси учасників кластерних утворень, зміцнити економіку та вирішувати спільними зусиллями соціальні проблеми як на рівні окремих адміністративних територій так і на загальнодержавному рівні. Адже є багато прикладів процвітання країн і окремих регіонів завдяки відповідній цілеспрямованій політиці кластеризації та налагодженню ділових мереж при підтримці державних органів влади на місцевому та національному рівнях.

Зокрема, комплексне і всебічне обґрунтування важливості й перспективності кластера як основного інструмента зміцнення конкурентних позицій було зроблено М.Портером у праці «Конкурентні переваги націй». Дослідження М.Портера проводилось на основі аналізу діяльності значної кількості конкурентоспроможних кластерів, створених у різних країнах, що дало можливість науковцеві визначити головні фактори успіху конкурентної фірми, серед яких:

- сутність корпоративної стратегії та структура корпорації, стан суперництва в країні, що включає загальне ставлення до конкурентної боротьби, ринкові

інститути, культурні та історичні фактори, що впливають на взаємовідносини всередині корпорацій, з контрагентами і державою;

- рушійні сили виробництва, а також основні можливості, підстави чи умови, на яких корпорація прагне конкурувати;

- умови попиту чи характерні риси місцевих запитів, зокрема потреби й уподобання споживачів;

- наявність споріднених і допоміжних галузей промисловості, що включають постачальників і сильних конкурентів.

Пошуком раціональних шляхів займалися і науковці більш раннього періоду, зокрема Вебер (теорія промислової дислокації, 1929 р.), Маршалл (теорія індустріальних округів, 1920 р.), Ф. Перру (концепція економічного зростання на основі інновацій, 1950 р.), Дарвент (теорія залучення до сфери впливу економічних партнерів та інших заінтересованих суб'єктів, 1969 р.), а також сучасні: Хіггінс (дослідження розвитку «центрів зростання», 1983 р.) П. Дерінгер та Д. Теркла (обґрунтування рушійних сил промислової кластеризації, 1996 р.), а також багато інших економістів і науковців. Завдяки їх працям сучасними дослідниками здійснено фундаментальне обґрунтування багатьох процесів і явищ, які супроводжують кластеризації економіки, зокрема таких, як агломерація економіки, формування спільних трудових пулів, принципи активізації центрів знань з метою налагодження інноваційної спрямованості кластерів, розвитку в їх рамках підприємництва.

Кластерні концепції фокусуються на зв'язках і взаємозалежності між корпораціями, об'єднаними в мережеву (вертикальну) структуру для виробництва продукції, послуг та інновацій, які виходять за межі горизонтальних систем, що діють на спільному ринку і входять до однієї промислової чи фінансової групи. На відміну від традиційного секторального підходу, який акцентує увагу на стратегічних групах подібних підприємств зі схожою позицією в мережевій структурі, кластерні концепції пропонують такий ракурс розгляду економічних проблем, який більше узгоджується із сучасною точкою зору, заснованою на врахуванні взаємодії інноваційної теорії з характером ринкових відносин.

Економічна кластеризація, використовуючи інноваційні підходи та інформаційні технології, спроможна підняти підприємництво на глобальний рівень, ефективно розмістити й використати прогресивні ідеї в найбільш сприятливому місці, виходячи з необхідності створити синергетичний ефект із сукупного зв'язку відносин, що виходять далеко за межі можливостей індивідуальної корпорації. Адже, серед усіх переваг кластерного підходу, найбільш важливим є доступ до інновацій, знань та «ноу-хау». В економіці на основі знань, яка визначається наукомісткими традиційними галузями та галузями, що виникають, - корпорації ведуть пошуки власної конкурентної переваги в ідеях і висококваліфікованих кадрах, якої вимагає географічна близькість до найкращих постачальників, оцінюючих споживачів, кваліфікованих людських ресурсів, можливостей досліджень та інструментів розвитку. Кластерний підхід швидше дає корпораціям можливість доступу до інформації про переваги в технологіях та зміни у вигодах покупців і споживачів.

Крім того, розвиток кластерних утворень, заснованих на нових промислових, фінансових та наукових системах, сприятиме поширенню економічної і корпоративної культури у відносинах між різними суб'єктами ринкових відносин, заснованої на принципах економіки знань. Основними шляхами переходу до парадигми «технологій і знань» є:

- дерегуляція ринків для стимулювання конкуренції;
- створення розгалуженої інфраструктури знань (з акцентом на освіту, професійну підготовку, дослідження і консультаційні послуги);
- реалізація програм з розширення технологій;
- підтримка створення мережевих структур, кластерів і нових сфер консолідації;
- запровадження систем корпоративного і державного контролінгу;
- розроблення стратегічних карт збалансованості економічних інтересів та інструментів їх реалізації;
- сприяння зайнятості населення та зростанню гнучкості на ринках праці.

Проведене дослідження дало можливість удосконалити кластерну модель, адаптувати її до особливостей економічних відносин, що склалися в Україні. При цьому використано інноваційні моделі і механізми, розглянуті автором у попередніх розділах.

Підхід, заснований на кластеризації, варто розглядати як ефективний напрямок, що дає можливість збалансувати динаміку розвитку фінансового і промислового секторів економіки шляхом практичного впровадження державного і корпоративного контролінгу та системи збалансованості економічних інтересів у корпоративному управлінні (рис. 3.3).

Варто зазначити, що стандартизовані правила у сфері кластеризації відсутні, а кластери мають унікальний та індивідуальний характер і відмінності за регіонами. Крім того, більшість кластерів відрізняються один від одного навіть у межах регіону, так як мають різну мету та специфіку. Хоча існують загальноприйняті напрями розвитку галузей і лінії поведження на виробництві, однак унікальна продуктивність кожного району приводить до різних кінцевих результатів. Світовий досвід промислово розвинутих країн, де кластери практично стали основою регіонального і національного розвитку, свідчить про відсутність єдиних об'єктивних методик ідентифікації і визначення характеристик кластерів. Тому очевидною стає необхідність визначення характеристик кластерів та організації роботи кластерних утворень на основі вироблених стандартів функціонування і систем кластеризації.

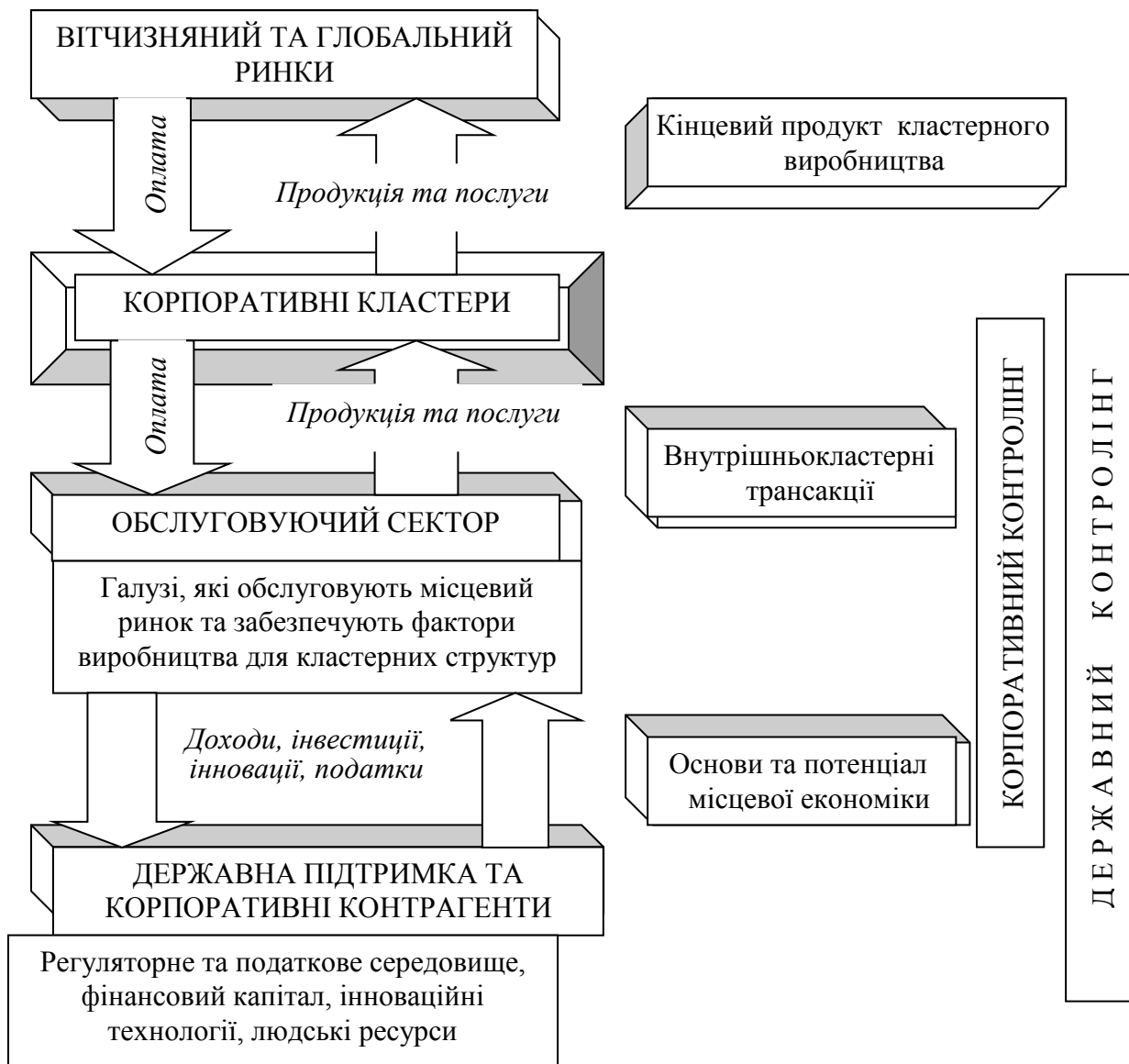

Рис. 3.3. Модель економічних відносин, заснованих на кластерах

Ефективним допоміжним засобом у створенні корпоративного кластеру може стати система корпоративного контролінгу, провідною метою якого є орієнтація управлінського процесу на забезпечення економічних інтересів всіх контрагентів корпорації. Завдяки координації взаємозв'язків між формуванням інформаційної бази, розробленню системи кількісних стандартів контролю та системи моніторингу макро- і мікропоказників, корпоративний контролінг сприятиме якісному проведенню ідентифікації, виявленню основних характеристик та опису кластерних утворень чи взаємозалежних корпорацій і асоційованих з ними інститутів, що об'єднані загальними цілями і доповнюють

один одного, або мають певні економічні інтереси в діяльності учасників корпоративного кластеру. Крім того, шляхом здійснення аналізу, організації системи планування та внутрішнього контролю, що проводитимуться в межах контролінгу, забезпечиться оптимальний взаємозв'язок у мережених структурах, концентрація контрольних дій на найбільш пріоритетних управлінських напрямках, своєчасне виявлення відхилень фактичних результатів від передбачуваних та прийняття рішень, спрямованих на нормалізацію процесу корпоративного кластерного управління і забезпечення економічних інтересів учасників мереженої кластерної структури.

На рисунку 3.4 представлений системний підхід до впровадження кластерної політики, орієнтованої на збалансованість економічних інтересів.

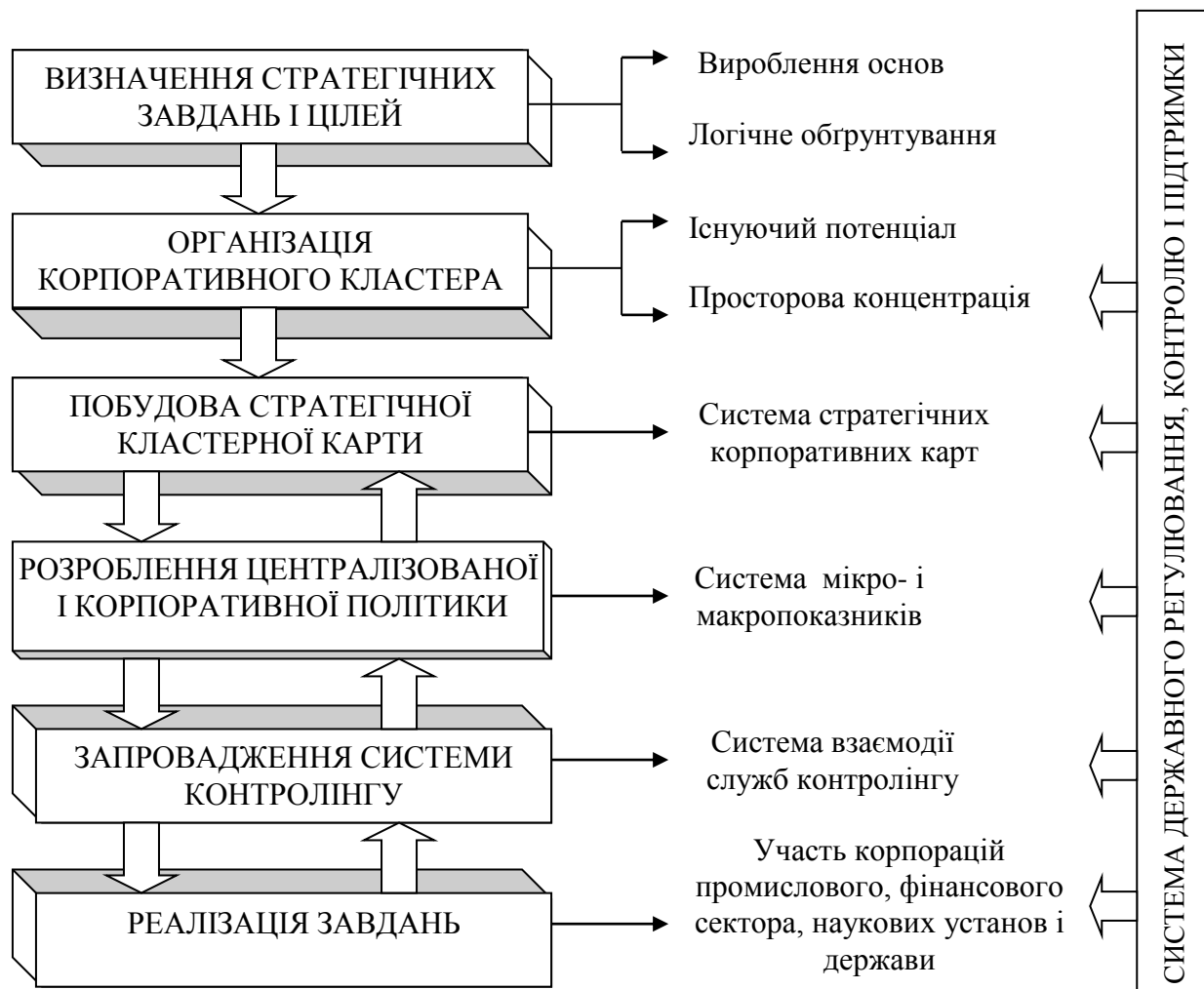

Рис. 3.4. Механізм впровадження кластерної політики, орієнтованої на збалансованість економічних інтересів у корпоративному управлінні

Концепція збалансованості економічних інтересів використовується при формулюванні принципів кластерної політики, визначенні стратегічних завдань, розроблені стратегічних кластерних карт й ефективній реалізації кластерної політики за допомогою системи контролінгу.

В процесі глобалізації економічної діяльності природа і специфіка національної економіки в розрізі регіонів набуває важливого значення в забезпеченні розвитку. Внаслідок цього зростає роль і значення державної політики підтримки виникаючих кластерів, що виявляється насамперед в оцінці можливостей і правильному використанні кластерних стратегій як інструменту для галузевого, регіонального і національного розвитку, в залученні кластерних утворень до реалізації державних соціальних програм та стимулюванні внутрішньої корпоративної соціальної політики, сприянні зростанню конкурентоспроможності національних промислових і фінансових ринків.

Кластери, що являють собою галузеве комбінування, можуть відігравати роль ефективного інструменту організації виробництва, впровадження інновацій, забезпечення руху інвестиційних ресурсів з мінімальним ризиком для інвесторів. Крім того, кластери виступають дієвим способом нагромадження важливих статистичних даних в економіці, їхнього узагальнення і подальшого вироблення контролінгових рішень по підвищенню конкурентоспроможності виробництва. Державний контролінг кластерних утворень дасть можливість чіткіше визначити сприятливі можливості для координації і регулювання кластерного функціонування, спрямованих на реалізацію регіональних і державних стратегічних карт збалансованості економічних інтересів у різних сферах економічної і соціальної політики.

Оскільки державні органи, як правило, повсюдно виступають за найширшу класифікацію кластерів з метою включення до них максимально більшої кількості фірм, аналітики розробили систему рейтингу кластерів за різними категоріями. Зокрема, у методиці прийнята така класифікація кластерів:

- конкурентні (займають міцні конкурентні позиції не лише на національному, а й на міжнародному ринках);

- стратегічні (життєво важливі для розвитку окремих регіонів);
- виникаючі (з високими темпами зростання);
- потенційні (з високим рівнем компетенції, що може бути використана для економічного розвитку окремих галузей);
- зрілі (з порівняно низьким рівнем працевлаштування або його відсутністю);
- стабілізуючі (такі, що підвищують рівень диверсифікованості економіки).

На основі цієї класифікації, корпоративні кластерні утворення, організація яких запропонована нами, відносяться до стратегічних і стабілізуючих з перспективною досягнення високого конкурентного рівня. Таке поєднання ознак дає можливість доповнити класифікацію кластерів новим видом, який буде характерний для національної економіки, що розвивається у напрямку забезпечення економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин, і визначатиметься як *збалансований*.

Для більш точного визначення корисності й очікуваних результатів від кластеризації в системі збалансованості економічних інтересів, визначимо характеристики збалансованих корпоративних кластерів:

- 1 – потенційні можливості розвитку;
- 2 – професійна майстерність персоналу;
- 3 – наявність трудового потенціалу;
- 4 – близькість постачальників;
- 5 – наявність капіталу;
- 6 – доступ до спеціалізованих послуг;
- 7 – відносини з контрагентами;
- 8 – структури, що асоціюються;
- 9 – інтенсивність формування мереж;
- 10 – система збалансованих стратегічних карт;
- 11 – система управління і регулювання на основі контролінгу;
- 12 – інновації і система навчання;
- 13 – колективне бачення і керівництво;

14 – підприємницька енергія;

15 – наявність соціальних програм.

Перші сім показників виступають як система зовнішньоекономічних факторів, що виявилися доступними для фінансових і нефінансових корпорацій. Наступні показники (з 8-го по 12-ий) являють собою інструменти для спільних дій, а три останні (з 13-го по 15-ий) – характеризують рівень результативності від спільних дій і взаємозв'язків.

В процесі глобалізації економічної діяльності природа і специфіка корпоративного сектора стає важливою складовою розвитку національного господарства. Перерозподіл власності та проникнення іноземних корпорацій на товарні і фінансові ринки України часто спричинюють до виникнення корпоративних конфліктів та розбалансованості в забезпеченні економічних інтересів. В цьому аспекті сильно зростає значення політики підтримки виникаючих кластерів та ініціювання організації принципово нових кластерних утворень. Саме тому необхідно звернути увагу на перспективи розвитку кластеризації економіки в Україні та спрямовувати зусилля держави на збалансованість економічних інтересів шляхом підготовки державних стратегічних карт та програм економічного і соціального розвитку, орієнтовуючись на кластери.

Разом з тим, участь держави у корпоративному кластері повинна обмежитися проведенням контролінгу та на його основі забезпеченням прозорого інформаційного поля і добросовісної конкуренції, а також залученням корпоративних кластерів у державні соціальні програми та розробленням стимулів і пільг для реалізації власних корпоративних соціальних програм.

Визначимо, що головними складовими діяльності кластерів корпоративних утворень є:

- пріоритет розвитку інноваційності та збалансованості економічних інтересів;
- активний розвиток партнерства всередині кластера та між різними кластерними утвореннями;

- забезпечення принципів економічної конкуренції;
- взаємодія з державою в реалізації економічної і соціальної політики;
- забезпечення інформаційної відкритості та прозорості.

Ми погоджуємося з думкою науковців, які стверджують, що єдиної моделі кластерів не існує і не може існувати в принципі. Важливо при їхньому створенні і розвитку забезпечити вирішення таких завдань:

- 1) пов'язати регіональні, загальнодержавні і глобальні фактори розвитку в процесі формування кластера;
- 2) визначити необхідну і оптимальну структуру кластера, що формується;
- 3) збалансувати економічні інтереси учасників кластерного утворення та користувачів кластерного продукту.

Для реалізації цих завдань необхідно проводити масштабні і глибокі дослідження кластерних моделей з використанням методик факторного та матричного аналізу, що дасть змогу розглянути проблеми національної економіки через призму збалансованих корпоративних кластерних утворень та обґрунтувати концепцію формування механізму забезпечення економічних інтересів у системі розвитку корпоративних кластерів (рис. 3.5).

Після того, як бажане майбутнє бачення кластеру сформоване, зацікавлені сторони мають визначити, які загальні кроки необхідно зробити для досягнення мети. При цьому дуже важливим є досягнення спільного розуміння всього кластеру по ключових питаннях, які необхідно вирішити. Як тільки визначена група лідерів, початковий стратегічний план переглядається, визначаються короткострокові дії, які просуватимуть кластер до бажаного майбутнього.

На початковому етапі розробляється план дій, який включає визначення:

- виду діяльності;
- бажаних результатів;
- необхідних ресурсів;
- спеціалістів, які у кластері мають необхідні навички, контакти, знання, та можуть бути залучені до ведення окремих проектів.

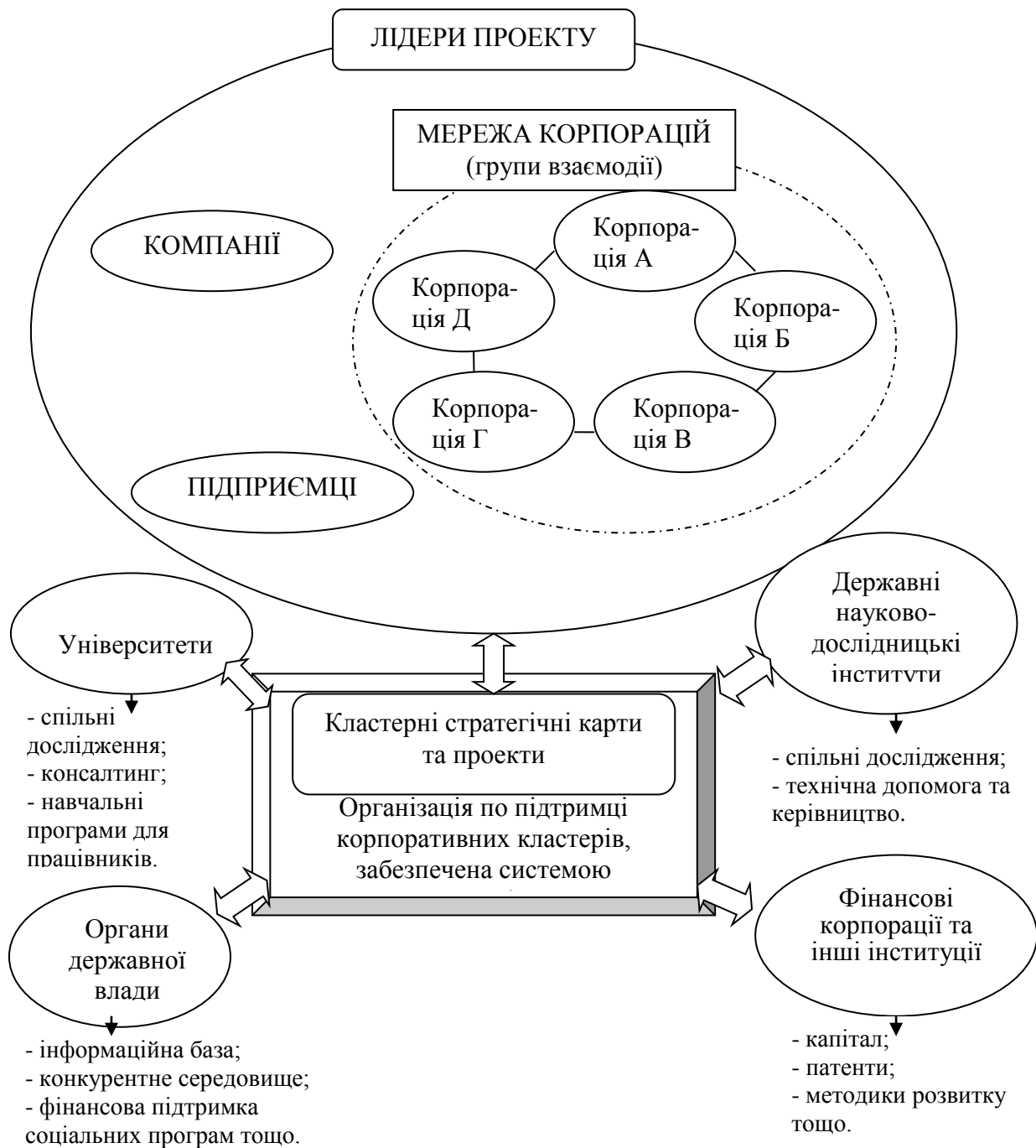

Рис. 3.5. Концепція формування механізму забезпечення економічних інтересів у системі розвитку корпоративних кластерів

При вдосконаленні початкового стратегічного плану переглядаються довгострокові види діяльності (навіть з вищим ступенем ризику), які можуть виконуватися без загрози для кластерної ініціативи, та включають:

- бенчмаркінг кластеру (або окремих його членів) з українськими та міжнародними кластерами для визначення оптимальних можливостей;

- розробку плану співпраці для підвищення обізнаності серед навчальних закладів щодо можливостей кар'єри у кластері та розвитку зв'язків вищих навчальних закладів з корпораціями кластеру;

- визначення найменування кластеру, його бренду, які також сприятимуть спільним кластерним ініціативам;

- збільшення кількості людей, які напряду залучатимуться до кластерних ініціатив.

Практика підтверджує, що існує декілька спільних видів діяльності групи членів кластеру, які можуть бути класифіковані за такими шістьма категоріями:

- 1) інформаційна діяльність;
- 2) навчання;
- 3) маркетинг;
- 4) закупівлі;
- 5) виробництво;
- 6) розбудова економічних фундацій.

Спільні інформаційні види діяльності включають діяльність, спрямовану на визначення членів кластеру та його вплив, підвищення рівня обізнаності галузі, вдосконалення комунікації між корпораціями кластеру. Як правило, майже всі кластерні групи мають проекти вдосконалення комунікації між корпораціями, а інформаційний бюлетень кластеру є загальноприйнятим заходом.

Спільне навчання передбачає наявність навчальних програм та тренінгів, які фінансуються кластером. Більшість кластерних організацій проводять семінари та конференції, що передбачають навчання з управління якістю, стратегічного планування, підвищення кваліфікаційного рівня менеджерів – членів кластеру.

Спільний маркетинг – це колективна діяльність, що спрямована на просування продукції чи послуг кластеру на національному та регіональному ринках або за кордоном. Майже всі кластери організують або беруть участь у спільних торгових місіях, виставках та розробляють спеціальні види галузевих брошур. Крім того, для розробки стратегії експортної та міжнародної торгівлі

ведуться пошуки безоплатних засобів підтримки від національних та міжнародних донорів або місцевої влади.

Спільні закупівлі передбачають здійснення діяльності, спрямованої на зміцнення зв'язків покупця-продавця у кластері, або спільної купівлі обладнання, яке корпорації самостійно не можуть собі дозволити.

Спільне виробництво може здійснюватися шляхом утворення альянсів для спільного вироблення продукції, проведення досліджень та розвитку.

Спільна розбудова економічних фундацій – це колективна діяльність членів кластеру з розбудови сильніших навчальних, фінансових та громадських установ для забезпечення кращої конкурентоздатності.

Вирішальну роль в практичній реалізації концепції мають відігравати державні органи виконавчої влади та місцевого самоврядування. На них покладаються функції ініціювання процесів кластеризації в регіонах шляхом розроблення відповідних кластерних стратегій та підпрограм кластерного розвитку в складі програм економічного і соціального розвитку. Ці підпрограми ґрунтуються на наукових та економічних дослідженнях університетів і науково-дослідницьких інститутів, які обґрунтовують висновки, надають методичні рекомендації по реалізації проектів, організують курси навчання і підвищення кваліфікації спеціалістів і працівників корпорацій – учасників кластера, виконують договірні науково-дослідницькі роботи на замовлення, надають консалтингові послуги тощо.

Крім того, державні органи влади в регіонах можуть виступати в ролі фасилітатора (організації, що сприяє кластерному розвитку), первинною роллю якого є допомога кластеру в процесі формування та мотивації потенційних членів кластеру до проведення спільної діяльності. В практиці немає обмежень щодо типу організації або особи, що виступатиме у ролі фасилітатора. На початкових стадіях кластерного розвитку ним може виступати, на наш погляд, Головне управління економіки відповідних обласних державних адміністрацій. Адже метою діяльності фасилітатора є збільшення місцевого економічного зростання шляхом групування підприємництва, з концентрацією уваги на збільшенні

спільного залучення на рівні кластеру. При цьому його увага фокусується на генеруванні та координації дій шляхом співробітництва та партнерства, а не на дослідженні, проведенні аналізу чи складанні звітності.

Фасилітатор є відповідальним у забезпеченні впровадження програми кластерного розвитку, підвищенні рівня ініціатив та повинен мати:

- особисті навички вмотивування і надання зацікавленим сторонам кластеру повноважень;
- здатність будувати довгострокові відносини та мотивувати;
- високий рівень знань щодо діяльності основних зацікавлених сторін;
- знання кластерного процесу та наявності ресурсів для підтримки кластерних ініціатив;
- довіру та чесність;
- гнучкість, яка дозволить брати участь у зустрічах, конференціях, нарадах.

Фінансові корпорації та інші інституції ринку фінансових послуг беруть участь у розвитку кластерних структур шляхом фінансування кластерних проектів і поточних операцій, а також взаємного володіння корпоративними цінними паперами (акціями).

Крім того, підвищити ефективність механізму збалансування економічних інтересів та забезпечити ефективне інвестування доцільно шляхом створення недержавного пенсійного фонду в межах корпоративного кластера.

У відповідності до чинного законодавства щодо пенсійного страхування і пенсійного забезпечення в Україні передбачені три рівні пенсійного забезпечення, а саме: солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та система недержавного пенсійного страхування.

Реформована солідарна система – це система пенсійних виплат з поточних надходжень до Пенсійного фонду, яка забезпечує гарантований мінімальний дохід усім пенсіонерам. Внески до солідарної системи пенсійних виплат

сплачуються усіма працюючими громадянами країни та їх роботодавцями. Розмір пенсії залежить від розміру заробітної плати та страхового стажу.

Згідно із системою накопичувальних пенсійних рахунків, у рамках загальнообов'язкового державного пенсійного страхування кожен працівник чи його роботодавець відкладатимуть гроші на особистий накопичувальний пенсійний рахунок працівника. Кошти на цих рахунках є власністю громадян, можуть передаватися в спадщину та інвестуються в економіку з метою одержання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб. Накопичені в системі кошти додаються до пенсії з солідарної системи. При цьому, накопичувальний фонд створюється Пенсійним фондом як цільовий позабюджетний, що акумулює кошти застрахованих осіб.

Система недержавного (добровільного) пенсійного страхування базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат (рис. 3.6).

На нашу думку, солідарна система пенсійного забезпечення вичерпала свої можливості і перед Україною стоїть завдання переходу до моделей довгострокового накопичення інвестицій, як ефективних засобів економічного зростання. Цей шлях лежить через активне застосування двох останніх рівнів накопичувального пенсійного забезпечення – загальнообов'язкового накопичувального державного та добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Проте повністю відмовитися від солідарної системи на сьогоднішній день не можливо через необхідність продовжувати виплачувати поточні пенсії сьогоднішнім пенсіонерам, котрі одержують її виключно за солідарною системою.

Накопичувальний фонд створюється Пенсійним фондом як цільовий позабюджетний фонд, який акумулює кошти застрахованих осіб.

Рис.3.6. Система пенсійного забезпечення в Україні

Наукові дослідження доводять, що пенсійні активи обов'язкової накопичувальної системи (грошові кошти, цінні папери, майнові права та зобов'язання щодо них в Накопичувальному фонді) через 40 років після запровадження (за умови 5%-ї ставки доходності) досягнуть 60% номінального валового внутрішнього продукту, що свідчитиме про виникнення справді потужного джерела оздоровлення економічного середовища в Україні.

Спрямування 50% інвестиційного ресурсу на розвиток вітчизняної економіки у довгостроковій перспективі (через 40 років) сприятиме зростанню валового внутрішнього продукту на 28,9 %, фонду оплати праці – на 32,1 % і врешті решт збільшення розмірів пенсій у солідарній і накопичувальній системах (на 32,1 % і на 14,9 %, відповідно).

Розвивати накопичувальну пенсійну систему можна через:

- удосконалення інфраструктури фінансового ринку, розвиток корпоративного управління та фінансових інструментів;
- створення корпоративних кластерів, в межах яких функціонуватиме недержавний пенсійний фонд;
- створення програмно-технічного комплексу для функціонування системи накопичувального пенсійного забезпечення;
- удосконалення та уніфікацію податкового законодавства щодо функціонування суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення;
- звільнення від податку на додану вартість послуг з адміністрування недержавних пенсійних фондів, установлення рівних ставок оподаткування для пенсійних виплат, котрі роблять суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення;
- підвищення інституційної спроможності, рівня та якості професійної підготовки суб'єктів системи пенсійного забезпечення;
- створення системи електронного звітування роботодавців і запровадження місячної звітності страхувальників;
- захист прав інституційних інвесторів.

Крім того, ключовим питанням у стратегії розвитку пенсійної системи в Україні є вдосконалення її інформаційного забезпечення.

Концепція пенсійного забезпечення, яка передбачає поступовий перехід від трьохрівневої системи пенсійного забезпечення до дворівневої сприятиме формуванню високоефективної фінансово збалансованої пенсійної системи, яка буде стимулювати пенсіонерів до здійснення пенсійних заощаджень, а роботодавців – до збільшення пенсійних відрахувань. Крім того, це дозволить накопичити додаткові інвестиційні ресурси для стабільного розвитку економіки та збільшення розміру пенсій.

Підтвердимо ефективність запропонованих пропозицій, провівши необхідні розрахунки на прикладі підприємств ВАТ «Полтаватрансбуд» та ЗАТ „Цивільбуд”.

Визначення вигідності залучення накопиченого за рахунок внесків акціонерів та пенсійних заощаджень капіталу в інвестування внутрішніх потреб проводиться за рахунок дослідження можливих фінансових результатів діяльності корпорацій за допомогою механізму фінансового левериджу (ефекту фінансового важеля).

У практичній значущості запропонованих механізмів збалансованості економічних інтересів можна переконатися на прикладі моделі корпоративного кластера по наданню послуг на ринках будівельної продукції та житлового будівництва у Полтавській області (рис. 3.7).

Лідерами проекту організації кластера виступають ВАТ «Полтаватрансбуд», Полтавське ВАТ «Керамік», ЗАТ «Цивільбуд», ВАТ «Завод залізобетонних виробів» (ЗБВ) та ряд інших суб'єктів підприємництва, які займаються виробництвом будівельних матеріалів (ВАТ «Балцем», ВАТ «Світловодський завод силіко-бетонних виробів»), оптові збутові організації («Епіцентр», «Євродом»).

Контрагентами корпоративного кластера являються:

- фінансові корпорації, зокрема комерційний банк «Укрсоцбанк» та страхова компанія ВАТ СК «Універсальна», які володіють акціями учасників кластера, надають їм послуги по кредитуванню, страхуванню та інші фінансові послуги, акумулюють і здійснюють управління активами корпорацій, сформованими за рахунок недержавних пенсійних внесків працівників ВАТ «Полтаватрансбуд», Полтавське ВАТ „Керамік”, ЗАТ «Цивільбуд», ВАТ «Завод залізобетонних виробів» та інших учасників кластера;

- наукові організації в особі підрозділів Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, які здійснюють науково-дослідницькі роботи по проектуванню, розробленню стратегічних карт, розрахунках фінансових потоків та зниження фінансових ризиків, дослідженню конкурентного середовища, організації курсів підвищення кваліфікації, розроблення методичних рекомендацій по практичному впровадженню інноваційних систем навчання працівників корпорацій (Колба, Демінга).

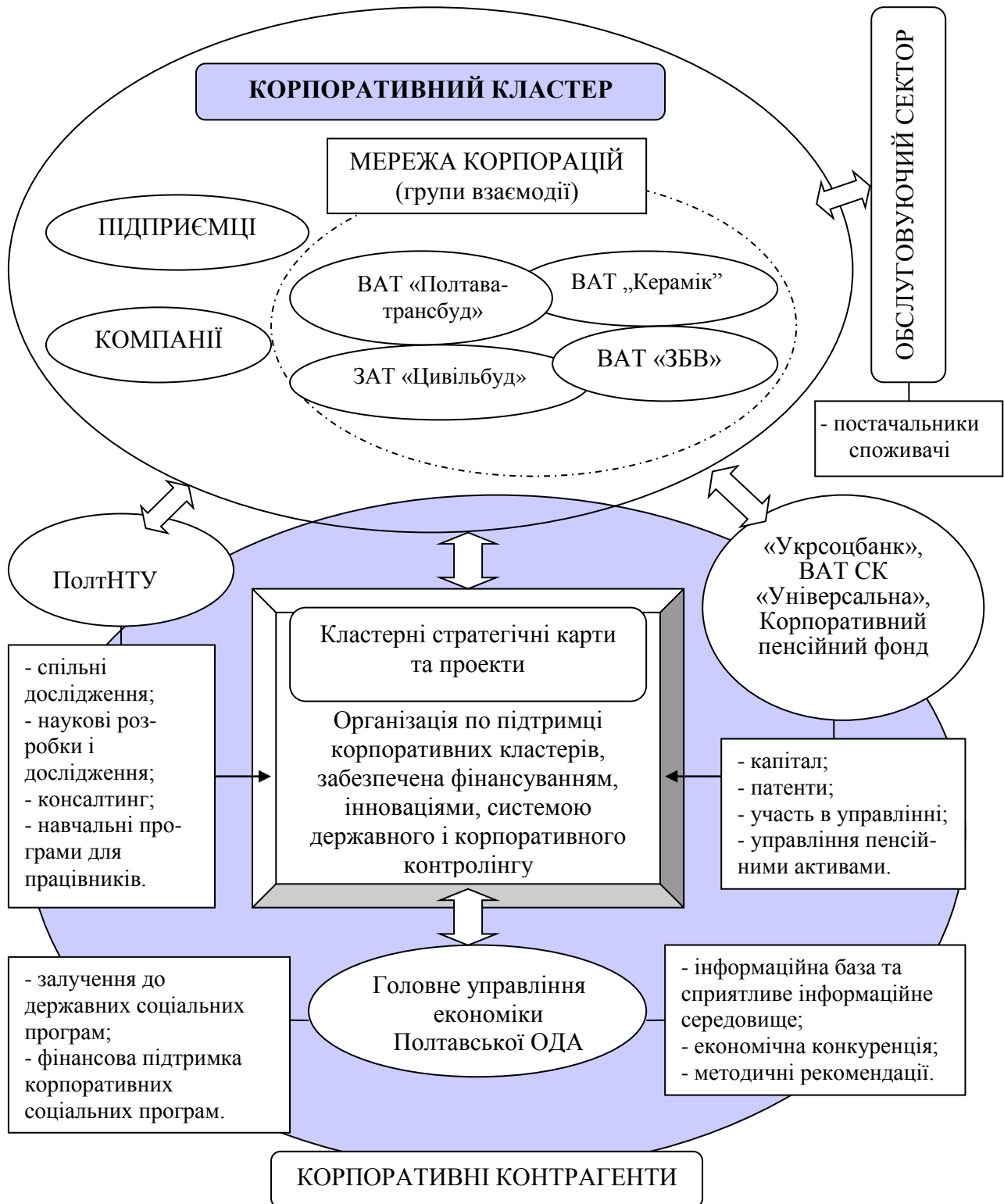

Рис. 3.7. Модель корпоративного кластера по наданню послуг на ринках будівельної продукції та житлового будівництва у Полтавській області

Ефективність викладеної концепції підтверджується проведеними розрахунками, що ґрунтуються на визначенні вигідності залучення накопиченого пенсійного та акціонерного капіталу на внутрішній розвиток корпорацій. Так як при цьому відбуватимуться зміни в структурі капіталу, що використовується

корпорацією, які спричинені інвестиційною діяльністю, необхідно звернути увагу на вплив цих змін на коефіцієнт валової рентабельності активів та структуру власного капіталу.

Формування оптимальної структури капіталу вимагає забезпечення найбільш ефективної пропорції між рентабельністю та фінансовою стійкістю корпорації, тобто максимізацію її ринкової вартості. Інструментом, який дозволяє оптимізувати структуру капіталу, та характеризує використання корпорацією позикових коштів, що впливає на зміну коефіцієнта рентабельності власного капіталу, є показник фінансового леве리지 (важеля). Значення механізму впливу фінансового левериджу на рівень прибутковості власного капіталу та рівень фінансового ризику дозволяє цілеспрямовано управляти як вартістю, так і структурою капіталу підприємства.

Визначення рівня додаткового прибутку, що генерується на власний капітал корпорації при залученні внутрішніх інвестиційних ресурсів проведемо за допомогою механізму фінансового левериджу (ефекту фінансового важеля):

$$\text{ЕФЛ} = (1 - C_{\text{пп}}) \times (\text{КВР}_a - V_{\text{кр}}) \times \frac{\text{ПК}}{\text{ВК}}, \quad (3.1)$$

де ЕФЛ – ефект фінансового левериджу, який полягає в зростанні коефіцієнту рентабельності власного капіталу, %;

$C_{\text{пп}}$ – ставка податку на прибуток, виражена в десятковому дробі;

КВР_a – коефіцієнт валової рентабельності активів (відношення валового прибутку до середньої вартості активів), %;

$V_{\text{кр}}$ – середній розмір відсотків за кредит, які підприємство виплачує за використання позикового капіталу, %;

ПК – середня сума використовуваного підприємством позикового капіталу;

ВК – середня сума власного капіталу підприємства.

При цьому рентабельність власних засобів буде залежати від рентабельності активів і ефекту фінансового важеля: $\text{РВЗ} = \text{РА} + (-) \text{ЕФВ}$.

Вираз $(\text{КВР}_a - V_{\text{кр}})$ називається диференціалом фінансового левериджу, а $\text{ПК}/\text{ВК}$ – коефіцієнт фінансового важеля.

Варто зазначити, що головною умовою, яка формує позитивний ефект фінансового левериджу, є диференціал. Позитивного значення диференціалу можна досягти лише у тому випадку, коли вартість позикового капіталу, який корпорація залучає в інвестиційний процес, не перевищує коефіцієнту валової рентабельності активів.

Цей показник досить динамічний, що обумовлено дією таких факторів:

- зростання вартості позикових коштів в період погіршення кон'юнктури фінансового ринку;

- зниження фінансової стійкості підприємства в процесі підвищення частки використовуваного позикового капіталу може призвести до ризику банкрутства, що змушує кредиторів підвищити ставки відсотку за кредит;

- скорочення обсягу реалізації продукції в період погіршення кон'юнктури товарного ринку, що призводить до зменшення розміру валового прибутку від операційної діяльності.

Формування від'ємного значення диференціалу фінансового левериджу з вище перелічених причин завжди призводить до зниження коефіцієнту рентабельності власного капіталу. В цьому випадку використання підприємством позикового капіталу дає негативний ефект.

Але якщо корпорація використовує як інвестиційні кошти накопичення пенсійних внесків працівників, ціна таких позичкових коштів дорівнюватиме виключно розміру інвестиційного прибутку, який розподілятиметься на пенсійних рахунках працівників. Крім того, якщо банківська установа працює в межах кластеру, то процентна ставка за кредит може дещо знизитись, так як учасники корпоративного кластера вважатимуться для банку VIP-клієнтами. Таким чином, ефект фінансового важеля та його позитивний вплив є беззаперечним.

Визначимо базовий стан ресурсів корпорацій, які об'єднались у кластер, та проведемо розрахунки ефективності реалізації інвестиційного проекту корпоративного кластера (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Вихідні дані для розрахунків економічного ефекту
від впровадження внутрішніх інвестицій корпорації

№ з/п	Назва показника, одиниця виміру	Корпорація			
		„Полтаватрансбуд”		„Цивільбуд”	
		Станом на 01.01.08 р.	Після реалізації інвест. проекту	Станом на 01.01.08 р.	Після реалізації інвест. проекту
1	2	3	4	5	6
1	Основні засоби - первісна вартість, тис. грн.	22193,4	22493,4	1967,3	1979,6
2	Власний капітал, тис. грн.	4289,2	4589,2	723,4	735,7
3	Статутний капітал, тис. грн.	3650,0	3650,0	650,0	650,0
4	Номинальна вартість 1 акції, грн.	25	25	5	5
5	Розмір мінімального пакету акцій, шт.*	9125	9125	645	645
6	Середньооблікова чисельність персоналу, чол.	205	205	520	520
7	Кількість акціонерів серед працівників корпорації, чол.*	14	14	97	97
8	Витрати на оплату праці, тис. грн.	3653,1	3835,8	612,8	625,1
9	Середньомісячний розмір заробітної плати працюючого, грн.(без істеблішменту)	7820,0	8211,0	950	970
10	Середньомісячні пенсійні відрахування 1 працівника, грн.	156,4	164,2	19	19,4
11	Інвестиції у виробництво, тис. грн.	300,0	x	12,3	x

***Примітка.** Дані належать до конфіденційних і взяті автором методом припущення.

Скориставшись даними фінансової діагностики та методом прогнозування визначимо такі показники:

- заданий темп економічного зростання – 5%;
- усереднена норма амортизаційних відрахувань на придбані основні фонди прийнято – 12%;
- щорічний вихід на пенсію – 2 чол. (розрахунки необхідні для визначення розміру повернень накопичень цих пенсіонерів, що вилучаються з інвестиційного процесу).

Визначимо безпосередній вплив сприятливих умов залучення пенсійних внесків, як інвестиційних ресурсів, на зростання рентабельності власних засобів та підвищення ефективності діяльності корпорацій у прогнозованому варіанті (табл. 3.2). Одним важливих показників, що свідчить про фінансову стабільність корпорації та показує яка частина її активів фінансується за рахунок власних коштів є коефіцієнт фінансової незалежності „автономії”, як відношення загальної суми джерел власних коштів до валюти балансу. За класичним підходом щодо оптимальної структури капіталу загальна сума заборгованості не повинна перевищувати суми власних джерел фінансування, тобто критичне значення коефіцієнту повинне дорівнювати 0,5.

На ВАТ «Полтаватрансбуд» цей показник досить низький, зокрема питома вага власного капіталу у загальних активах корпорації не перевищує 4%. Хоча ми дотримуємося тієї думки, що ефективність управління активами полягає в мистецтві вміло управляти позиковим капіталом, і це підтверджує ВАТ «Полтаватрансбуд» прибутковою діяльністю, проте корпорації варто зміцнити свої позиції і підвищити питому вагу власного капіталу.

На ЗАТ „Цивільбуд” коефіцієнт „автономії” також нижчий критичного значення, але після реалізації інвестиційного проекту коефіцієнт підвищився на 0,04 позиції. Прискорення обороту власного капіталу на обох підприємствах свідчить про підвищення ефективності його використання.

Оцінювання ефективності розподілу чистого прибутку проводиться за допомогою формули М.Гордона [267, с.292.]:

$$PV = P(1 + g) / (r - g), \text{ де} \quad (3.2)$$

P - прибуток на виплату дивідендів,

r – прийнятна норма доходності капіталу (%),

g – річний приріст прибутку (%),

виходячи з критерію максимізації сукупного доходу акціонерів (R):

$$R = P + PV, \text{ де} \quad (3.3)$$

PV – приведена вартість пенсійних накопичень.

Таблиця 3.2

Визначення прогнозного рівня показників діяльності
корпорацій після реалізації інвестиційного проекту

№ з/п	Назва показника, одиниця виміру	Корпорація			
		„Полтаватрансбуд”		„Цивільбуд”	
		Станом на 01.01.08 р.	Після реалізації інвест. проекту	Станом на 01.01.08 р.	Після реалізації інвест. проекту
1	2	3	4	5	6
1.	Чистий дохід (виручка від реалізації), тис. грн.	73407,5	76027,9	21441,6	22513,7
2.	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	69295,2	69331,2	20659,2	21692,0
3.	Прибуток від операційної діяльності, тис. грн.	1563,2	1800,5	219,9	231,0
4.	Прибуток від звичайної діяльності, тис. грн.	1095,3	1146,3	69,0	92,5
5.	Податок на прибуток, %	25	25	25	25
6.	Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	344,6	490,1	216,7	242,6
7.	Сума амортизаційних нарахувань, тис. грн.	6907,4	8130,3	236,1	473,5
8.	Сума пенсійних внесків, тис. грн.	32,1	65,8	12,3	25,2
9.	Грошовий потік підприємства (сума п. п. 6,7,8)	7408,4	8686,2	465,1	741,3
10.	Сума повернення частини пенсійних внесків, тис. грн.	0,3	0,6	0,4	1,0
11.	Грошовий потік підприємства після повернення частини пенсійних внесків, тис. грн.	7283,8	8685,6	464,7	740,3
12.	Прибуток на виплату дивідендів, (25% від суми ЧП) тис. грн.	86,2	122,5	54,1	60,7
13.	Власний акціонерний капітал, тис. грн.	4289,2	5305,7	723,4	905,3
14.	Оборот власного акціонерного капіталу, К (п.1/п.13)	17,1	14,3	29,6	24,9
15.	Ефективність розподілу чистого прибутку (п.8 + п.12), тис. грн.	242,6	188,3	66,4	85,9
16.	Активи, тис. грн.	124483,4	124783,4	3422,6	3604,5
17.	Коефіцієнт фінансової незалежності, К (п.13/п.16)	0,03	0,04	0,21	0,25
18.	Коефіцієнт капіталізації, К	1,2	1,45	1,1	1,25

Ефективність управління акціонерним капіталом характеризує коефіцієнт капіталізації, який розраховується відношенням середнього розміру власного акціонерного капіталу до статутного капіталу. Підвищення його значення свідчить про зростання ринкової вартості корпорацій, зокрема ВАТ «Полтаватрансбуд – на 25%, ЗАТ „Цивільбуд” – на 15%.

Однією з найважливіших змінних в оцінці бізнесу є вартість капіталу, яка визначається ринком і майже повністю знаходиться поза контролем власників корпорації. Ринок встановлює базову безризикову очікувану ставку доходу і величину премії, що вимагає інвестор (покупець цінних паперів) в обмін на прийняття на себе ризиків різних рівнів. Зовнішні джерела формування грошових фондів корпорації залучаються додатковою емісією акцій, а також у вигляді різних форм позик (емісія облігацій, кредити банків, фінансовий лізинг ін.). Ціна залучуваного в інвестиційний процес капіталу визначається відношенням плати за використання фінансових ресурсів до загального обсягу цих ресурсів і при ефективній діяльності корпорації не повинна перевищувати рентабельність активів, що залучаються в інвестиційний процес. Для пенсійних внесків, як інвестиційних ресурсів, обіг капіталу складатиметься з виплати відсотків (з прибутку від інвестиційної діяльності) і повернення основної суми коштів.

Оцінюючи соціальну спрямованість запропонованої моделі, її роль у збалансуванні економічних інтересів, проведемо прогностичні розрахунки вигод для працівників корпорацій від участі у пенсійній накопичувальній програмі (табл. 3.3).

Суми пенсійних внесків розрахуємо, користуючись методичним інструментарієм врахування фактору часу, виходячи з того, що середньорічний темп інфляції становитиме 7%, що призведе до відповідного зростання рівня середньої заробітної плати працівників. Для цього використаємо модель розрахунку простого ануїтету

$$F = C/r [(1 + r)^n - 1], \quad (3.4)$$

де F – накопичена сума заробітної плати працівника за n років;

C – вихідна середньомісячна заробітна плата працівника;

r – ставка підвищення заробітної плати пропорційно прогнозованому темпу інфляції;

n – період нарахування заробітної плати.

Таблиця 3.3

Прогнозовані вигоди працівників від участі
у пенсійних програмах корпорацій

Корпорація	Сума пенсійних накопичень 1 працівника в залежності від стажу роботи (без урахування додаткових внесків), тис. грн.		
	5 років	10 років	20 років
ВАТ „Полтаватрансбуд”	11,3	27,2	80,8
ЗАТ „Цивільбуд”	1,3	3,2	9,5

Сума пенсійних активів визначається від накопиченої суми заробітної плати працівника, помноженої на коефіцієнт пенсійних відрахувань (приймаємо – 0,02, або 2%).

Визначимо річну суму дивідендів одного акціонера-інсайдера з урахуванням приросту прибутку, скориставшись формулою компаундування (нарощення):

$$P_n = P (1 + r)^n, \quad (3.5)$$

де P_n – майбутня річна сума дивідендів на 1 акц.;

P – розмір дивідендів на 1 акц. за останній рік;

r – відносний приріст прибутку (%);

n – кількість періодів (років).

Припустимо, що акції трудового колективу становлять на ВАТ „Полтаватрансбуд” – 87%, на ЗАТ „Цивільбуд” – 41%, середній щорічний приріст прибутку становить, відповідно, 14% та 8%, приріст суми пенсійних внесків – 7 відсотків за кожний рік від суми, зазначеної в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Прогнозований розмір дивідендів на одну акцію
та дивідендних накопичень

Корпорація	Приріст дивідендних виплат по роках, грн./1 акц.				
	2007 р.	2008 р.	2012 р.	2022 р.	2032 р.
ВАТ „Полтаватрансбуд”	0,59	0,84	1,61	5,97	22,13
ЗАТ „Цивільбуд”	0,41	0,47	1,09	2,35	5,07
	Розмір дивідендних виплат інсайдерам, грн.				
ВАТ „Полтаватрансбуд”	74994	106575	205201	760725	2820176
ЗАТ „Цивільбуд”	21853	25051	58097	125255	270231
	Розмір дивідендних накопичень всіх інсайдерів, грн.				
ВАТ „Полтаватрансбуд”	74994	256563	461754	1221489	4042665
ЗАТ „Цивільбуд”	21853	46904	254774	916760	1977430

Розмір накопичень працівників збільшиться від отриманого інвестиційного прибутку, якщо дивіденди реінвестувати в акції та акумулювати ці акції на індивідуальних пенсійних рахунках. Варто зазначити, що прогноз є песимістичним, так як задані темпи економічного зростання і розмір пенсійних відрахувань автором мінімізовані.

Таким чином доведено, що використання пенсійних активів на інвестиційну діяльність сприятиме підвищенню прибутковості корпорацій та збільшенню бюджетних надходжень. Адже сума податку на прибуток збільшуватиметься пропорційно зростанню прибутковості. Крім того пом’якшиться вплив фіскальної політики на результати роботи корпорацій через функціонування в межах їхнього кластеру недержавного пенсійного фонду, так як норми пенсійного законодавства в Україні передбачають податкові пільги, які надаватимуться пенсійним фондам.

Управління ресурсами Корпоративного пенсійного фонду доцільно покласти на правління пенсійного фонду зі складу топ-менеджерів учасників кластеру (обраних кумулятивним голосуванням), а функцію контролю виконуватиме спостережна рада, сформована з мажоритарних акціонерів

корпорацій – учасників кластеру. Враховуючи викладене, побудуємо модель руху інвестиційних ресурсів через механізм недержавного пенсійного страхування у межах корпоративного кластера (рис. 3.4).

Функціонування Недержавного пенсійного фонду в межах Корпоративного кластера має ряд переваг. Зокрема, ефект синергізму позитивно вплине на ринкову вартість пенсійних активів, як інструментів фінансових інвестицій на активному ринку, де у будь-який час значно легше знайти зацікавлених продавців і покупців на однорідні фінансові активи. При цьому Координаційний центр служби контролінгу сприятиме тому, що інформація про ринкові ціни буде загальнодоступною не лише для учасників кластеру, а й для інших зацікавлених осіб.

Варто зазначити, що крім власних потреб в інвестуванні, активи Корпоративного пенсійного фонду можуть вкладатися у розвиток контрагентів Корпоративного кластера, зокрема акції іноземних емітентів, акції та облігації українських емітентів, державні цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, або місцевими радами, що не суперечить чинному законодавству. Це зміцнить взаємовідносини з контрагентами, може стати гарантом забезпечення їх економічних інтересів, а щодо останніх перелічених активів – то вкладення в державні цінні папери може стати ефективним інструментом реалізації державних соціальних програм.

3.3. Методичні засади оцінювання стану соціально-економічного середовища регіону для інноваційного розвитку пріоритетних напрямів науково-виробничого потенціалу регіону

Однієї з інноваційних концепцій стратегічних систем управлінського обліку та контролінгу є описана вище Система збалансованих показників, яку запропонували Р. Каплан і Д. Нортон. Більшість дослідників системи BSC визначають її найголовнішу особливість та перевагу, що полягають у тісному зв'язку з бізнес-процесами, які спрямовані на задоволення потреб та інтересів клієнтів, і до яких залучені всі працівники підприємства. BSC-модель є елементом добре розробленої системи контролінгу й орієнтує керівництво підприємства на адекватний стратегічний розвиток.

Відповідно до теорії BSC включає дві послідовні фази: формулювання контролінгу підприємства і його впровадження. Мета системи полягає не тільки в тому, щоб забезпечити впровадження стратегії компанії, а й у формуванні культури, за якої постійні зміни та інновації є нормальним явищем.

Використовуючи принципи BSC, розробимо систему стратегічного контролінгу збалансування економічних інтересів учасників корпоративних відносин, адаптовану для України. Спочатку доцільно, на наш погляд, побудувати дерево стратегічних цілей та на його основі скласти індивідуальні стратегічні карти для учасників корпоративних відносин.

У більшості випадках корпорації (нефінансові і фінансові) містять багато підрозділів, бізнес-одиниць та комплекс допоміжних відділів. Тому збалансована система показників повинна враховувати найнижчі організаційні рівні. У цьому випадку стратегічна відповідність і синергізм стають характерними рисами корпорації. При побудові індивідуальної корпоративної стратегічної карти слід враховувати суспільні, колективні та особисті економічні інтереси.

Варто зазначити, що одним з основних системоутворюючих принципів формування концепції організації роботи фінансових корпорацій має стати орієнтація на економічні інтереси клієнтів. Тому основні напрями діяльності

фінансових корпорацій повинні бути диференційовані у відповідності до завдань, які вирішують споживачі їх продукту. Пошук і аналіз проблем збалансованості економічних інтересів контрагентів фінансових корпорацій повинні стати важливим напрямком побудови і реалізації стратегічних карт.

Розглянемо приклади побудови стратегічних карт для нефінансових і фінансових корпорацій (рис. 3.8 та рис. 3.9), які принципово не відрізняються, а мають лише деякі особливості.

Реалізація побудованої збалансованої корпоративної стратегії потребує вирішення досить глобальних задач. По-перше, необхідно вдало сконцентрувати зусилля всіх підрозділів на виконання загальної корпоративної стратегії, по-друге, слід орієнтуватися на підвищення професійного і культурного рівня кадрів, які мають кваліфіковано реалізовувати цю стратегію. Для цього необхідно довести стратегію до розуміння всіх співробітників, створити таку атмосферу, за якої кожний працівник матиме відповідні стимули та повноваження для її реалізації, і врешті-решт, побудувати збалансовану систему показників, ранжованих по основних складових, на які має орієнтуватися корпорація. Побудовані стратегічні карти графічно представляють причинно-наслідкові зв'язки між цілями та показниками. На відміну від Нортон і Каплана, нами виділені такі основні складові збалансованої системи показників: зовнішня, фінансово-економічна, клієнтська, соціальна, внутрішня, навчання і росту. Такий підхід орієнтований на систему збалансованості економічних інтересів усіх учасників корпоративних відносин та, на наш погляд, максимально адаптований до національних особливостей (рис. 3.10).

Розробку системи збалансованості економічних інтересів на рівні корпорацій слід починати з визначення системи показників, ранжованих за вказаними основними складовими. При цьому напрям розроблення не варто прирівнювати до пошуку оцінок і критеріїв, якими користуються інші корпорації, а обирати власний, пристосований до специфіки діяльності та взаємовідносин з різними економічними суб'єктами.

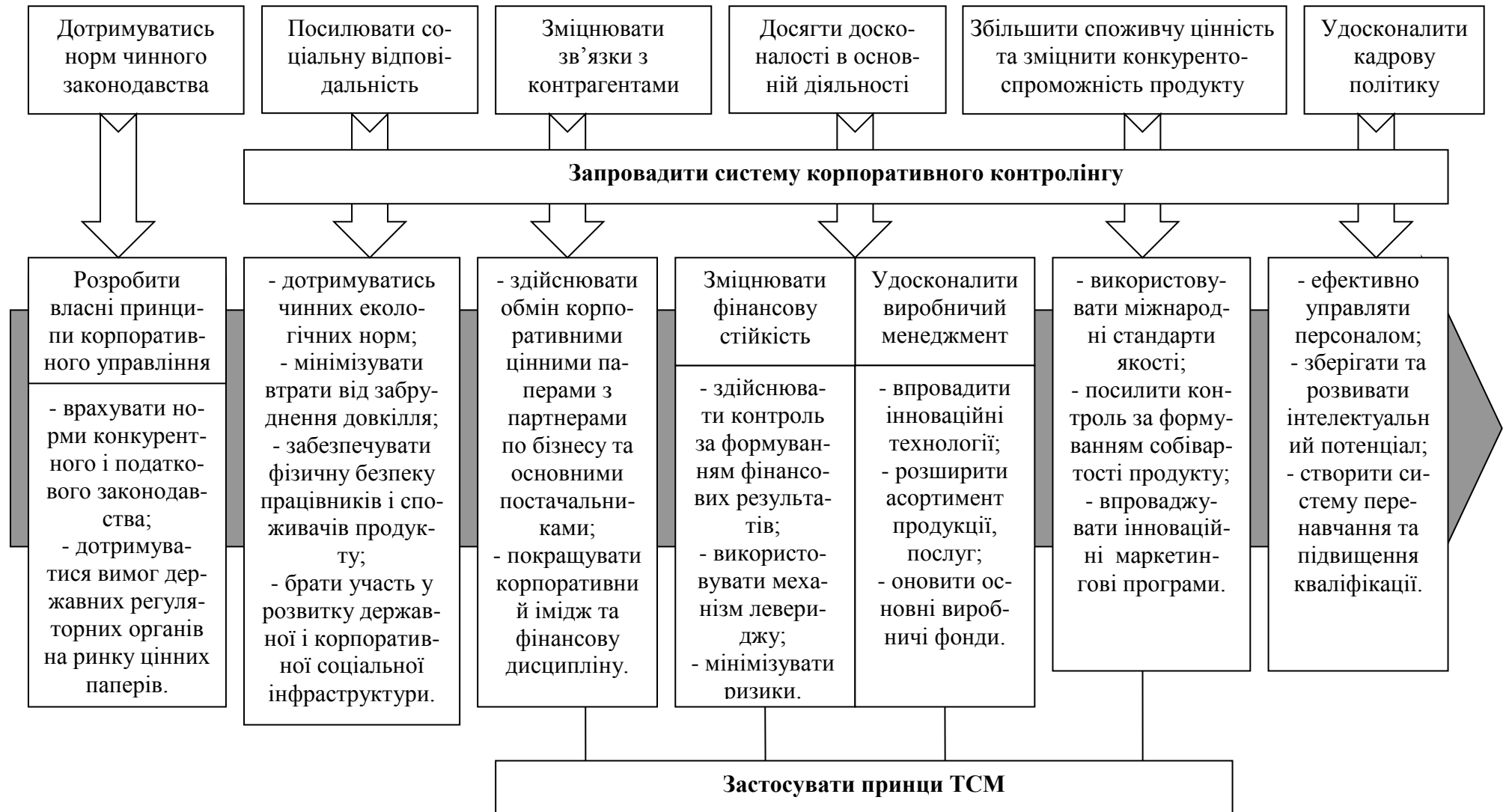

Рис. 3.8. Стратегічна карта нефінансової корпорації

Рис. 3.9. Стратегічна карта фінансової корпорації

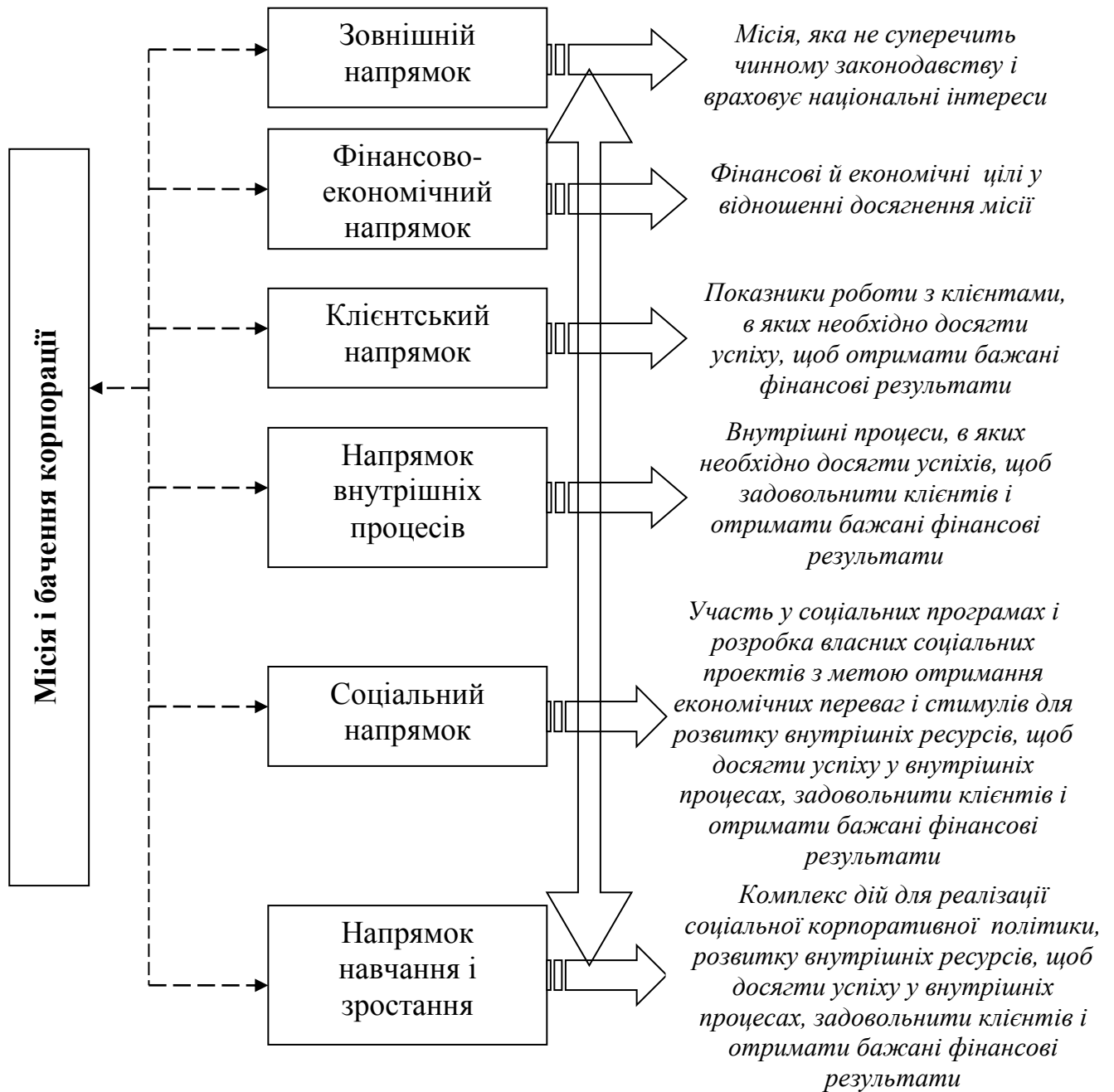

Рис. 3.10. Система збалансованості економічних інтересів у корпоративній стратегії

Алгоритм побудови показників має базуватися на послідовному вирішенні наступних задач:

- вивчення правового поля, в якому формуються економічні відносини;
- дослідження конкурентного середовища;
- отримання інформації щодо сегментації ринку та перевагах споживача;

- розроблення стратегії, яка веде до ефективних фінансово-економічних результатів;

- досягнення балансу між зростанням та ефективністю;

- вибір цільового сегмента ринку;

- розроблення пропозицій для цільового споживача;

- визначення внутрішніх принципів корпоративного управління і вирішальних бізнес-процесів для створення споживчої цінності для клієнтів та досягнення фінансових цілей добробуту власників й економічної ефективності;

- активна участь у державних соціальних програмах та розроблення власних соціальних проєктів для отримання економічних переваг, стимулів, іміджу, що сприятиме підвищенню якості корпоративного управління, досягненню фінансових цілей добробуту власників та економічній ефективності;

- розвиток вмінь, компетенції, інформаційного і технологічного забезпечення, підвищення мотивації працівників, які необхідні для активної участі у реалізації корпоративної соціальної і фінансово-економічної політики, спрямованої на підвищення якості корпоративного управління, досягнення фінансових цілей добробуту власників та економічної ефективності.

В результаті корпорація отримає збалансовану систему цілей та критеріїв, яка віддзеркалюватиме корпоративну стратегію і в той же час максимально забезпечить збалансованість економічних інтересів її контрагентів.

Разом з тим, варто зазначити, що збалансована система показників є лише інструментом, структурою і допоміжним процесом розвитку корпорації, орієнтованої та стратегію збалансованості економічних інтересів. Важливою запорукою успіху є активна участь керівників вищої ланки управління та державна підтримка, яка полягає у створенні збалансованого правового поля.

3.4. Методика формування і забезпечення зростання валового регіонального продукту

Дедалі більше постає питання про забезпечення зростання валового регіонального продукту і пошуку шляхів вдосконалення і регулювання цього процесу. У багатьох публікаціях, останнім часом, автори докладають багато зусиль для організації вирішення цієї проблеми. У рамках стратегії розвитку Полтавського регіону постає задача оптимізації валового регіонального продукту шляхом дослідження аналітичних залежностей між регіональними показниками і при інвестиціях в різні галузі народного господарства.

Проведене в дослідження залежності ВРП від різних видів ресурсів наводить на думку про оптимізацію грошових вкладень при різних компонентах інвестиційного вектора на регіональному, а також на мікроекономічному рівні.

В статті розглянуто вплив на валову додану вартість (валовий регіональний продукт) показників фінансового та позичкового капіталу за даними статистичних досліджень по Полтавському регіону. Дослідження вказаних взаємозв'язків виконувалось поквартально, окремо і в сукупності, що надало змогу зробити також прогноз розвитку.

Валовий регіональний продукт (валова додана вартість) є основним показником, від якого залежить розвиток регіону, і, відповідно зростанню цього показника ми можемо робити висновки про напрям і інтенсивність цього розвитку. В свою чергу, даний показник залежить від ряду фінансових та інвестиційних факторів, що на нього впливають. У даній статті розглянути такі показники впливу(за даними статистичних спостережень по Полтавській області): ВДВ – валова додана вартість регіону, млн. грн.; ПЗ – працезатрати; Д – середній рівень доходів населення (на душу), тис. грн.; ОФ – промисловий капітал: основні фонди, оборотні фонди, інвестиції в основний капітал, за видами діяльності, млн. грн.(ІВЕД); інвестиції в основний капітал, за промисловими видами діяльності, млн. грн. (ШПЕД); інвестиції в основний

капітал за сільськогосподарськими видами діяльності, млн. грн. (ІСЕД); ПК – позичковий капітал (кредити, що надані банками), млн. грн.

1. Дослідження впливу промислового капіталу на ВДВ

Аналіз статистичних даних і рис.3.11 свідчить про те, що не можна стверджувати про "лінійне" зростання ОФ в досліджуваному періоді по Полтавському регіону (див. на рис.1 лінійний тренд). Проте поліноміальний тренд (3-го степеня) досить точно описує динаміку вартості основних фондів за досліджуваний період ($R^2 = 0,97$)

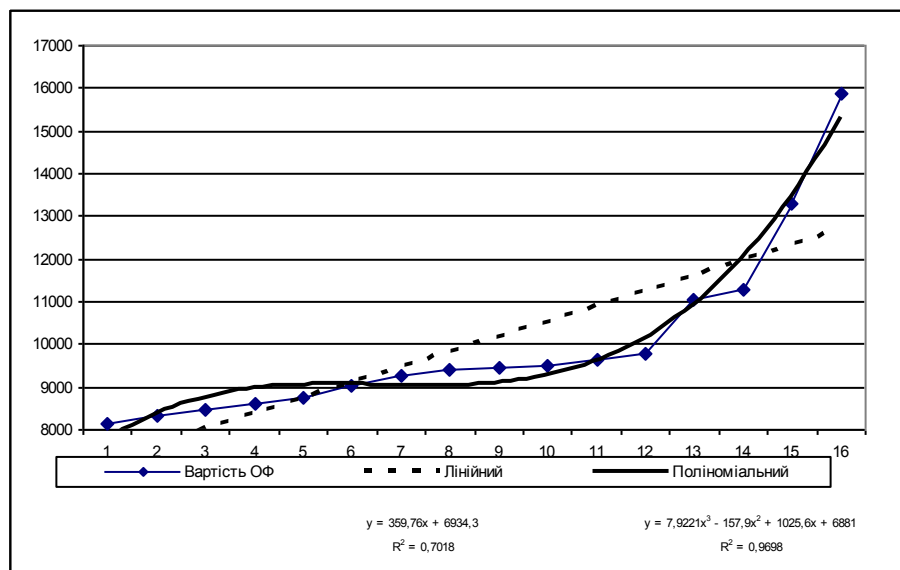

Рис.3.11. Динаміка вартості ОФ

Зростання ВДВ досить добре описується прямою лінією, що підтверджує значення коефіцієнту детермінації $R^2 = 0,98$ для побудованого лінійного тренду на графіку, (див. рис.3.12)

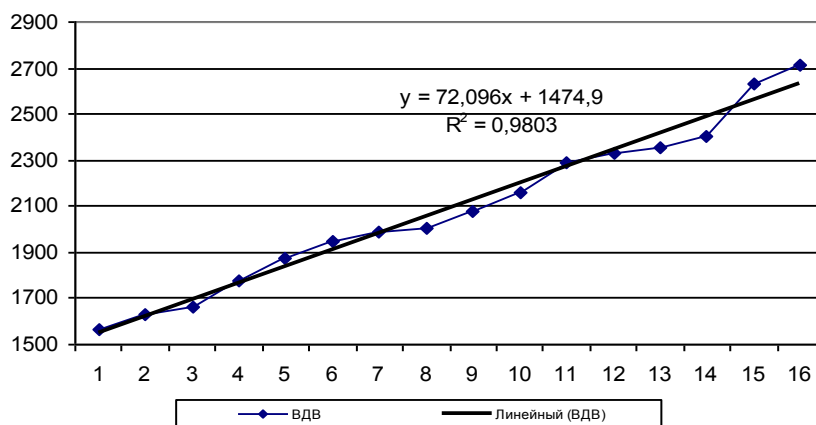

Рис.3.12. Динаміка ВДВ

Порівняння дослідження базових темпів зростання (рис.3.13) вказують на те, що темпи зростання ОФ були до останнього часу менше за зростання ВДВ, тобто оновлення ОФ відбувалося повільними темпами і лише останнім часом їх зростання перевищує темпи зростання ВДВ.

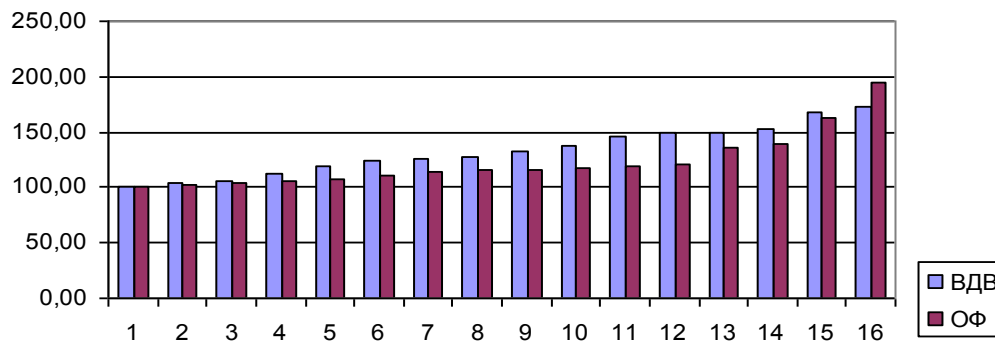

Рис. 3.13. Порівняний аналіз зміни основних фондів і валової доданої вартості по Полтавському регіону за базовими темпами зростання

Порівняний аналіз ланцюгових темпів приросту також свідчить про те, що за останні роки частина ВДВ, яка спрямована на відшкодування вартості ОФ, зросла. Слід зауважити, що це лагова змінна, тобто частина вартості ВДВ обумовлена її приростом в попередніх періодах, крім того мають місце певні сезонні коливання, як наслідок процесів, що не залежать від економічного розвитку. Загальна тенденція ряду спрямована на зростання основних засобів, відшкодування їх втрат і зношення.

Аналіз рядів динаміки двох досліджуваних показників дозволяє зробити припущення про те, що лінія залежності ВДВ від вартості ОФ буде, скоріше за все, мати степеневий характер.

Проведені розрахунки та економетричний аналіз за рівнянням степеневої залежності для обраних показників дозволяє зробити такі висновки: залежність має вигляд: $ВДВ = 0,502 ОФ^{0,89}$. Коефіцієнти значущі. Довірчий інтервал для коефіцієнта регресії: $0,56 < a_1 < 1,09$. Спостережуване і критичне значення критерію Фішера складають, відповідно, 47,5 і 4,6, що говорить про високий ступінь адекватності рівняння.

Коефіцієнт детермінації $R^2=0,772$, отже 77,2% даних пояснюється степеневою залежністю.

2. Дослідження впливу працевитрат та середнього рівня доходів населення на валовий регіональний продукт можна описати рівнянням $ВДВ = 8771 \cdot ПЗ^{3,422} \cdot Д^{0,308}$.

Припустимо, що між показником Y - валовий регіональний продукт і факторами X_1 - працевитратами та X_2 - дохід на 1 людину існує стохастична залежність:

$$Y = a_0 \cdot X_1^{a_1} \cdot X_2^{a_2} \text{ (виробнича регресія Кобба-Дугласа).}$$

За допомогою економетричних методів оцінені параметри обраної моделі: значення коефіцієнтів $a_0=8771$; $a_1=3,422$; $a_2=0,308$. Отримане рівняння досліджено з точки зору придатності його для економічного аналізу і прогнозування. Для визначення адекватності обраної математичної моделі експериментальним даним обчислені значення квадратів відхилень фактичних значень показника від розрахункових та середніх значень показника. Знайдені розрахункові значення критерію Фішера та його критичне значення:

$$S^2 = 0,0119; DY = 0,2232; F_p = 9,614; F_{кр}(0,05; 2; 12-2-1) = 4,256$$

Таким чином, оскільки $F_{роз} = 9,614 > F_{кр} = 4,256$, то з надійністю 0,95 можна вважати, що знайдена модель $ВДВ = 8771 \cdot ПЗ^{3,422} \cdot Д^{0,308}$ адекватна експериментальним даним і її можна застосувати для аналізу господарської діяльності.

Параметри $a_1 = 3,422$; $a_2 = 0,308$ є частинними коефіцієнтами еластичності, тобто зміна фактора X_1 (працевитрати) на 1% при незмінному факторі X_2 (дохід на душу населення) спричинює зміну обсягу випуску продукції на 3,42%, відповідно зміна фактора X_2 на 1% при незмінному факторі X_1 викликає зміну обсягу випуску продукції на 0,308%.

Наочне уявлення про взаємозамінюваність факторів для забезпечення певного рівня валової доданої вартості дає ізокванта. Загальний вид ізокванти при ВДВ = 2000 зображено на рис.3.14.

Темпи приросту показника виражаються лінійно через темпи приросту факторів. $\varepsilon_y = 3.422 \varepsilon_{x1} + 0.308 \varepsilon_{x2}$,

де $\varepsilon_y, \varepsilon_{x1}, \varepsilon_{x2}$ – темпи приросту показника і відповідних факторів.

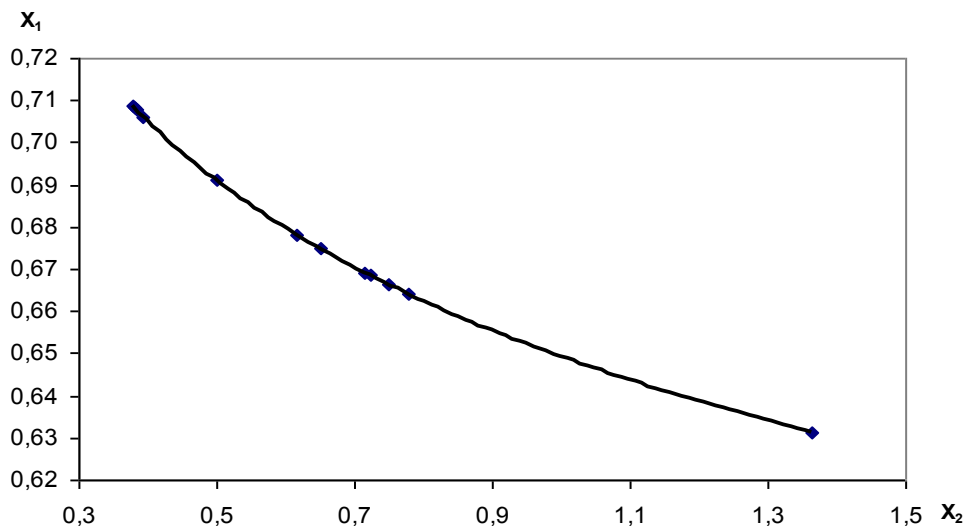

Рис.3.14. Ізокванта при ВДВ=2000

Для факторів ПЗ = 0,7; Д = 1,7 визначена оцінка прогнозу і з надійністю 0,95 вона буде належати інтервалу (2296; 3588).

3. Дослідження впливу позичкового капіталу на ВДВ

На рис.3.15 зображено зростання суми позичкового капіталу і порівняння експоненціального і степеневого трендів для даного ряду.

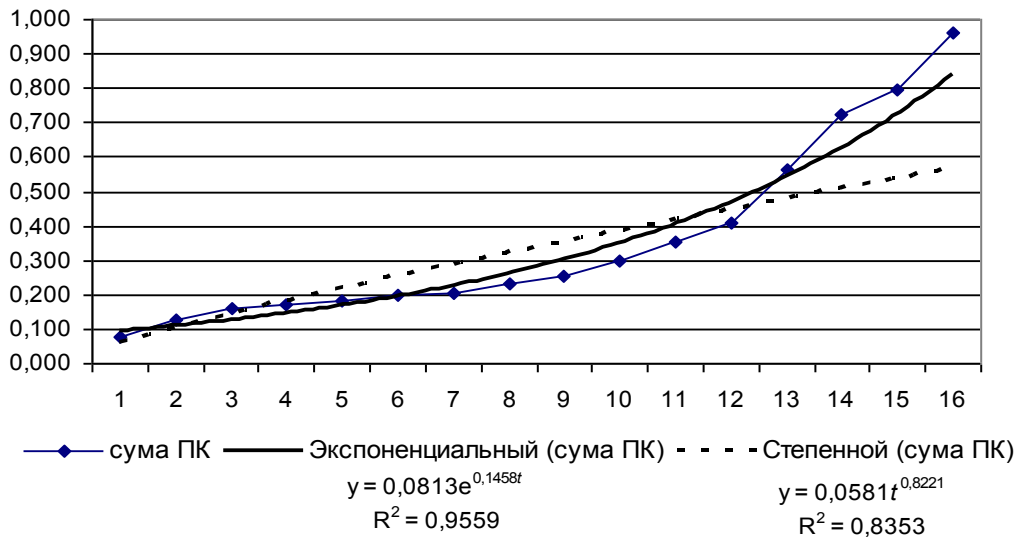

Рис.3.15. Динаміка суми позичкового капіталу і порівняння експоненціального і степеневого тренду

Аналіз вихідних статистичних даних і дослідження, подане на рис.5 говорить про те, що динаміку показника в досліджуваному періоді по Полтавському регіону найточніше описує "експоненціальне" зростання (ПК = $0,0813e^{0,1458t}$, $R^2=0,956$).

Порівняний аналіз зростання позичкового капіталу і валової доданої вартості по Полтавському регіону за базовими темпами зростання відображено на рис.3.16.

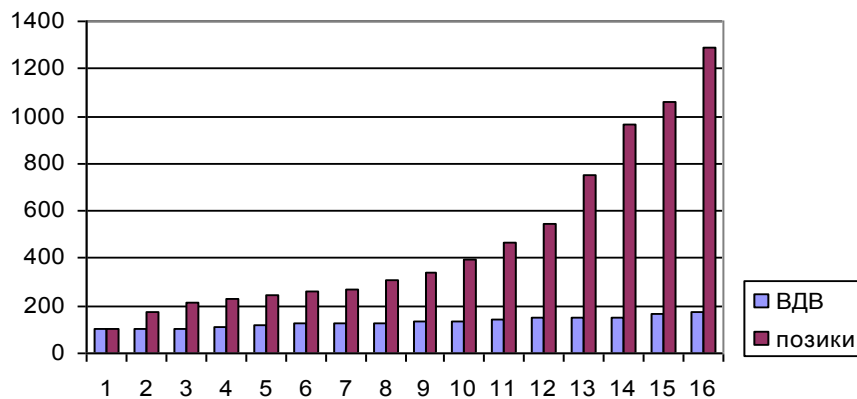

Рис.3.16. Порівняний аналіз зростання позичкового капіталу і валової доданої вартості по Полтавському регіону за базисними темпами зростання.

Розраховані параметри декількох кривих зростання, за якими досліджується залежність валової доданої вартості від позичкового капіталу по Полтавському регіону. Для вибору оптимальної функції, тобто тієї, що

найбільш точно описує дані статистичних спостережень, визначимо розрахункові значення коефіцієнтів детермінації, сум квадратів помилок та критерію Фішера для кривих різного виду.

«Найкращою» функцією для даної вибірки є степенева функція вигляду $ВДВ = 2751,6 ПК^{0,2276}$. Коефіцієнт детермінації для неї буде $R^2=0,94$; похибка $E=0,043$; спостережуване значення критерію Фішера $F=215,01$.

Досить привабливою є і логарифмічна функція (Коефіцієнт детермінації для неї буде $R^2=0,95$; похибка $E=82,6$; спостережуване значення критерію Фішера $F=250,04$), але велике значення дисперсії (E) може дати похибку при обчисленні коефіцієнтів регресії і визначенні адекватності.

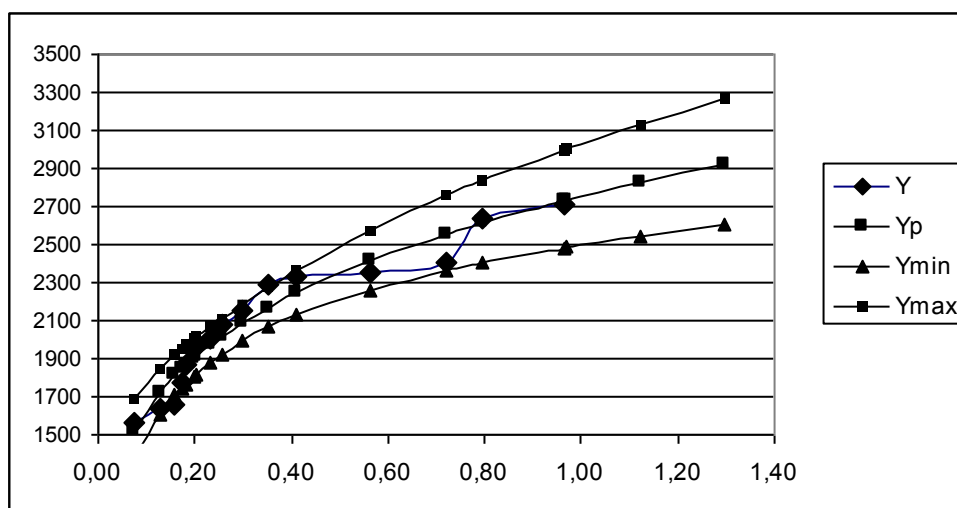

Рис.3.17. Залежність ВДВ від позичкового капіталу. Довірчі зони для прогнозних значень вхідної функції

4. Формування фінансово - інвестиційного капіталу.

Розглянуто основні види інвестицій: інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності (ІВЕД); інвестиції в основний капітал за промисловими видами економічної діяльності (ІПЕД); інвестиції в основний капітал за сільськогосподарськими видами економічної діяльності (ІСЕД).

Для пропорціонального розвитку господарювання і досягнення найбільшої ВДВ інвестиції в різні види діяльності повинні бути пропорційні (відповідні фактори мультиколінеарні).

На інтуїтивному рівні мультиколінеарність цих факторів досить зрозуміла, т.я. інвестиції в ОК залежать як від інвестицій в вище перелічені види (ШЕД; ІСЕД) так і від вкладень в інші. Але цей зв'язок треба довести, й головне, що залежності можуть бути різними, тобто давати криві різного виду. Показники розглянуто за щоквартальними даними.

Проведемо перевірку на мультиколінеарність і розглянемо взаємозв'язок цих факторів. Тестування проводимо за відомим методом Фаррара - Глобера

1-й крок Проведемо нормалізацію змінних за формулами:

$X_{ij}^* = \frac{\sum_{i=1}^n (X_{ij} - \bar{X}_j)}{\sqrt{n\sigma_{X_j}^2}}$, \bar{X}_j – середня арифметична j-й незалежної змінної.

$\sigma_{X_j}^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_{ij} - \bar{X}_j)^2$ – дисперсія j-й незалежної змінної.

Для нормалізованих даних проведемо тестування на наявність мультиколінеарності.

У даній таблиці [2] $j = 1, 2, \dots, m$ - кількість змінних ($m=3$), n -кількість спостережень ($n=16$).

2-й крок. Знайдемо матрицю X^{*T} -транспоновану матрицю для нормалізованої і обчислимо кореляційну матрицю (матрицю моментів нормалізованої системи нормальних рівнянь $R = X^{*T} X^* / (n-1)$)

$$R = \begin{vmatrix} 1 & 0,889 & 0,95 \\ 0,8892 & 1 & 0,97 \\ 0,9476 & 0,971 & 1,00 \end{vmatrix}$$

3- й крок : Визначимо визначник матриці R , $|R|=0.00492$ (т.я. визначник наближається до 0, то в масиві пояснюючих змінних може існувати мультиколінеарність). Критерій χ^2 в даному випадку дасть спостережуване значення $\chi^2_{сп} = 69,98$. В той же час критичне значення критерію, при рівні значущості $\alpha=0.05$, буде $\chi^2_{кр} = 7,81$. Порівняння цих значень ($\chi^2_{сп} > \chi^2_{кр}$) вказує на наявність мультиколінеарності в масиві пояснюючих змінних.

4- й крок. Обчислення матриці помилок $C=R^{-1}$.

$$C = \begin{vmatrix} 11,69 & 6,25 & -17,15 \\ 6,25 & 20,74 & -26,06 \\ -17,15 & -26,06 & 42,551 \end{vmatrix}$$

5- й крок. F-критерії обчислюються за формулами: $F_k = \frac{(c_{kk} - 1)(n - m)}{m - 1}$

$F_1=69.48$, $F_2=128.3$, $F_3=270.1$. Порівнюючи з табличним значенням $F(0.05, 13,2)=19.4$, бачимо що для усіх випадків $F > F_{\text{табл}}$, отже будь-яка змінна мультиколінеарна іншим (що й припускалося).

6- й крок. Знайдемо часткові коефіцієнти кореляції:

$$r_{12}=0.402, r_{13}=-0.769, r_{23}=-0. \quad r_{kj} = \frac{-c_{kj}}{\sqrt{c_{kk}c_{jj}}}$$

7- й крок. Розрахуємо t-критерії.

$t_{12}=1.58, t_{13}=-4.34, t_{23}=-0.34$. Значення критеріїв порівняємо з табличними при $n - m = 13$ ступенями вільності : $T(0,05;13)=2.16$. Отже, існує мультиколінеарність між окремими змінними (1 і 3), (2 і 3) і можна X_3 виключити з рівняння.

Також можна дослідити і зв'язок між X_1 і X_2 . Таким чином інвестиційні фактори повинні бути пов'язані між собою, але характер зв'язку буде різний, зокрема (X_1, X_2) -параболічний, (X_1, X_3) - степеневий; $(X_2;X_3)$ - логарифмічний (див. рисунки.). Характер зв'язку і лінії тренду зображені на рис.3.18-3.20 На кожному з цих графіків зображено відповідне рівняння тренду і обчислено коефіцієнт детермінації. Таким чином в якості рекомендації щодо більш вигідного вектору політики інвестування можна використати прогноз зростання ВДВ за кожним з цих видів інвестування. На усіх графіках наведені рівняння і відповідні коефіцієнти детермінації.

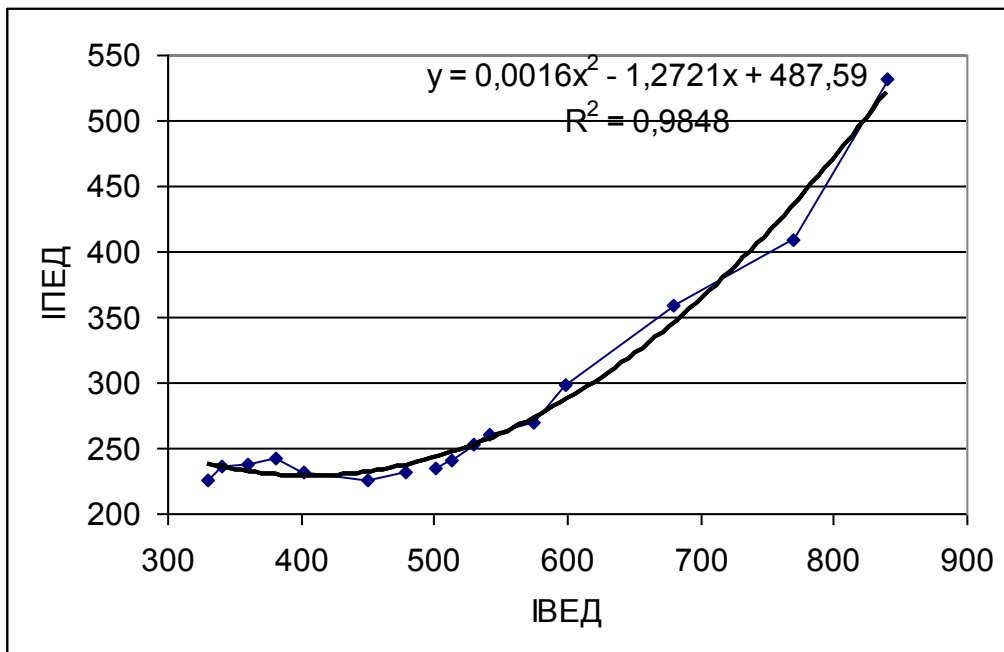

Рис.3.18. Інвестиції в ОК та інвестиції в ОК за промисловими видами діяльності (параболічне зростання)

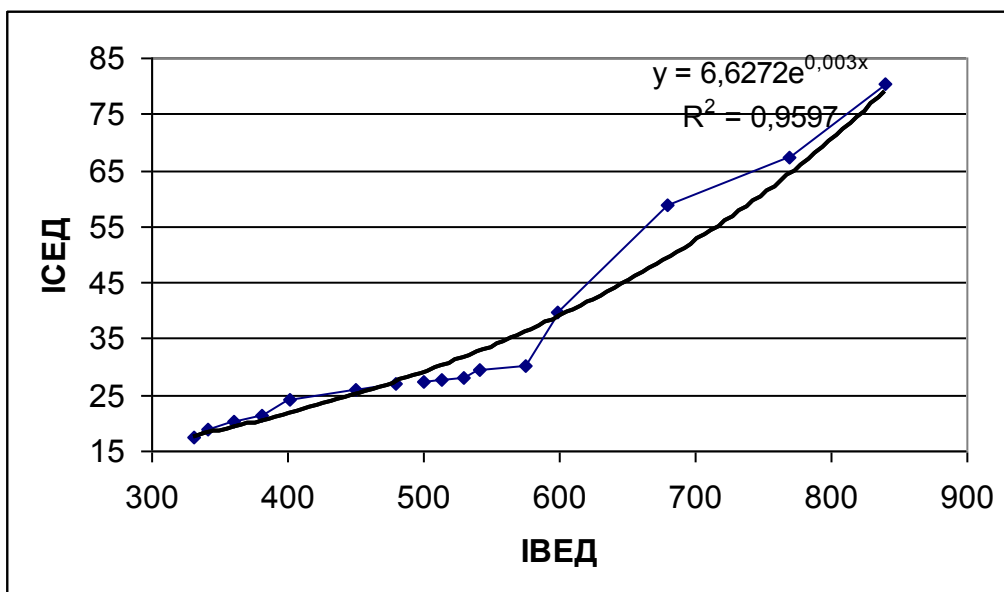

Рис 3.19. Інвестиції в ОК та інвестиції в ОК за сільськогосподарськими видами діяльності (експоненціальне зростання)

Задача полягає у виборі оптимальної стратегії інвестування і в перерозподілі капіталу, інвестованого у той, чи інший вид діяльності, розставленні „ваг” для кожного виду капіталу. При цьому важлива точність вимірювання кількох факторів. По – перше треба дати адекватні рівняння інвестицій в різні галузі економіки, по – друге слід розробити точний прогноз

розвитку інвестицій, по – третє на основі даного прогнозу розрахувати прогнозні значення для досліджуваного параметру на майбутній період. На основі отриманих прогнозів можна обрати найбільш перспективний напрям інвестування.

Попередня діагностика і порівняння 3-х факторів (ІПЕД, ІСЕД, ІВЕД) дає можливість дійти висновку, що найбільш перспективним напрямом інвестування буде інвестування в ОК за промисловими видами діяльності, яке має найбільш перспективну криву у короткостроковому періоді і найбільш високий коефіцієнт детермінації. Для вирішення завдання визначення тенденції розвитку інвестицій припускаємо, що їх зростання відбувається за поліноміальною функцією (поліном 3-го порядку $a_0+a_1t+a_2t^2+a_3t^3$), т.я. значення цього полінома цілком відповідають точкам належних динамічних рядів.

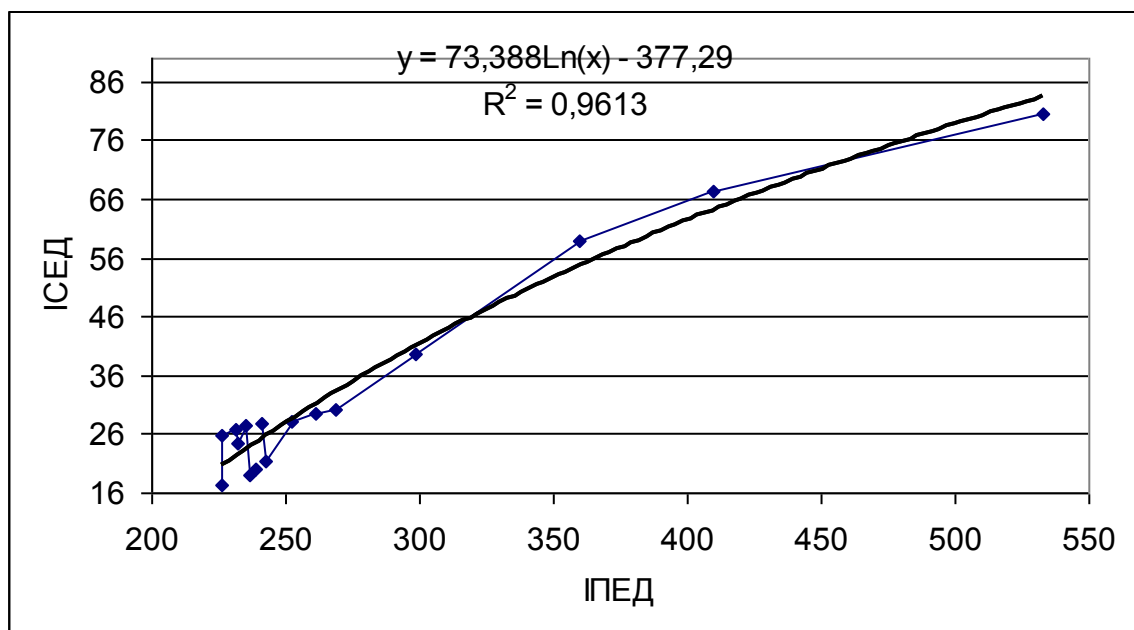

Рис.3.19. Інвестиції в промисловість і СГ (логарифмічне зростання)

Прогноз і тенденція, отримані за даним припущенням, дадуть такі лінії.

Інвестиції в ОК, за сільськогосподарськими видами діяльності $(ІСЕД)=8,3771+7,8731t-1,2465t^2+0,0651t^3$

Дане рівняння дає можливість дослідити динаміку зростання інвестицій в ОК за сільськогосподарськими видами діяльності (рис.3.20):

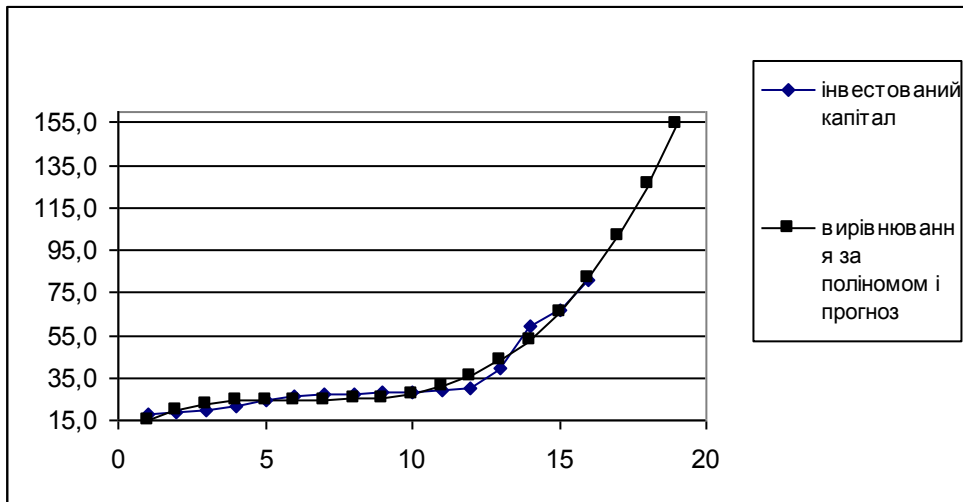

Рис.3.20. Інвестиції в ОК за сільськогосподарськими видами діяльності

При цьому маємо досить високий коефіцієнт детермінації (величину достовірності апроксимації інформації) - $R^2 = 0,9761$

Інвестиції в ОК, за промисловими видами діяльності (рис.3.21).

$$(ІПЕД)= 195,92+30,229-5,8744t^2+0,3261t^3$$

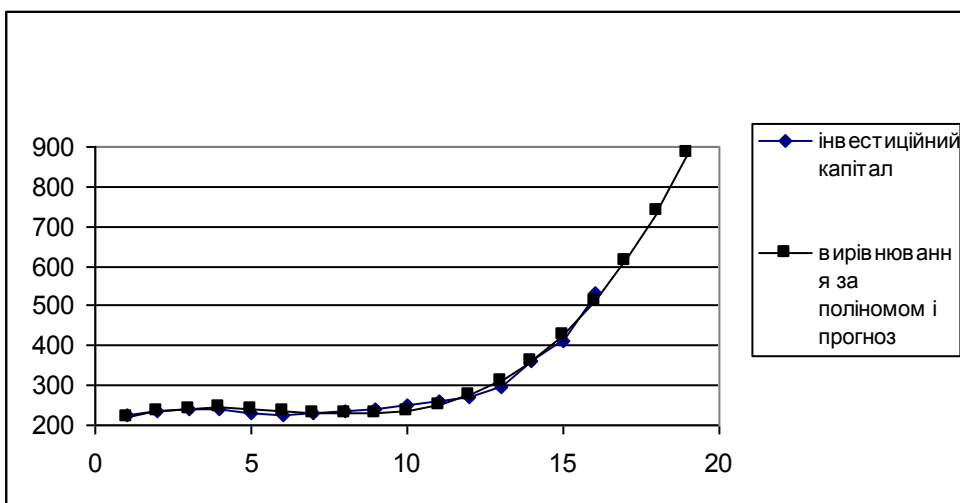

Рис.3.21. Динаміка зростання інвестицій в ОК за промисловими видами діяльності.

При тому коефіцієнт детермінації становить $R^2 = 0,9836$.

Інвестиції в ОК за видами діяльності

$$(ІВЕД)=260,02+52,708-5,3544t^2+0,2687t^3 .$$

Дане рівняння приводить до графіка, зображеного на рис.13.

Коефіцієнт детермінації становить $R^2 = 0,9857$

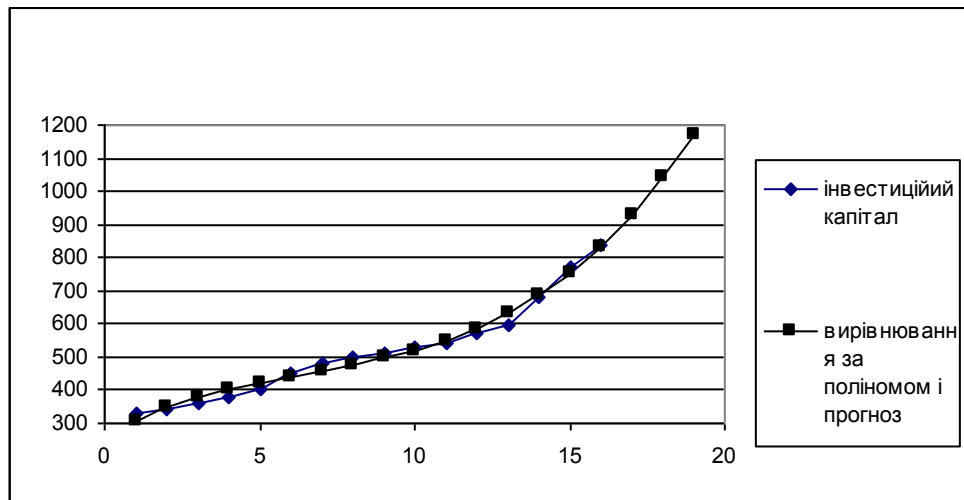

Рис.13. Динаміка зростання інвестицій в ОК за видами діяльності.

Пофакторний аналіз дослідження залежності ВДВ від різного виду інвестицій з показаними довірчими зонами визначені на рис. 14-16.

Процес інвестування відбувається по таких етапах:

1. Попередній вибір основного вектору інвестування на основі порівняння мультиколінеарних напрямів.
2. Визначення тенденцій зростання інвестицій в основний капітал по різних напрямках діяльності і складання прогнозів за виявленими тенденціями.
3. Вибір пріоритетних напрямів інвестування і прогнозування динаміки результативного показника за пріоритетними напрямками.
4. Корекція результатів на основі отриманих даних і побудова кривих на наступному етапі.

Проведене дослідження за допомогою математичних розрахунків, доводить, що залежність валового регіонального продукту від інвестицій в основний капітал по видам діяльності має наступне рівняння: $ВДВ = a_0 I^{a_1}$. При тому при вивченні залежності від ІВЕД, отримаємо рівняння: $ВДВ = 53,19 ІВЕД^{0,5886}$. Проведені розрахунки та економетричний аналіз за рівнянням степеневі залежності для обраних показників дозволяє зробити наступні висновки: Отримані коефіцієнти значущі. Довірчий інтервал для коефіцієнта регресії становить: $0,527 < a_1 < 0,650$. Спостережуване і критичне значення критерію

Фішера складають, відповідно, 494,8 і 4,6, що свідчить про досить високий ступінь адекватності рівняння. Коефіцієнт детермінації $R^2=0,972$, отже 97,2% даних пояснюється степеневою залежністю.

Довірчі зони для базових і прогнозних даних знаходимо за формулами: $Y_p - \Delta Y < Y < Y_p + \Delta Y$, де $\Delta Y_i = t_{\alpha,k} \cdot \hat{S}_{зал} / \sqrt{n} \cdot \sqrt{1 + (x_i - \bar{X})^2 / \sigma_X^2}$
 $\hat{S}_{зал}$ – залишкове СКВ, σ_X^2 – дисперсія факторної ознаки, $t_{\alpha,k}$ – табличне значення критерію Ст'юдента.

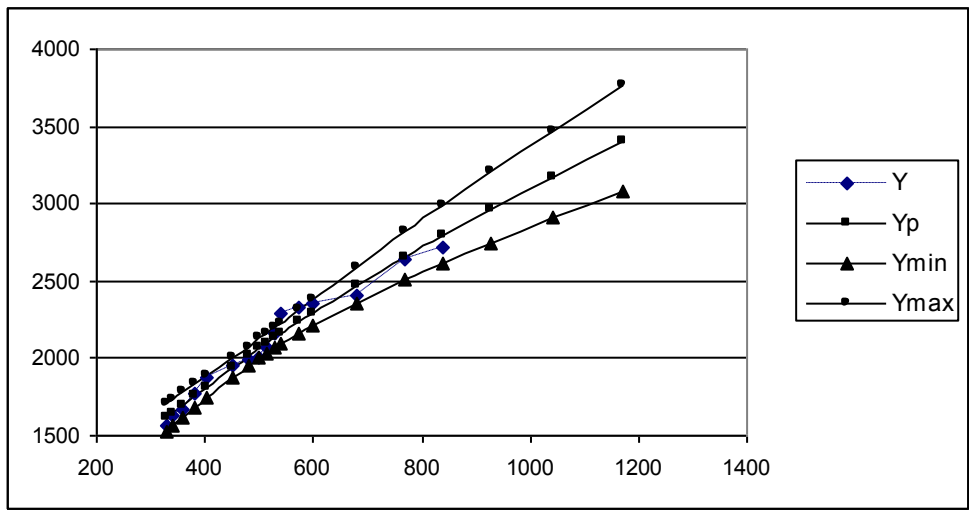

Рис.3.14. Залежність ВДВ від ІВЕД і довірчі зони для базових і прогнозних даних.

Такий же аналіз проведений за інвестиціями в основний капітал по окремим видах діяльності. Зокрема:

-При вивченні залежності від ІПЕД, отримаємо рівняння: $ВДВ = 100,9 \text{ ІПЕД}^{0,5382}$. Коефіцієнти значущі. Довірчий інтервал для коефіцієнта регресії становить: $0,527 < a_1 < 0,650$. Спостережуване і критичне значення критерію Фішера складають, відповідно, 24,6 і 4,6, що свідчить про досить високий ступінь адекватності рівняння. Коефіцієнт детермінації становить $R^2=0,637$, отже 63,7% даних пояснюється степеневою залежністю.

3.5. Напрями забезпечення фінансової бази інноваційного розвитку регіонів

Протягом останніх років фінансовий ринок України динамічно розвивається. Найрозвинутішою складовою ринку залишаються комерційні банки при тому, що інші інститути сильно відстають у своєму розвитку. Сукупні активи банків збільшилися за останні 5 років майже в 6 разів з 100,2 млрд. грн. за підсумками 2003р. до 600 млрд. грн. у 2007р. В 2005 році на одного банківського працівника у Великій Британії припадає 125 мешканців, у Франції – 127, в Україні - 178. Взагалі ж у фінансовому секторі України працює близько 364 тис. осіб.

Сталий розвиток фінансового ринку України, його конкурентоспроможність, залежить від наявності висококваліфікованої робочої сили. Головними чинниками притоку освічених кадрів у фінансову сферу є конкурентний розмір заробітної плати, порівняно з іншими секторами економіки, та наявність вільних трудових ресурсів.

В Україні постійно зменшується кількість вільних трудових ресурсів. За даними Полтавського обласного управління статистики в 1-му півріччі 2008 року зареєстровано найнижчий за останні 5 років рівень безробіття - 7%, що повністю відповідає загальноєвропейській тенденції. Рівень безробіття в області постійно знижується з 10,6 % у 2000 році до теперішніх 7%, при стабільній пропозиції працездатного населення на рівні 686 тисячі осіб. Для порівняння середній рівень безробіття по Україні в 1-му півріччі 2008році становив 6,2% економічно активного населення; за даними джерел Євростату в 2008 році Польща та Угорщина має 7,7% безробітних, Болгарія – 6,0%, Чехія – 4,5 %.

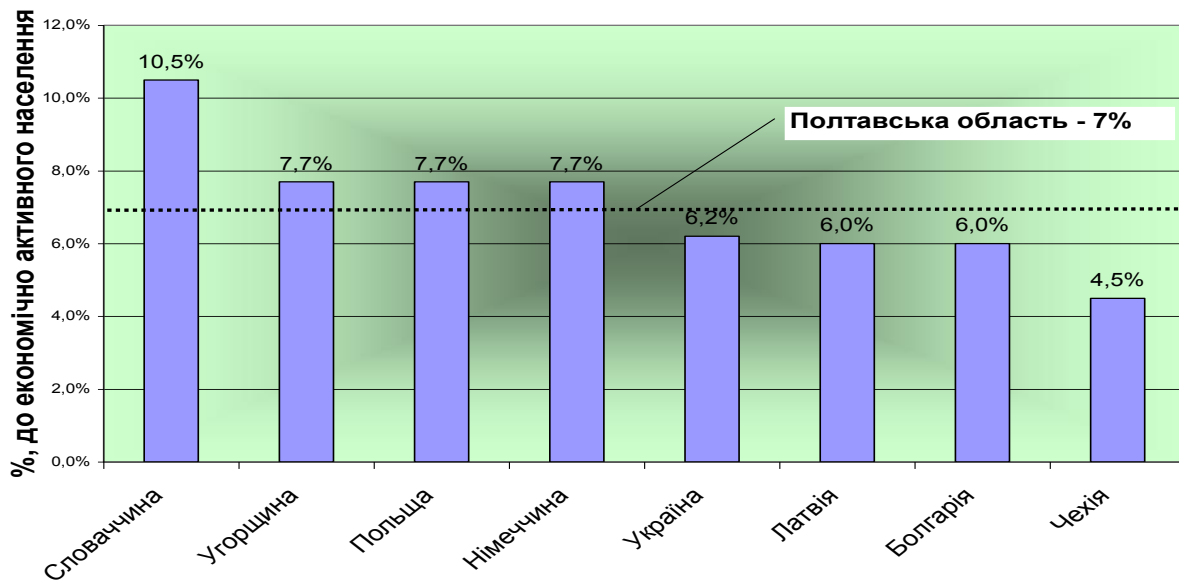

Рис. 3.11. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) у країнах Євросоюзу та в Україні у I півріччі 2008 року

Населення України постійно скорочується з 1993-го року. За часи незалежності воно скоротилося на 11,7% з 51,6 млн. громадян у 1991 році до 46,2 млн. у 2008 році. Така ж сама тенденція скорочення мешканців спостерігається в Полтавській області - з 1,8 млн. громадян у 1991 році до 1,5 млн. у 2008. Народжуваність залишається низкою, тому ця тенденція спостерігатиметься й надалі. За прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України в 2020-му році населення області скоротиться на 7,4% та буде становити 1 405 тисяч осіб. При цьому кількість працівників працездатного віку по області буде зменшуватися в півтора рази швидше з 702 тис. осіб у 2008 році до 624 тис. працівників у 2020 році.

Другий несприятливий для вітчизняних роботодавців чинник - вплив українців за кордон. За даними Міжнародної організації міграції за кордоном знаходиться 3 млн. українців, більшість з яких працює у сфері будівництва, торгівлі та сільському господарстві. У відповідності із даними Міжнародної організації міграції орієнтовна кількість трудових мігрантів з Полтавської області знаходиться на рівні 70 тис. осіб.

Враховуючи викладене вище можна зробити висновок: з кожним роком на ринок праці виходить все менше молодих спеціалістів. Україна належить до тих європейських країн, населення яких старіє дуже швидкими темпами.

Уявлення про масштаби майбутнього дефіциту робочої сили дає шкільна статистика: в 2000 році в загальноосвітніх школах Полтавщини навчалося 222 тисячі учнів, а в 2008 їх кількість скоротилася на 29 % до 158 тисяч.

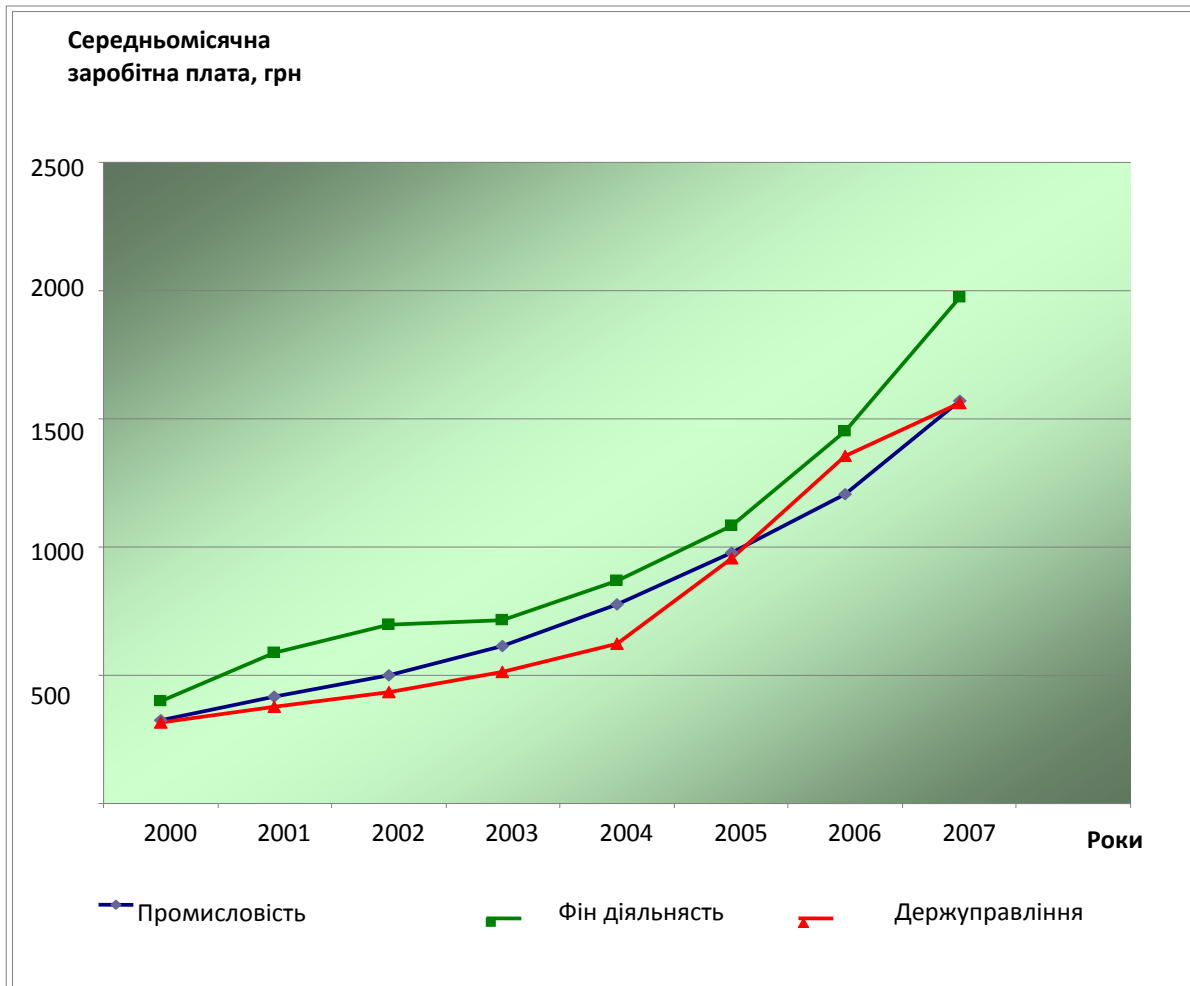
Така ситуація на ринку праці створює довгостроковий сталий попит на робочу силу. Деякі економісти вважають, що кадровий голод був однією з причин зростання доходів населення. Номінальна заробітна плата по Полтавській області в 2008 році порівняно з 2007 роком зросла на 25%, а реальна на 8,4%. Найвища зарплата в липні 2008 року припадає на працівників добувної промисловості – 3014грн., фінансового сектору – 2 832грн., будівельників – 2 318грн. та зайнятих у промисловості – 2 222грн.

Проведемо оцінку щорічної потреби в працівниках фінансової сфери для Полтавської області. За даними Держкомстата на фінансовому ринку України зайнято 1,4% робочої сили. Враховуючи 653 тисячі працюючого в 2008 році в області населення, кількість осіб зайнятих у фінансовій сфері регіону дорівнює 9 140 осіб. Криза на світових фінансових ринках, очікування провідними економістами періоду рецесії та стагфляції, охолоджує розігрітий до межі кадровий попит. Криза ліквідності, падіння обсягів кредитування змушує депозитні корпорації України заморозити проекти розширення бізнесу. Але, в будь-якому випадку, для діючого суб'єкта господарювання існує нормальний середньорічний оборот робочої сили в 5-7%.

Враховуючи викладене вище, щорічний попит на працівників фінансової сфери по Полтавській області оцінюється в 460 - 640 осіб. Для задоволення цих потреб цілком достатньо потенціалу регіональних вищих навчальних закладів. Наприклад, тільки Полтавським національним технічним університетом імені Юрія Кондратюка щорічно готується близько 100 спеціалістів - фінансистів.

Проаналізуємо далі вплив розміру заробітної плати на ринок праці фінансового сектору економіки Полтавської області. На рисунку 2 зображена динаміка номінальної середньомісячної заробітної плати по секторам економіки в області за останні 8 років. Для порівняння вибрана оплата праці в фінансовому, промисловому та секторі державного управління. Привертає

увагу стрімке зростання номінальної заробітної плати у 2005 – 2007 роках, що за думкою провідних економістів України є одним з чинників сучасних інфляційних процесів в країні.

*Рис.3.12. Динаміка заробітних плат по секторах економіки
Полтавської області за 2000-2007 рік*

Як видно із рис. 3.12 оплата праці у фінансовому секторі є найвищою в порівнянні з іншими секторами економіки. Так за 2000 – 2004 рік заробітна плата у фінансовому секторі виросла в 1,4 рази (з 397 грн. до 868 грн. відповідно), а за 2004 – 2007 рік – в 2,3 рази, з 868 грн. до 1973 грн. В 2005 - 2007 роках відбувалося значне розширення кількості банківських відділень в Україні, як наслідок значно зріс попит на працівників фінансової сфери, а за законом попиту ринок відреагував підвищенням розміром заробітних плат. В

2007 році розрив в оплаті праці між фінансистами та іншими працівниками складав 35%.

Але розмір номінальної заробітної плати не дає чіткої відповіді на питання: «Чи отримує працівник гідну заробітну плату?» Повну відповідь можливо отримати тільки після проведення дослідження середньомісячних витрат домогосподарств Полтавської області та середньої заробітної плати у фінансовому секторі. На рисунку 3.12 порівнюється динаміка середньомісячних витрат домогосподарств та розмір заробітної плати у фінансовому секторі Полтавської області за останні 8 років.

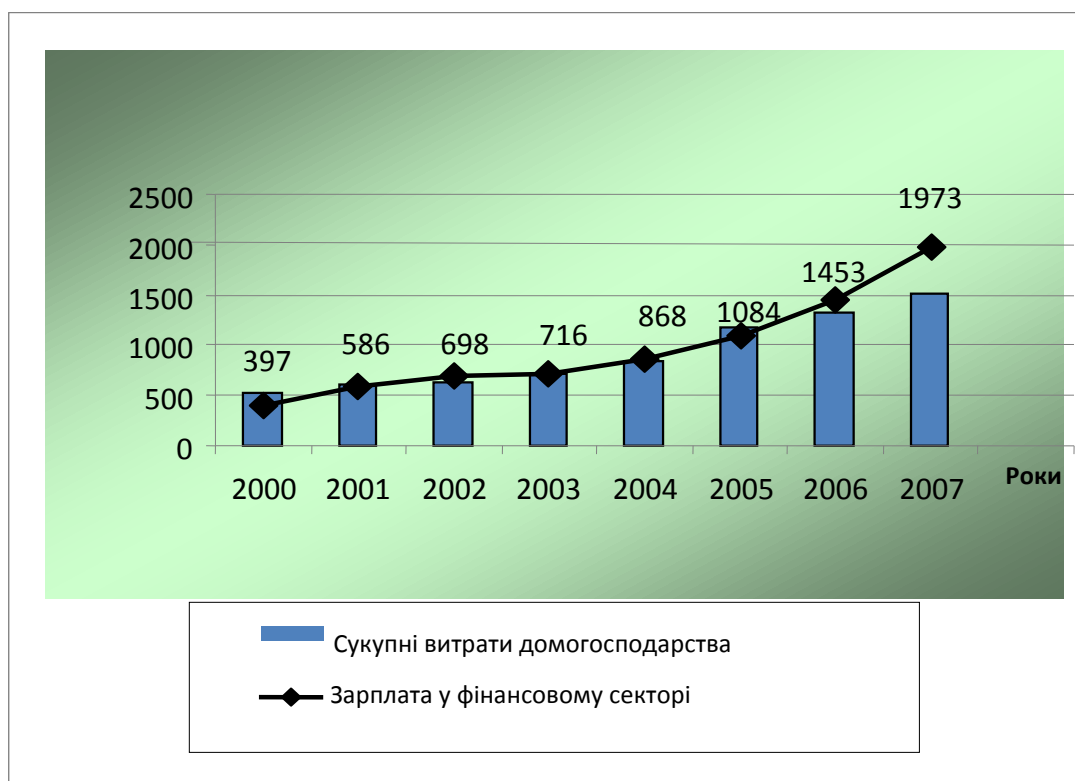

Рис.3.12. Заробітна плата в фінансовому секторі та середньомісячні витрати домогосподарств Полтавської області

При аналізі графіку привертає увагу той факт, що середньомісячна заробітна плата одного члена сім'ї, що працює у фінансовому секторі, повністю покриває витрати домогосподарства у складі 2 осіб. Наприклад, у 2007 році середньомісячна заробітна плата одного члена сім'ї, що працює у фінансовому секторі становить майже 2000 грн., а сукупні витрати домогосподарства склали 1500 грн.

При виборі працівником місця роботи, він, в першу чергу, звертає увагу на фінансову установу з найвищим рівнем оплати праці. Інформаційною базою для аналізу середньої заробітної плати в провідних банківських установах м. Полтави є примітки № 9 «Нематеріальні активи» та № 24 «Оплата праці» до річної фінансової звітності за 2007 рік, що розміщені на офіційних сайтах банків (Таблиця 1).

Аналізуючи інформацію наведену на офіційних сайтах за 2007 рік, по розміру середньої заробітної плати банки можна розділити на три групи:

Перша група – Укрсоцбанк, Укрсиббанк, Райффайзен банк Аваль – банки із 100% іноземним капіталом, які входять до десятки провідних банків України за методикою НБУ із середньою заробітною платою 3600 грн. Найбільша заробітна плата в Укрсиббанку- 4091грн., це й же банк приймаючи на стажировку кандидатів на роботу виплачує заробітну плату.

Друга група – провідні банки з широкою філіальною структурою та переважно з українськими власниками: Приват-банк, Укрпромбанк, Фінанси та кредит, Правекс із середньою заробітною платою 2500 грн.

До третьої групи увійшли Полтава банк та Ощадбанк, що спеціалізуються на обслуговуванні роздрібних клієнтів, та мають розгалужену мережу відділень в Полтаві.

Враховуючи 32-х відсотковий ріст в Полтавській області середньої заробітної плати у фінансовому секторі за 2008 рік, відповідно до 2007 року на даний момент в банках можливий вищий рівень оплати праці, але розриви в оплаті праці між установами напевно зберігаються на рівні 2007 року.

Англійські економісти, автори книги «Економікс» Макконел і Брю вважають, що попит на працю чи будь-який інший ресурс – залежить від його продуктивності. В цілому, чим вище продуктивність праці, тим вище попит на нього. А при даній сукупності пропозицій праці чим більший попит, тим вищий середній рівень заробітної плати.

Проаналізуємо залежність продуктивності праці вищезгаданих банків від середньої заробітної плати та фондоозброєності. За продуктивність праці прийнято середній розмір чистих активів на 1 працівника за 2007 рік.

Таблиця 3.5

Основні показники формування продуктивності праці банківських працівників України в 2007 році.

Банки	Чисті активи на 1 працівника тис.грн/прац	Середньомісячна заробітна плата, грн.	Фондоозброєність, тис.грн/прац
Уксіббанк	2627,16	4091	19,30
Фінанси та кредит	2235,70	3100	15,65
Укрсоцбанк	2202,20	3168	16,18
Укрпромбанк	1685,21	2615	10,49
Полтава-банк	1297,22	1650	7,13
Приват-банк	1258,10	2459	12,70
Райфайзен банк Аваль	1209,09	3585	10,30
Правекс-банк	415,34	2203	7,76
Ощадбанк	395,46	1495	5,42
Середнє значення	1480,61	2707,33	11,66

В 2007 році середнє значення чистих активів по досліджуваній групі банків становить майже 1,5 млн. грн. на 1 працівника, заробітна плата 2700 гривень, а фондоозброєність майже 12 тисяч грн. До чистих активів прийнято відносити: цінні папери в портфелі банку на продаж, інвестиції в асоційовані й дочірні компанії, основні засоби та нематеріальні активи (машини та обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар, інші основні

засоби, бібліотечні фонди, малоцінні необоротні матеріальні активи), відстрочений податковий актив та інші активи.

Перевіримо гіпотезу про зв'язок між розміром середніх чистих активів на одного працівника, з одного боку, та середньою заробітною платою і фондоозброєністю, з іншого боку, за методом рангів. Провівши розрахунки за даним методом встановлено прямий зв'язок між продуктивністю праці та середньою заробітною платою і фондоозброєністю працівників. З'ясовано, що зв'язок із середньою заробітною платою в 1,5 рази більш щільний ніж з фондоозброєністю. Тобто оплата праці є визначальним чинником при формуванні висококваліфікованих кадрів для банківської сфери.

Побудуємо модель кореляційного зв'язку між продуктивністю праці з одного боку та фондоозброєністю і заробітною платою з іншого. Передбачимо лінійний зв'язок між ознаками.

Після проведення розрахунків отримано рівняння лінійної регресії, що має вигляд:

$$\text{Сер. чист. активи} = -430,39 + 83,36 * \text{Сер.з/п} - 68,42 * \text{Ф.озбр.}$$

Для перевірки істотності зв'язку між теоретичною залежністю та фактичними показниками продуктивності праці використано критерій Стюдента. Розраховане значення критерія склало 3,7, мінімальне ж значення критерія Стюдента дорівнює 3, тому вважається доведеним зв'язок між середньою вартістю чистих активів та заробітною платою і фондоозброєністю. Кожна тисяча гривень фондоозброєності дає 68 тисяч гривень приросту чистих активів, а одна тисяча середньорічної заробітної плати дає 83 тис. приросту чистих активів.

Порівнюючи теоретичну та фактичну криві продуктивності праці необхідно зробити наголос на той факт, що у більшості банківських установ фактично продуктивність перевищує розрахункові дані, що свідчить про виважену політику управління персоналом в банківських установах. Зупинимось докладніше на продуктивності праці Ощадбанка та Полтава банка:

Теоретично розрахований розмір середніх чистих активів Ощадбанка на 75% вище від фактичних даних, що є наслідком недостатньо ефективної кадрової політики. Так, природна плінність кадрів в організації складає 5 – 7% в рік, фактично в Ощадбанку за 2007 рік – плінність кадрів спостерігалася на рівні 10%, а персонал касирів-операціоністів, які виконують найважчу роботу по обслуговуванню мало захищених верств населення обновився на 35%. Розмір середньої заробітної плати за 2007 рік в Ощадбанку складає 1500 грн., при середньому по дослідженій групі 2707 грн., фондоозброєність працівника в 2007 році становила 5,4 тис. грн., при середній - 11,7 тис. грн.

Протилежний приклад спостерігається для Полтава-банка. Теоретично розрахований розмір середніх чистих активів Полтава банк на 54% НИЖЧЕ від фактичних даних. Це яскравий приклад загальновідомого факту, коли місцеві бізнес-структури успішно конкурують із системними мережами, використовуючи більш тонке знання регіональних ринків ніж їх імениті конкуренти. Відомо, що Полтава банк є одним із трьох регіональних банків, зареєстрованих в Полтавській області.

Будь-яка фінансова установа при встановленні розміру оплати праці повинна орієнтуватися не тільки на середній розмір оплати праці у фінансовому секторі економіки, але й брати до уваги існуючий рівень заробітних плат на регіональному ринку праці . Рівень оплати праці в регіоні формується з урахуванням ступеня розвитку всіх галузей економіки.

За даними офіційного сайту Полтавського обласного комітету статистики середня заробітна плата по області у липні 2008 року складає 1793грн. Найвищий рівень спостерігається в таких промислово розвинутих містах як Кременчук і Комсомольськ - 2300 грн., найменший, у депресивному Чорнухівському районі - 1052 грн.

Для визначення банків, які мають певні труднощі при підборі висококваліфікованих кадрів в районах Полтавської області порівняємо середній розмір оплати праці банківських установ з максимальною середньою заробітною платою по області. В липні 2008 року найвищий

рівень середньої заробітної плати зафіксовано у місті Кременчук – 2 337 гривень. Орієнтуючись на цей показник у шести банків середня заробітна плата вища за максимальний рівень по Полтавській області, і вони мають цілком конкурентний рівень оплати праці. Тільки трьом банкам необхідно коригування політики банків в оплаті праці: Правексбанку - мати вищий рівень оплати праці в м. Комсомльск та Кременчук; Полтавабанку – в містах Комсомольськ, Кременчук та Полтава; Ощадбанк пропонує неконкуренту заробітну плату в 9 містах та районах Полтавської області.

Проаналізувавши вплив демографічної ситуації та рівня заробітної плати на ринок праці фінансового сектору Полтавської області можна зробити висновки:

- На 1 липня 2008 року кількість осіб зайнятих у фінансовій сфері Полтавської області становить 9 140 осіб.

- Щорічний попит на працівників фінансової сфери по Полтавській області оцінюється в 460 - 640 осіб. Цей попит повністю задовольняється за рахунок спеціалістів – фінансистів, які готуються в регіональних вищих навчальних закладах.

- Оплата праці у фінансовому секторі є найвищою в порівнянні з іншими секторами економіки. В 2007 році розрив в оплаті праці між фінансистами та іншими працівниками склав 35 %.

- Середньомісячна заробітна плата одного члена сім'ї, що працює у фінансовому секторі, повністю покриває витрати домогосподарства у складі 2,4 осіб. Наприклад, у 2007 році середня зарплата у фінансовому секторі – 1973 грн. витрати домогосподарства – 1520 грн.

- Доведено прямий зв'язок між розміром чистих активів на одного працівника та середньою заробітною платою і фондоозброєністю робочої сили. З'ясовано, що зв'язок із середньою заробітною платою в 1,5 рази більш щільний ніж з фондоозброєністю. Тобто оплата праці є визначним чинником формування висококваліфікованих кадрів для банківської сфери.

- Регіональна кадрова політика банків визначається середнім розміром оплати праці в районах Полтавської області. Найбільший розмір зарплати банківських працівників в промислово розвинутих містах із середньою заробітною платою за грудень 2007 року 1924 грн.(Полтава, Кременчук, Комсомольськ), найнижчий у сільських районах із середньою заробітною платою за грудень 2007 року 927 грн. (Чорнухи, Зіньків, В. Багачка).

Перехід до моделі інноваційно-інвестиційного розвитку національної економіки потребує залучення фінансових інвестицій та оптимального поєднання зовнішніх і внутрішніх джерел інвестування як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях в Україні.

З огляду на це, при формуванні державної регіональної політики актуальними є питання диверсифікації внутрішніх джерел інвестування, пошуку нових методів залучення інвестицій, зміни інвестиційної політики. Регіональна економічна політика може бути ефективною за умов, якщо повною мірою враховано внутрішній інвестиційний потенціал країни та сукупність факторів, які впливають на інвестиційну діяльність у регіонах.

В наукових роботах правомірно акцентується увага на використанні, в якості внутрішніх джерел інвестицій, банківського капіталу, банківських кредитів, амортизаційних відрахувань та прибутку підприємств, в той час, як в недостатній мірі розглянуті питання ефективного використання тимчасово вільних грошових ресурсів страхових компаній на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Однак міжнародний досвід свідчить, що в країнах з розвиненим ринком страхові компанії, діючи під контролем держави, відіграють роль потенційних внутрішніх інвесторів в економіку.

Базовим документом по втіленню основних принципів формування ринку страхових послуг в Україні є Концепція розвитку страхового ринку України до 2010 р., яка встановлює стратегічні підходи, котрі повинні бути покладені в основу державної політики у сфері страхування, створення законодавчих та економічних умов для стимулювання розвитку страхового ринку, визначає основну мету, завдання і напрями його розвитку на

період до 2010 року відповідно до головних стратегічних цілей розвитку країни. Зокрема, в даному документі зазначено: «У сучасній економіці через страхування реалізується державна політика соціально-економічного захисту населення та формуються значні інвестиційні ресурси. Розвиток страхового ринку і використання його в інтересах сталого розвитку національної економіки в умовах її інтеграції у світове економічне співтовариство та посилення процесів глобалізації є важливим компонентом національної безпеки».

Виходячи з вищезазначеного, в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України доцільним є вивчення питань залучення в інвестиційний процес тимчасово вільних фінансових ресурсів, які акумулюються на ринку страхових послуг на загальнонаціональному та регіональному рівнях. При цьому варто врахувати особливості форм реалізації фінансових ресурсів страхових компаній, які формуються і функціонують на ринку страхування життя та на ринку ризикового страхування, що обумовлюється різницею в механізмі їх проведення.

Розглянемо можливості залучення в інвестиційний процес тимчасово вільних фінансових ресурсів, які формуються на ринку страхових послуг Полтавської області.

За даними Головного управління статистики у Полтавській області на 31.12.2007 р. в регіоні функціонувало 5 регіональних страхових компаній [7, 8]. Крім того в даний період в Полтавській області функціонувало 107 структурних підрозділів страхових компаній, що зареєстровані в інших регіонах України. Динаміка доходів та витрат регіональних страхових компаній представлена на рисунку 1.

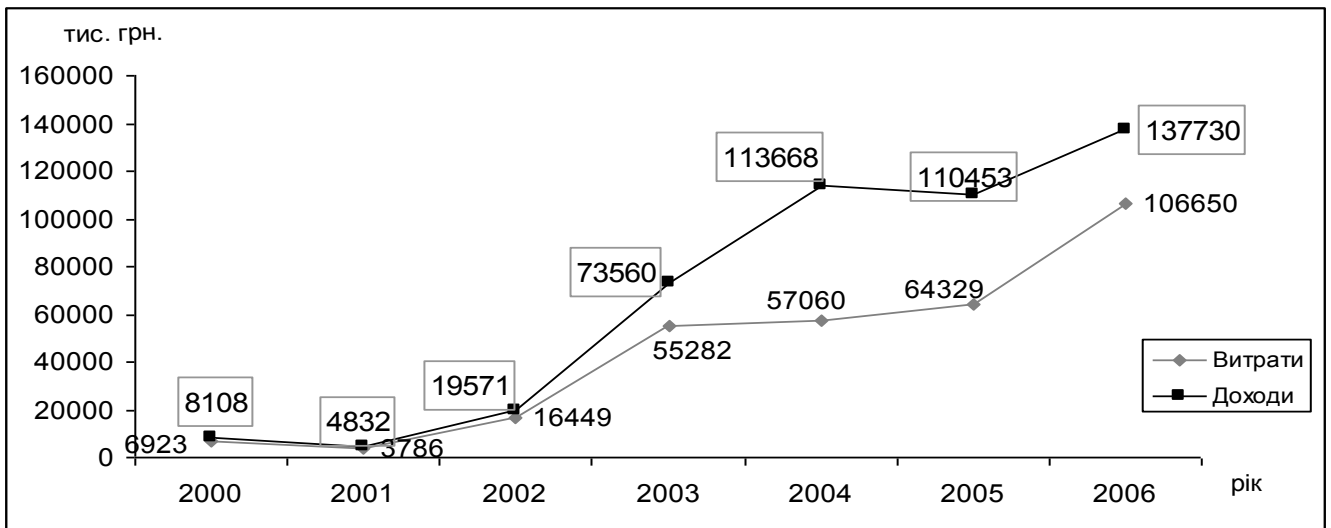

Рис. 3.13. Динаміка доходів та витрат страхових компаній Полтавської області за 2000-2006 рр.

Аналіз доходів і витрат страхових компаній Полтавської області (табл. 3.5) свідчать про те, що в загальному обсязі їх доходів найбільшу величину складають доходи від страхової діяльності, які за період 2002 – 2006 рр. майже у 80 разів перевищують величину доходів від інвестиційної діяльності.

Таблиця 3.5

Доходи та витрати страхових компаній Полтавської області за видами діяльності за 2000 – 2006 рр.

Рік	Види доходів страховиків			Види витрат страховиків		
	Доходи від страхової діяльності, тис. грн.	Доходи від інвестиційної діяльності, тис. грн.	Доходи від проведення інших операцій, тис. грн.	Витрати від страхової діяльності, тис. грн.	Витрати від інвестиційної діяльності, тис. грн.	Витрати від проведення інших операцій, тис. грн.
2000	7083	868	21	6155	320	312
2001	4068	651	113	3039	140	424
2002	17796	247	1528	2337	-	942
2003	24623	948	14243	7413	-	14123
2004	66991	759	18897	10976	-	19000
2005	64212	817	3655	18786	-	3667
2006	64345	-	-	45786	-	12473

Акції, облигації, іпотечні сертифікати	774,4	11	1720,5	25	0,0	0,0	0,0	0,0
Державні цінні папери	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Права вимоги до перестраховиків	684,1	9,7	112,0	1,5	295,8	20	1339,4	25
Інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Готівка в касі	0,3	0,0	0,7	0,0	6,6	0,1	7,8	0,1
Всього	7040,7	100	7005,9	100	1485,5	100	5357,7	100

Аналіз даних табл. 3.6 свідчить про те, що за період 2003 – 2006 рр. спостерігається зміна категорій активів, в які розміщувала технічні резерви АТ СК «Залізничні шляхи», як за структурою, так і за розміром частки в загальному обсязі інвестиційних активів.

Загальна величина технічних резервів АТ СК «Залізничні шляхи» скоротилася в 2005 р. в 4,7 рази проти 2003-2004 рр., що свідчить про ненадійність страхової компанії щодо можливості виконання зобов'язань перед страхувальниками. Виходячи з того, що страхова компанія «Залізничні шляхи» за своєю організаційно-правовою структурою є акціонерним товариством закритого типу, що виключає залучення зовнішніх джерел інвестування для збільшення величини статутного капіталу, зростання величини її статутного капіталу в 2005 р. вдвічі проти 2004 р. відбулося за рахунок частини нерозподіленого прибутку, про що свідчать звітні дані компанії.

Таким чином страхова компанія збільшила статутний капітал, але не сформувала достатній обсяг страхових резервів. В 2005-2006 рр. спостерігається зростання частки технічних резервів, розміщених на депозитних банківських рахунках, до 70%, що відповідає максимально допустимій величині щодо даної категорії активів відповідно до Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

Частка технічних резервів АТ СК «Залізничні шляхи», розміщених на поточному рахунку в 2005 р., перевищує в 2 рази визначену законодавством норму. При цьому технічні резерви страхової компанії за період 2003-2006 рр.

взагалі не представлені такими категоріями активів як «Державні цінні папери», частка яких законодавчо обмежується величиною 40% від загального їх обсягу та «Інвестиції в економіку за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України», максимальна частка яких має складати 15%.

Виходячи з цього, правомірно визначити, що регіональна страхова компанія «Залізничні шляхи» не є активним інвестором на регіональному та національному ринку. Крім того, різке зменшення обсягу її технічних резервів в 2005 р. викликає питання щодо фінансової стійкості даної компанії та можливості конкуренції як з провідними українськими страховиками, так і з іноземними страховими компаніями, які вийдуть на вітчизняний страховий ринок зі вступом України до СОТ.

Щодо інших страхових компаній Полтавської області, то як свідчать дані страхового рейтингу «Insurance Top» обсяг їх капіталізації (а отже й інвестиційні можливості) в 5-8 разів є меншим порівнюючи з показниками провідних вітчизняних страховиків, які за своєю організаційною будовою є відкритими акціонерними товариствами. Це дає підстави зробити припущення, що зі вступом України до СОТ, страхові компанії Полтавської області чекає поглинання більш потужними страховиками або вихід з ринку.

Таким чином, в сучасних умовах розвитку ринку страхових послуг актуальним є питання підвищення капіталізації регіональних страхових компаній, шляхом переходу до відкритої акціонерної форми господарювання та залучення додаткового капіталу. Крім того, з метою забезпечення збалансованого розподілу страхового капіталу за регіонами України, доцільним є внесення змін до законодавства щодо розміщення технічних резервів регіональних страховиків та страхових компаній, структурні підрозділи яких діють в інших регіонах. Крім того, доцільним є посилення контролю за розміщенням технічних резервів страховими компаніями з боку Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг з метою збільшення частки інвестицій в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України.

Виходячи з того, що джерелом формування тимчасово вільних фінансових ресурсів страхової компанії є страхові премії, доцільно розглянути їх обсяг, який акумулюється регіональними страховими компаніями та структурними підрозділами страхових компаній, що функціонують в Полтавській області. При цьому слід врахувати, що страхові компанії отримують страхові премії за договорами страхування та перестраховування ризиків інших страховиків і сплачують страхові премії перестраховикам, перестраховуючи у них свої ризики, взяті на страхування.

Використовуючи статистичні дані, визначимо, що в 2006 р. регіональними страховими компаніями було сформовано тимчасово вільних коштів в сумі 68604 тис. грн. (103170 тис. грн. + 4890 тис. грн. – 39456 тис. грн.). Структурними підрозділами інших страховиків – 34524,5 тис. грн. Загальний обсяг капіталу склав – 103128,5 тис. грн.

Проведені розрахунки свідчать, що на ринку страхових послуг Полтавської області формується тимчасово вільні фінансові ресурси, частина яких знаходиться у розпорядженні регіональних страхових компаній, а інша частина – у розпорядженні страхових компаній з інших регіонів.

З огляду на це доцільним є формування державної регіональної політики з урахуванням вирішення питання щодо використання тимчасово вільних фінансових ресурсів страхових компаній, сформованих в регіоні, в інвестиційному процесі. При цьому враховується, що специфіка діяльності страхової компанії полягає в тому, що залучений капітал у формі страхових премій є основою формування страхових резервів, необхідних для виконання її зобов'язань перед страхувальниками.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що з метою збільшення внутрішніх інвестиційних ресурсів в регіоні та оптимального розподілу страхового капіталу між регіонами України доцільним є створення в регіоні інвестиційного страхового фонду.

Грошові ресурси даного фонду доцільно формувати шляхом періодичних відрахувань визначеного відсотку від валового доходу від страхової діяльності,

отриманого страховими компаніями та структурними підрозділами інших страховиків, що діють в Полтавській області та спрямовувати під інвестиції в економіку регіону.

З метою здійснення контролю за формуванням та використанням коштів регіонального інвестиційного страхового фонду, доцільним є створення в регіоні комітету захисту прав страхувальників – суб'єкту ринку страхових послуг, діяльність якого сприятиме підвищенню страхової культури населення, посиленню контролю діяльності страхових компаній та зростанню довіри до них, збільшенню кількості страхувальників і, як наслідок, зростанню добробуту населення за рахунок дії механізму страхового захисту.

Стаття 42 Конституції України зазначає: «Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів». З огляду на це до складу регіонального комітету захисту прав страхувальників доцільно включити науковців, спеціалістів в галузі страхування, представників громадських організацій.

У відповідності до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», правомірно запропонувати Полтавській обласній раді виступити ініціатором створення регіонального інвестиційного страхового фонду, включивши його до складу спеціального фонду бюджету області. У відповідності до Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» передбачається подальша трансформація вищевказаного фонду в регіональний пайовий інвестиційний страховий фонд (РПІСФ), учасниками якого можуть виступати регіональні страхові компанії та страховики, структурні підрозділи яких діють у Полтавській області. Порядок використання коштів фонду доцільно затверджувати обласною радою та здійснювати його контроль регіональним комітетом захисту прав страхувальників.

У країнах з розвиненим страховим ринком провідну роль в інвестуванні економіки відіграють страхові компанії зі страхування життя, які, виходячи зі

специфіки механізму здійснення даного виду страхування, здатні здійснювати довгострокове інвестування та кредитування суб'єктів господарювання.

Виходячи з цього, доцільним є залучення тимчасово вільних грошових ресурсів компаній зі страхування життя, структурні підрозділи яких діють в регіоні, до регіонального інвестиційного страхового фонду з урахуванням специфіки оподаткування страхових компаній зі страхування життя, а також розроблення системи кредитування за рахунок даних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання регіону.

Враховуючи те, що в Україні законодавчо дозволено страховим компаніям зі страхування життя здійснювати лише кредитування страхувальників-фізичних осіб, доцільною є постановка питання використання потенціалу ринку страхування життя на кредитування юридичних осіб та внесення відповідних змін до страхового законодавства України й приведення його у відповідність до міжнародних норм щодо залучення фінансових ресурсів компаній зі страхування життя в інвестиційний процес. Зокрема, доцільним є запровадження досвіду європейських країн (Німеччини, Франції, Чехії, Польщі) щодо зменшення бази оподаткування доходів роботодавців та працівників на суму, що дорівнює розміру страхових премій за договорами страхування життя. Такий підхід сприятиме розвитку страхування життя в регіоні та наповненню регіонального інвестиційного страхового фонду, оскільки є ефективнішим у порівнянні з механізмом податкового кредиту, визначеного Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб».

Ефективним джерелом залучення тимчасово вільних фінансових ресурсів страхових компаній в інвестиційний процес регіону можуть слугувати муніципальні облігації, до придбання яких слід залучати регіональні страхові компанії й компанії, структурні підрозділи яких діють в Полтавській області.

Розміщення страхових резервів має здійснюватись за умов безпечності, ліквідності й доходності. На сучасному етапі розвитку фондового ринку в Україні інвестування в облігації для страхових компаній має перевагу в порівнянні з банківськими депозитами, оскільки забезпечує високу ліквідність

страхових резервів та доходність за умови перевищення відсотку за облігаціями банківського відсотку. Погашення муніципальних облігацій доцільно здійснювати за рахунок доходів, отриманих від реалізації інвестиційних проектів.

Таким чином, створення регіонального інвестиційного страхового фонду дозволить формувати в регіоні додаткові інвестиційні фінансові ресурси та спрямовувати їх на розвиток економіки регіону. Враховуючи запропонований механізм здійснення грошових відрахувань до даного фонду, його учасники не ставитимуть за мету отримання інвестиційного прибутку. З огляду на це, кошти даного фонду доцільно використовувати на превентивні заходи в різних галузях господарства, у тому числі, й у агропромисловому комплексі. Інвестування даних заходів, як правило, не приносить інвестору прибуток, проте, запобігає настанню страхових ризиків у потенційних страхувальників та витрат страхових компаній. Такими заходами в регіоні можуть бути наступні: очищення річок, зон відпочинку, укріплення ґрунту та запобігання його зсуву, удосконалення системи зрошення земель сільськогосподарського призначення утримання в належному стані лісозахисних смуг та інші заходи.

Схема залучення тимчасово вільних фінансових ресурсів страховиків в інвестиційний процес на регіональному рівні представлена на рисунку 3.14.

Рис. 3.14. Схема залучення фінансових ресурсів страховиків в інвестиційний процес на регіональному рівні

Виходячи з того, що наповнення регіонального інвестиційного страхового фонду можливо досягти лише за умови функціонування збалансованого ринку страхових послуг, необхідним є сприяння його розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні, що може бути вирішене за умови здійснення ефективного державного регулювання страхової діяльності в Україні та проведення виваженої державної політики щодо формування ринку страхових послуг, реалізацію якої доцільно здійснювати шляхом розроблення програм розвитку ринку страхових послуг України, в тому числі й регіональних.

РОЗДІЛ 4. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА НАУКОВО-ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ

4.1. Реалізація житлової політики регіону в системі регіональної політики

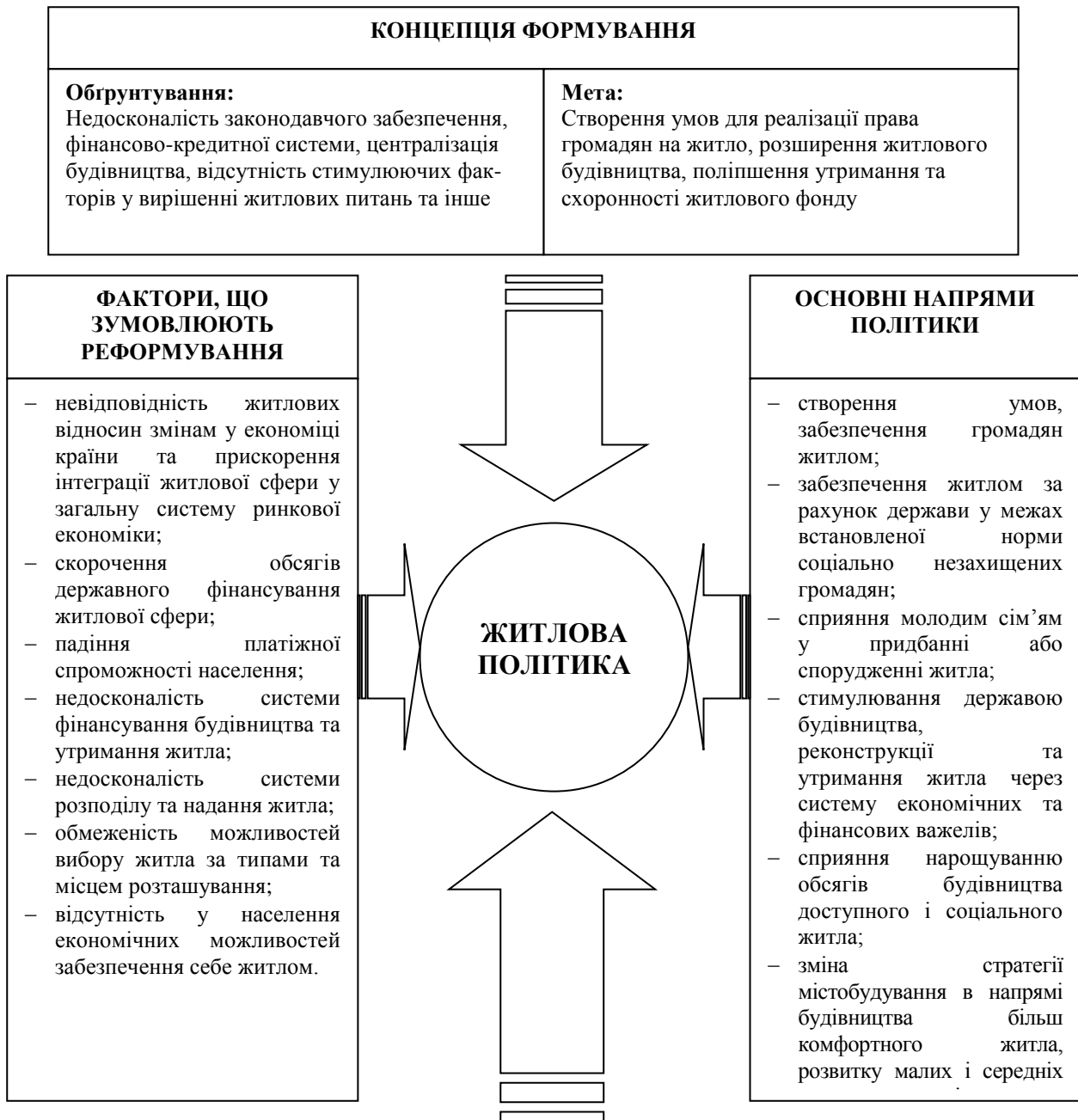
В умовах трансформації соціально-економічних відносин в Україні спрямованість динамічного розвитку держави потребує нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу регіонів, що сприятиме забезпеченню досягнення якісно нового рівня ефективності і конкурентоспроможності економіки і життя населення [1]. При цьому якісний рівень життя населення включає створення умов для реалізації

права громадян на житло. Трансформаційні перетворення в економіці України виявили проблеми зміни пріоритетів у створенні нового та утриманні існуючого житлового фонду. Збільшення об'ємів будівництва житла з 1995 р. по 2008 рік на 17 відсотків не сприяло покращенню ситуації щодо вирішення житлового питання малозабезпечених громадян [2]. Актуальним залишається вирішення питання будівництва доступного та соціального житла. Враховуючи обмеженість земельних ділянок під будівництво нового житла та необхідність їх резервування для розвитку соціально-економічної інфраструктури населених пунктів, цілком закономірно постає питання збереження вже існуючого житлового фонду, формування інституту власника житла з метою одержання населенням якісних житлово-комунальних послуг. В зв'язку з чим удосконалення житлової політики регіонів є одним із пріоритетних напрямів регіональної політики економічного розвитку що потребує забезпечення оцінки територіальних ресурсів, виявлення регіональних важелів її формування, визначення напрямів та форм її реалізації.

Житлова політика регіону здійснюється відповідно до взаємопов'язаних основних напрямів щодо реалізації потреби громадян в житлі та передбачає реалізуючи ці напрями законодавчі, соціальні, організаційно-економічні, архітектурно-будівельні, експлуатаційно-технологічні заходи з урахуванням ресурсного, трудового та фінансового потенціалу регіону.

В інституційному плані житлова політика визначається державою і в межах наданих повноважень – органами місцевого самоврядування.

Формування житлової політики держава забезпечує шляхом: її розробки та реалізації; законодавчого та нормативного забезпечення; створення органів державного регулювання в галузі житлового будівництва; створення публічних інститутів фінансування; створення спільно з органами місцевого самоврядування фонду соціального житла; розробки та реалізації державних та регіональних програм житлового будівництва; сприяння залученню інституційних інвесторів.

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ
<ul style="list-style-type: none"> – розширення житлового будівництва за рахунок різних джерел фінансування; – удосконалення системи інвестування житлового будівництва (інвестиційні фонди, іпотечні і житлові банки); – регулювання розмірів плати за користування житлом та комунальними послугами; – вдосконалення системи виділення земельних ділянок під житлове будівництво; – забезпечення житлової території інженерними мережами та соціальною інфраструктурою; – застосування новітніх технологій спорудження житла та виробництва будівельних матеріалів; – створення ринку будівельних послуг; – стимулювання створення об'єднань власників квартир з метою належного їх утримання.

Рис. 4.1 Концептуальні засади формування державної житлової політики

Разом з цим, з метою реалізації права громадян на житло в Україні реалізуються затверджені Урядом програми забезпечення окремих категорій громадян житлом: державне пільгове довгострокове кредитування індивідуальних сільських забудовників (програма «Власний дім»), Державна програма забезпечення молоді житлом на 2002-2012 роки; Комплексна програма забезпечення житлом військовослужбовців, осіб рядового і керівного складу органів внутрішніх справ, кримінально-виконавчої системи, службових осіб митних органів та членів їх сімей; військовослужбовців, звільнених у запас або відставку; громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; суддів; інвалідів по слуху та зору; розселення та облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися на проживання в Україну; вчених Національної академії наук України. Механізми реалізації державних програм різняться відповідно до мети. Так, правила надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі передбачають кредитування індивідуальних забудовників у сільській місцевості з метою заохочення громадян до роботи в аграрному секторі економіки. Погашення кредиту може здійснюватися коштами або частково чи повністю сільськогосподарською продукцією власного виробництва. Порядком надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво і придбання житла передбачено пільги, спрямовані на стимулювання народжуваності в Україні з обов'язковим внесенням першого внеску позичальником. Пільгове довгострокове кредитування будівництва чи придбання житла військовослужбовцями Збройних сил, державними службовцями зумовлено необхідністю підвищити привабливість відповідного виду діяльності та спрямовані на отримання житла за професійною ознакою, що унеможлиблює поширення даного механізму на інші категорії населення з середнім рівнем доходу.

Таким чином, зазначені програми не охоплюють усі категорії громадян, які потребують житло, а недостатній розмір їх фінансування вимагає їх перегляду та визначення пріоритетності, зосередивши кошти на найефективніших.

Указом Президента України «Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом» № 1073/2007 від 7 листопада 2007 р. одним із провідних напрямів забезпечення конституційного права громадян України на житло визначено будівництво за державної підтримки доступного житла та засади його реалізації. Відповідно до Указу Президента України № 1073/2007 та проекту Концепції Загальнодержавної програми забезпечення житлом громадян на 2009-2012 роки потребують розробки регіональні програми будівництва доступного житла. Першочергово на державному рівні відповідно до Указу Президента України «Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом» № 1073/2007 необхідно розробити законопроект про будівництво доступного житла, проекти будинків, енергозберігаючі технології їх будівництва, передбачивши у Державному бюджеті України видатки на будівництво доступного житла. Потребує встановлення на законодавчому рівні порядок визначення категорії громадян, яким надаватиметься державна підтримка в придбанні житла відповідно до рівня доходів. Вирішенням проблеми доступності житла слугуватиме забезпечення доступності кредитів шляхом запровадження системи житлових будівельних заощаджень, які накопичуються для початкового внеску впродовж певного періоду на спеціальних банківських житлових депозитних рахунках. Механізми житлового кредитування, що ґрунтуються на системі накопичувальних житлових заощаджень населення, реалізуються в країнах ЄС, а також в Російській Федерації, Республіці Казахстан. Створення правових засад розвитку фінансування масового житлового будівництва дозволить вирішити проблему доступності житла, розширюючи її межі, розуміючи під доступністю співвідношення між середньомісячною платою на погашення іпотечного кредиту та середньомісячним доходом сім'ї.

На регіональному рівні необхідно визначитися з чисельністю громадян, які братимуть участь у будівництві доступного житла за державної підтримки,

обсягами коштів населення, що можуть бути спрямовані на фінансування будівництва такого житла.

Формування житлової політики України, відповідно до напряму розширення житлового будівництва, здійснюється за допомогою прямих та опосередкованих засобів і методів впливу держави. До прямих відносяться наступні: субвенції, субсидії та дотації, санації збиткових підприємств, прийняття нового та удосконалення чинного законодавства, адміністративні важелі. Опосередкованими вважаються заходи економічної політики, передусім грошово-кредитної, податкової, амортизаційної, цінової.

Субвенції як засіб впливу держави на збільшення обсягів будівництва житла виділяються щорічно регіонам із бюджету України відповідно до державних програм забезпечення окремих категорій громадян житлом та кількості цих громадян, що знаходяться на квартирному обліку. Субсидії класифікуються на житлові та житлово-будівельні. На відміну від житлово-будівельних субсидій, житлові мають виражене цільове призначення та безпосередньо пов'язані з доходами та іншими характеристиками домогосподарств. Перевагою житлово-будівельних субсидій є їх вища ефективність для збільшення пропозиції доступного житла та для цільових груп населення (біженці). Більшість країн із розвинутою економікою використовують як житлові, так і житлово-будівельні субсидії.

Важелем впливу держави на житлову політику є законодавча та нормативна діяльність, яка передбачає прийняття нового та удосконалення чинного законодавства, а також встановлення технічних параметрів, будівельних норм і правил житлового будівництва з одночасним поліпшенням якісних показників та вдосконаленням будівельних технологій. Найактуальнішим питанням залишається прийняття Житлового кодексу України в новій редакції.

У сучасних умовах господарювання, з метою формування житлової політики потребує державної підтримки стимулювання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у сфері житлового будівництва з метою

використання енергозберігаючих технологій, збільшення теплозахисних властивостей конструкцій житла.

Використання елементів податкової політики як одного із засобів опосередкованого державного впливу на житлову політику сприятиме збільшенню обсягів житлового будівництва, про що свідчить досвід використання податкових пільг відповідно до Закону України Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії «Київміськбуд». Відповідно до Закону кошти, котрі надійшли на пенсійні рахунки, не включаються в сукупний оподатковуваний дохід ні осіб, які зробили внесок, ні осіб, на чії рахунки надійшли гроші. На них не нараховуються збори на обов'язкове пенсійне і соціальне страхування, а безготівкові гривні, перераховані підприємствами, відносяться на валові витрати підприємства. Досвід пільгового оподаткування, апробований на базі холдингової компанії «Київміськбуд», правомірно закріпити на законодавчому рівні з метою використання іншими будівельними компаніями.

Наступним засобом активного впливу держави може стати податок на незайняте житло з житлових площ, які залишаються незаселеними більше 2-х років, зокрема, як практикується у Франції. Правомірно використати досвід Франції щодо системи житлових заощаджень, відповідно до якого кошти, накопичувані на доступних усім рахунках житлових заощаджень і в межах програми житлових заощаджень, не підлягають оподаткуванню. При використанні позики для купівлі житла держава додатково виплачує премію.

З метою реалізації права громадян на житло поряд із будівництвом нового житла пріоритетним напрямом житлової політики України є реконструкція існуючого житлового фонду. Показник співвідношення будівництва нового житла та реконструкції старих житлових об'єктів в Україні значно вищий, ніж у розвинутих країнах. У Німеччині інвестиції, спрямовані на будівництво нового житла, становлять 53%, на реконструкцію – 47%. У Києві на будівництво новобудов спрямовується 300-400 млн. доларів, а на реконструкцію – 5-6 млн. доларів у рік.

Значним кроком у позитивному вирішенні питання реконструкції житлового фонду є прийняття 22.12.2006 р. Закону України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду», який визначає правові, економічні, соціальні та організаційні засади проведення комплексної реконструкції кварталів із заміною застарілого житлового та нежитлового фонду [5]. Державна політика у сфері комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду базується на засадах: сприяння реалізації права громадян України на житло; раціонального використання території; визначення на конкурсних засадах інвестора-забудовника та механізмів фінансування; гарантії та забезпечення майнових прав громадян.

Щодо вирішення питання комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду в Україні на державному рівні правомірно розробити державну програму з реконструкції, заміни житлового фонду, зміни до нормативних актів, затвердити державні стандарти, норми та правила в межах, установлених законом. На регіональному рівні необхідно: провести інвентаризацію застарілого житлового фонду з метою визначення технічного стану та експлуатаційних даних, обсягів, вартості, черговості проведення реконструкції; встановити умови надання земельних ділянок та умови плати на час будівництва, а також порядок і обсяг компенсацій власникам земель приватної власності на випадок виникнення потреби в цих землях згідно із затвердженою містобудівною документацією.

Одночасно, з метою удосконалення та збереження житлового фонду, підвищення його споживчих властивостей правомірно констатувати необхідність запровадження фінансово-інвестиційного механізму його реконструкції в Україні. При цьому доцільно використати досвід Російської Федерації. Механізм реконструкції житлових будинків у Російській Федерації полягає в реалізації інвестиційних проектів на тендерній основі між учасниками аукціону, інвестиційні можливості яких перевіряє муніципальний комітет. Особливістю механізму реконструкції є можливість її комплексності, тобто

реконструкція не окремого будинку, а цілого мікрорайону та будівництво в ньому стартових будинків для відселення. Одержання житла мешканцями у випадку знесення житлових будинків відбувається з коефіцієнтом 1,6 по відношенню до розмірів попереднього житла та можливістю придбати додаткові квадратні метри за пільговими цінами.

Відповідно до Закону України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» відселення власників житла, що реконструюється, здійснюється за умови згоди цих власників із наданням їм рівноцінних за площею та кількістю кімнат житлових приміщень у межах кварталу. Житлова площа, що пропонується, може бути збільшена безоплатно до 50% житлової площі квартири, що підлягає знесенню, якщо її власник не перебуває на квартирному обліку. За умови подальшого збільшення житлової площі власники відселених квартир розраховуються з інвестором за додаткові квадратні метри житла за ринковою вартістю.

Власникам садибних житлових будинків, що вилучаються разом із земельною ділянкою для суспільної потреби, надається, за їх згодою, рівноцінна земельна ділянка з побудованим на ній житлом або грошова компенсація відповідно до експертної оцінки житла. Спори щодо вилучення житлового приміщення, розміру викупної вартості вирішуються в судовому порядку. У результаті проведених досліджень встановлено, що доцільним є процес уточнення механізму компенсації власникам житлових будинків та земельних ділянок, відчужених під час комплексної реконструкції кварталів, відповідно до суспільної потреби з метою урахування ринкової вартості земельної ділянки, на якій знаходиться житло.

З метою реконструкції застарілого житлового фонду як напряму житлової політики, реалізації права громадян на житло на регіональному рівні є доцільним наступне.

1. Розроблення і прийняття програми реконструкції застарілого житлового фонду в регіоні.

2. Забезпечення розробки системи податкових пільг підприємств, що здійснюють інвестиції у реконструкцію застарілого житлового фонду.

3. Ухвалення генеральних планів міст із виділенням зон і окремих будинків для проведення реконструкції застарілого житлового фонду.

4. Проведення конкурсів із залучення інвесторів-забудовників для реалізації проектів реконструкції, заміни житлового фонду.

5. Відповідно до законодавства здійснювати контроль за механізмом оплати різниці у вартості нового житла та житла, з якого населення було відселене.

6. Здійснення експерименту з проведення реконструкції застарілого житлового фонду.

7. Вирішення питання власності на землю, на якій розміщені будинки, що вилучаються під час комплексної реконструкції кварталів.

Поліпшення утримання та схоронності житлового фонду як напрям, визначений Концепцією державної житлової політики, потребує залучення громадян до участі в утриманні та збереженні існуючого житла, формування ринкових відносин в житлово-комунальній сфері.

Державна політика у житлово-комунальній сфері реалізується відповідно до Загальнодержавної програми реформування та розвитку ЖКГ на 2004-2010 роки [6]. Стан житлового фонду, якість житлово-комунальних послуг перебувають на низькому рівні, що є наслідком незначної конкуренції на ринку житлово-комунальних послуг, інвестиційній непривабливості галузі, недостатнім бюджетним фінансуванням технічного переоснащення об'єктів ЖКК, відсутністю реального господаря багатоквартирних будинків.

З метою утримання і збереження існуючого житлового фонду потребує реформування житлово-комунальна галузь. З цією метою Уряд України передбачає провадження нової моделі функціонування ринку послуг централізованого тепло-, водопостачання та водовідведення на засадах конкуренції, змішаної власності та державного регулювання.

Разом з цим у житловій сфері потребує формування ринок послуг із управління багатоквартирними будинками на засадах конкуренції та розподілу функцій замовника і виконавця житлово-комунальних послуг, що дозволить поліпшити якість їх утримання. З цією метою потребує прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (ОСББ), який передбачає обов'язкове створення об'єднань співвласників у новобудовах і спрощення порядку їх формування. Обов'язкове створення ОСББ передбачено у Норвегії, Данії, Німеччині, Нідерландах, Швейцарії, Польщі, Угорщині, Чехії, Республіці Казахстан.

Прийняття законопроекту сприятиме активізації створення ОСББ, визначенню ефективного власника будинку, підвищенню якості житлово-комунальних послуг, забезпеченню схоронності житлового фонду.

Житлова політика регіональних органів влади реалізується на основі житлової політики держави. Двома найважливішими складовими регіональної житлової політики є чітко опрацьована в законодавчому аспекті практична діяльність держави та соціально-економічна політика регіону, здійснювана на базі загальнодержавного законодавства з метою досягнення регіональних і місцевих цілей та завдань.

Методологічною основою формування регіональної житлової політики в дослідженні визначено діалектичний метод з його основними елементами: принципом суперечності, системним підходом, принципом історизму.

Програми щодо забезпечення певних категорій громадян житлом передбачають як державне, так і територіальне фінансування. Такими програмами в Полтавській області є: регіональна програма підтримки індивідуального житлового будівництва на селі «Власний дім», Державна програма забезпечення молоді житлом на 2002-2012 роки, Чорнобильська будівельна програма.

У процесі реалізації державної житлової політики, спрямованої на істотне підвищення життєвого рівня населення, регіон необхідно розглядати як винятково складну систему, в якій виділяються підсистеми: земельні ресурси,

будіндустрія, трудові ресурси, фінансові ресурси, що функціонують у межах своїх цілей і завдань. Ознаками цілісності систем є активізація господарської діяльності, поглиблення внутрішньотериторіальної спеціалізації, використання переваг регіонального поділу праці, різноманітних місцевих ресурсів, формування місцевих ринків.

Цілісність регіону як системи в формуванні житлової політики полягає в комплексному підході до розвитку житлового будівництва як одного із напрямів реалізації права громадян на житло. З цією метою необхідна взаємодія підсистем регіону, починаючи з виділення земельних ділянок під забудову як необхідного ресурсу, спрощення процедури видачі дозволів на відведення земельних ділянок під будівництво житла; повноцінний генеральний план забудови і розвитку міста, який би передбачав будівництво мікрорайонів з попереднім підведенням комунікацій, функціонування підприємств будіндустрії для забезпечення місцевими будівельними матеріалами, що сприятиме здешевленню житла, а одночасно і збільшенню пропозиції на ньому, наявність трудових ресурсів, а відповідно і навчальних закладів для підготовки та перепідготовки фахівців будівельної галузі.

Ректроспективний аналіз свідчить, що в умовах командно-адміністративної системи переважала централізована модель територіального устрою та управління житловим будівництвом. Певне її послаблення відбулося в другій половині 80-х років. У середині 90-х років централістські тенденції в житловому будівництві значно послабилися. Централізована модель управління житловим будівництвом передбачала переважне його фінансування за рахунок бюджету. За 1980-1990 роки введення в експлуатацію житлових будинків державними підприємствами й організаціями в Українській РСР становило 56,8-63,6 % загальної кількості введеного житла. Починаючи з 1995 року в Україні спостерігається тенденція до зменшення обсягів житлового будівництва державної та корпоративної форми власності.

Аналіз статистичних даних свідчить, що обсяги капіталовкладень у житлове будівництво в Україні в абсолютних вимірах у десятки і сотні разів

менші від країн Європейського Союзу. Найбільші капіталовкладення в житлове будівництво серед країн Європейського Союзу у Німеччині – 121,4 млрд. євро, Франції – 64,9 млрд. євро, Італії – 60,9 млрд. євро, Великобританії – 58,4 млрд. євро [7, с. 18].

Збільшення обсягів будівництва житла за рахунок коштів населення не змогло компенсувати зменшення державного фінансування, що потребує пошуку та розробки нових механізмів фінансування житлового будівництва.

На мікрорівні житлова політика здійснюється стимулюванням малого та середнього бізнесу. У більшості пострадянських країн така політика передбачає акціонування і приватизацію державних підприємств. Основою організаційної структури управління є підприємство. В Україні в будівельній галузі залежно від форм власності функціонують: приватні, колективні, державні, комунальні підприємства, підприємства, засновані на змішаній формі власності. Залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік підприємства класифікуються як малі, середні та великі.

Таким чином, формування житлової політики України відбувається як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях відповідно до таких напрямів: розширення житлового будівництва шляхом будівництва нового та реконструкції існуючого житлового фонду; поліпшення утримання та схоронності житлового фонду. Регіональними складовими формування житлової політики є: забезпечення раціонального землекористування, спрощення процедури виділення земельних ділянок під будівництво, використання пільгового оподаткування в розрізі регіону з метою реконструкції існуючого житлового фонду, забезпечення житлом малозахищених верств населення відповідно до загальнодержавної програми.

На регіональному рівні житлова політика формується відповідно до державної житлової політики та полягає в наступному: в сприянні розвитку житлового будівництва шляхом розробки та затвердження програм забезпечення громадян житлом, забезпечення розробки і затвердження генерального плану та детальних планів територій та іншої містобудівної

документації, вирішення питань землекористування, створення фонду соціального житла; здійсненні реконструкції застарілого житлового фонду, згідно з технічними вимогами в напрямі схоронності та утримання житлового фонду.

З метою реалізації житлової політики України щодо поліпшення утримання та схоронності житлового фонду основними напрямами на регіональному рівні визначено:

- сприяння створенню ринку послуг із управління багатоквартирними будинками на засадах конкуренції та розподілу функцій замовника і виконавця житлово-комунальних послуг;

- стимулювання утворення об'єднань співвласників багатоповерхових будинків.

У сучасних умовах формування житлової політики потребує розробки методичного підходу щодо її здійснення.

У зв'язку з чим цілком закономірним є розробка методичних рекомендацій щодо формування житлової політики регіону. У результаті проведених досліджень встановлено, що вони являють собою логічну послідовність, яка включає п'ять основних етапів (рис. 5.2).

I етап. З метою визначення стану житлової політики в межах регіону та з метою розробки форм її реалізації доцільно на першому етапі – «Аналіз стану житлової політики в регіонах та постановка задачі щодо формування житлової політики на регіональному рівні» – житлову політику регіону розглядати як систему що включає напрями: розвиток житлового будівництва, реконструкція житлового фонду та його утримання. Аналіз стану житлової політики регіону закономірно здійснювати за кожним напрямом окремо. З метою реалізації права громадян на житло визначено за доцільне здійснити аналіз розвитку житлового будівництва в регіоні. Для аналізу правомірно використовувати комплекс методів, основними з яких є аналітичний, економічного районування, графічний, метод багатокритеріальної оцінки. З метою визначення комплексної оцінки стану житлової політики в напрямі розвитку житлового будівництва по

регіонах України використано метод багатокритеріальної оцінки. Відповідно до методу багатокритеріальної оцінки визначено наступні показники, що характеризують стан житлової політики:

7. Введення в експлуатацію житлових будинків за регіонами України.
8. Щільність населення.
9. Інвестиції в основний капітал у житлове будівництво.
10. Кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку у міських поселеннях.
11. Забезпеченість населення житлом.
12. Кількість сімей та однаків, які одержали житло у міських поселеннях.

Рис. 4.2 Логічна послідовність формування житлової політики регіону в Україні

Ці показники позначено відповідно через $x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6$.

На основі даних показників, що характеризують стан житлової політики, визначаються відносні показники. Для показників, збільшення значень яких означає більш високий рівень розвитку житлового будівництва, а саме: введення в експлуатацію житлових будинків; обсяги інвестицій; забезпеченість населення житлом; кількість сімей, які одержали житло (це показники x_1, x_3, x_5, x_6), відносні показники визначаються із рівності

$$y_i = \frac{x_i - x_i^{\min}}{x_i^{\max} - x_i^{\min}}, \quad (4.1)$$

де y_i – відносні показники багатокритеріальної оцінки стану житлової політики;

x_i – абсолютні показники багатокритеріальної оцінки стану житлової політики;

x_i^{\min} – найменше значення показника x_i по регіонах України;

x_i^{\max} – найбільше значення показника x_i по регіонах України.

Для показників, зменшення значень яких означає більш високий рівень розвитку житлового будівництва, а саме: щільність населення; кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку у міських поселеннях (це показники x_2 та x_4), – відносні показники визначаються із рівності

$$y_i = \frac{x_i^{\max} - x_i}{x_i^{\max} - x_i^{\min}}. \quad (4.2)$$

На основі отриманих критеріїв оцінки стану житлової політики в напрямі розвитку житлового будівництва сформовано комплексний показник формування житлової політики на регіональному рівні, який визначається із рівності

$$W = \sum_{i=1}^n \alpha_i y_i, \quad (4.3)$$

де n – це кількість показників, що розглядається;

α_i – це вагові коефіцієнти, що відображають різну значущість показників. Оскільки в даній методиці всі показники прийняті рівноправними, то

$$\alpha_i = 1, \quad i = \overline{1, 6};$$

y_i – відносні показники багатокритеріальної оцінки стану житлової політики.

Отримані числові значення оцінки формування житлової політики регіонів України за запропонованими показниками дають можливість визначити стан формування житлової політики з метою розроблення форм її реалізації. Загальна інтерпретація результатів оцінки формування житлової політики представлена в табл. 5.1

Таблиця 4.1

Інтерпретація результатів оцінки стану формування житлової політики в напрямі розвитку житлового будівництва

Бальна оцінка комплексного показника стану формування житлової політики	Характеристика стану формування житлової політики	Пропоновані форми реалізації житлової політики
$1 \leq W \leq 2$	Низький рівень формування житлової політики	Збільшення обсягів житлового будівництва
$2,1 \leq W \leq 3$	Середній рівень формування житлової політики	Формування житлової політики з урахуванням рівня платоспроможності населення, потреби в соціальному житлі, необхідності реконструкції застарілого житлового фонду
$3,1 \leq W \leq 4$	Високий рівень формування житлової політики	Укріплення лідируючих позицій

Постановка задачі щодо формування житлової політики передбачає прийняття рішень щодо формування житлової політики, яка реалізується за

умови найменших витрат із урахуванням застосування новітніх технологій, механізмів фінансування, енергозбереження, раціонального використання земельних ресурсів.

Житлова політика оцінюється показниками k_i , $i = \overline{1, n}$, збільшення значення яких означає більш високий рівень житлової політики в напрямі розвитку житлового будівництва (введення в експлуатацію житлових будинків; обсяги інвестицій; забезпеченість населення житлом; кількість сімей, які одержали житло), та показниками k_j , $j = \overline{n+1, r}$, зменшення значень яких означає більш високий рівень розвитку житлового будівництва (щільність населення; кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку у міських поселеннях). Оптимізація житлової політики полягає у виборі таких її варіантів, для яких

$$\begin{cases} k_i \rightarrow \max & i = \overline{1, n} \\ k_j \rightarrow \min & j = \overline{n+1, r} \end{cases} \quad (4.4)$$

при обмеженнях, які визначаються регіональними особливостями.

Отже, оптимальна житлова політика визначається вектором

$$\{k_1^0, k_2^0, \dots, k_n^0, k_{n+1}^0, \dots, k_r^0\},$$

де k_r^0 – визначено при розв'язанні багатокритеріальної задачі (4.4).

Для розв'язання багатокритеріальної оптимізаційної задачі (4.4) створюється загальний критерій [8]. Алгоритм етапів вищенаведеної методики правомірно представити в узагальненій формі методичних рекомендацій формування житлової політики на регіональному рівні (рис. 4.3) [9].

II етап. В умовах формування житлової політики на регіональному рівні в Україні провідна роль у розширенні житлового будівництва належить реформуванню земельних відносин з урахуванням рентного змісту економічної оцінки земельних ресурсів. Економічна оцінка земельних ресурсів базується на розрахунку доходу, одержаного внаслідок їх використання, тобто річної

диференціальної ренти, та полягає у визначенні їх цінності в грошовому еквіваленті з метою встановлення відмінностей в якості ресурсів із урахуванням регіональних природних і економічних умов виробництва, їх місцерозташування.

Методика розрахунку ціни землі базується на підході, згідно з яким ринок землі правомірно представити як дворівневу структуру для країн з перехідною економікою. У даному випадку вважається, що земля із загальнодержавної власності переходить у приватну власність та набуває властивостей товару.

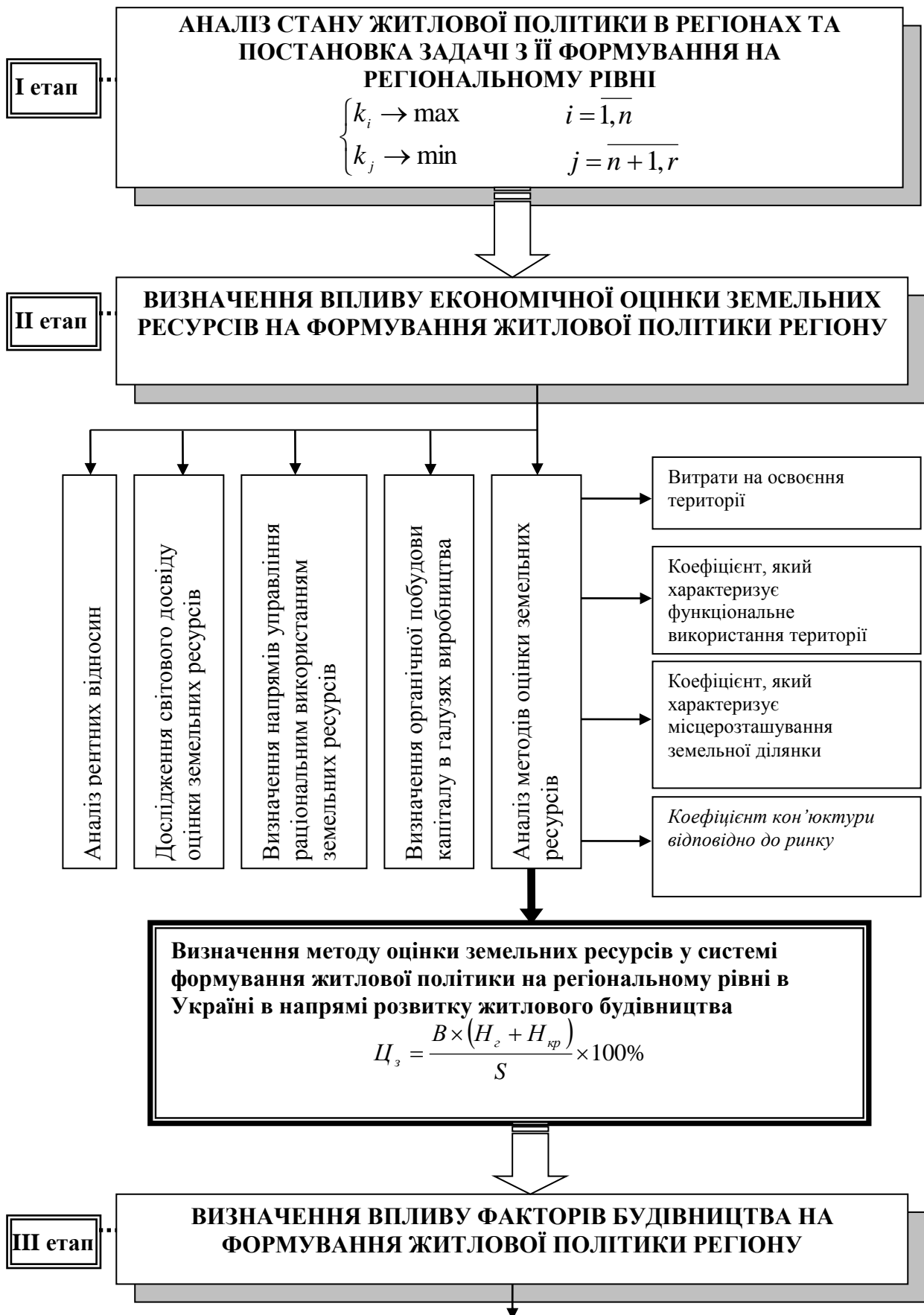
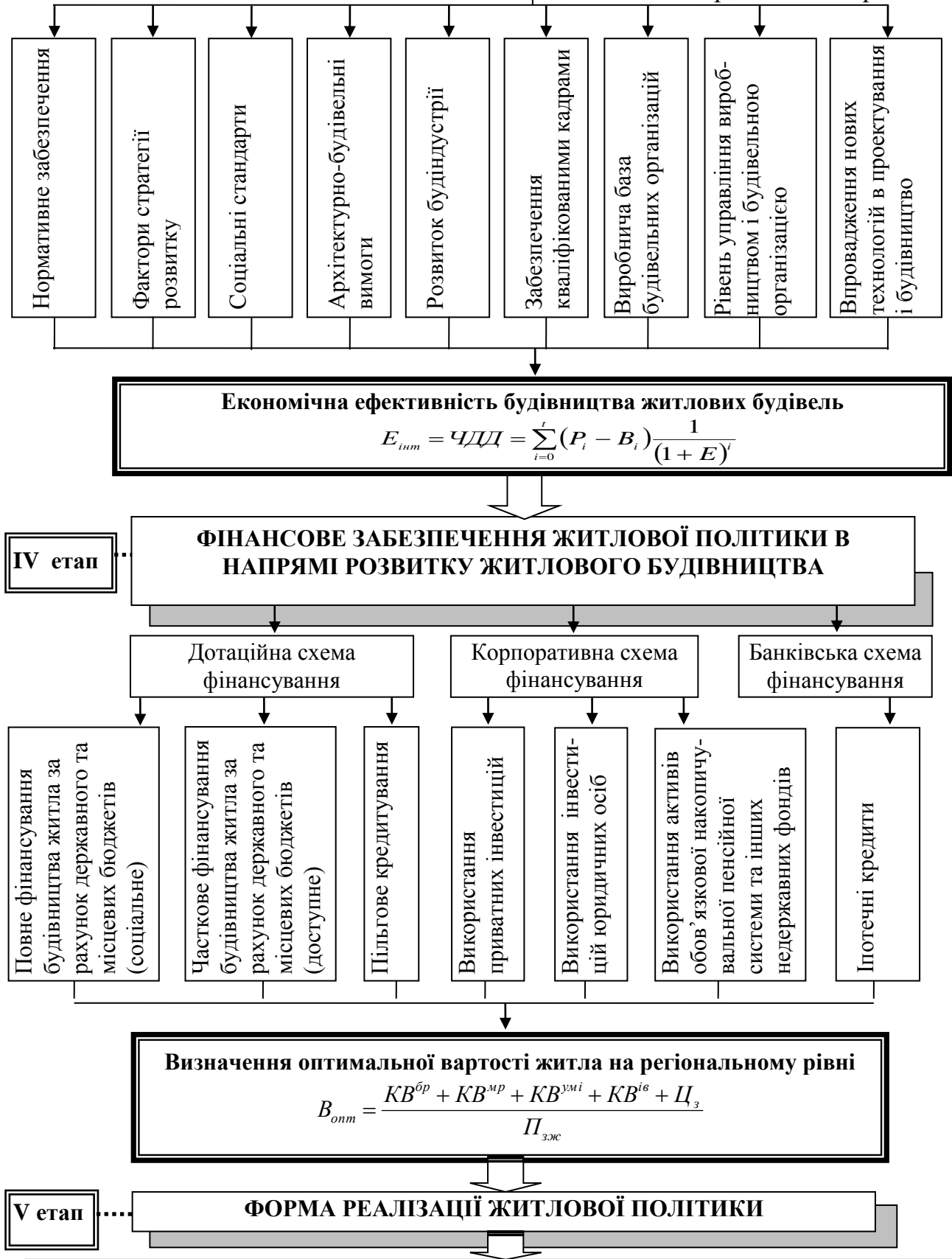

Рис. 4.3 Методичні рекомендації формування житлової політики на регіональному рівні в напрямі розвитку житлового будівництва

Продовження рис. 4.3

Регіональна комплексна програма «Житло» в Полтавській області на 2007-2012 роки

Рис. 4.3 Методичні рекомендації формування житлової політики на регіональному рівні в напрямі розвитку житлового будівництва

При цьому враховано методологічну особливість ціноутворення на землю, а саме те, що ціна на землю визначається на основі отриманого доходу у формі ренти, який принесла ця земля за попередній період, або порівняно з аналогічними землями. Тобто для такого ціноутворення необхідний певний період, в якому перебувала б земля в обороті і враховувалася б диференціальна рента II, тобто ті затрати, які поніс орендар, отримані доходи ним та включені орендодавцем в орендну плату при здачі в оренду на наступний термін або при її продажу. Згідно світових норм такий термін в Україні відсутній об'єктивно, враховуючи термін реформування земельних відносин із 1991 року. Тим більше, що ринку землі в Україні на кінець 2009 року за його сутнісними та світовими ознаками не існує. Другий підхід щодо визначення ціни на землю може бути застосований порівняно з аналогічними за якістю та місцезростаюванням землями. Даний підхід доцільно застосовувати при ціноутворенні на землю в Україні, враховуючи попит та пропозицію на аукціонах оренди землі.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, підхід до ціноутворення на землю в Україні повинен мати як елементи загальносвітової практики до ціноутворення, так і розрахунково-формульні.

Методологічною основою процесу розрахунку ціни землі є врахування вчення про ренту. За запропонованим підходом ринок землі в державах із перехідною економікою, зокрема в Україні, представляється у системі двох рівнів – первинного ринку землі та вторинного. Перший рівень – це коли за рішенням органів місцевого самоврядування земля відводиться під будівництво або об'єкт підлягає приватизації із земельною ділянкою згідно умов приватизації. Розрахунок ціни землі під будівництво житла визначається формулою (4.5.)

$$C_3 = \frac{B \times (H_z + H_{сп})}{S} \times 100\%, \quad (4.5)$$

де C_3 – ціна землі;

B – витрати;

H_z – норма прибутку за галузями виробництва;

$H_{кр}$ – норма кон'юнктурної ренти;

S – норма банківського відсотка за депозитом.

Другий рівень ринку землі – вторинний – відображає той стан, коли приватизована земля входить в ринковий обіг, тобто переходить від одного приватного власника до іншого. У цьому рівні стартову ціну на аукціоні правомірно розраховувати за формулою (4.6).

$$Ц_z = \frac{B \times (H_{сер} + H_{кр})}{S} \times 100\%. \quad (4.6)$$

Особливість даної формули відносно формули 4.5 полягає в тому, що в чисельнику $H_{сер}$ як коефіцієнт відображає вже стан самого ринку, тобто відношення між власниками, і дорівнює середній нормі прибутковості (рентабельності). Тобто земля на вторинному ринку як капітал рівноправно бере участь у міжгалузевій конкуренції та формуванні середньої норми прибутку. Її рівень у формулі 4.6 встановлюється, виходячи з того, що середня норма прибутку визначається як величина, яка кореспондується з банківським відсотком по кредиту. На кінець 2008 року вона знаходилася на рівні 18%, але у формулі її доцільно збільшити на 2-3 пункти, враховуючи те, що норма прибутку виробничих структур, які залучають кредити банків, має бути в збалансованій економіці більшою, ніж банківський відсоток за кредитами.

Запропонований порядок визначення ціни на земельні ділянки, призначені під будівництво житла, що включає два етапи та реалізується через два рівні ринку землі з урахуванням рентної складової, сприятиме підвищенню економічної ефективності використання територіальних ресурсів у процесі формування житлової політики регіону.

III етап. Третій етап передбачає на основі системного аналізу особливостей розвитку житлового будівництва, експлуатації та утримання

житлового фонду, особливостей руху капіталу в будівництві, на загальнодержавному та регіональному рівнях визначення та врахування факторів впливу на процес формування житлової політики на регіональному рівні. До факторів впливу на процес формування житлової політики в регіонах доцільно віднести: нормативне забезпечення; фактори стратегії розвитку регіону; соціальні стандарти; архітектурно-будівельні вимоги; розвиток будівельної індустрії; забезпечення кваліфікованими кадрами; виробничу базу будівельних організацій; рівень управління виробництвом і будівельною організацією; упровадження новітніх технологій відповідно до її напрямів. Врахування факторів впливу на розвиток житлового будівництва дозволяє прогнозувати обсяги будівництва соціального житла відповідно до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» та доступного житла з метою створення умов щодо забезпечення громадян України житлом. Додаткового аналізу на даному етапі методики формування житлової політики на регіональному рівні потребує визначення попиту на житло відповідно до квартирної черги за категоріями громадян. (рис. 4.4). Так, комерційне житло в Україні будують переважно громадяни з достатніми доходами, частка яких складає 15%. Будівництво доступного житла, що розраховане на громадян із середніми, нижчими та вищими за середні доходами, передбачає використання власних коштів громадян, залучення кредитів, державну підтримку.

Статус доступності житла, на відміну від соціального, характеризується такими критеріями його оцінки: термін накопичення коштів на житло, співвідношення заробітної плати та вартості одного квадратного метра житла, загальна кількість населення, що потребує поліпшення житлових умов.

Указом Президента України «Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом» визначено формування цілісної системи державної підтримки житлового будівництва для забезпечення доступності житла.

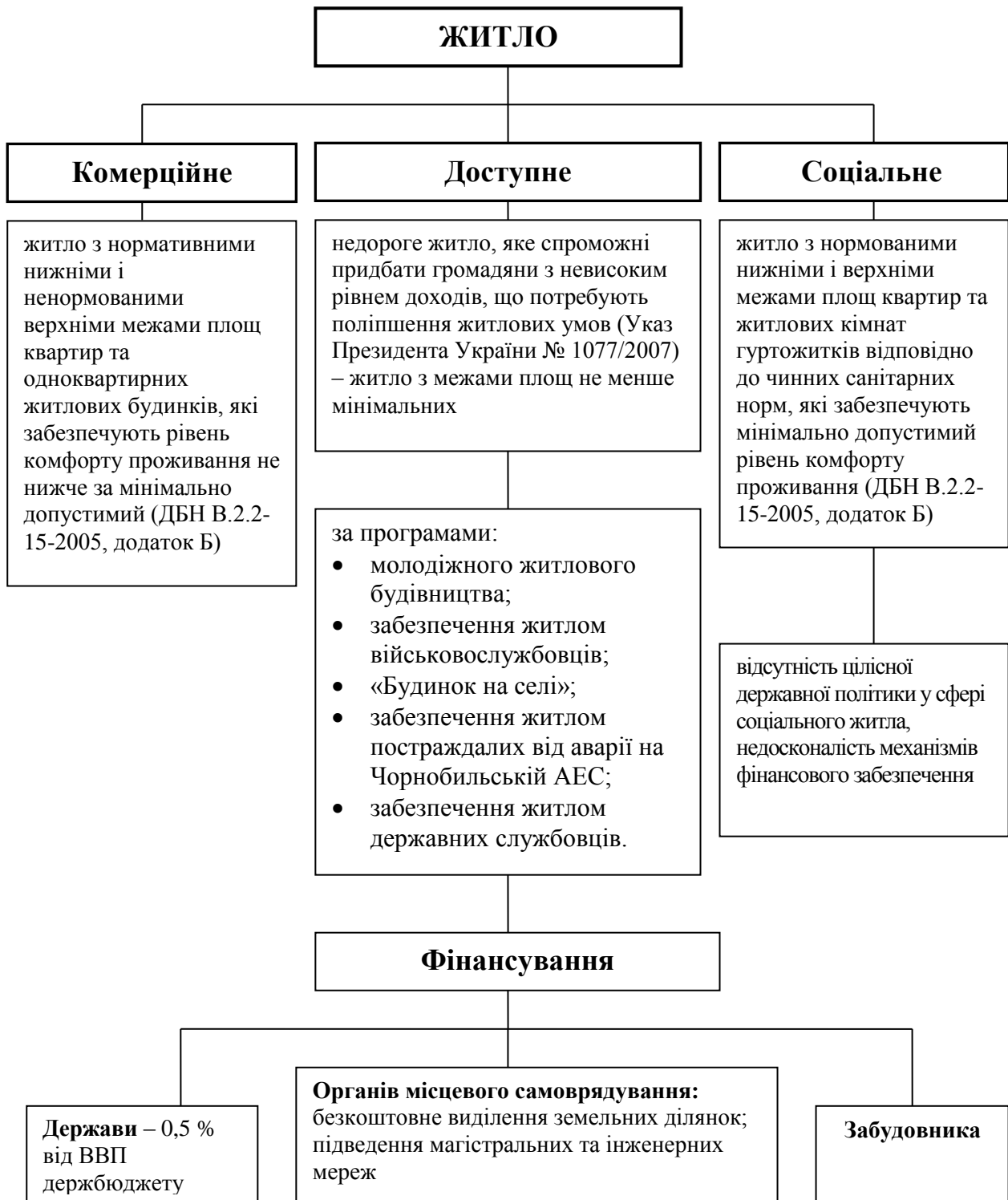

Рис. 4.4 Механізм фінансового забезпечення розвитку житлового будівництва

Відповідно до програми будівництва доступного житла механізм фінансового забезпечення його будівництва апробовано у 2008 р. на Полтавщині, що дозволило здешевити один квадратний метр житла до 300

доларів унаслідок безоплатного виділення земельної ділянки під будівництво та проведення мереж водопостачання, водовідведення за рахунок держбюджету.

Разом із цим в Україні існує потреба у створенні нової системи соціального житла. Будівництво соціального житла в країнах ЄС забезпечують поряд із державними та місцевими органами влади різні категорії землевласників: муніципалітети, житлові асоціації, неприбуткові організації, житлові кооперативи, профспілки. У Німеччині й Швейцарії будівництво соціального житла здійснюють також індивідуальні власники землі. Держава впливає на сектор житлового будівництва через створення спільно з органами місцевого самоврядування та приватним сектором фонду соціального житла і стимулювання його утримання. Так, біля 17,5% французьких сімей мешкає у соціальному житлі. Приватні компанії, що будують соціальне житло, віддають його в оренду малозабезпеченим громадянам за встановленими державою ставками, за що одержують право на податкові пільги. Черга на отримання соціального житла у Франції становить 10 місяців, а розмір орендної плати за соціальне житло є значно нижчим за ринковий, до того ж близько половини мешканців соціального житла користуються субсидіями на сплату орендної плати [10].

Відсутність будівництва соціального житла в Україні до 2009 р. пояснюється високою його вартістю, відсутністю цілісної державної політики у сфері соціального житла, недосконалістю механізмів фінансового забезпечення. В межах третього етапу методичних рекомендацій щодо формування житлової політики регіону, визначаються шляхи розвитку житлового будівництва, а саме стимулювання пропозиції будівництва та стимулювання платіжного попиту населення; реконструкції житлового фонду та його утримання. Визначаються фактори впливу на розвиток житлового будівництва шляхом реконструкції існуючого житлового фонду.

Наступним кроком на даному етапі є визначення заходів з реалізації впливу факторів та ефекту від здійснення будівництва житла за рахунок

зниження витрат праці, собівартості, матеріальних ресурсів, капітальних вкладень та оборотних активів, що призводить до зростання прибутку.

Порівняння різних інвестиційних проектів з метою вибору кращого із них для фінансування капітальних вкладень здійснюється з використанням економічних показників, зокрема показника чистого дисконтного доходу [11, с. 83].

$$E_{int} = ЧДД = \sum_{i=0}^t (P_i - B_i) \frac{1}{(1 + E)^i}, \quad (4.7)$$

де ЧДД – чистий дисконтний доход;

P_i – результати, досягнуті на i -му кроці розрахунку;

B_i – витрати, у тому числі капітальні вкладення, що здійснюються на цьому ж кроці (за винятком амортизаційних відрахувань);

t – період розрахунку;

E – норма дисконту.

При виборі інвестиційного проекту будівництва доступного та соціального житла доцільно вибирати варіант за однакової економічної ефективності з найменшими витратами.

IV етап. При формуванні житлової політики на регіональному рівні на четвертому етапі передбачається фінансове забезпечення житлової політики у напрямі розвитку житлового будівництва. Фінансове забезпечення будівництва житла здійснюється за дотаційною, корпоративною та банківською схемами фінансування. Врахування фінансового забезпечення розвитку житлового будівництва регіону за рахунок державного та місцевого бюджетів дозволяє прогнозувати розвиток соціального та доступного житла та визначати додаткові механізми його фінансування з урахуванням існуючих програм забезпечення населення житлом. Механізм фінансового забезпечення будівництва доступного житла поряд із реалізацією існуючих програм забезпечення населення житлом повинен сприяти здешевленню його вартості за рахунок безкоштовного виділення земельних ділянок та підведення магістральних

шляхів (рис. 4.4). Будівництво й утримання соціального житла правомірно здійснювати за рахунок державного фінансування та шляхом безоплатного надання земельних ділянок під забудову, пільгових кредитів, державних гарантій, податкових пільг. На даному етапі згідно з проведеним аналізом прогнозується визначення оптимальної вартості 1 м² житла в регіоні (рис. 4.3).

Оптимальна вартість на первинному ринку житла включає запропоновані компоненти розвитку житлового будівництва, а саме земельну та виробничу складові.

$$B_{opt} = \frac{KB^{бр} + KB^{мп} + KB^{умі} + KB^{іє} + Ц_3}{П_{зж}}, \quad (4.8)$$

де B_{opt} – оптимальна вартість 1 м² житла на первинному ринку;

$KB^{бр}$ – кошторисна вартість будівельних робіт;

$KB^{мп}$ – кошторисна вартість монтажних робіт;

$KB^{умі}$ – кошторисна вартість устаткування, меблів, інвентарю;

$KB^{іє}$ – кошторисна вартість інших витрат;

$Ц_3$ – ціна землі під будівництво житла;

$П_{зж}$ – площа загальна житлова, 1 м².

V етап. На етапі «Форма реалізації житлової політики» передбачається розробка організаційно-нормативної форми реалізації житлової політики, якою є регіональна житлова програма. Регіональна житлова програма розробляється відповідно до законодавчої бази України, а саме Законів України «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні», Наказу Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку» [12-14].

Методичні рекомендації формування житлової політики дозволяють визначити стан житлової політики в Україні та здійснювати її формування в регіонах у ринкових умовах з урахуванням впливу економічної оцінки земельних ресурсів, безпосередньо процесу будівництва та фінансового механізму його забезпечення в системі регіональної політики економічного розвитку.

Таким чином напрямами регіональної політики економічного розвитку визначено розширення житлового будівництва та реконструкція застарілого житлового фонду, що здійснюються шляхом стимулювання пропозиції будівництва житла та стимулювання платіжного попиту.

З метою реалізації житлової політики України щодо поліпшення утримання та схоронності житлового фонду основними напрямами на регіональному рівні визначено:

- сприяння створенню ринку послуг із управління багатоквартирними будинками на засадах конкуренції та розподілу функцій замовника і виконавця житлово-комунальних послуг;
- стимулювання утворення об'єднань співвласників багатоповерхових будинків.

Таблиця 4.2.

Показники оцінки стану житлової політики регіонів України у 2007 році

Регіон	Відносні показники						Комплексний показник стану житлової політики, W
	Введення в експлуатацію житлових будинків	Щільність населення	Інвестиції в основний капітал у житлове будівництво	Кількість сімей на квартирному обліку	Забезпеченість населення житлом (у середньому на одну особу)	Кількість сімей, які одержали житло	
АРК	0,245	0,708	0,370	0,287	0,000	0,730	2,346
Вінницька	0,467	0,796	0,492	0,736	0,736	0,695	3,928
Волинська	0,267	0,883	0,296	0,446	0,057	0,394	2,350
Дніпропетровська	0,130	0,482	0,221	0,692	0,402	0,772	2,699
Донецька	0,000	0,000	0,061	0,681	0,287	0,867	1,897
Житомирська	0,254	0,942	0,061	0,463	0,494	0,392	2,607
Закарпатська	0,394	0,555	0,214	1,000	0,241	0,000	2,412
Запорізька	0,049	0,766	0,069	0,414	0,276	0,296	1,878
Івано-Франківська	0,577	0,533	0,413	0,759	0,299	0,192	2,781
Київська	1,000	0,810	1,000	0,535	1,000	0,172	4,518
Кіровоградська	0,106	0,949	0,000	0,710	0,483	0,569	2,823
Луганська	0,118	0,613	0,014	0,759	0,483	1,000	2,988
Львівська	0,421	0,401	0,289	0,454	0,092	0,026	1,691
Миколаївська	0,102	0,905	0,034	0,655	0,253	0,509	2,458
Одеська	0,399	0,737	0,754	0,690	0,230	0,313	3,130
Полтавська	0,222	0,876	0,209	0,753	0,506	0,346	2,912
Рівненська	0,185	0,847	0,324	0,524	0,126	0,190	2,196
Сумська	0,159	0,891	0,122	0,000	0,345	0,390	1,906
Тернопільська	0,515	0,679	0,473	0,624	0,310	0,211	2,812
Харківська	0,202	0,606	0,380	0,581	0,299	0,225	2,299
Херсонська	0,255	0,978	0,118	0,697	0,276	0,088	2,411
Хмельницька	0,478	0,781	0,326	0,228	0,506	0,350	2,669
Черкаська	0,170	0,796	0,059	0,666	0,724	0,521	2,943
Чернівецька	0,516	0,445	0,257	0,635	0,264	0,180	2,304
Чернігівська	0,210	1,000	0,148	0,638	0,575	0,358	2,928

4.2. Регіональна політика енергозбереження у тепловому господарстві як пріоритетний напрямок соціальної політики розвитку регіону

Сьогоднішня ситуація в Україні значною мірою характеризується проблемами, що породжені десятками попередніх років необмеженого і майже безконтрольного споживання енергоносіїв. Ці проблеми особливо загострилися на тлі зменшення запасів традиційних джерел енергії взагалі в світі та залежність від експорту їх в Україну (газ та нафтопродукти), які призвели до критичного стану галузі теплопостачання. Адже на протязі тривалого часу основним видом палива для теплового господарства залишається природний газ, котрий, як будь-який ресурс, обмежений та має властивість зростати в ціні.

Головною причиною такого становища є відсутність механізму фінансування та реалізації енергозберігаючих програм і проектів, а також стимулюючих заходів їх впровадження [1]. Загальновідомо, що основною задачею енергозбереження є не виробництво енергії та енергоносіїв, а їх економія. На сьогоднішній день спостерігається катастрофічне скорочення традиційних видів паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) та стрімкий ріст їх вартості. Досліджуючи суть енергозбереження, можна дійти висновку, що використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії у тепловому господарстві міст є одним із перспективних напрямків виходу теплового господарства із кризи. Проведенні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених дають можливість зробити висновок, що майбутнє України та країн світу за нетрадиційними видами енергії, і на сьогодні виникає необхідність в розробленні та впровадженні проектів енергозбереження в країні та її регіонів залежно від їх потенціалів.

Аналіз ситуації в Україні показує, що їй притаманні дві основні проблеми: залежність від імпорту нафти та газу, вартість яких прогнозується у розмірі до 600 доларів за 1м^3 у 2015 році [2] та проблема наслідків використання традиційних видів палива для навколишнього середовища і людини. Саме тому головним питанням теперішнього становища теплової

енергетики є забезпечення розвитку теплових господарств України на основі місцевих ресурсів сировини. Проведені теоретичні дослідження наявності альтернативних видів палива регіонів України та прогноз українських вчених свідчать, що для Полтавського регіону більш пріоритетним є використання біомас як альтернативного виду палива. Слід зазначити, що біомаса — це термін, який використовується для позначення сукупності живої та неживої рослинної і тваринної матерії на планеті. До цього поняття відносять залишки сільськогосподарських рослин, відходи тваринництва, лісові відходи. На сьогодні відомі такі основні методи отримання енергії з біомаси: біологічний метод (анаеробне збражування); термохімічний метод (газифікація, гідроліз); безпосереднє спалювання. Оцінюючи можливості Полтавського регіону та враховуючи сільськогосподарський напрямок його розвитку, на наш погляд, доцільно було б саме підвищення енергоефективності регіону за рахунок використання енергії із біомас. В таблицях 4.3 та 4.4 наведено потенціал тваринницької та рослинної сільськогосподарської біомаси по регіонах України.

Таблиця 4.3.

Сумарний річний потенціал тваринницької сільськогосподарської біомаси в Україні [3].

Область	Кількість перегною, млн.т./рік	Вихід біогазу, млн.м ³ /рік	Заміщення орг.палива, т.у.п./рік
Вінницька	17,9	891	713
Волинська	11,0	527	422
Дніпропетровська	0,8	110	880
Донецька	15,3	794	635
Житомирська	15,1	725	580
Закарпатська	4,7	243	194
Запорізька	15,4	771	617
Івано-Франківська	7,3	358	287
Київська	16,8	864	692
Кіровоградська	11,8	589	471
Луганська	11,4	557	454
Львівська	13,5	665	532

Ніколаєвська	10,5	518	414
Одеська	14,1	733	587
Полтавська	17,5	868	694
Рівненська	10,4	498	398

Продовження таблиці 4.3

Сумська	13,0	640	512
Тернопільська	11,6	561	449
Харківська	18,1	906	725
Херсонська	12,7	627	501
Хмельницька	16,5	790	632
Черкаська	13,6	682	545
Чернівецька	6,1	304	243
Чернігівська	17,7	856	685
АР Крим	12,3	639	511
Всього	335,1	16706	13373

Таблиця 4.4.

**Сумарний річний потенціал рослинної сільськогосподарської біомаси
в Україні [3].**

№ п/ п	Область	Біомаса зернобобо- вих культур, тис.МВт•г/р ік	Біомаса соняшника, тис.МВт•г/р ік	Рослинні відходи кукурудзи, тис.МВт•г /рік	Рослинні відходи овочів відкритого та закритого типу, тис.МВт•г/рі к
1	Вінницька	2400	1197	2780	440
2	Волинська	200	0	170	200
3	Дніпропетров- ська	1040	6232	5940	820
4	Донецька	360	5244	3330	1060
5	Житомирська	470	3	320	300
6	Закарпатська	70	23	710	210
7	Запорізька	660	5720	3180	580
8	Івано-Франків- ська	150	0	360	190
9	Київська	1140	88	1530	910
10	Кіровоградська	950	4346	3580	310
11	Луганська	0	4320	2090	570
12	Львівська	270	0	270	310
13	Ніколаєвська	740	3598	1470	490

14	Одеська	1160	4484	3560	850
15	Полтавська	1830	2843	3660	500
16	Рівненська	200	0	310	230
17	Сумська	1120	488	1290	330

Продовження таблиці 4.4

18	Тернопільська	1110	0	670	240
19	Харківська	1210	4460	2990	580
20	Херсонська	570	2260	2300	700
21	Хмельницька	1480	6	2490	330
22	Черкаська	1740	1466	3550	600
23	Чернівецька	290	7	1490	230
24	Чернігівська	700	71	950	360
25	АР Крим	130	1102	960	730
	Всього	21110	47964	49950	12070

Наведені дані свідчать, що найбільшим потенціалом біомаси володіють Одеська, Дніпропетровська, Полтавська, Кіровоградська, Запорізька, Донецька та Харківська області. З них саме Полтавський регіон займає провідне місце серед інших регіонів України щодо можливостей використання біомас як альтернативного джерела палива та енергії. Тому варто розглянути більш детально властивості біомас та зупинитися на тому, що вони дають великий енергетичний потенціал і мають відновлювальний характер, сприяють суттєвому зниженню викидів CO₂ в атмосферу, і роблять значний внесок у вирішення екологічних та економічних проблем. За підрахунками вчених, використання біомас в Україні може скоротити до 48% використання традиційних енергоресурсів, а експерти з Агентства відновлювальної енергетики та НТЦ «Біомаса» встановили, що вартість біомаси як палива у перерахунку на одиницю енергії (ГДж) суттєво менша вартості природного газу. Так, якщо типова ціна на соломку, як палива, складає 100 грн./т (при тепловій спроможності 17 МДж/кг), вартість 1ГДж енергії складатиме для соломи близько 6 грн./ГДж. При цінах на деревне паливо у 80 грн./т (середня теплотворна спроможність 10-12 МДж/кг) вартість 1 ГДж енергії складатиме для деревини близько 7 грн./ГДж. При цінах на природний газ у 550 грн./1000 нм³ (теплотворна спроможність 35 МДж/м³) вартість 1 ГДж енергії складатиме

для природного газу близько 16 грн/ГДж. Таким чином, при вказаних цінах солома у 2,6 рази, а деревне паливо у 2,3 рази дешевші за природний газ. Часто місцеве паливо може мати значно нижчу, а в окремих випадках навіть нульову ціну. На рис. 1 наведено потенціал сільського господарства регіонів України і його дані свідчать про можливість забезпечення 8—12% від загального обсягу первинного енергоспоживання України [4].

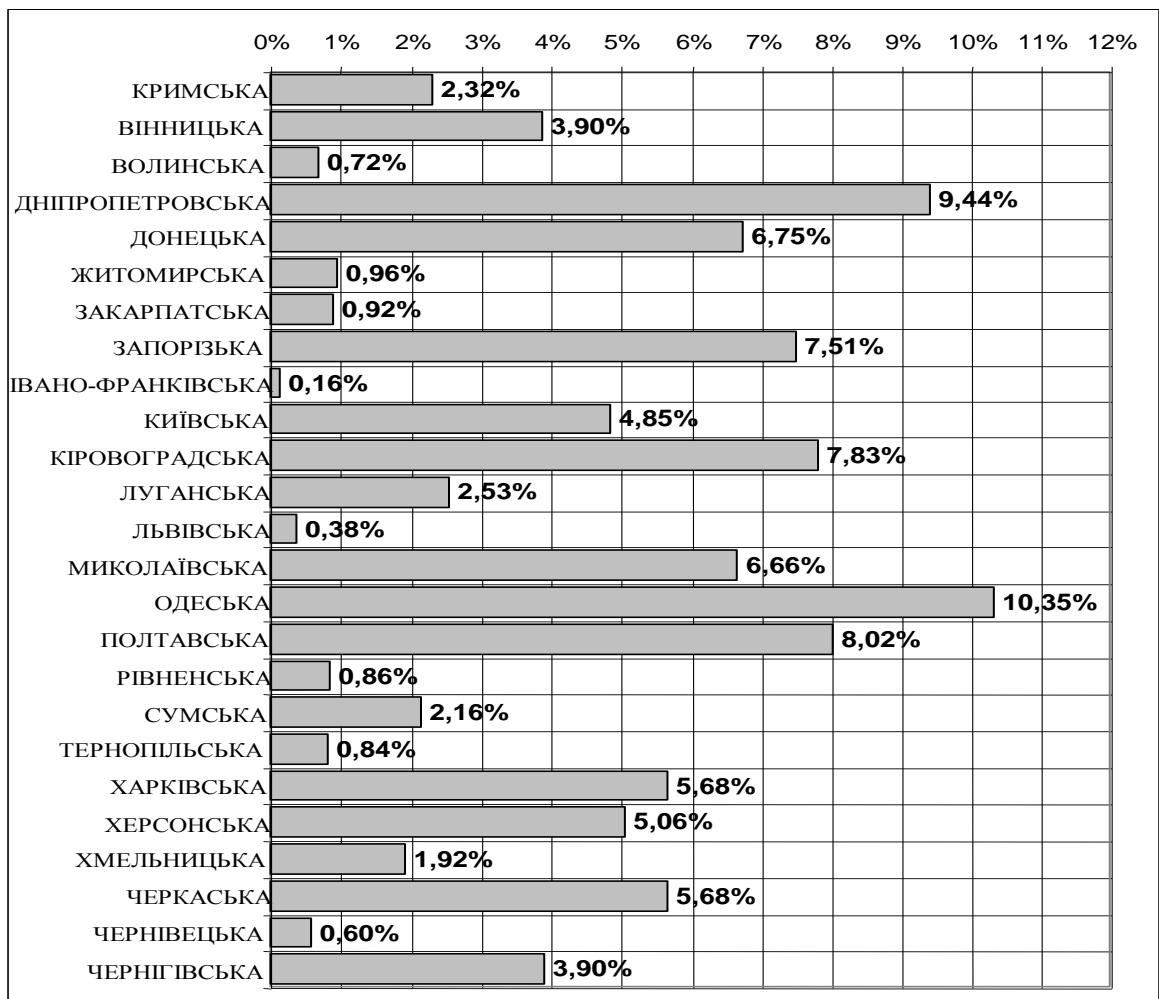

Рис. 1. Потенціал сільського господарства (солома, стебла кукурудзи, початки кукурудзи, соняшникове лушпиння і стебла) по регіонах України [5].

Наступним перспективним напрямком впровадження біомас є виробництво біогазу. Дані рисунку 2 свідчать, що при максимальному використанні органічних відходів та впровадження сучасної техніки отримання біогазу його частина в загальному використанні горючих газів може складати близько 10 % по регіонах України. А потенціал анаеробного збражування за

підрахунками вчених може покрити до 30 % потреби в енергії тваринницьких комплексів. При цьому варто зазначити і той факт, що крім біогазу будуть отримані високоякісні добрива для сільського господарства.

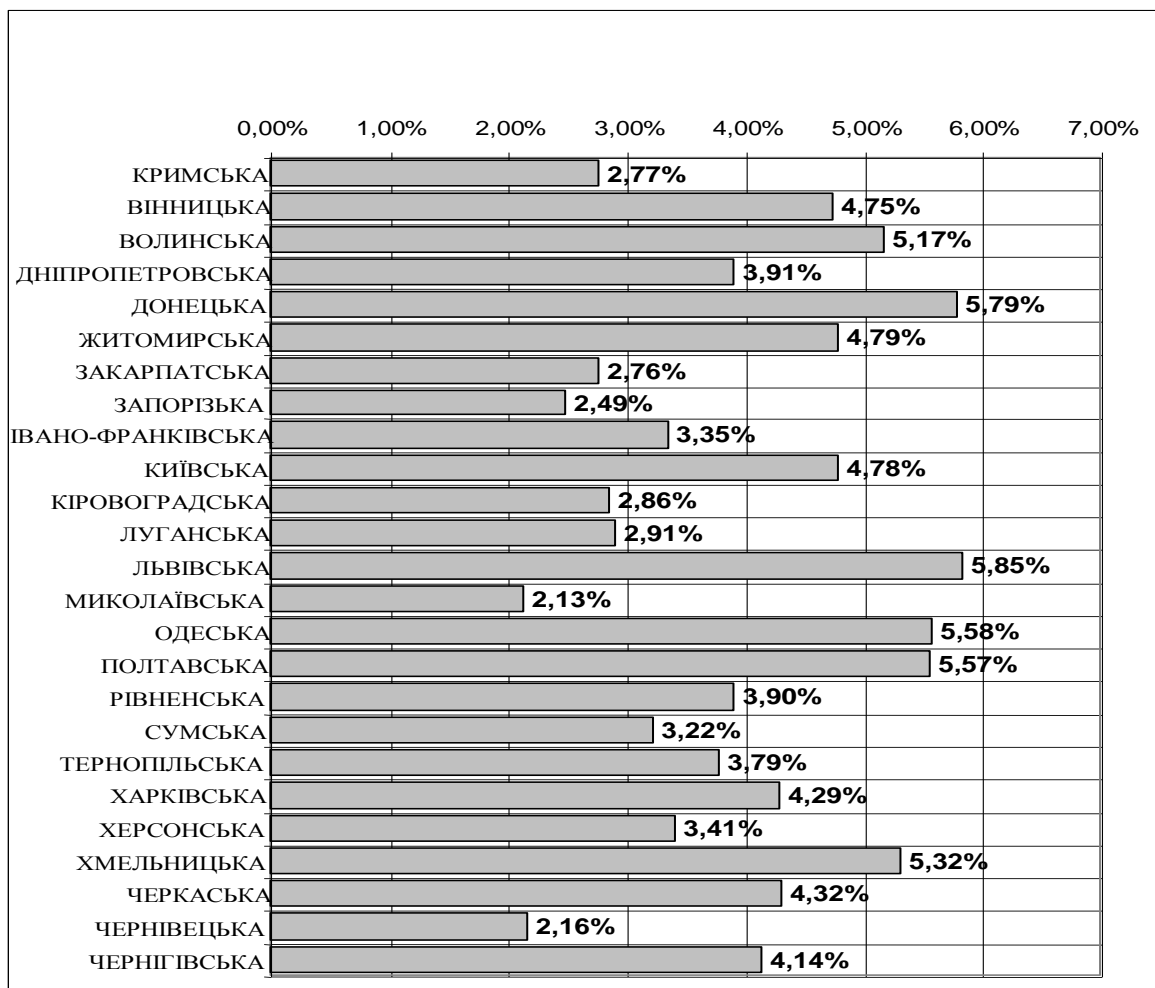

Рис. 2. Потенціал біогазу з гною по регіонах України [5].

Так, суттєві просування у виробництво біогазу для Полтавського регіону є найбільш перспективним напрямком у використанні енергозбереження. Слід зазначити, що біогаз — це газ, що отримується в результаті метанового збражування, під час якого виробляється газ з приблизним вмістом 70 % метану і 30 % вуглекислого газу з незначними домішками водню та сірководню, а також високоякісних добрив. Таке метанове збражування має назву анаеробне, і його можна виразити у наступній хімічній формулі:

Проте, варто відмітити, що в якості органічного добрива можна використовувати навіз, відходи забойного цеху (кров, шкіру, жир і т.д.),

відходи риби, зернову та післяспиртову барду, траву, побутові відходи, буряковий жом, відходи молокозаводів і т.д.

Ґрунтуючись на наукових розробках процесу анаеробного збражування та розглядаючи більш детально ці складові, зупинимося на трьох основних стадіях процесу виробництва біогазу.

На першій стадії цього процесу відбувається розкладання нерозчинних органічних матеріалів (білки, вуглеводи, жири), що присутні в біомасі, які розщеплюються на вуглеводи, амінокислоти, цукор, жирові кислоти при температурі 20°C за добу. Така стадія процесу розпаду має назву гідролізу.

На другій стадії процесу відбувається гідролізне окислення кислотопродуруючих бактерій, в результаті чого утворюється ацетат, двоокис кисню та вільний водень.

Третя стадія процесу протікає на протязі 14 діб при температурі 30°C і включає в себе процес перетворення бактерії другої стадії на метан, воду та двоокис вуглецю. Узагальнена технологія отримання процесу біогазу з наступним використанням тепла, добрива та електроенергії представлена на рис.3 [6].

За підрахунками спеціалістів вартість такого біогазового пристрою становить від 6-12 тис. євро без врахування газоспалювального обладнання, та термін окупності його складає 1,5-2 роки. Судячи з наукових публікацій зарубіжних та вітчизняних вчених, можливо створення та застосування біогазових установок в залежності від необхідного обсягу потреб. Також, важливим залишається питання використання сировини для виробництва біогазу. Науковцями доведено, що добова продуктивність біогазової установки залежить від кількості переробленої сировини. Так, усереднена продуктивність переробки $0,5\text{ м}^3$ біомаси складає від 6 до 8 м^3 газу з теплопровідністю 5500-5600 Ккал, що еквівалентно $3,6-4,8\text{ м}^3$ природного газу [7].

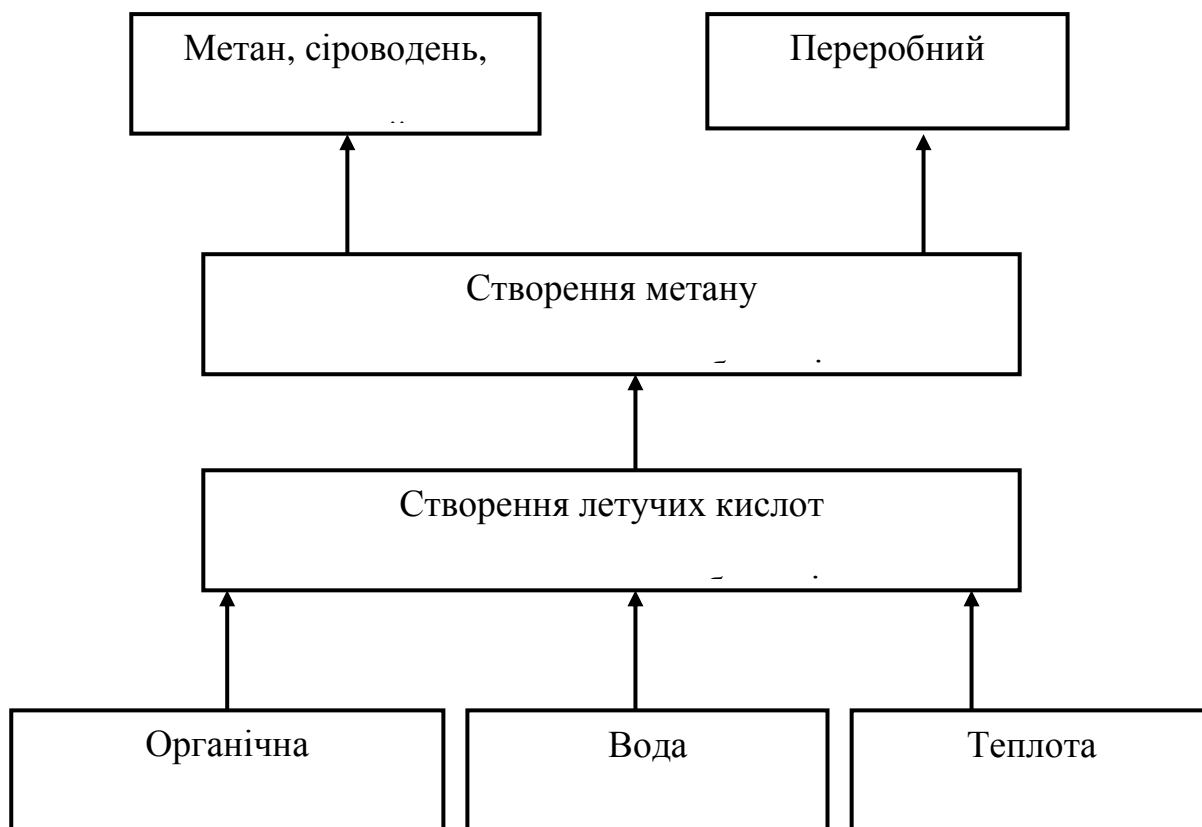

Рис. 3. Узагальнена технологія одержання біогазу [6].

Для комплексної оцінки ефективності роботи біогазової установки необхідно враховувати кількість виходу біогазу в залежності від виду сировини, що представлені у таблицях 3,4,5.

Таблиця 3

Залежність виходу біогазу від виду сировини [6].

Сировина	Вихід біогазу сухої речовини 1 т	
	м ³	кг у.п.
Гній великої рогатої худоби	200...400	160...320
Свинячий гній	До 600	До 480
Послід курей, птахів	До 660	До 530
Бадилля, трава	400...600	320...480
Солома злакових культур	300...400	240...320
Комунально-побутові стоки міст та селищ	300...400	240...320
Тверді побутові відходи	300...400	240...320

міст та селищ		
Продовження таблиці 3		
Відходи харчової, м'ясомолочної, мікробіологічної промисловості	300...600	240...480
Бур'яни	280	225
Відходи силосування	250	200

Таблиця 4

Продуктивність анаеробного збражування при змішуванні різних видів біомас [6].

Відходи	Вихід біогазу, м ³ /кг сухої органічної речовини	Збільшення продуктивності, %
Гній ВРС+свинячий гній (1:1)	0,510	7,0
Гній ВРС+буряни (1:1)	0,363	5,0
Гній ВРС+курячий послід (1:1)	0,528	6,0
Свинячий гній+курячий послід (1:1)	0,634	6,0
Свинячий гній+курячий послід+гній ВРС (1:1)	0,585	11,0

Таблиця 5

Показники переробки тваринницьких відходів [6].

Характеристика	Свинокомплекс на 24 тис. голів	Ферма ВРС на 1000 голів	Птахофабрика на 500 тис. голів
Добовий вихід гною з вологістю 90 % та послід з вологістю 75%, т.	144	85	100
Біогаз:			
Добовий вихід, тис. м ³	6,0	2,2	10,0
Склад метану, %	65...70	55...60	65
Товарний біогаз, тис. м ³	3,0	1,1	5,0
Річний вихід товарного біогазу, тис. м ³	1100	400	1800

Продовження таблиці 5

Товарне виробництво енергії за рік: Електроенергії, млн.кВт/годин Теплової енергії, Гкал	1,8 1548	0,67 576	3,0 2580
Річний вихід добрива (по сухій речовині) млн.т.	2,8	1,2	5,0

Разом з тим, такий розвиток біоенергетики можливий при умові наявності технічної бази, тобто забезпечення, виготовлення та експлуатації нових, оновлених установок; економічного розвитку (стимулювання, у вигляді пільгового оподаткування, дотацій на будівництво біоустановок та надання безвідсоткових кредитів; удосконалення правової бази у напрямку державної політики в галузі нетрадиційних джерел енергії [6].

Отже, розвиток біоенергетики в Україні та її регіонів й поширення використання біопалива, безумовно, буде сприяти стабільному гарантованому забезпеченню теплового господарства первинними та кінцевими енергоресурсами. При цьому з'являється можливість:

- здобуття ними енергонезалежності, нехай, на першому етапі, не такої, як того бажалося б, але досить реальної;

- розвитку місцевої економії фінансових ресурсів (гроші будуть залишатися у регіонах, а не спрямовуватись на рахунки країн – експортерів нафти та газу);

- зниження викидів CO₂, згідно Кіотського Протоколу, і можливість отримання кредитів;

- зниження рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць.

З урахуванням цього необхідні конкретні кроки в напрямку практичної реалізації того великого потенціалу, який втілює в собі «біомаса» України.

4.3. Концептуальні засади формування стратегії інноваційного розвитку науково-виробничих систем регіону

Розвиток світової економіки на сучасному етапі в умовах глобалізації характеризується активізацією процесу інтелектуалізації та формуванням на цій основі knowledge based society – суспільства, що базується на знаннях і високих технологіях, відрізняється високим інноваційним та інтелектуальним рівнем. Науковці не безпідставно вважають, що у світі відбувається інтелектуальна технічна революція. Ми підтримуємо думку, що постіндустріальне суспільство є продуктом цієї революції, результати якої втілюються в конкретні інноваційні продукти і технології [1, с.10-11].

Головною проблемою для України є неготовність її економіки до адекватної відповіді як на зовнішні виклики, так і на внутрішні шоки в умовах посилення впливу глобальних процесів. Україна значно відстає від більшості країн майже за усіма макроекономічними критеріями та оцінками, залишається на периферії світових інноваційних систем, що гальмує подальший економічний розвиток.

Сьогодні в Україні інноваційний шлях розвитку проголошено серед стратегічних пріоритетів держави. Це зумовлює спрямованість кардинальних перетворень системи господарювання і на регіональному рівні, що мають бути реалізовані засобами регіональної інноваційної політики. Разом з тим слід визнати, що на практиці переходу на інноваційну модель розвитку досі не відбулося. Останнім часом вченими та фахівцями-практиками було розроблено декілька стратегій інноваційного розвитку України, але жодна з них не була затверджена і, найголовніше, комплексно не впроваджується. Особлива увага сьогодні має бути приділена розробленню науково обґрунтованих інноваційних стратегій регіонів та поетапній їх реалізації. Це, у свою чергу, потребує визначення як теоретичних засад, так і конкретних шляхів впровадження обраної стратегії розвитку. Важливе місце у стратегії, на нашу думку, має

посідати розв'язання проблем, що заважають інноваційному розвитку науково-виробничих систем регіонів.

Нормативною, методологічною базою та орієнтирами для формування регіональної стратегії інноваційного розвитку науково-виробничих систем є: Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” від 8 вересня 2005 р. №2850, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р., затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. №1001, Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України від 25 травня 2001 р. №341, Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 13.07.1999 р. № 916, а також Закони України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. № 40 та “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” від 16.01.2003 р. № 433 та інші.

Різні аспекти досягнення сталого розвитку країни та регіонів на підставі реалізації стратегії інноваційного розвитку досліджує багато науковців. Останні результати досліджень із цих питань, а також практичні результати впровадження інноваційної моделі розвитку в регіонах викладені в наукових публікаціях Б.Данилишина, В.Гейця, В.Семиноженка, Л.Федулової, А.Гальчинського, М.Гамана та інших фахівців [2, 3, 4, 5, 6].

Метою нашого дослідження є обґрунтування ролі науково-виробничих систем у реалізації стратегії інноваційного розвитку регіонів України; розроблення концептуальних засад формування стратегії, зокрема визначення проблем, що мають вирішуватися, передумов, які склалися на сучасному етапі розвитку економіки, формулювання мети та завдань стратегії інноваційного розвитку науково-виробничих систем регіону.

В Україні в певних наукових і державницьких колах є прихильники нової неіндустріальної доктрини розвитку країни. На їх думку, по-перше, не доцільно відновлювати власне промислове виробництво, оскільки світ уже давно вступив у постіндустріальну епоху; а по-друге, Україна не зможе наздогнати розвинуті країни ні за рівнем виробництва, ні за якістю продукції,

тому раціональніше імпортувати останню (продаючи в обмін наявні ресурси), а не витратити кошти на розвиток внутрішнього товаровиробника.

Ми не можемо погодитися з такими аргументами. Економічний розвиток будь-якої країни іде поетапно. Кожний наступний етап використовує виробничу базу, що попередньо сформувалася, і вносить щось нове. Навіть так звані нові індустріальні країни, що мали в останній час прискорений економічний розвиток, досягли його за рахунок науково-технічного прориву в окремих галузях виробництва, а не через стрибкоподібний розвиток своєї економіки та перескакування через окремі його етапи. Крім того, використання концепцій ресурсного розвитку («зростання без розвитку») є безперспективним. По-перше, це властиво лише для країн, що розвиваються, які є «сировинним додатком» промислово розвинутих країн, а по-друге, економічні ресурси є обмеженими. Якщо країна не зможе розвивати власне виробництво, хоча б для задоволення внутрішніх потреб, а ще краще – для міжнародного обміну, то вона може опинитися у безвихідній ситуації. Крім того, Україна зберегла могутній потенціал в окремих наукових напрямках – розробка технологій виробництва функціональних матеріалів для електроніки, лазерної та діагностичної техніки, синтетичних алмазів та алмазного інструменту та ін.

Важливою характеристикою економічної потужності країни та її регіонів є науково-виробничий потенціал. Його нарощення на новітній основі та ефективне використання дозволить забезпечити виробництво інноваційної, наукоємної, конкурентоспроможної продукції у всіх галузях матеріальної сфери і є основою інноваційного розвитку науково-виробничих систем регіонів. Науково-виробнича система регіону – це сукупність науково-дослідних інститутів, вищих навчальних закладів, виробничих підприємств, інноваційних фірм, інституцій технологічного трансферу, фінансових установ, пов'язаних між собою договірними відносинами, діяльність яких спрямована на генерування, накопичення, поширення і промислове використання науково-технічних знань і технологій, виробництво наукомісткої продукції для

забезпечення економічного розвитку регіону та підвищення його конкурентоспроможності.

Національні інтереси України сьогодні вимагають термінових та дієвих заходів, спрямованих на збереження, підвищення якості та забезпечення ефективнішого використання її науково-виробничого потенціалу, розвиток регіональних науково-виробничих систем на інноваційній основі для забезпечення сталого розвитку регіонів.

Соціально-економічний розвиток регіонів у значній мірі залежить від ефективності функціонування та розвитку сформованих на їх території інноваційних науково-виробничих систем. Але перед регіонами, як і країною в цілому, стоїть ряд серйозних проблем, без вирішення яких їх розвиток на інноваційній основі гальмується. Серед основних можна виділити:

- відсутність чітко сформульованої стратегії науково-технологічного та інноваційного розвитку, вибудованого державного менеджменту її реалізації, послідовної та виваженої зовнішньої і внутрішньої економічної політики;
- недосконалість нормативно-правової системи регулювання і стимулювання інноваційної діяльності, зокрема призупинення дії багатьох статей законів;
- невідповідність результативності, якості функціонування і структури сектору досліджень і розробок, освіти, винахідництва потенційним потребам інноваційного розвитку економіки;
- відсутність ефективного механізму фінансування інноваційного розвитку;
- низька інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна активність внутрішніх та зовнішніх інвесторів в них;
- несприятливість вітчизняної економіки до сучасних досягнень науки та технологічних інновацій;
- нераціональне використання людського потенціалу;
- нерозвинута виробнича та соціальна інфраструктура;
- необхідність відвойовувати свої позиції на вже сформованому світовому ринку високотехнологічних товарів та послуг;

- висока вартість вітчизняних зразків нової техніки, тощо.

Розвиток найбільш передових секторів економіки, пов'язаних з новітніми технологіями, інноваціями, розширенням та поглибленням поділу праці в цих сферах, об'єктивно не може здійснюватись поза сприятливим середовищем, яке має формувати уряд країни. В Україні протягом останніх років спостерігалися значні недоліки у державному регулюванні науково-технологічним та інноваційним розвитком. При проведенні державної бюджетно-податкової, кредитної, приватизаційної та іншої політики практично не враховувався науково-технологічний фактор і його роль у побудові конкурентоспроможної економіки.

Відбулася втрата контролю над процесами у виробничій сфері. Існуючий науково-виробничий потенціал був залишений на самовиживання, хоча потребував оновлення, якісного покращення, приведення до вимог ринкової інноваційної економіки. Сьогодні сфера виробництва в Україні знаходиться у край складному становищі, яке ще більше загострилось в умовах фінансово-економічної кризи. Після певної стабілізації, якої було досягнуто в 2003-2007 рр., у 2008-2009 рр. прослідковується погіршення основних показників виробництва. Виробнича сфера України є розбалансованою, кожне підприємство самостійно виходить із кризового стану. Науково-виробничий потенціал перестав бути цілісною системою, що виконує стратегічні завдання інноваційного розвитку країни.

Значний негативний вплив на розвиток науково-виробничих систем здійснило і недосконале законодавство (податкове, у науково-технічній сфері, у сфері інтелектуальної власності і т.д.). Крім того, в інноваційній сфері, як і в інших сферах діяльності, набула поширення практика ігнорування законодавства, або призупинення дії статей законів, які стосуються фінансування інноваційної діяльності. Це значною мірою нівелювало позитивний потенціал напрацьованої нормативної бази.

Слід відзначити невідповідність корпоративної структури, яка формується в Україні, головним вимогам інноваційного розвитку. В

промислово розвинених країнах досить розповсюджена практика, коли потенціал галузевої науки, пов'язаної з комерціалізацією результатів наукових досліджень, є складовою великих корпоративних структур. Такі структури виступають замовниками значної частки наукових досліджень і розробок. Крім того, вони формують ринок для наукового та конструкторського потенціалу, який працює самостійно в межах малих інноваційних структур, забезпечуючи основну частину інвестиційної складової інноваційних мегапроектів. В Україні реформування економіки супроводжувалося ліквідацією галузевих міністерств та поширенням процесів корпоратизації, що призвело до руйнування навіть тих механізмів організаційної взаємодії галузевої науки та виробництва, які успішно працювали, зокрема науково-виробничих та виробничих об'єднань. Склалася ситуація, коли більша частина галузевої науки знаходиться за межами корпоративних структур і, відповідно, за межами відтворювальних механізмів фінансування, а з боку великого бізнесу, що звик до реалізації короткотермінових напівтіньових схем обігу коштів, фактичне відбувається відторгнення наукового потенціалу.

Дуже важливою стратегічною проблемою, на нашу думку, є недовіра формально сформованої системи пріоритетів розвитку науково-технологічної та інноваційної сфер, яка не має конкретного наповнення і не відповідає у повній мірі вимогам перспективного інноваційного розвитку та потребам збереження і розширення ніш світових ринків для вітчизняних виробників. Це, у свою чергу, не дозволяє узгодити науково-технічну та інноваційну політику з бюджетно-податковою, грошово-кредитною, промисловою та зовнішньоекономічною політиками.

Незважаючи на те, що базове законодавство, необхідне для створення в Україні розвиненого ринку інноваційної продукції, вже значною мірою прийняте, формування такого ринку в належних масштабах відбувається дуже повільно. Негативний вплив здійснює низький рівень розвиненості інфраструктури, не достатня практична реалізація системи захисту інтелектуальної власності.

Ці негативні процеси загострюються під впливом загальноекономічних проблем, обумовлених структурною деформованістю економіки, домінуванням в ній низькотехнологічних галузей та виробництва продукції з низьким рівнем доданої вартості, які менш сприятливі до впровадження досягнень науки; кризовими явищами, інфляцією, падінням курсу національної валюти, зростанням цін на сировину, тарифів на енергію, зниженням платоспроможності споживача тощо.

Аналіз сучасного стану науково-виробничих систем регіонів свідчить про ряд негативних процесів, зокрема про довготривалу тенденцію падіння рівня інноваційної активності в усіх без винятку галузях виробництва. Відбулося значне зменшення кількості підприємств, які впроваджували інновації (за останні 10 років на 300 підприємств). Частка таких підприємств знаходиться на рівні 12-14%, що у 3-4 рази менше, ніж у промислово розвинутих країнах. Якщо рівень забезпеченості промисловими товарами власного виробництва в Україні складає 60-65%, то інноваційною продукцією – 25-30% [7].

Вкрай невтішними є показники винахідницької діяльності. Якщо до 1991 р. в Україні щорічно реєструвалося близько 20 тис. винаходів, то в останні роки ця цифра становить 1,5-2 тисячі. Значно скоротилася кількість винахідників та раціоналізаторів. Найсуттєвіше зниження кількості поданих заявок відбулося у 2008 р. (на 18%) і було пов'язане зі збільшенням до 35 разів діючих ставок зборів за патентування винаходів та корисних моделей. Дуже низькими залишаються обсяги нематеріальних активів підприємств (на рівні 1,5% необоротних активів), тоді як в країнах ЄС вони досягають 50-80% балансової вартості підприємств [7].

Спостерігається постійне падіння рівня наукоємності як виробництва, так і продукції. Так, наукоємність промислового виробництва складає біля 0,3%, що у десятки рази менше за світовий рівень [6, с.110]. Свідченням недостатнього інноваційного розвитку є вкрай висока, порівняно з розвинутими країнами, енергоємність виробництва, що з кожним роком зростає. Сьогодні понад 90% продукції, що виробляється в Україні, відноситься до виробництв 3-

го та 4-го технологічних укладів. Як наслідок, знижується конкурентоспроможність вітчизняної продукції, а в експорті зростає частка мінеральної сировини та продукції, отриманої після її первинної переробки.

Негативні тенденції в інноваційній діяльності супроводжуються кризовими явищами у вітчизняній науково-дослідній сфері. Так, з 1991 р. чисельність спеціалістів, що виконують наукові дослідження та розробки, скоротилася у три рази, причому найвідчутніших втрат зазнали галузева наука та наукові підрозділи промислових підприємств. Виникає реальна загроза того, що держава не зможе забезпечувати за рахунок свого науково-технологічного потенціалу перехід на інноваційний шлях розвитку. Крім того, лише чверть наукових розробок сьогодні орієнтована на цілі розвитку економіки на сучасному рівні наукових знань. Застарілою є існуюча технологічна база науки, у результаті чого майже половина вітчизняних наукових кадрів витрачає свій творчий потенціал в інтересах зарубіжних замовників, а їх наукові досягнення стають інтелектуальною власністю інших країн.

Таким чином, ураховуючи ситуацію, що склалася у науковій сфері, важливо спрямувати державну та регіональну політику на формування якісно нового науково-виробничого потенціалу з високим рівнем інноваційності, ефективно його використання для забезпечення потреб інноваційного розвитку регіонів та країни в цілому.

Слід зазначити, що система фінансування науки в Україні ще у значній мірі спирається на державні кошти. При цьому спостерігається брак коштів як на державному, так і на галузевому рівнях, а також відсутність необхідних обігових коштів у підприємств. Інвестиції, які вкладаються в науку, становлять сьогодні менше 1% ВВП. Аналіз показує, що в Україні досі не впроваджені механізми підтримки інноваційної діяльності, які успішно працюють у розвинутих країнах. Не проводиться відповідна фінансово-кредитна, податкова та амортизаційна політика. Не створені й умови, які б сприяли вливанню в інноваційну сферу позабюджетних інвестицій, насамперед з боку вітчизняних комерційних структур та банків.

Але не дивлячись на існуючі проблеми та недоліки у державній політиці у вітчизняній економіці вже формуються, поки що здебільшого потенційні, передумови, які дозволяють говорити про можливість досягти інноваційного розвитку в Україні та її регіонах.

Розглянемо основні виклики, які обумовлюють довгострокові зовнішні і внутрішні передумови формування стратегії інноваційного розвитку науково-виробничих систем регіону, що базується на використанні наукових знань, технологій та інновацій (рис 1).

По-перше, глобалізаційні процеси, що посилюють конкурентний тиск як на світовому, так і на внутрішньому ринках.

Основною рисою процесу глобалізації є формування глобально функціонуючого виробничого процесу, ядром якого є сформовані інтернаціоналізовані відтворювальні цикли. Глобалізація з одного боку надає нові можливості країнам, регіонам, підприємствам, а з іншого – створює значні труднощі для розвитку.

Для регіону глобалізація визначається тим, наскільки він розширив географію та масштаби зовнішньоекономічної діяльності, зокрема експорту продукції, надходження іноземних інвестицій, розміщення капіталів у різних країнах, надходження та продажу технологій, скільки транснаціональних компаній, спільних підприємств, фірм з іноземним капіталом працює в ньому і т.д. На мікрорівні глобалізація пов'язана з тим, наскільки підприємство розширило міжнародні ринки збуту продукції, має розгалужену структуру в інших країнах, залучено до експорту чи імпорту капіталу та ноу-хау.

Рис. 1. Формування передумов інноваційного розвитку науково-виробничих систем регіону

Позитивні прояви глобалізації виявляються в тому, що вона сприяє інтернаціоналізації виробництва і технологій внаслідок диверсифікації господарських зв'язків різних виробничих структур, поширенню нових інформаційних технологій та пов'язаних з ними переваг, переходу на ресурсозберігаючі та екологічні технології. Товаровиробники отримують кращі можливості застосовувати будь-які ресурси, розширювати ринки збуту товарів, підвищувати ефективність. Глобалізація забезпечує стандартизацію ділових процесів, розширення методів виробництва товарів, що зумовлює зростання конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Як підкреслює М. Портер «З розвитком і поглибленням в останні десятиліття глобалізації економіки поняття порівняльної переваги швидко втрачає свій попередній зміст. Компанії можуть діставати порівняно дешеві фактори виробництва де завгодно, а швидка поява все нових і нових технологій в змозі нівелювати похибки дорогих факторів виробництва» [8, с.382]. Вчений наголошує, що зміна технологій є новою парадигмою

глобалізації конкурентоспроможності, що вимагає від компаній здатності якомога швидше впроваджувати відповідні інновації.

Найвищий рівень глобалізації характерний для наукоємних сфер, що пов'язано з прискоренням руху від одного технологічного рішення до ще досконалішого, скороченням терміну між винаходом нового продукту та його впровадженням, стрімким розповсюдженням інновацій по каналах світової торгівлі.

До негативних явищ глобалізації можна віднести посилення нерівномірності розвитку країн світу, концентрацію більшої частини інтелектуального і технологічного потенціалу людства в промислово розвинутих країнах; формування під впливом сильних країн нераціональної структури світової економіки; розгортання світових криз та зростання їх впливу на національні економіки; підвищення рівня міжнародної конкуренції, появу загрози економічній безпеці держав.

Вітчизняні фахівці стверджують, що «Україна опинилася в глобальному світі, але ще, на жаль, лишається поза глобальною економікою» [5, с.96]. Не можна з цим не погодитися, але в Україні з'явилися стимули і передумови для входження в глобалізований світ. Вирівнювання економічного потенціалу світу не тільки між промислово розвинутими країнами, а й деякими країнами, що розвиваються, за рахунок упровадження нової технологічної бази економіки, та наявність в Україні важливих передумов для розвитку виробництва на науковій основі (значний науковий потенціал в окремих галузях) та індустріальної культури (високоосвічене населення з високою здатністю до швидкого навчання та перекваліфікації) дає шанс нашій країні, зокрема певним регіонам, включитися в хвилю модернізації і відвоювати свої «ніші» на світових ринках.

Лібералізація зовнішньоекономічних відносин країни також не завжди дає позитивні результати для національної економіки. На жаль певні негативні наслідки міжнародної інтеграції України, зокрема вступу її до СОТ, ми також можемо спостерігати сьогодні у різних галузях виробництва. Міжнародні товарні ринки для нас відкрилися, але більшість вітчизняних виробників

виявилася не готовою для їх захоплення, оскільки їх енергоємні виробничі системи, що використовують застарілі технології, фізично і морально зношене обладнання, випускають продукцію, яка не відповідає міжнародним стандартам якості та екологічності, є неконкурентоспроможними. У результаті значна кількість українських виробників не розширила обсяги експорту, а навпаки втратила свої позиції на світових ринках.

Бажання українських підприємств брати активну участь у конкуренції на зовнішніх ринках висуває додаткові жорсткі вимоги до їхньої інноваційної адекватності. Це, у свою чергу, поступово приводить підприємства до розуміння важливості інноваційної переорієнтації виробництва.

Висновок однозначний: глобалізаційні процеси є безупинними, але далеко не всі країни, регіони, компанії можуть ефективно скористатися їх перевагами. Успіх будь-якого з цих суб'єктів у глобалізованій економіці залежить від рівня їх міжнародної конкурентоспроможності та здатності зайняти свою «нішу» на світовому ринку. А це можливо лише за високого рівня інноваційності науково-виробничої системи, постійного удосконалення та ефективного використання існуючого науково-виробничого потенціалу. На етапі таких радикальних соціально-економічних трансформацій у світовій економіці повинна змінюватися стратегія економічного та інноваційного розвитку не тільки на національному рівні, але й на рівні кожного регіону та окремих його виробничих структур, що мають працювати в нових виробничих умовах.

По-друге, прискорення темпів технологічного прогресу та перехід економік розвинутих країн на найвищі технологічні уклади.

Технологічний прогрес виступає важливою передумовою інноваційного розвитку науково-виробничих систем регіонів України, оскільки супроводжується розвитком науки, створенням прогресивних засобів виробництва, підвищенням інтелектуального рівня працівників, удосконаленням структури й організації виробництва, зростанням технологічності виробничих процесів, використанням нових методів

управління ними; а також, безумовно, формує нові вартісні та якісні характеристики продукції, що виробляється, визначає її конкурентоспроможність.

Розвиток в останні десятиріччя світового ринку технологій тісно пов'язаний з такими глобальними процесами, як:

- розширення спеціалізації і кооперування виробництва наукомісткої продукції, високих технологій, нових видів виробничих матеріалів;
- зниження попиту на світовому ринку сировинних ресурсів, зокрема через впровадження у розвинутих країнах енерго- та ресурсозберігаючих технологій;
- зміни у міжнародному поділі праці під впливом випереджального виробництва науково-технічних знань та інформації [5, с.107].

Відзначимо, що Україна ще не визначилась зі своїм місцем на світовому ринку технологій. Сьогодні її частка у світовому експорті високотехнологічних товарів менша 0,01% [1, с.59]. Враховуючи той науково-виробничий потенціал, який вдалося зберегти, за умов негайних, стратегічно спланованих і скоординованих на всіх рівнях управління дій з формування та розвитку нових конкурентоспроможних науково-виробничих систем у неї є шанс потрапити хоча б до групи країн з імпортно-експортною спрямованістю ліцензійної торгівлі, до якої відносяться нові індустріальні країни, які цілеспрямовано здійснюють закупівлю іноземних технологій для рішення великих економічних проблем, а створюють власні технології в певних галузях й експортують ліцензії в основному в сусідні держави. Якщо не вдасться до термінових кардинальних дій, то Україна може назавжди втратити свої позиції на світовому ринку технологій.

По-третє, загострення екологічних проблем як у глобальному масштабі, так і в окремих країнах та регіонах;

Основними шляхами вирішення екологічної проблеми з точки зору матеріально-речового змісту суспільного способу виробництва є:

- швидкий розвиток і використання таких основних видів самовідновлюваної енергії як сонячна, вітрова, океанічна, гідроенергетична та ін.;
- необхідність створення екологічно чистої вугільної енергетики, яка б працювала без шкідливих викидів газу;
- розробка всіма країнами конкретних заходів з дотримання екологічних стандартів – чистоти повітря, водних басейнів, раціонального споживання енергії, підвищення ефективності своїх енергетичних систем;
- вивчення запасів всіх ресурсів з використанням найновіших досягнень технологічного прогресу;
- призупинення вирубки лісів, особливо тропічних, забезпечення їх раціонального використання;
- формування у людей екологічного світогляду;
- комплексна розробка законодавства про охорону навколишнього середовища, у тому числі про відходи;
- поширення екологічно чистого органічного виробництва;
- нарощування екологічних інвестицій, тощо.

По-четверте, погіршення демографії, зниження якості трудових ресурсів.

Демографічна проблема у глобальному масштабі полягає у суперечливо швидкому зростанні чисельності населення Землі та диспропорціях його складу.

Поряд з проблемою надзвичайно високої народжуваності з'явилися її антиподи – проблема надмірно низької народжуваності, подекуди – зниження тривалості життя, поширення депопуляційних тенденцій у ряді країн світу. Так, близько третини європейських держав на сьогодні фіксують загальне і природне скорочення населення. На жаль в Україні спостерігається одна із найгірших ситуацій. Незадовільні умови життя викликають негативні демографічні процеси: зростання смертності, скорочення рівня народжуваності, прискорення процесу старіння нації, погіршення здоров'я людей.

Спостерігається тенденція відтоку інтелектуального потенціалу з країн, де система державного управління економікою продукує умови для збереження розриву інноваційності між науковою та виробничою сферами. Україна також належить до країн, яким характерний високий рівень еміграції висококваліфікованого кадрового ресурсу. Відбувається відтік працівників переважно продуктивного віку. Відповідно погіршується демографічна структура та якість наукових кадрів.

В Україні знижується якість освітнього потенціалу, що пов'язано з: надмірною комерціалізацією освіти, гальмуванням розвитку системи професійної освіти, зниженням ролі викладання природничих наукових дисциплін, тощо.

По-п'яте, безальтернативність сталого економічного розвитку для кожної країни.

Стратегія сталого розвитку спрямована на забезпечення цілеспрямованої самоорієнтації суспільства в екологічній, соціальній та економічній сферах. Показниками сталого розвитку є економічна ефективність, екологічна безпека, соціальна справедливість, зростання якості життя і підвищення духовного потенціалу людини.

Сьогодні конкурентоспроможність країни певною мірою визначається здатністю зберігати і розвивати людські ресурси. Соціальна складова повинна стати одним із ключових пріоритетів, оскільки головний фактор продуктивності і конкурентоспроможності – інтелект і знання, а це потребує інвестицій у людський розвиток.

Сталого розвитку можна досягти тільки в глобальному масштабі. Проте шляхи і темпи переходу до сталого розвитку різні не лише у різних країнах, а і у різних регіонах однієї країни.

Серед передумов інноваційного розвитку науково-виробничих систем регіону можна також відзначити зростаючий на внутрішньому ринку попит на складну наукоємну продукцію та досить значні іноземні замовлення

українським науковцям на виконання досліджень, у тому числі з боку США та країн ЄС, що є свідченням збереження потенціалу фундаментальної науки.

Перед Україною стоїть проблема вибору стратегії розвитку науково-технічного та виробничого потенціалу:

- стратегія перенесення, тобто використання зарубіжного науково-технічного потенціалу та перенесення його досягнень на терени власної економіки;
- стратегія запозичення – освоєння виробництва високотехнологічної продукції, що вже вироблялася в інших країнах, шляхом використання власної дешевої робочої сили та наявного науково-технічного потенціалу;
- стратегія нарощування – використання власного науково-технічного потенціалу на основі нагромадження основного капіталу для створення нових видів продукції і технологій, можливо із залученням іноземних учених і конструкторів;
- стратегія лідерства («проривна») – створення принципово нових видів продукції, що випереджають сучасні зразки на одне-два покоління.

Сьогодні в Україні переважають ознаки першого та, частково, другого типу розвитку. Економічне зростання випереджаючого типу не виключає застосування окремих елементів «доганяючого» розвитку, що обумовлює диференційований підхід до вибору стратегічних орієнтирів. Серед науковців та державних діячів є прихильники різних стратегій.

Так, стратегія запозичення може використовуватися для виробництва побутової техніки, автомобілебудування, хімічної промисловості та ін. Стратегію нарощування потрібно застосовувати в оборонній, аерокосмічній, суднобудівній промисловості, хімічному, важкому та енергетичному машинобудуванні, індустрії інформаційних технологій, інших наукоємних виробництвах. Стратегія лідерства має вибіркового характеру і може здійснюватися в науково-технічних установах, на інноваційних підприємствах [9].

Виходячи із вищезазначеного, перспективна програма інноваційного розвитку регіонів України має враховувати вимоги глобальної економіки, і

передусім панування в світі інформаційних технологій і комунікаційних мереж, досягнення випереджального накопичення інтелектуального потенціалу. Одним із розділів стратегії має бути **стратегія інноваційного розвитку науково-виробничих систем регіону**.

Основною **метою** такої стратегії є створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі, досягнення високої продуктивності виробництва та зайнятості населення, що сприятиме адекватному реагуванню на системні виклики процесів глобалізації та міжнародної інтеграції України, досягненню нового технологічного рівня української економіки.

Регіональна стратегія, орієнтована на формування інноваційної моделі розвитку, має поєднувати:

- безпосередні заходи національного та регіонального рівнів, здійснювані за прямого бюджетного фінансування, які сприятимуть поліпшенню якісних характеристик вітчизняного науково-виробничого потенціалу, інтенсифікації опановування науковими знаннями та новими технологіями, всебічному розвитку людського капіталу;
- здійснення суб'єктами національної економіки інноваційної діяльності та інвестицій інноваційного спрямування в конкурентному середовищі, збільшення пропозиції інноваційних продуктів, технологій та знань;
- зростання попиту суб'єктів національної економіки та громадян на інноваційні продукти, технології, знання, створення сприятливих умов для впровадження інновацій у виробничу діяльність та побут населення.

Серед головних **завдань**, що мають бути досягнуті, можна назвати такі:

- формування в суспільстві загальної інноваційної культури як підґрунтя інноваційного розвитку науково-виробничих систем регіонів;
- вдосконалення системи державного управління науково-технологічною та інноваційною сферами;
- формування нових засад конкурентоспроможності науково-виробничих структур в регіонах України;

- створення інститутів, що заохочують суб'єктів фінансової, наукової і промислової діяльності впроваджувати інновації;
- приведення національної наукової системи у відповідність до європейських стандартів та входження до єдиного дослідницького простору Європи;
- створення ефективної інфраструктури інноваційної економіки в регіонах, функціонування якої має бути спрямоване на інноваційний розвиток науково-виробничих систем та просування національної продукції на світовий ринок технологій;
- формування, удосконалення та реалізація у повному обсязі законодавчих актів у науково-технічній та інноваційній сферах;
- створення умов для випереджаючого розвитку науки, зокрема і через збільшення фінансування фундаментальної науки;
- сприяння підвищенню рівня інформатизації всіх видів діяльності;
- сприяння впровадженню у виробництво вже виконаних високоефективних розробок;
- забезпечення ефективного державного захисту інтелектуальної власності;
- кардинальні зміни у системі державної підтримки науково-технологічних та інноваційних програм.

Головними **критеріями** реалізації заходів в межах стратегії є:

- збільшення частки ВВП, розподіленої на науку;
- випереджаючі темпи зростання сектору інтелектуальних послуг в економіці;
- збільшення обсягу експорту наукоємної та високотехнологічної продукції, інтелектуальних послуг;
- постійне збільшення чисельності науково-дослідницьких працівників;
- випереджаючі темпи зростання середніх доходів працівників інтелектуальної діяльності;
- постійне збільшення питомої ваги працівників високотехнологічних галузей промисловості;
- підвищення наукоємності вітчизняного виробництва;

- підвищення темпів зростання ВРП та ВВП за рахунок впровадження нових технологій;
- збільшення кількості підприємств, що впроваджують інновації;
- зростання середнього рівня освіченості економічно активного населення.

Виконання зазначених завдань сприятиме динамічному збалансованому розвитку регіонів та країни в цілому, підвищенню їх конкурентоспроможності, наближенню рівня життя населення до європейських стандартів, дозволить створити умови для посилення економічної активності в усіх регіонах країни.

Слід звернути увагу, що стратегія інноваційного розвитку як країни, так і регіонів має передбачати комплекс заходів у податковій, бюджетній, грошово-кредитній, інституційній та зовнішньоекономічній сферах. Тобто необхідно надати інноваційну спрямованість всім напрямам економічної стратегії, яка розробляється та реалізується в країні.

І головне: для досягнення успіху необхідна нова управлінська ідеологія розвитку суспільства. Важливо, щоб у суспільстві відбулось усвідомлення необхідності участі і підприємців, і науковців, і освітян, і винахідників, і держави у розбудові в Україні національної інноваційної системи шляхом активного сприяння перетворенню результатів інтелектуальної діяльності в конкурентоспроможну продукцію і послуги. Але слід пам'ятати, що прийняття та реалізація стратегічних заходів щодо інноваційного розвитку регіонів України та їх науково-виробничих систем є питанням часу, якого стає все менше для інтелектуальної незалежності нашої держави.

ВИСНОВКИ

У монографії розглянуті проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів шляхом формування фінансово-інноваційних моделей та пропонуються напрями й інструменти їх вирішення. Сформовано і апробовано науково-методологічний апарат і механізм, яких дозволяє максимально задовольнити економічні потреби різних агентів економічних відносин в регіоні, та включає розроблені концепцію, методичні рекомендації, організаційно-економічний механізм державного регулювання та інноваційні моделі регіонального економічного розвитку. В результаті проведених досліджень отримано такі основні положення та висунуто пропозиції теоретичного, методологічного і практичного характеру:

1. Опрацьований значний масив статистичного й фінансово-економічного матеріалу; система показників формування фінансово-інноваційної моделі розвитку регіонів. Розроблена методика систематизації показників формування інноваційно-інвестиційної моделі регіонів України використана для написання п'ятьох дисертаційних робіт зі спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка та однієї – зі спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

2. Удосконалена методологія інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів та розроблені Методичні рекомендації оцінювання інвестиційної привабливості підприємств регіону та побудована модель регулювання фінансового сектора економіки регіону.

3. Розглядаючи регуляторні інструменти зазначається, що в Україні, як і в інших країнах світу, діють відповідні державні та ринкові механізми, покликані регулювати відносини у реальному секторі економіки. До заходів державного регулювання віднесено: соціальну, податкову, цінову, фінансово-кредитну та митну політику; створення сприятливого інвестиційного клімату; забезпечення добросовісної конкуренції та проведення справедливої для всіх учасників ринкових відносин регуляторної політики. Ринковими регуляторами виступають попит, пропозиція і конкуренція на товарних ринках, цивілізовані

відносини на фінансовому, в тому числі, фондовому ринках. Діють ще й мікроекономічні регулятори, такі як корпоративні політика, управління та культура.

4. Систематизація елементів механізму зовнішнього і внутрішнього регулювання економікою дала можливість визначити, що одним із найважливіших елементів є державне регулювання. Створюючи цілісну організаційно-правову базу функціонування економіки, держава регулює різнобічні аспекти діяльності суб'єктів ринкових відносин в регіоні. При цьому визначено чинники механізму регулювання економічних інтересів суб'єктів економічних відносин: фондовий ринок, фінансово-кредитна та податкова політика, інвестиційний клімат, корпоративне управління, регуляторна та конкурентна політика.

5. Дослідження інноваційних моделей організаційного управління, зокрема наукового напрямку, який розроблений Робертом С.Капланом та Дейвідом П.Нортоном і дістав назву Збалансованої системи показників (Balanced Scorecards - BSC), дало можливість визначити, що це ефективний засіб, який перетворює корпорацію в єдиний цілеспрямований механізм. Визначено, що необхідним стає перехід до такої матричної моделі управління економікою регіону, яка була б орієнтована на управління взаємовідносинами на основі критеріїв оцінки ефективності економічної діяльності та збалансованості інтересів зацікавлених сторін.

6. Розгляд основних інструментів і математичних моделей оптимізації збалансованості економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин в регіоні та проведення економіко-математичних розрахунків моделі оптимізації збалансованості економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин в регіоні дали можливість розробити систему збалансованих показників, адаптовану для вітчизняних нефінансових корпорацій. Ця система формулюється двома основними положеннями: по-перше, одних фінансових показників не достатньо для того, щоб у повній мірі та всебічно (збалансовано) відобразити стан підприємства, тому їх потрібно доповнити іншими показниками; по-друге, дана

система показників може бути використана не лише як комплексний індикатор стану підприємства, а як система управління, що здатна забезпечити зв'язок між стратегічною політикою власників або топ-менеджерів та операційною діяльністю менеджменту підприємства.

7. Побудовано модель збалансованості економічних інтересів учасників корпоративних відносин, зокрема держави, корпорацій та домогосподарств. Особливістю моделі є те, що інтереси агентів залежать не тільки від того, що вони отримують, а й від стратегії, доступу до ресурсів та схильності до ризику. При цьому враховано, що збалансованість економічних інтересів при оптимізації використання наявних у кожного агента ресурсів базується на закономірностях парето-ефективного ринку. На основі розробленої економіко-математичної моделі проведено оптимізацію економічних інтересів, які мають вплив на розвиток суспільства. Для цього визначено множину ознак, що характеризують ступінь значущості для розвитку суспільства, наявність економічних інтересів, спрямованих на досягнення бажаних економічних результатів та задоволення власних потреб, таких суб'єктів: держава, суб'єкти підприємницької діяльності (корпорації), домогосподарства або окремі громадяни.

8. На основі дослідження інноваційних моделей забезпечення економічних інтересів ринкових агентів визначено, що в реалізації регіональної політики на інноваційній основі можуть бути використані такі нові форми як кластерні утворення, котрі мають стати в перспективі основою забезпечення економічних інтересів всіх учасників кластеру та підвищення конкурентоздатності підприємств в регіоні. Це дозволить вирішити проблему підвищення рівня інноваційності і конкурентоспроможності на ринку, максимальним чином збалансувати економічні інтереси учасників кластерних утворень, зміцнити економіку та вирішувати спільними зусиллями соціальні проблеми як на рівні окремих регіонів так і на загальнодержавному рівні. Системний підхід до впровадження кластерної політики, орієнтованої на збалансованість економічних інтересів, дав можливість обґрунтувати

концепцію збалансованості економічних інтересів, яка базується на використанні принципів кластерної політики, визначенні стратегічних завдань, розроблені стратегічних кластерних карт корпорацій та ефективній реалізації кластерної політики за допомогою системи контролінгу.

9. За результатом дослідження пріоритетних напрямів регіональної політики економічного розвитку визначено систему показників формування фінансово-інноваційної моделі розвитку регіонів. Зокрема, визначено, що всі стратегічні напрями державного управління при їх практичній реалізації повинні враховувати корпоративну систему показників, орієнтуючись на такі основні аспекти: зовнішній, фінансово-економічний, клієнтський, соціальний, навчання і зростання, внутрішніх процесів. На основі розробленої методики систематизації показників формування інноваційно-інвестиційної моделі регіонів України сформовано базу даних регіональних показників суб'єктів підприємництва фінансового сектора економіки та суб'єктів підприємництва промислового сектора економіки.

10. Під час визначення ролі державного регулювання в період розвитку ринкових відносин та інтеграційних процесів удосконалено понятійний апарат, який доповнено визначенням державного регулювання економічними інтересами як систему правових, організаційних, регуляторно-контролюючих та оптимізаційних заходів держави, спрямованих на збалансованість економічних інтересів суб'єктів підприємництва і споживачів підприємницького продукту, а також управління державним сектором і соціальною політикою для забезпечення ефективності й конкурентноздатності національної економіки.

11. Дослідження теоретичного змісту поняття «інноваційна діяльність» дозволило виявити особливості та проблеми інноваційного розвитку регіону. Зокрема, визначено основні характеристики інноваційно орієнтованої економіки, механізм і методи побудови фінансово-інноваційної моделі регіонального господарського комплексу, які передбачають побудову

стратегічних карт економічного і соціального розвитку та розробку корпоративної кластерної моделі.

12. Дослідження можливостей використання фінансових інструментів інвестування інновацій з урахуванням особливостей фінансового ринку дало можливість сформулювати пропозиції щодо джерел залучення інвестиційних ресурсів у розвиток регіональної економіки. Зокрема, обґрунтовано заходи, спрямовані на формування й ефективне використання регіональних ресурсів, які сконцентровані в страхових компаніях. Заходи полягають в удосконаленні законодавства, що регулює ринок страхових послуг, посиленні державного контролю за рухом страхових ресурсів, розробленні регіональних страхових програм з метою формування збалансованих ринків страхових послуг. Крім того, розглянуто критерії інвестиційної привабливості підприємств регіону та методи оптимізації структури капіталу корпорації, які б забезпечили фінансові інтереси корпоративних власників, управлінців та фінансових посередників корпоративних відносин.

13. Теоретична цінність виконаних робіт полягає в тому, що обґрунтовано можливість застосування зарубіжного досвіду щодо ефективного використання науково-виробничого потенціалу при реалізації стратегії інноваційного розвитку регіонів України. В процесі дослідження перспектив інноваційного розвитку регіону встановлено, що одним із напрямків має бути створення на регіональному рівні спеціалізованих цільових та приватних організацій підтримки інновацій – венчурних фондів, бізнес-інкубаторів, технопарків, технологічних фірм, кластерних підприємств. Важливим є активізація діяльності регіональних органів управління щодо розвитку регіональних інноваційних систем, розроблення та виконання науково-технічних та інноваційних програм з реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, які ґрунтуються на побудові регіональних та корпоративних стратегічних карт та впровадженні контролінгу.

14. Систематизовано інноваційні напрями розвитку ринку фінансових послуг (банківських) та побудовано інноваційну модель управління

банківською установою. Розглянуто функціональні моделі поєднання фінансового і промислового капіталів у системі формування фінансово-інноваційної стратегії розвитку регіону шляхом організації кластера, учасниками якого для прикладу взято: ВАТ «Полтаватрансбуд», Полтавське ВАТ «Керамік», ЗАТ «Цивільбуд», ВАТ «Завод залізобетонних виробів» (ЗБВ) та ряд інших суб'єктів підприємництва, які займаються виробництвом будівельних матеріалів (ВАТ «Балцем», ВАТ «Світловодський завод силіко-бетонних виробів»), оптові збутові організації («Епіцентр», «Євродом»).

15. Підготовлені пропозиції Полтавській ОДА і Полтавській обласній раді щодо апробації моделі регіонального кластера високотехнологічного виробництва на підприємствах і в установах Полтавщини.

16. Розроблено стратегічні засади розвитку науково-виробничого потенціалу регіону в рамках регіональної стратегії інноваційного та науково-технологічного розвитку, визначено мету, завдання стратегії, критерії реалізації заходів в межах стратегії, першочергові заходи на рівні регіону.

17. Розроблено пропозиції стосовно вдосконалення законодавчої бази інноваційного розвитку регіонів. Державні заходи повинні ґрунтуватись на основі оптимального поєднання методів прямого (програмно – цільове фінансування, кредитування, державне замовлення) і непрямого державного регулювання (податкове і амортизаційне регулювання, кредитна і фондова політика, цінове регулювання), а також ринкового механізму на всіх стадіях інноваційного процесу (науковій, науково-технічній, інноваційній, включаючи комерціалізацію нововведень). В такому контексті необхідне спрямування державної інноваційної політики на забезпечення формування дієвого інвестиційно-інноваційного механізму, який би дав змогу залучати кошти для інноваційного розвитку регіонів зі світових ринків капіталу і підвищити конкурентоспроможність українських підприємств і ВНЗ.

18. Проведене оцінювання результатів удосконалення елементів механізму корпоративного управління в економіці регіону дало можливість доповнити Закон України „Принципи державного прогнозування та

розроблення програм економічного і соціального розвитку України», визначені у статті 2 даного Закону принципом дотримання економічних інтересів, який полягає в тому, що органи виконавчої влади та місцевого самоврядування повинні здійснювати розроблення програмних документів економічного і соціального розвитку, виходячи з необхідності забезпечення реалізації державної політики максимізації задоволення економічних потреб суспільства та окремих його членів. Конкретні пропозиції внесені у Національну стратегію розвитку «Україна – 2015».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Невелов О.М. Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями і механізми / О.М. Невелов, Б.М. Данилишин – К., 2002. – 128с.
2. Долішній М. Актуальні завдання регіональної політики України в сучасних умовах.// Регіональна економіка. – 2004. - №3. – С.16-32.
3. Регіональна політика: методологія, методи, практика / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповідальний редактор академік НАН України М.І.Долішній. – Львів, 2001. – 719с.
4. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: [Учебник для вузов]. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 495с.
5. Ларина Н.И. Региональная политика в странах рыночной экономики. – М., 1998. - 240с.
6. Лексин В. Региональная политика России: концепции, проблемы, решения. / В.Лексин, Е.Андреева, А.Ситников, А.Швецов // Российский экономический журнал. – 1993. - №9. – С.50-60.
7. Гладкий Ю.Н., Чистобаев А.И. Основы региональной политики. [Учебник]. – Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В.А., 1998. – 659с.
8. Лавров А.М. Методологические проблемы региональной политики: опыт сравнительного анализа // Регион: экономика и социология. – 1995. - №2. – С.7.

9. Дорогунцов С.І. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України / Дорогунцов С.І., Чернюк Л.Г., Борщевський П.П., Данилишин Б.М., Фащевський М.І.. – К.: Нічлава, 2002. – 690с.
10. Симоненко В.К. Регионы Украины. Проблемы развития. – К.: Наукова думка, 1997. – 263с.
11. Пила В., Абрамов В. Програмно-цільовий метод управління соціологічним розвитком регіонів // Економіка України. – 1998. - №9. – С.5.
12. Поповкін В.А. До концепції державної регіональної економічної політики. – К., 1995. – 61с.
13. Поповкін В.А. Регіон – цілісний підхід в економіці. – К.: Наукова думка, 1993. – 220с.
14. Бандур С.І., Заєць Т.А., Терон І.В. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика. – К.: РВПС України НАН України. – ТОВ ”Принтекспрес”, 2002. – 250с.
15. Луцишин Н. Формування інституційної структури регіональної політики в країнах Європи.// Регіональна економіка. – 2004. - №3. – с.199-209.
16. Мікула Н. Теоретико-методологічні та практичні аспекти функціонування єврорегіонів.// Регіональна економіка. – 2004. - №4. – с.53-56.
17. Ярош А. Конкурентоспроможність регіонів та еволюція регіональної політики Європейського Союзу.// Регіональна економіка. – 2004. - №1. – с.188-193.
18. Регіональний розвиток України в міжнародному контексті.// Регіональна економіка. – 2004. - №3. – с.254-260.
19. Про Концепцію державної регіональної політики України: Указ Президента України №341 від 25.05.2001р.// <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
20. Розміщення продуктивних сил України: Підручник / За ред. проф. Є.П.Качана. – К.: ВД “Юридична книга”, 2001. – 552с.
21. Горська О. Типологія регіонів України за структурою економічного виробництва для цілей регулювання.// Регіональна економіка. – 2004. - №1. – с.90-98.

22. Рейтинг міст і регіонів України. – К.: Інститут Реформ, 2005. – 65с.
23. Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики: Розпорядження Кабінету Міністрів України №437-р від 13.09.2001р. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
24. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України №1001 від 21.07.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – №30. – Ст. 2132.
25. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України; ред. О.Г. Осауленко. – К.: Консультант, 2008. – 571 с.
26. Про Концепцію державної житлової політики: Постанова Верховної Ради України №254/95-ВР від 30.06.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №27. – С. 200.
27. Закон України Про житловий фонд соціального призначення №3334-IV від 12.01.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – №5. – Ст. 208.
28. Закон України Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду №525-V від 22.12.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – №2. – С. 64.
29. Закон України Про Загальнодержавну програму реформування та розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки №1869-IV від 24.06.2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – №30. – С.16.
30. Кравченко В.І. Фінансування будівництва житла: Новітні тенденції / В.І.Кравченко, К.В.Паливода. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Ч.2. – 131 с.
31. Кігель В.Р. Математичні методи ринкової економіки: навч. посіб. / В.Р.Кігель – К.: Кондор, 2003. – 158 с.
32. Онищенко В.О. Методика формування житлової політики на регіональному рівні в Україні / В.О. Онищенко, Т.М. Завора // Економіка і регіон: наук. вісн. – Полтава: ПолтНТУ, 2008. – №1(16). – С. 3–7.
33. Мартиненко Н. Житлова політика, як вона є [Електронний ресурс] / Н. Мартиненко. – Режим доступу: <http://epravda.com.ua/news/2006/12/1/51281.htm>.

34. Рогожин П.С. Економіка будівельних організацій / П.С.Рогожин, А.Ф. Гойко. – К.: Видавничий дім «Скарби», 2001. – 448 с.
35. Закон України Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України // Відомості Верховної Ради. – 2000. – №25. – С. 195
36. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку: Наказ Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України №224 від 29.07.2002 р. // Закон і Бізнес. – 2002. – №28.
37. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні № 280/97-ВР від 21.05.1997 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №24. – Ст.170 (із змінами). – С. 379–429.
38. Борьба с административными барьерами на пути развития предпринимательства. Практика стран ЕС (Программный документ) // Поддержка малого предпринимательства СМЕРУС 9803. – М.: Ресурсный центр малого предпринимательства. – 2009.
39. Школа І.М. Економічний потенціал регіону: Пріоритети використання: Монографія. – Чернівці, 2003. – 464 с.
40. Зайцев О. Опыт поддержки малого предпринимательства // Банковская практика за рубежом. - 2008. - №2(50). - С.58-66.
41. БизнесІнформ, украинская сеть деловой информации www.liga.net
Український фонд підтримки підприємництва // Персональний сайт І.Богословської www.inna.com.ua
42. Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств // www.ukrainianpages.com.ua
43. Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва // www.dktr.gov.ua
44. Регіональна економіка: навч. посіб. / Я.Б.Олійник, С.П.Запотоцький [та ін.]; за ред. Я.Б.Олійника. – К.: КНТ, 2007. – 444с.

45. Ходжаян А.О. Людський капітал у контексті забезпечення конкурентоспроможності національної економіки / А.О.Ходжаян // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Формування ринкової економіки»: зб. наук. пр. [Спец. вип.: управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики]. Т. 1. Ч. II – К.: КНЕУ, 2007. – С.909-912.
46. Пирожков С.І. Населення України в минулому і тепер: [монографія] / С.І.Пирожков. – К.: Київська старовина, 1994. – С. 2–4.
47. Завіновська Г.Т. Економіка праці: навч. посіб. / Г.Т.Завіновська. – К.: КНЕУ, 2004. – 363с.
48. Чухно А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі / А.Чухно // Економіка України. – 2004. – № 4. – С.15–23.
49. Андреева Г.М. Социальная психология: [монография] / Г.М.Андреева. – М.: МГУ, 2001. – 400с.
50. Завадський Й.С. Менеджмент / Й.С.Завадський Т. 1. – 2-е. вид. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1998. – 542с.
51. Андрианова В.В. О человеческом капитале / В.В.Андрианова // "Деловое обозрение". – 1998. – №7– С.73–76.
52. Водачек А. Стратегия управления инновациями на предприятии [монография] / А.Водачек, О.Водачкова. Сокр. пер. со словацкого. – М.: Экономика, 1989. – 167с.
53. Мороз О. П. Методологічні основи формування системи управління трудовою діяльністю в умовах ринкової орієнтації економіки / О.П.Мороз // Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку: Матеріали V Міжнар. конгресу укр. економістів. Львів, 22–26 трав. 2000 р. Ч. II. – Л.: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2000. – С. 49–52.
54. Корнаи Янош. Дефіцит: [монография] / Янош Корнаи. – М.: Наука, 1990. – 607с.

55. Ільїч Л.М. Багаторівнева система регулювання відтворення трудового потенціалу / Л.М.Ільїч // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 2 (69). – С.132–138.

56. Хьюберт К. Рамперсад. Универсальная система показателей деятельности: Как достигать результатов сохраняя целостность / Хьюберт К. Рамперсад. – М.: Альпина Бизнес Букс., 2005. – 352 с.

57. Polices for Corporate governance and transparency in emenging markets / February 2002 / Institute of International Finance, Inc.

58. Шклярук С.Г. Портфельное инвестирование. Теорія и практика / Шклярук С.Г. – К.: Нора-принт. – 2000.

59. Нізков О. Перспективи роботи недержавних пенсійних фондів на ринку цінних паперів України / О.Нізков // Цінні папери України. – 2002. – № 18. – С. 8-9.

60. Про недержавне пенсійне забезпечення, Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV / база даних «Законодавство України» Верховної Ради України // Режим доступу: <http://zakon1.gov.ua>.

61. Геєць В.М. Уроки та перспективи ринкових реформ і довгострокового економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Економічна теорія. – 2004. – №2. – С. 3-24.

62. Левченко З. Пенсійна реформа – шлях до інвестування економіки / З.Левченко // Цінні папери України. – 2002. – № 37. – С. 10-11.

63. Румянцев С. Розвиток ринків фінансових послуг / С. Румянцев // Цінні папери України. – №51 (443) від 28.12.06. – С.11, 43.

64. Цигилик І.І. Контролінг: [навч. посібник у схемах і таблицях] / Цигилик І.І. – К.: ЦНЛ, 2004. – 76с.

65. Птащенко Л.О. Проблеми формування ефективної фінансово збалансованої пенсійної системи в Україні / Птащенко Л.О., Щербак Р.М. // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. - №8 – 2008. – С.65-71.

66. Стефанюк І.Б. Поняття, сутність і причини виникнення контролінгу / І.Б. Стефанюк // Фінанси України. – №2. – 2003. – С.146-152.
67. Стефанюк І.Б. Використання контролінгу в національній системі державного фінансового контролю / І.Б. Стефанюк // Фінанси України. – № 10. – 2005. – С.142-150.
68. Терещенко О.О. Поняття “контролінг” та “управлінський облік” у теорії та практиці / О.О. Терещенко // Фінанси України. – 2006. – №8. – С. 137-146.
69. Цигилик І.І. Контролінг в системі управління / І.І. Цигилик, О.І. Мозіль // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 3.– С. 117-124.
70. Геєць В. Інновативно-інноваційний шлях розвитку – модернізаційний проект розвитку української економіки і суспільства початку ХХ століття / В.Геєць // Банківська справа. – 2003. – № 4. – С. 4-32.
71. Стефаненко М.М. Система збалансованих фінансових показників як основа прийняття контролінгових рішень / М.М. Стефаненко // Фінанси України. – 2007. – №7. – С.112-117.
72. Яценко М.А. Регіональна політика в трансформаційних умовах // Перспектива. – 2004. – № 1(25) . – С. 34-39.
73. Варналій З. Регіональний розвиток України: проблеми та пріоритети // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 24-27.
74. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво / В.І. Пила, О.С. Чмир, О.А. Гарасюк, Т.В. Терещенко – Хмельницький: Видавництво ХУУП, 2006. – 412 с.
75. Пономаренко О.І. Сучасний економічний аналіз: У 2 ч. Ч.1. Мікроекономіка: [навч. посіб.] / [Пономаренко О.І. та ін.].–К.: Вища шк., 2004. – 262 с.
76. Пономаренко О.І. Сучасний економічний аналіз: у 2 ч. Ч.2. Макроекономіка: [навч. посіб.] / [Пономаренко О.І. та ін.]. – К.: Вища шк., 2004. – 262 с.
77. Проблеми правового регулювання інвестиційної діяльності // www.ft.com // FT – 500. – 2006. May.

78. Птащенко Л.О. Удосконалення системи державних регуляторних заходів, спрямованих на забезпечення економічних інтересів /Л.О.Птащенко// Економіка і регіон: Науковий вісник ПолтНТУ. – № 3, 2008. – С.75-79.
79. Онищенко В.О. Система збалансованості економічних інтересів у корпоративній стратегії / Онищенко В.О., Птащенко Л.О.// Економіка та держава. - №6. – 2008. – С 41-44.
80. Гутко Л.М. Досвід провідних країн світу у галузі страхування // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 11. – С. 22-24.
81. Фурман В. Світові тенденції розвитку ринку страхових послуг // Економіст. – 2004. – № 8. – С. 50-53.
82. Про схвалення концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2005 р. № 369-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=369-2005-%F0>.
83. Статистичний щорічник Полтавської області за 2005 рік. – Полтава: Голов. упр. статистики у Полтав. обл., 2006. – 504 с.
84. Статистичний щорічник Полтавської області за 2006 рік. – Полтава: Голов. упр. статистики у Полтав. обл., 2007. – 433 с.
85. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про страхування» від 4 жовт. 2001 р. // Україна-business. – 6–13 листоп. – (№ 44).
86. Про затвердження напрямів інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1211-2002%EF>.
87. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про страхування» від 7 липня 2005 р. // Голос України. – 2005. – 15 груд.
88. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Видавництво «Право», Українська правнича фундація, 1996. – 56 с.
89. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні від 21 трав. 1997 р.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280>.

90. Закон України Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) від 15 берез. 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2299-14>.

91. Страховые рынки Восточной Европы и СНГ: Справочное пособие / А.Н. Залетов, Р. Пукала, О.А. Слюсаренко, А.А. Циганов – К.:Международная агенция «BeeZone», 2004. – 624 с.

92. Закон України Про податок з доходів фізичних осіб від 22 трав. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 37. – С. 308.

93. Про внесення змін до Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» щодо страхових виплат, страхових відшкодувань, викупних сум, отриманих платником податку за договорами страхування: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 12 лип. 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/997.html>.

94. Про внесення змін до Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» щодо страхових виплат, страхових відшкодувань, викупних сум та пенсійних виплат, отримуваних платником податку за договорами страхування, недержавного пенсійного забезпечення та пенсійного вкладу: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 18 трав. 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0779-06>.

95. Онищенко В.О., Комеліна О.В Стратегія розвитку Полтавської області до 2005 року. – Полтава, ПолтНТУ, – 2006. – 163 с.

96. Дубіщев В.П., Іщук В.І., Малинський С.М., Регулювання процесу формування фінансово - інвестиційного потенціалу регіону. Економіка і регіон, 2008.

97. Вітлінський В.В. Моделювання економіки. Навчальний посібник. – К.: КНЕУ. – 2003. – 406 с.

98. Грубер И. Економетрія. Том 2. Економічні прогностні та оптимізаційні

моделі – К.: Ніч лава, 2003.

99. Коваленко А.Г. Використання системного підходу до визначення інвестиційної привабливості підприємств. Економіка і регіон. – № 1 (12). – 2007. – Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

100. Прайс Вольфганг. Кластерна модель регіонального розвитку // Перспективні дослідження . – 1999. – № 2.

4.1. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України №1001 від 21.07.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – №30. – С. 213.
2. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України; ред. О.Г. Осауленко. – К.: Консультант, 2008. – 571 с.
3. Про Концепцію державної житлової політики: Постанова Верховної Ради України №254/95-ВР від 30.06.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №27. – С. 200.
4. Закон України Про житловий фонд соціального призначення №3334-IV від 12.01.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – №5. – С. 208.
5. Закон України Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду №525-V від 22.12.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – №2. – С. 64.
6. Закон України Про Загальнодержавну програму реформування та розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки №1869-IV від 24.06.2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – №30. – С.16.
7. Кравченко В.І. Фінансування будівництва житла: Новітні тенденції / В.І.Кравченко, К.В.Паливода. – К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2006. – Ч.2. – 131 с.

8. Кігель В.Р. Математичні методи ринкової економіки: навч. посіб. / В.Р.Кігель – К.: Кондор, 2003. – 158 с.
9. Онищенко В.О. Методика формування житлової політики на регіональному рівні в Україні / В.О. Онищенко, Т.М. Завора // Економіка і регіон: наук. вісн. – Полтава: ПолтНТУ, 2008. – №1(16). – С. 3–7.
10. Мартиненко Н. Житлова політика, як вона є [Електронний ресурс] / Н. Мартиненко. – Режим доступу: <http://epravda.com.ua/news/2006/12/1/51281.htm>.
11. Рогожин П.С. Економіка будівельних організацій / П.С.Рогожин, А.Ф. Гойко. – К.: Видавничий дім «Скарби», 2001. – 448 с.
12. Закон України Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України // Відомості Верховної Ради. – 2000. – №25. – С. 195
13. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку: Наказ Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України №224 від 29.07.2002 р. // Закон і Бізнес. – 2002. – №28.
14. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні № 280/97-ВР від 21.05.1997 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №24. – Ст.170 (із змінами). – С. 379–429.

4.2. Список використаних джерел:

1. Маляренко В. А. Энергосбережение и централизованное теплоснабжение в концепции развития коммунальной энергетики [Текст]/ В. А. Маляренко // Энергосбережение, энергетика, энергоаудит. — 2007. — №3. — С.72-77.
2. Долінський А. А. Енергозбереження та екологічні проблеми енергетики [Текст]/ А. А.Долінський // Вісник Національної академії наук України. — 2006. — №2. — С.24-32.
3. Атлас энергетического потенциала возобновляемых и нетрадиционных источников энергии [Електронний ресурс]/ Электронный

журнал энергосервисной компании «Экологические системы». — К.:—2005. — №11. — Режим доступа: <http://www.esco-ecosys.narod.ru>.

4. Концепція «неатомного» шляху розвитку енергетики України [Текст]/[Всеукраїнська екологічна громадська організація «МАМА-86», Національний екологічний центр України, Молодіжна екологічна громадська організація «Екоклуб» та ін.]. — К.:2006. — 46 с.

5. Виробництво та використання біогазу на агро фермі [Електронний ресурс]/Режим доступу: [http:// www.escob.com](http://www.escob.com).

6. Маляренко, В. А. Розвиток біоенергетики — важливий шлях підвищення енергозалежності сільгоспвиробника [Текст]/ В. А. Маляренко, О. І. Яковлев, І. Г. Жиганов // Энергосбережение, энергетика, энергоаудит. —2006. — №12. — С.8-20.

7. Тыршу М. Комплексная биоэнергическая установка [Електронний ресурс] / М. Тыршу, Н. Константинов, М. Узун. — Режим доступа: <http://www.clima.md>.

4.3. Література:

1. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / [Кінзерський Ю.В., Якубовський М.М., Галиця І.О. та ін.]; за ред. Ю.В. Кінзерського. — К.: Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2009. — 928 с.

2. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України: [монографія] / В.Геєць, В.Семиноженко. — Харків: Константа, 2006. — 272 с.

3. Данилишин Б.М. Регулювання розвитку інноваційного потенціалу в економіці: [монографія] / Данилишин Б.М., Корецький М.Х., Дацій О.І. — Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. — 220 с.

4. Інноваційний розвиток економіки: модель, система, управління, державна політика: [монографія] / за ред. Л.І. Федулової. — К.: Основа, 2005. — 552 с.

5. Інноваційна стратегія українських реформ: [монографія] / [Гальчинський А.С., Геєць В.М., Семіноженко В.П., Кінах А.К.]. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.
6. Стратегічне управління інноваційною діяльністю як основа економічної безпеки національної економіки: [монографія] / [Гаман М.В., Дацій О.І., Корецький М.Х. та ін.]. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 281 с.
7. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [проект] / розроблена на виконання Постанови Верховної Ради України від 17.02.2009 №965-VI «Про проведення парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів».
8. Портер М. Конкуренція / М.Портер; пер. с англ. — М.: Издательский дом «Вильямс», 1993. – 495 с.
9. Національна стратегія розвитку «Україна – 2015» / за ред. В.М.Геєця, В.П.Семіноженка, Б.Є.Кваснюка. – К.: Громадсько-політичне об'єднання «Український форум», 2008. – 74 с.